

UNIVERSITY OF PITTSBURGH

Dar.
E162
K145

Darlington Memorial Library
v.1

En
Resa

Till

Storra AMERICA,

På

Kongl. Swenska Wetenskaps
Academiens befallning,

Och

Publici kostnad,

Förrättad

Af

PEHR KALM,

Oeconomix Professor i Åbo, samt Ledamot af
Kongl. Swenska Wetenskaps Academien.

Tom. I.

Med Kongl. Maj:ts Allernådigste *Privilegio.*

STOCKHOLM,

Tryckt på LARS SALVII kostnad 1753.

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

Stormächtigsta Aller- nådigsta Drottning!

Sen om sina undersåtares wäl-
färd om Öfwerhet: et
Lands tiltagande i wälma-
ga, rikedom och magt:
nyttiga wetenskapers hägn och be-
främjande, hafwa i alla tider oup-
lösligen följt tilsamman.

Et Samhälle, der någondera af
dessa saknas: der ofunnoghet och
föraft för gägneliga slögder och we-
tenstapen härskar, kan ej annat, än
hafwa swårt, at komma sig före.

Men deremot mångfalt sällt det
Land, der Öfwerhetens ömma om-
sorg, inbyggarens trefnad och we-
tenstapernas främjande byggt brö-
derkap och samsjoband.

Lyckligt Swea-Rike, hwars
inbyggare nu i sin dyra och milda
Öfwerhet få skåda de höga Kongl.
egenstapen i största klarhet lysa, som
andra folkslag antingen önska, eller
smickran ej sällan oförskylt tillägger
sina Regenter.

Allernådigsta Drottning!
Eders Kongl. Maj:ts ömma
nit

nit, at främja alla nyttiga delar af Landets hushållning, samt at bringa dem hos oss til den högd, at wi måge blifwa et trefwit, rikt och mäktigt folk, och at wi deri måge jämlikna, om ej öfvergå, de idogaste och måst estertänksamma af våra Södra Europæiska Grannar, är hos alla Landjens inbyggare i en wälsignad åtanke.

Hwad upmuntran, hågn och befordran hafwa icke wetenskaperne af Eders Kongl. Maj:t redan fått? och hwad tillwänt hafwa de icke ännu at wänta, när Eders Kongl. Maj:t sjelf anwänder de lediga stunder til deras idkande, och i de nyttigaste åger sådan insigt, at ock den, som upoffrat all sin tid härpå, ser sig endast wara deremot en begynnare och en läringe.

På **Eders Kongl. Maj:t's** allernådigsta wälbehag och befallning hafwa Resor från Norden blifwit anställda äfwen til de längst aflägsna länder, at utforska alla Naturens gömmor, och at samla desß margfalliga alster. Naturens otaliga häfwor hafwa likasom fikt från alla werldenes orter, at få den nåden, at wisa sig för **Eders Kongl. Maj:t.** Det är genom **Eders Kongl. Maj:t's** allernådigste omwårdnad och kostnad, at den lärda werlden wäntar en beskrifning och uttydning på de Jord- och Bergarter, Växter, Djur och andra märkwärdigheter i Naturen, som omtalas i den Heliga Skrift, och som finnas i de fordom så helgade orter, om hwilket alt härtills äfwen sjelfwa desß egit lands inbyggare warit i tjockaste mörker.

In för Eder's Kongl. Maj:t's
fötter understår jag mig också, at
i underdånighet nedlägga hela be-
skrifningen af den Resa jag förrät-
tat til Norra delen af America,
hwaraf nu här den första Tomen
framtes.

Eder's Kongl. Maj:t har icke
allenast med nådigt wälbehag ansett
nyttan af en sådan Resa, utan ock
lätit mig wid min återkomst marg-
fallig Kongl. nåd wedersaras, samt
allernådigst lemnat de ringa Natu-
rens alster, jag från dessa orter
hembragt, et rum i Eder's Kongl.
Maj:t's förträffeliga Natural-
Samling, hwilken både til dyrbar-
het och myckenhet af rariteter swår-
ligen hos någon Potentat eller på
någon ort i werlden haft eller har
sin like.

Den

Den Högste Allmagten göre
Eders Kongl. Maj:ts Regering
långvarig och säll, och upfyller
Eders Kongl. Maj:ts önskan;
så ernår Swea=Rike rätta högden
af sin wälgång.

Framhårdar til min dödsstund

Stormågtigsta Aller=
nådigsta Drottning!

Eders Kongl. Maj:ts

Allerunderdånigste och troplicktigste
tjenare och undersåte
PEHR KALM.

Företal.

Sår lämnas den Benägne Läsaren första Tomen af den Resa, som jag på Kongl. Wetenskaps Academiens besfallning och Publici kostnad förrättat til Norra America.

På det den Benägne Läsaren ej må wara aldeles okunnig om affigten af denna resa, des första början, samt hvilka i synnerhet bidragit til des befrämjande, wil jag kärteligen lämna följande underrättelse:

Sedan jag tilbragt någon tid wid Upsala Academie på Vice-Præsidentens och Riddarens af Nordstjerne-Orden, Högwälborne Herr Baron STEN CARL BJELKES kostnad, samt under Herr Archiaterns och Riddarens af Nordstjernes Orden LINNÆI handledande och undervisning; understälte Herr Vice-Præsidenten Herr Archiaterns ompröfwande, om icke det wore både nyttigt och nödigt för det Allmänna, at låta mig företaga en Resa, antingen til Island, Sibirien eller någon annan ort, som låge måst under samma Pol-högd, som Sverige, at der göra hwarjehanda observationer, och samla allehanda wärter,

i synnerhet frön af sådana, som hade någon särdeles nytta antingen til föda för folk, föder för boskapen, tjenliga til våra magra ångars, sura morasens och torra backars förbättring, eller eljest hade någon nytta wid färgerier eller til något annat wid Manufacturer och hushållningen samt Medicine, den wi sedan med synnerlig fördel kunde cultivera hos oss?

Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS trodde, at af alla sådana orter hade Norra America företrädet: ingen Botanicus hade med flit eftersökt och beskrifvit de växter der funnos: af de få, som kommit derifrån, hade man haft flera prof, at åtskillige af dem tålt våra Wintrar mycket wäl: der woro många, som hade synnerlig nytta, så wäl i Oeconomien, som i Medicine.

År 1745. började Capitain Mechanicus TRIEWALD, at i Kongl. Swenska Wetenskaps Academiens Handlingar utgifwa sina tankar om nödwändigheten och möjligheten, at Sverige af sig sjelft kunde åga rätt Skole, och sedan han talt om sina mångfalliga försök, swårigheter, ringa upmuntran &c. derutinnan, sluter han i förbenälate års Handlingar p. 29. sålunda: "Jag war fördenskul aldeles sumad, at i et ewigt mörker och glömska förwara all kunskap jag ansgående rätt Silkes aflande uti samfältet 10 års tid kunnat förwärfwa mig. Men Kongl. Wetenskaps Academiens wärda Ledamot och den store

”store Örtekännaren, Doctoren och Professoren
 ”LINNÆUS, har utspanat en species af Mul-
 ”bårs-trån, hwilket våra swåra Wintrar och än
 ”omildare Wårar otwifwelaktigt kan tåla, och als
 ”drig af dem taga mera skada, än våra Tallar,
 ”Granar och Björkar, hwilket också ganska låts
 ”teligen kan fås, och som han wil upträcka, sedan
 ”jag först synckewis gjort allmänt, alt hwad jag
 ”hårtils försökt, så wid Mulbårs-plantagen &c.“
 Här af blef Herr Archiater LINNÆUS ännu
 mera förbunden, at desto starkare drifwa på den
 Americaniska Resan.

Samma år i October-månad, då Hans
 Höggrefv. Excellence, Riks-Rådet, Præsiden-
 ten i Kongl. Cancellie-Collegio, Hennes Kongl.
 Maj:ts Öfwerste Marskalk, Hans Kongl. Höghets
 Prins GUSTAFS Gouverneur, Åbo Acade-
 miæ Cancelleren, Riddaren och Commendeu-
 ren af Kongl. Maj:ts Orden, Riddaren af Swar-
 ta Örn, samt Cancelleren af alla Kongl. Maj:ts
 Orden, Herr Grefwe C. G. TESSIN, tog emot
 Præsidium uti Kongl. Wetenskaps Academien;
 hemställte Herr Vice-Præsidenten och Rid-
 daren, Baron BJELKE, til Kongl. Wetenskaps
 Academien sin och Archiater LINNÆI tanka
 om nödwändigheten af en Resa til Norra Ame-
 rica, och tillika föreslog mig til den sammans för-
 rättande. Hans propositiou blef af samtliga
 Kongl. Wetenskaps Academiens Ledamöter
 med största nöje afhörd och gillad. Men då blef
 fris

frågan, huru den samma Resan så kunde ske, at den allmänna Cassan ej skulle behöfwa ders före tillitas, hvilken tarfwades til andra behof?

Kongl. Wetenskaps Academien beslöt ders före, at annoda deras Excellencer, Herrar Cancellorer öfwer Academierna innom Riket, at med deras högtgållande befordran så begå, det hvarje Academie efter råd och förmåga wille af stipendier lemna något hårtil. Detta werkstältes, och afgingo strax Deras Excellencers Cancellorernas skrifwelser til de dem anförtrodda Academier, angående denna saken.

Åbo Academie, som för deß fattigdom och ringa inkomster, i jämförelse med de andra Academierna i Riket, har så godt som intet at meddela, hade nåppeligen fått deß ömma Cancellers Nådiga skrifwelse, innan den genom då warande Theologiæ Professorens, nu mera Biskopens och Pro-Cancellers, Herr Doct. JOH. BROWALLII omsorg, straxt samlade tilhopa det lilla hon kunde aflåta, och öfwersände det til Hans Excellence Cancelleren, hvilken ofördröjeligen lemnade det til Kongl. Wetenskaps Academien. Åbo Academie tilkommer altså den heder, at hafwa warit den förste, som lemnat någon penning til detta behofwet.

Lunds Academie hade inga penningar, at använda til en sådan Resa.

Upsala Academie war wäl den fiste, som gaf något härtil; men delte så mycket rundeligare, så at hon tagit en af de drygaste Länningar härwid.

Wid början af år 1746. anmodade Kongl. Wetenskaps Academien sin då warande Præses, Herr Archiater ROSÉN, at på Kongl. Wetenskaps Academiens wägnar anhålla hos Hans Excellence, Præsidenten i Cammar-Collegio, Herr Grefwe PIPER, om nådigt bifall til et af de wid Upsala Academie inrättade Piperska Stipendiers lemmande til denna Resan. Hans Excellence bad Kongl. Academien wara försäkrad derom, at om ingen annan utwäg funnos, skulle altid et af samma Stipendier stå til tjenst, så snart det blefwe ledigt.

Ytterligare anhölt Kongl. Wetenskaps Academien hos Consistorium Academicum i Upsala, om det icke benågit wille lemna et af Magnat-Stipendierne härtil, och at än mera drifwa på samma sak, steg den för sin nit och ömhet om Säderneslandets upkomst ej nog saknade Öfwer Hof-Intendenten, Herr Baron HARLEMAN, under det han war Kongl. Wetenskaps Academiens Præses, wid sit wilstande med deras nu warande Kongl. Majestäter i Upsala, upp til Consistorium Academicum, och än widare påminnte derom. Och som et rum war ledigt uti Helmsfeldska Stipendio, så föreslogs, om ej det kunde härtil användas. Consistorium Acad. lofwade bidraga dertil hwad

det Kunde, hwilket ock om Hösten samma år skedd
de, då det genom Herr Archiater LINNÆI
bearbetande gaf sit samtycke dertill; men som den
Ädle Högårade Magistraten i Stockholm äf-
wen hade at yttra sig härutinnan, så lemnades den
samma del af Consistorii Acad. beslut. Den Ädle
och Högårade Magistraten hade ej så snart in-
hämtat det samma, som den af sin wänliga och ber-
ömliga nit för gagneliga wetenskaper och landets
nphjelpande strax enhälligt gaf sit bifall dertill. Så-
ledes blef det Helmfeldiska Stipendium gifwit
til detta förhåfwandet.

Som Kongl. Wetenskaps Academien i
så måtto redan fått wid Upsala Academie et af
Magnat-Stipendierne härtil, så Kunde Hans
Excellence, Gref PIPER, ej vidare sam-
tycka til et af de Piperska Stipendiers lemnande
til samma resa; dels emedan det syntes wara emot
Testatoris wilsja, at en skulle wid en och samma
Academie njuta 2:ne Magnat-Stipendier, dels
ock för Præjudicater skul i framtiden.

År 1747. behagade wår nu warande Allers-
nädigste **KONUNG**, såsom då Upsala Acade-
mies Höga CANCELLER, genom nådig
skrifwelse til Consistorium Academicum ders-
städes föreställa, om icke 1000 Plåtar af Acade-
miens Cassa Kunde gifwas til denna Resa? hwil-
ken Höga Befallning Herrar Professorer i
Upsala strax verkställte, och öfwersände til
Kongl.

Kongl. Wetenskaps Academiens en Summa af 6000 Dlr. R:mt.

Rissens Manufactur-Contoir har sedan den tiden gunstigt behagat skänka til Kongl. Wetenskaps Academiens 1800 Dlr. Kopparmynt til denna Resans befrämjande.

Jag har för min del af min lön och eget utlagt öfwer 5000 Dlr. R:mt på samma Resa til Fäderneslandets tjenst, så at min besparing, at wid hemkomsten sätta bo med, war snart räknad.

Hwad ännu bruffit, har Kongl. Wetenskaps Academiens måst af eget tillsätta. Mig mötte den swårighet, at just då Resan börjades, war Wärel:Coursen på England högre, än den någonsin hwarken förr eller sedan varit, så mycket mig witterligt är.

Kongl. Wetenskaps Academiens wärda Medlem, Herr Bruks:Patron JOH. CLASSON, meddelte mig, på Kongl. Wetenskaps Academiens begäran, öppet Creditive til sin Commissionair i London, at lemna mig på hela resan alt hwad jag i penningar eller eljest hade af nöden, och har han desutom wid denna Resa gjort Kongl. Wetenskaps Academiens och mig mångfallig tjenst.

År 1747. om Hösten, sedan Hans Kongl. Maj:t, på Hans Excellences, Grefwe TESSENS, såsom Åbo Academiae Cancellers, underdåniga begäran, förundt mig permission från min syfta, och tillstånd, at i Kongl. Wetenskaps

Skaps Academiens ärender resa utomlands, och sedan Hans Konal. Maj:t ej allenast lemmat mig desz egit Höga Rese-pasß, utan ock allernådigt gifwit befallning til sina Ministrar wid Kongl. Franska, Spanska och Ängelska Hofwen, samt hos General-Staterne i Holland, at utvärka för mig desza Magters Rese-pasß, anträdde jag den 16 Octob. (efter nya stylen, som öfveralt förstås här i Företalet) Resan från Upsala ned til Gøtheborg. Jag hade utvalt til följeslagare Trågårdsmästaren Lars Jungström, hwilken war wäl hemma i Trågårds-wetenskapen och wärternas ans, handslög, at aftaga allehanda i Mechaniquen, oförtruten på Diesor, och i högsta måtto trogen. Wi förblefwo i Gøtheborg för beständig motwind til den 11 Decemb. då wi gingo derifrån til sjö; men af en förfärlig storm drefne, nödgades söka Norrige. Här förblefwo wi til den 8 Febr. 1748. då wi derifrån affeglas de til Ängland, och ankommo til London den 17 i samma månad. Uti Ängland nödgades wi, i brist af fartyg, at komma öfwer til America, förblifwa ånda til den 5 Augusti, då wi i Gravesend stego om bord, och lämnade den 11, i samma månad, Ängland ur ögnastiget. Den 13 nästföljande September fingo wi se America, sedan vårt skepp natten förut stött på en sand-resiwel; men genom den Högstas bistånd kommit straxt ofskadt derifrån, och den 15 Sept. ankommo wi lyckeligen til Philadelphia i Pensylvanien, eller det

fordom

fordom så kallade Nya Sveriget. Det som war qwar af detta året, användes, dels at samla allehanda wårters frön, dem wi sände hem til Sveriget, dels til åtskilliga resor der i landet. Förläpande året 1749. genomfor jag en stor del af Pensylvanien, Nya Jersey, Nya Yorck; så up för Hudsons flod til Albany, vidare öfwer sjöarna St. Sacrament och Champlain, samt hela det af Europeer bebodda Canada, och kom litet för Jul tillbaka til Nya Sveriget. Hwad wårters frön denna Sommar blifwit samlade, sändes alla, samma Winter, hem til Sveriget. År 1750. besåg jag Wästra delen af Pensylvanien, en stor del af sjökanten i nya Jersey; lämnade sedan Jungström denna Sommar qwar i Pensylvanien, at samla allehanda wårters frön, medan jag allena genomfor Nya Yorck, reste öfwer Blåa Bärge til Albany, så up för Mohaks flod, och vidare genom de bekanta grymna Iroquois land; nämligen Mohakernas, Oneiderernas, Taskarorernas, Onondagernas och Kajugernas; sedan öfwer den stora sjön eller inlandska hafwet Ontario ända til det märkwärdiga Niagara fall, som wäl får räknas bland de största märkwärdigheter i Naturen. Derifrån skedde Resan om Hösten tillbaka öfwer en annan del af Blåa Bärge, tills jag uti October kom åter til Philadelphia. År 1751. den 13 Febr. lämnade wi Philadelphia. Den 16 stego wi om bord wid New Castle, at gå hem til Europa.

Den 18 ejusd. såg jag sista gången America; och tillstår, at det skedde med en mer än stor swesda, at jag skulle så snart lemna det; emedan det war så otaligt mycket ännu i alla 3 Natursens Riken af mig osedt och obeskriswit, som jag nödgades lemna åt andra. Efter en swår sjöresa, orwansliga stormar och margfalliga liffsfaror, fingo wi den 23 Martii se England. Den 27 ejusd. stötte vårt skepp wid mynningen af Themse-flozden så starkt, at wi med 2:ne pumpor ej kunde utösa så mycket watten, som trängde sig in genom botten på skeppet, utan nödgades söka närmaste land, hwarifrån jag reste landvägen til London, dit jag anlände den 29 Martii, och hade den fågnad, at några dagar efter se vårt skepp och saker anlända dit, sedan det blifwit botadt. Den 5 Maji lämnade wi London, och ankommo den 16 ejusd. til Gøtheborg, och den 3 Junii til Stockholm.

Utaf det jag på denna Resan aunnärkt, meddelas nu den första Tomen, hwilken innehåller hwarjehanda observationer, gjorda i Norrige och England. Jag har, hwad Ängelska Landts hushållningen angår, utelemnat ganska mycket, at werket ej måtte blifwa för widlyftigt; men tänker, wil Gud, utgifwa det i Academiska arbeten. När jag talt om England, har jag ibland kommit at bruka några Ängelska ord. Jag ser ej, hwi det skal mera tydas mig til last, än at andre bruka Fransöfka. De äro dock nästan
 alle

alle på et eller flere ställen af mig förklarade; til exempel så finner man uttydt

Broad land p. 184. 205.

Broad-cast-land p. 210.

Common field 260.

Farmer 156. 158. 164. 174. &c.

Four-thorough land 205

Four-thorough stiches 250

Gentleman 176

Gravel 147. 148. 180

Hoing 231. 232

Inclolure 146. 215. 217. 256.

Loam, - - - } 260.

Loamy ground } 260.

Pebblestones 147. 356.

Ridge 269.

Ridge acre land, } 269.

Ridge half acre land } 269.

Squares 471.

Stiches 184. 205.

Ten bouts land 350.

Three bouts land 350

Two bout land 260.

Acre betyder det samma, som hos oss
Tunnland; men är mindre, än vårt
Tunnland.

Många, som genom böckers läsning mera
hafwa lust, at roa än gagna sig, låra snart blif-
wa ledsne, at så ofta i denna Resebeskrifning se
nåmnas Åker, Ång, och hwarjehanda til hus-
hålls

hållningen hörande ting, som oivantliga i de måsta hårtills utkomne Rese-beskrifningar, då jag undantager Herr Archiatern och Riddarens LINNÆI, samt dem, som följt hans method, och några få andra; men det har just varit affigten med denna Resa, och mit hufvudgöremål, at samla sådant. Jag önskade, at wi hade ej allenast öfwer hela Riket och hwar Province, utan öck öfwer hwar Hårad, ja Socten, Oeconomiska Rese-beskrifningar rätt gjorda, så skulle wi deraf hafwa et förträffeligt hus och hjelpreda i vår hushållnings förbättring. Wi singe då deraf i alt utvälja det bästa, och rata det wi finne i vår hushållning wara mindre fördelaktigt än andras: wi singe deraf anledning, at iytänka ån bättre: då komme snart hushålls-wetenskapen rätt i gång. Tmedlertid, at åfwen tjena dem, som ej hafwa hog för sådana Oeconomiska Rese-beskrifningar, har jag wid början af hwar S. med annat tryckt Färteligen gifwit tilkänna innehållet af Paragraphen, hwarigenom den, som ej har smak för någon wis wetenskap, kan det förbigå, som han är mindre hogad före.

I de Ungelska Länder har jag brukat det Ungelska mil-stalet i de Franska Fransofernas; det går ungefär 6 Ungelska och 2 Franska mil på en Swensk. Jag säger ungefär; ty i en noga Mathematisk räkning felas mycket. I Norra America hafwa de ännu inga mätta mil, utan de hafwa tagit det endast ungefärligen; deraf sker
ock,

och, at ibland är der den ena milen dubbelt längre än den andra.

Den Måttstäck, jag på denna Resa betjent mig af, har varit den Swenska fot och aln. När jag brukat den Geometriskä tumen, har jag alltid lagt ordet *Geom.* til; annars, när det ordet är utelemnat, förstås alltid wärktummen.

På hela Resan har jag hwar dag noga upptecknat wäderleken. Wid Resan i Sverige, Norrige och England har jag wid tryckningen lemnat det ut, såsom mindre nödigt; men så snart jag lemnar England, och kommer til America, skal det blifwa infördt; emedan det är en mycket nödig sak at weta, för de Americaniska wärterns Skötsel skul, utom annan nytta.

Den *Thermometer*, jag på resan betjent mig af, har varit Salig Prof. AND. CELSI, såsom den säkraste och allmänt antagna öfwer hela Sverige. De *Thermometrar*, jag haft med mig på denna Americaniska Resan, brukar jag ännu.

När wid örter citeras någon numer. utan at någon Bok nämnes, så förstår jag alltid Herr Archiater LINNÆI *Flora Svecica*.

Då mig blifwit berättadt någon hymerlig ting, den jag sjelf ej kunnat hafwa tillfälle at se, har jag gemeuligen nämnt min sagesman, dels at wisa min tacksamhet mot den, som mig meddelat något, och ej gifwa ut för mit, det, som andra tilkommer, dels at det må stå för sagesmannens egen

räkning, i fall det befunnes mindre enligt med sanningen. Vid det jag sjelf ej sett, utan måst lita på andras berättelser, har jag desutom gemenligen brukat orden berättades, eller säges, eller skal; men det jag antingen sjelf sett, eller alla med en mun berättat, har jag sagt, at det är så.

Orters, djurs och stenarters beskrifning har jag med flit utelämnat. De måsta Läsare anse dem för tröttsamma; desutom göra de bosken större och dyrare; men nyttan af Orter, djur och stenarter har jag alltid infört, der jag fått weta någon. Beskrifningarna skal jag, wil Gud, framdeles i et Latinskt werk meddela.

Skrifställtet är ingen ting mindre än zirligt. Det är sådant, som jag den på resan ofta med trött hand fört. Alt dageligen hafwa upmärksamhet på hwad en ser, och strax sätta det på papperet, utmattar ibland krafterna rätt så mycket, som annat arbete. Ofta, sedan man hela dagen haft på resor margfalliga beswärligheter, får man om afton, när andre gå til sängs, sätta sig ned och renskrifwa, hwad om dagen blifwit til minnes fördt.

Omilda Uttydare kan jag, ej mera, än någon annan undgå. De skola ock hafwa något at roa sig med. Ingen skrifklåda har satt

fatt penman mig i handen, utan min kärlek för det allmänna, och min skyldighet, at åtlöda Kongl. Wetenskaps Academiens befallning, har bragt mig härtil. Ingen kan säga, at jag sökt eller söker härigenom någon winst. Om det allmänna af denna Resa tillflyter någon nytta, har jag winst nog. Mit omak och omkostningar äro då margfalt wäl betalte.

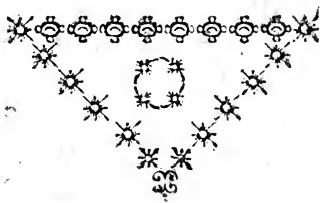
Om någon förmon igenom de frön, jag från Norra America hemfört, warder Fädersneslandet tillfallande, derom skal förfarenheten och framtiden blifwa de ewäldigaste domare. Jag har gjort, hwad i min förmåga warit. Mig har mött den swårighet, at jag är wid den Academie, som af alla Swenska är längst til Norr, Climated bistrare, kölden om Wintrarna margfalt starkare, än i Upsala, Stockholm och Lund. Uti Upsala och Lund äro Academiska Trågårdar och betjening. Här i Åbo felas bägge delarna. Af de försök, jag i min egen lilla Hortulo gjort, har jag funnit, at Americanska Mulbärs-träns plantor näppeligen af par tumes längd uthärdat kölden på de rum, der Thermometern stått 20 grader under frysnings-puncten. Näppeligen kunna inhemska så späda plantor tola mera. Så hafwa Walnötsträn, Winrankor, Plomonsträn och andre, fast helt späde, uthärdat wår Winter.

ter. Får se, hvad de såja i framtiden; men dertil fordras oförtrutenhet och ständig aktsamhet. Vore wi så lycklige, at ock en gång här i Åbo få en Academisk trädgård, så kunde de något mera tillgöras.

De följande Tomerne af Nesan skola, wil Gud, med det första och efter hand komma efter. Uttyd imedlertid, gunstige Läsare, detta til det bästa.

Åbo, den 13 Julii

1753.

År 1747.

Den 5 Octob.

ag begaf mig i HERRANS namn
efter middagen på resan ifrån Up-
sala, sedan jag dagen förut tagit af-
sked af 2:ne mina huldaste Gynna-
re; den ene, Hofrätts-Rådet, nu
Vice Præsidenten i Åbo-Hof-Rätt
och Ridd. Herr Baron STEN
CARL BIELKE, en Herre, som i sju samfalte år
haft så stor omwårdnad och ömhet om mig, som nå-
gon Fader kan hafwa om sit egit barn, i det han
under hela den tiden ej allenast haft all omkostnad
osparad af allt hwad någonsin kunnat fordras til mitt
uppehälle och mina studiers fortsättande, utan och
tillika hårtills kostat allena på alla mina resor så in-
som utom-Riket, samt i allt varit min egen Infor-
mator. Den andre, wår tids berömda Natur-kän-
nare Herr Archiater CARL LINNÆUS, som wa-
rit min Præceptor i alla delar af Historia Natura-
li, samt handledt mig med största ömhet och al-
tid wårdat sig om min wälfärd. Skilnaden war der-
före swår; men mig sågnar dock högeligen, at jag
nu fått et önskeligt tilfälle til min skulds afbördan-

de hos Dessa mina hulda gynnare; ty jag är för säkrad, at ju större nytta jag genom denna resan kunde tillskynda den Lärda werlden, i synnerhet mit f. Fädernesland, desto närmare skulle deras omkostnad och mångfalliga ynnest på mig wara betalt. Jag fortsatte då resan tillika med Jungström til Såfva Gästgivarare-gård, der wi för det starka rågnen nödgades taga nattherbärge.

Den 6 Octob. genom Enköping, Westerås, Strömsholm, Köping och Arboga.

Ångstufwors affskärande och nyttrjande.—
 Wi reste på et ställe förbi en ång, som war full af stora och höga tufwor, så at höwårten derpå syntes ej warit särdeles stor. Här sågo wi nu en hop dal-
 Earlar, hwilka med sina wanliga spadar och styff-
 lar skuro af dessa tufwor horizontelt och jämnt wid marken. De sade, at dessa så affskurne tufwor sedan skulle föras til gödsel på åkern, och der til samma ändamål huggas smärre.

Den 7 October.

Wi fullföljde sedan wår resa genom Örebro, der jag gjorde min upwaktning hos Herr Landshöfdingen REUTERHOLM. Denne Herren gaf icke allenast tillkänna sit stora tycke för Historia Naturalis och de Oeconomiska studier, utan förrådde tillika sin djupa insigt deruti; men wiste i synnerhet genom flera exempel, huru Natural Historien ej bör stanna wid bara curieusiteter; utan syfta på nyttan i det Allmänna lefwernet.

Den 8 Octob. til Mariæstad.

Den 9 dito förbi Kinnekulle, genom Skara, och til Gästgivarare-gården Ljung.

Räre

Rårr-hjul, at bruka på mossar. — På et ställe emellan Kinnekulle och Skara blefwo wi warse et par synnerliga rårr-hjul. Sjelfwa lötterna eller yttersta peripherien af hjulen woro gjorde af et mot half alns bredt asp-bråde, at hjulet såg nästan ut som et swarfware-hjul. Diametern deraf war ungefär par alnar. Skräfwet på kårren war sådant, som allmänt brukas i Wästergötthland, och beskrifwes af Herr Archiatern LINNÆUS uti des Wästergötha Resa p. 132. 133. Dese kårror, hvars hjul hafwa så breda lötter, brukas på måsar och mycket sankt mark, at föra fram hö med; emedan hjulen med sina mycket breda lötter hindra, at de ej sjunka djupt ned i måsan. Folket drager då dessa kårror på måssan, emedan måsarne merendels äro så sankta, at inga hästar kunna gå derpå.

Den 10 Octob. fortsattes resan til Gåstgifwarregården Sollebrunn.

De ställen, wi denna dag reste igenom, liknade ganska mycket orterna omkring Moscou in uti Ryssland. Här woro stora skog, och syntes nästan ingen skog, utan endast någon liten löfslund här och där wid byarna; men der någon Herregård war, stod skogen tåmmeligen behållen, så at man långt ifrån kunde häraf hafwa som tecken, at något Herregods fans i neigden; ty bönderne hade ej skont sin skog. Mon icke menige mans iswer, at gå löst på skogen, skulle något släckas, om hwar bonde finge sin egen och afmåtta skog för sig sjelf?

Åkrarne woro här ganska stora. Jordmon måst mylla, med sand under af samma rödaktiga färg, som öfwer alt uti Ryssland, så at dese åkrar nog til jordmon liknade de Rysska. Diken låto sällan se sig; dock woro åkerstyckena lagda någorlunda i up-

högning, fast ej så mycket, som i Westmanland och Nerike. Här war endast någon enda, som brukade litet höst-såde af råg och hvetet; men wårfsadet, som korn, hafra och årtter, brukades öfwer allt. Deras bröd war ock merendels icke annat, än korn eller årt-bröd, eller ock blandadt af bägge. Bonden tyckte, at det lönte nog omaket, när han efter en tunna korns eller hafres utsåde fick 3 tunnor igen. Diken höllo de för skadeliga på denna orten. Den wanliga Wästgötha-Plogen bruktes här, hwilken i denna så lätt brukade jorden dock aldrig drogs under 2 par dragare. Åker-renarne woro få eller inga. Zarfwen war sådan, som bruktes up i Upland med järn-pinnar. Wält syntes på något enda ställe, och war äfwen til skapnaden lik den Upländska.

Torf til bränse. -- Til bränse på dese skogslösa orter brukades torf i stället för wed. Emellan Gästgifswaregårdarna Naum och Essunga reste wi förbi et ställe, hwarest folket der i orten togo sin torf. Wi tyckte det lönte mödan, at något nogare bese samma ställe. På alla sidor syntes stora liung-hedar, som gemenligen straxt under öfra jord-skårpan efter en half alns djup, hade en fin ljus sand; men på detta stället, der denna torfwen gräfdes, war et lågländt och wätt moras. Torfwen gräfdes up i detta moras til en famns djup, mer eller mindre. Den öfwersta torfwen togs sällan, emedan den ej skal brinna så wäl, utan den kastas gemenligen tillbaka i gropen sedan de tagit bårt den torfwen, som warit derunder. Jag skref med flit up de örter, som wårte på denne torfmåga, och woro följande:

Eriophorum (Linn. Flor. Suec. 45.). Zarull.

2 anne wårte här tuftals, och ynnogare, än någon

någon annorstädes. Jag märkte, at då vagina weklades up, syntes spica ned uti den hel färdig, så at det altså ej är under, at den så bittida blomstras om Våren.

Erica (309.) vulg. glabra. C. B. Ljung, i stor myckenhet.

Sphagnum (864.) ramis deflexis, tåflade i myckenhet med Ljungen. Ljungen gjorde här tillika med Eriophorum tufsvorna, och Sphagnum upfylte rummen emellan tufsvorna.

Vaccinium (315.) Tranbär, stodo här och der.

Andromeda (335.) något enda stånd.

Erica (310.) ex rubro nigricans scoparia C. B. något enda stånd.

Lichen (980.) Kenmåssa, här och där.

Torfven sades gräfwas up med spada litet för midsommaren, eller den tiden om sommaren, när bönderne ej äro syfellsatte med åker- och ångs-skötseln. Hon skäres i den storlek och skapnad, som små tegelstenar, bäres så med en grep ut på fältet, der hon breddes ut, och får så ligga wid på 14 dagar at torka: derefter wändes hon om, och lämnas ännu 8 dagar at torka, sedan köres hon hem, lägges under tak i en hög, der hon får widare torkas, til des hon behöfwes. Den torfven, som låg djupare, war beck-swart och som en gyttja; men då det ses noga til, finnas rötter och tågor deruti, af hwilka en del se ut, som rödaktigt hår, eller närmare, som dref hwarmed skepp diktas. Wi undrade af hwad för slags wärter detta kommit; men då wi började noga ransaka, kunde wi ej annat finna, än at dese hår-lika tågor woro vagina och nederste delen af ofswannämde Eriophorum, hwilka sedan de rutnat, blifwit som hamp-tågor. Ju djupare dese tå-

gor lågo ned, ju mera här-like woro de; men när-
mare up mot dagen kunde wi tydeligen se, at de
woro vaginæ och rötter af Eriophorum; ty der woro
de endast halfrutnade. Utom ofwannämde väx-
ter fans äfwen i denna torfwen stjälfkar både af A-
rundo och Scirpus, hwilka växter dock denna tiden
icke funnos på detta moraset, utan måste wara hit-
komne den tid, när dese ställen warit säd eller träsk.
Wid gräfningen finna de ock ofta djupt ned trä-
stycken, både af Ek och Asp, ibland ock af Furu
och Gran, fast nu på hela denna trakten ej ses tecken
til något trä. Ju djupare torfwen tages, desto bät-
tre brinner hon; men då de gräfwit til en famns
djup, möter en fin hwit sand. Wi sågo stycken af
torf, hwilka woro tagne wid botten, der denna hwi-
ta sanden tager emot, som woro nog fulla af sam-
ma hwhita sand. Dese stycken woro ock merendels
tyngre, än den andra torfwen. När den torfwen,
som här gräfwes, blifwer wäl torkad, sitter hon
mycket starkt ihop, och är helt hård. De nyttja, som
sagt är, denna torfwen til bränsle i stället för wed,
hwartil den på wißt sätt gör samma gagn. Men
wed brukas, dock helst at elda bakugnar med; eme-
dan den skal bättre wärma stenarna igenom; eller
ock blanda de wed och torf tilhopa. Om torfwens
osande hade bönderne samma berättelse, som jag om
torf infört i min Bohusländska Resa p. 118. den
sades ock låga så, at de kunna arbeta wid den om-
astnarna, nästan som wid annan spiseld. Et laß
af denna torf sades ock wara så godt, som wißt 2:ne
laß wed, om icke mera. Det war dock medynkan
at se, huru här arbetades på, at göra et öde Ara-
bien. Så långt, som ögonen räckte, syntes föga nå-
got trä: inga hus af sten: ingen början til träsplan-
tering

tering uti en så hårlig jordmon. Den lilla fetaste jorden skulle nu sluteligen gå til kost. I medlertid, hvad torfven angår, mon det ej kan säjas, at en stor del af bränn-torfven härleder sin början från *Eriophorum* och *Sphagnum*, med flera växter?

Uthusen på denna orten voro måst af tunna plankor med balkar emellan afdelte, samt täkte med halm. Sådane i alt, som beskrifvas och afritas i min Bohus-ländska Resa p. 260.

Spjällen voro wid Naum och omkring den trakten ej ofwanpå korsstenarna, ej eller på sådant sätt inne i stugan i korsstenen, som öfver måstades len af Sverige brukas, utan det war inne i stugan, och just wid spisbandet, på sätt, som omtalt är i min Bohus-ländska Resa p. 254. men då wi sedan kommo närmare ned åt Gøtheborgs kanten, sågo wi, at de på somliga ställen hade sina spjäll öfverst på korsstenen, så at de med en stång som nästan liknade en brunnsvind, lyfte dem af och på; eller hade de ock en stega, at gå up på taket, at taga af och sätta på spjället. Annorstädes bruktes spjäll både ofwanpå korsstenarna och in uti stugan wid slutet af spisöpningsen eller murbandet.

Korsstenarne voro på åtskilliga ställen, der wi reste, öfverdragne utanpå med bräder, at förhindra, det rågn ej måtte skölja bårt kalk-bandet, eller rättare ler-bandet, samt skada korsstenarna och teglet. Spisarne och ugnarne voro på de flästa ställen upmurade endast af gråsten, samt starkt lerlagne på de ställen, der elden kommer at nåkas dem. Med et ord: sådane, som iag nämmer om i min Bohus-ländska Resa p. 185. bristen på tegel här i orten har lärt folket betjena sig af gråsten til spisar.

Uthus wäggarne woro på ganska många ställen öfwerklädde utanpå antingen med löf-grans eller en-ris, at derigenom hindra, det rågnen ej måtte skada wäggarna, eller tränga sig genom springorna och wägg-säten til den saden, som lades i logar och lador. De hade slagit spjelor eller smala stänger längs efter wäggen, och der under trätt löfwet eller riset, samt sålunda fast det samma. Sådant ris syntes på många ställen, hwilket setat på wäggarna så länge, at det nu war helt öfwerdragit med en gul Lichen. Denne plågseden, at så klädda wäggar, märktes wara brukelig ända mot Göttheborg. De skola ock hafwa den samma på många ställen i Skåne.

Strata terræ. — Emellan Naum och Essunga woro åtskilliga sand-bärg eller kullar, hwilka bestodo af sand, fast öfwerklädde med en jord-skärpa af svart-mylla. Wi märkte, at i somliga woro strata af flerehanda slags jord, och det ibland sålunda:

1. Öfwerst svart-mylla til en twär hand.
2. Sand, ibland en aln, ibland 2. alnar.
3. Svart-mylla en twär hand.
4. Sand sedan ända til botten.

Ibland gick stratum N. 3. lifasom parallelt med superficies af backen, ibland ei, ibland war det par samnat under öfwersta superficies. Uti upkastade diken låg jorden äfwen i flera hwarf. Wi mente först, at detta härledde sin början från den tid watern stått här öfwer alt; men fingo sedan se, at en flög-sand warit wällande til alt detta.

Fönsterna woro somligstäds satte up i taket; men ock merendels woro de på wäggarna. På
mån-

många ställen hade de fönster både up i taket och i väggarna.

Gårdesgårdar af trä funnos så på dessa skogslösa orter. De fläste hägnader woro af de bästa kullerstenar, just sådana, som brukas i Bohus-lån, och beskriswas af mig i min Bohusländska Resa p. 146. 241. De hade den olägenheten, at Kreaturen med minsta omak kunde stöta dem omkull. Här af kom, at öppningar syntes på så många ställen, hwarest stenarna ramlat ned; men i brist af annat måste folket behjelpa sig dermed. Andre woro ock af stenar, bredare nedan, och smalare oöfvan til. Somligstäds war öfwerst på stenarna lagde trådor långsefter dem, til et eller par hwarf. Ännorstäds woro ordinaira gårdesgårdar af trä, gårdslen stupade, samt en famn ungefär emellan hwarst stafwerpar. På åtskilliga ställen woro gårdesgårdarna af bara mullwallar, då gemenligen et litet dike war utanföre. Ibland war på dessa wallar en liten låg gårdesgård af trådor. Dessa mullwallar, som bestå af den här befintliga lösa sandiga jorden, stå ej länge bi, utan rafa ned efter någon tid. På par ställen sågo wi gårdesgårdar gjorde af bara gran- och Enris-*qvistar*, satte med ändarna tvärtsföre och utåt, så at de med sina hwarfa ändar nog syntes kunna utestånga och af hålla boskapen. Förut war upsatt 1. å 2. gårdes-trådor långsefter, samt här och där något stafwerpar på och med hwilka gran- och Enris-*qvistarna* fästas och stödja sig.

Zusens wäggar woro på många ställen utan til brädslagne, på samma sätt, som i Bohus-lån. Se min Bohus-ländska Resa p. 252.

Tråstapeter, sådane, som jag beskriwit i min Bohus-ländska Resa p. 51. sågo wi uti Sollebruns gästgifsware-gård. Wäggarne woro aldeles öfverklädde dermed. De hade med en höfvel höflat spånor af kasten på et bråde. Dese höfvel-spånor, som således alla woro lika breda, woro trädde förswis och just som på et risel eller säll, dock tätt tilhopa, så at det såg ut, som hade de varit wäfne. De hade så lagat, at den släta sidan af höfvelspån, eller den som varit upåt, då man höflat det från brådet, blef wänd utåt. Bredden på höfvelspån, hwaraf dese Tapeter woro wäfne, (at jag så må säga) war ungefär par twärfinger: wäggarne, som med dese woro öfverklädde, sågo ej så illa ut.

Älderdoms minnesmärken kallar jag stenar, som här och där stodo upreste på höga backar, ibland en, ibland ock flere. De sågo aldeles ut, som de, hwilka finnas på dylika ställen i Bohus-län, och äro på flere ställen omordade i min Bohus-ländska Resa. På et ställe emellan Essunge och Sollebrun woro par små ättehögar på en backe.

Den 11 October skedde resan från Sollebrun til Lahall.

I början foro wi igenom en skog, der wägen war nog elak, och orten skogwärt, backot, stenig och morasig; men sedan wi rest en mil eller något mera, blef landet mera skoglöst. Wi hade sedan hela dagen en omwärling af slätter, högder, små åar och bäckar, höga, stora och branta bärg, höga backar, wäl beäigna åkrar, så at denne orten synes wara en af de tåfaste i Sverige. Götha-elf kom omsider och gjorde öf följe på högra handen. Et feltes dock här i synnerhet, nämligen, en god hus-hållning, särdeles hwad återbruket widgår.

Åkrar

Åkrarne woro här ganska wäl belågne, och lågo måst alla sluttade. På öfra sidan hade de höga bärg, och wid den nedra togo ångarne eller en sidland och wät mark emot. Sällan syntes något åker-täppa, som ej skars igenom af en bäck, hwilken ibland lopp djupt ned, som en liten rännel; men gjorde dock höga och gråsbewärta backar. Jordmon war svart-mylla, blandad med sand, som under svart-myllan på de flästa ställen tog emot. Åkrarnas läge i dalarna, emellan bärgen; der hettan om sommaren ökes, genom Solstrålarnas tilbakabrytning från bärgen, tyckes göra, at säden här skal snart mogna. Böndernas plågsed war, at nästan aldrig bruka något dike på åkern, ej eller med tvårdiken hindra watnets nedsilande från bärgen på åkrarna. Åkerstyckena lågo måst jämna eller i ganska liten uphögning midt på, så at de något liknade Westmanlands sätt. Den delen af åkern, som om sommaren icke blifwer sådd, ligger i tråde, på det sätt, at sedan säden är om hösten affkuren, plöjes den ej en enda gång up om sommaren. Bonden tror sig dock winna alt för mycket derigenom, emedan boskapen, efter hans sägen, har til en stor del sin föda om sommaren af det ogrås, som wäyer uppå trådes-åkrarna. Höst-sådet sås här gemenligen wid Michels-måso-tiden, eller litet förut. De äro så, som så sin Någ wid Larsmåso-tiden. Någre wille dock säja, at Larsmåso-Någen gifwer mer och lönar sig bättre, än den, som sås wid Michels-måso-tiden.

Rudera efter en Skans syntes på skogen emellan Sollebrun och Wriell; men skjuts-karlen wiste ej gifwa uplysning när och wid hwad tilfälle den blifwit upkastad.

Den 12 October reste wi om morgonen från Lahall til Götheborg.

Bärg. — Måst öfwer alt på denna orten ses det ena högga bärget wid det andra, at landet här i alt liknar Bohus-län. Denna ymnoghet af bärg, eller detta bärgfulla landet tog wid så snart, som wi kommit öfwer den pag. 10. tilförene omnämnda skogen, hwilken börjades litet efter, wi lemnat Sollebrun. Samma backiga och morasiga skog war på denna kanten, som en skilnad emellan Wästergyllens fälter och sand-bärg, och Götheborgs bärgfulla land. Dese bärg wore merendels på Sudwästra sidan branta och liksom afbrutna; men på Nord-östra långsluttande, twiswels utan, som en åminnelse och bewis på hafwers forna brytning och wälde på dese bärg.

Wid middagstid kommo wi til Götheborg, der wi straxt fingo förnimma, at wi hade ingen ting för alt wårt hastande med resan; ty den obehageliga trösten mötte oss, at intet skepp ännu på 6 weckor eller mer wore färdigt, at gå härifrån til London. Wi nödgades således fatta tålmod, fast wi bättre kunnat användt wår tid, om wi wetat detta förut.

En-ris på golf. — Här i Götheborg war på somliga ställen den plågseden, at de i brist af gran-ris, tog En-ris, hackade det smått, och strödde på golfwet. Detta gaf en nog behagelig luft, fast dock ej så ljuflig, som gran-riset, och lär den desutom ej wara ohälsosam. Utomlands, der jag rest, har jag aldrig märkt, at de brukat hwarken gran- eller En-ris på golfwet, fast de på somliga ställen haft tilgång til bägge slagen.

Den 13 October.

Åkrars bättring utan gödsel. — Herr Directeuren GRILL berättade en särdeles Historia, den han haft af en wif man från Skottland. Denne mannens fader har haft et stycke åker, som, ehuru han det gödde, dock aldrig wille bära någon särdeles säd, at det kunde löna mödan. När nu Sonen sedan efter fadrens död, kom at taga mot egendomen, försökte han, at handtera åkerstycket på et annat sätt. Han lät icke föra någon gödsel derpå, lät flitigt plöja den om sommaren. Så snart han märkte, at några ogräs började sticka up, war han framme med plojen och plögde up åkern. Han fortsfor härmed 3 a 4 år, hwarpå han utan widare ans besädde den med säd, då han derefter fick en ymnig skörd, och skal samma åker alt sedan buri wackert, hwar gång den blifwit sädd. Detta är måst det sätt som TULL uti England i sina skrifter så mycket recommenderar, och som hans efterföljare än i dag så starkt förfakta och påstå, at de uti wif jordmän med ganska stor fördel bruka.

Præservativ för Boskap wid smittosamma sjukdomar. — En Herre i Danmark sadet wid den sista der gångse stora Boskaps-Pesten med fördel brukat följande: Boskapen släptes ej ut, innan Solen om morgonen astorkat all daggen af marken, och om aftonen drefs den in i fåhuset, innan daggen börjat falla ned på gräset. Deputom gaf han dem morgon och afton, at slicka något salt. Härigenom want denne Herren det, at då alle hans grannar, som ej så gjort, miste all sin boskap, hade han all sin behållen oskadd, och saknade ej mer, än en enda, som fastnat i et moras, der den
fart

satt lifvret til. Då den samme upsturs, fans, at den hade samma inwärtas kånnetecknen, som den smittade boskapen. Jag hade detta af den, som sielf varit bekant med samma Herre.

At förwara ägg från rutnande och unkenhet förtälles af Herr Directeuren GRILL följande: de hade på Danska Ost-Indie skeppen inlagt ägg uti Yuder-säckar; men som kårilet, hwaruti äggen således blifwit lagde, hade ommit at förläggas, skedde, at de foro fram til China och tillbaka, utan at de wiste hwar dese ägg tagit wägen; men då de wid hemkomsten til Köpenhamn lastade ut skeppet, finna de igen kårilet, deri äggen lågo. Det öpnades, äggen togos ut och försöcktes, då det fans at de ej tagit den minsta unkenhet eller röta, fast de woro 2 år gamla, och gått 6 gånger under linien; utan de woro som de varit helt färiska och ganiska wälsmakeliga i mat. Det enda, som de förglömt wid en sådan händelse, at försöka, war, at lägga dem under en höna, och se efter om ock kycklingar af dem kunde utfläckas. Herr Directeuren GRILL mente, at det wore wårdt, at utröna, om icke frön af allehanda slags wårter kunde på detta sättet förwaras, at de ej på sijn skulle taga skada, utan komma helt friska fram. e. g. Thèe-frön.

Den 14 October reste jag med Herr JACOB UTFALL ut på 2:ne des gårdar, at bese jordmonen och belägenheten wid de samma. Denne Herren, som hade varit flere resor med Ost-Indiska skeppen til China, hade nu satt sig ned i ro, och endast tagit sig före, at idka landskötselen. Hans ungdom och denna tidsens wana hos en del unga Herrar, tör ock hända somliga äldre, skulle lätteligen welat förbjuda

Da en, at tro, det hos honom skulle legat en så djup och mogen insigt i alla delar af landthushållningen. Men af hans tal skulle mången dömt, at han warit en Sextio-åra åkerman, då han likwål ännu måste wänta en tid innan han får räkna sit 30:de ålders år. Önskeligt wore, at wi på flera ställen i landsorterna kunde råka dylika exempel. När de, som hafwa et uppstådadt hufvud, lägga handen wid landbruk, eller hwad som hålst nyttigt är, gå de längre på et år, än andre på 10, och lämna den der omkring boende Allmogem et önskeligt efterdöme, som gör Riket mycken nytta, då alla påbud om åkerbrukets bättring såfångt upläsas för bonden.

En Stenwält gjord af ljusgrå kalksten, rund som en Cylinder, och hitförd ifrån England, låg på Herr UTFALLS gård: den bruktes at i Trågårdens göra gångarna jämna med, samt at planera gräswallen. Til samma ändamål nyttjas den och uti England. En sådan har äfwen Herr Commerce-Rådet LAGERSTRÖM på sin gård Claræbårg.

Den 15 Octob.

Harf. — Bland andra inventioner hade Herr UTFALL en särdeles harf: den war trekantig, hade quarters långa järn-pinnar, eller något mera; men alla pinnarna wore frökte, och frökarna wände framåt. Han hade sjelf upränt den samma, at ransa dermed en sin åker, som warit full med hwitrot. Andamålet wardt och wunnit derigenom; ty hwar gång i förstone, som de kört med denna harfwen öfwer stycket, och hästen komit til renen, war harfwen så full af hwitrot, at hästen näppeligen orkade draga henne. Således fick han sin åker ransad från en så skadelig ört. Mig wistes sto-

ra högar af hwitrot, som på detta sätt blifwit tagen från åfern.

Eftermiddagen skedde Resan tillbaka til Götheborg.

Den 16 Octob.

Et slags Rötter brukeliga til mat. — Så wäl Håradshöfdingen RAMSAY, som des broder Capitain RAMSAY gåfwo mig berättelse om en ört, den de sade wåra wid sidor af bäckar der de bo, och efter den beskrifning de mig lämnade, tyckes den tåmmeligen nära wara en art af Equisetum. De sade, at denna örten går djupt ned med sina rötter, hwarest på ändan af roten skal finnas åtskilliga körtlar, til rötters storlek och mera, hwilka hänga, som trädar tilhoppa, och likna mycket Poteter eller Jordartischockor. Så wäl deras fäder, som de sjelfwe, hafwa ofta låtit upgrafwa dessa rötter, som wåra wid bäckes-bäckar, dock ej i mycket wät mark, gjort dem sedan rena, kokat dem i soppor, då de ej allenast gifwit soppan en mycket skön smak, utan ock sjelfwa smakat gauska behagligt. De, som dem åtit, hafwa aldrig märkt eller kânt den ringaste olågenhet derefter. Mon det war Filipendula vulgaris? men det nekades. De af Herrar studerande, som bo deromkring, och äro hemma i Botaniquen, kunna snart gifwa uplysning härutiän.

Den 17 Octob.

Plog. — Herr UTFALL berättade, at et man från Skottland, som haft det namn, at han warit en käck hushållare, har för någon tid tillbaka warit här i Götheborg. Då denne fått se en af Westmanlands plogar, har han förskaffat sig en sådan, och fört den hem med sig, med föregifwande, at han fant dem bättre, än de Skottska.

ffa. Jag är tåmmeligen af samma tanka, som den
na mannen; ty så af de Engelska plogarna komma
i jämlighet, mindre öfvergå somliga af våra
Svenska. Om den utropade ELLIS uti Little Gad-
desden i Hertfordshire uti England, singe se de
bästa af våra Svenska trästockar, och än mera,
om han blefwe warse Herr BARON BRAUNERS järn-
plogar och trästockar wid Ultuna, är jag wis om,
åt han lät sätta i alla Engelska Gazetter; at han
öfverkommit en åker-machine, hwars like ej varit
til, sedan Adams tid.

Smör. — Mig berättades ock här, at på
somliga ställen i England bruka de kårna smör af
helt söt och nästan spenwarm mjölk. Så snart de
fått smöret utur mjölken, taga de strax kårn-mjölken
och göra deraf ost; hwilken skal blifwa rätt god och
kraftig. Jag har detta af den, som sade sig en lång
tid med fördel efterfolgt det samma.

Den 18 Octob.

Kalk af muskel = skal brukas af en del
här på orten at bränna. Sättet har jag beskrif-
wit i min Bohus-låhnska Resa p. 180. men i
dag berättade en Capitaine för mig et annat sätt,
som han betjenar sig af, hwarigenom kalken, som
blifwer deraf, skal warda långt bättre och warak-
tigare, än då skalen brännas. Han låter med trub-
biga och tunga järnstötar eller järnbultar stöta ska-
len i et kåril helt små, så mycket görligt är: sedan sik-
tar han samma skal, då det fina mjölet sades blif-
wa en skön kalk, som uti alla delar icke skal gifwa
den bästa kalk efter, och är til murning så god, som
någon kan önska sig. Til rapping skal den ock
wara tjänlig.

At meta fisk skal Engelska Doctorn BLACKWELL hafwa varit mästare. Förenämde Capitaine, som varit hans granne, berättade, at BLACKWELL ofta på en aftenstund kunnat samlat sig par får fulla. Han har icke brukat metmaskar til agn, utan haft åtskilliga artificiellt gjorda insecter och flugor. Hans philosophie sadet derwid hafwa varit denna: fiskarne se sällan metmaskar; emedan sådana icke finnas i watten, och fölgakteligen icke synas vara gjorde af Skaparen til födo för dessa kreatur. Men deremot tyckas insecterna vara skapade dem til upphålle; emedan en stor del af dem antingen wistas wid watnet, eller då de flyga öfwer watnet, af hwarjehanda händelser falla deruti. Här af ses ock, at fiskarne ofta hoppa långa stycket i wädret utur watnet efter insecter. BLACKWELL trodde altså til följe här af, at en fiskare tilkom, at försöka med allehanda slags insecter, och se efter, hwilka hwarje art af fisk måst tycker om, och som är dem begärligast. Med de samma, antingen in natura eller artificiellt gjorda, borde en sedan meta fisk, och då har han trott det bäst skulle lyckas.

Den 28 Octob.

Enebärsmos tilredes på åtskilliga sätt. Rådman AHLSTRÖM i Göteborg, hölt följande sätt mycket godt: Enebär tagas, ränsas wäl, läggas så hela som de äro, utan at stötas sönder, uti en gryta, watten slås derpå, lämnas så, at kokas til des de sielfwa spricka sönder, hwilket gemenligen plägar ske efter 3 eller 4 timars kokning ungefär. När det skedd, lyftes grytan af elden, Enebären silas bårt is från sielfwa Enebärs-lagen, så at samma enebärs-lag blifwer wäl ren. Lagen slås då uti en ren gryta

ta, kokas så länge, til des den blifwer så tjock, som behagas. Gemenligen bör den så koka til des den blir som en lagom eller litet tjock wälling; emedan den ändock, sedan den kallnat, blifwer ännu tiockare. Den förwaras sedan uti en sten-burk eller annat käril. När denna Enmos blifwer par år gammalt, börjar den gryna och likasom säckra sig, och blifwer då ganska söt och wälsmakande.

Glådermos hade samma man sjelf låtit göra af de Hyll- eller Glåderbär, som detta år wurit i hans trädgård. De mogna Glåderbären tagas, läggas i en påsa af mycket glesst lärst; samma påsa sättes uti en präß, och präßas all saften från glåderbären, som rinner uti en krukka eller annat rent käril. Denne utpräßade saften slås sedan uti en gryta, hwari den så länge kokas, til des den blifwer så tjock, som en Rob eller mos. Den förwaras sedan uti en sten-burk eller annat tjenligt käril. Wil en sedan lägga litet socker deri, så blifwer den mycket behageligare, annars kan den ock brukas utan socker.

Den 29. October.

Salt hölt en Skeppare för ganska nyttigt, at lasta nya skepp med; emedan det nya trä-werket då suger och drager i sig af saltet och saltwatnet så mycket, at det skulle blifwa skickeligt gjordt, at i längre tider stå mot röta.

Den 31 Octob.

Granar plåga hållas för nog fintote, at omplanteras; emedan de derefter ofta torkas bårt och gå ut. Men en hederlig man A. G. sade sig flera gånger hafwa försökt och riktigt befunnit, at då det

wid omplanteringen noga tages i aft, hwilken sida af granen förut wändt sig mot norr, och sedan wid des plantering på et nytt ställe, sätter den at stå i samma wäderstref; så skola de nästan aldrig af omplanteringen torfas bårt eller gå ut. Han sade, at han hade försökt detta ej en utan flera gånger, och det på flera orter. Han lade ock dertil, at man utan möda skal på granen kunna observera, hwilken sida wänder sig mot norr; ty på den sidan af träs det skal alltid finnas, om ej mer, dock säkert en qwist, som är bårttorfad: och mente han, at detta kännetecken aldrig skal slå felt.

Den 2 Novemb.

Stärkebårsbuskar (*Prunus Spinosa* &c. *Linn. Flor. Sv.* 397.) wärte i ganska stor myckenhet på sidorna af bärigen utan för Staden, ofta i mycket mager jordmon. Bladen woro redan affallne; men buskarne lyste ändock blå långt ifrån, af den mer än stora ymnighet af bår, som de woro lastade med. Jag åt flere gånger nog deraf, utan at känna någon olägenhet derefter. De smakade ock denna tiden tämmeligen goda; ty frosten hade nu bårttagit måst all deras stråfhet. Ganska få på denna orten, gjorde något bruk antingen af bårren eller buskarna; dock sades, at somliga plåga insylta bårren med något sött; men i Skåne skola åtskillige (som D. J. L. mig berättat,) göra win af dem, hwilket sker på detta sätt: Stärkebåren plåckas, sedan de blifwit något frostbitna, stötas helt wäl sönder med kärna och alt, sedan slås kokhett watten på dem, eller kokas de litet. Samma watten eller spad silas sedan från dem, lika så mycket Franskt win, som spadet är, slås dertil, och lemnas

nas at jäsa. Får det sedan stå någon tid, blir det färdigt, och behageligt at drickas. Sjelfwa busken torde kunna brukas til häckar, och är jag säker, at näppeligen någon boskap wille wåga, at tränga sig derigenom.

Hagtorn växte här ock i stor myckenhet. Det war underligt, at ehuru skoglös orten är, och ehuru swårt de hade här efter gärdes-gårdar och hägnad, samt ehuru åtskilliga från Götheborg varit i England och sett deras förträffeliga Hagtorns gärdesgårdar eller häckar; sågs dock här ej en enda, som besittat sig, at göra häckar omkring sin åker och äng deraf, då jag undantager Herr JACOB UTFALL, som börjat hägna sina ägor dermed.

Lonicera (191.) eller *Caprifolium*, German. Dod. växte wid bärags-sidorna, fast den war bland de mera sällsynta växter.

Uphögda streck i bärigen, sådana, som jag beskrefwit i min Bohus-låhnska Resa p. 52. sågos på åtskilliga ställen på bärigen utan för Staden. Streket gingo i kors och tvär, och gjorde hwarjehanda figurer. De woro ofta mot 2 finger högre, än det andra hållebärget. På somliga ställen woro dese streck och ränder i sådan myckenhet, at på långt håll ej annat syntes, än som fullt med rep varit utsträckt längs efter bärigen. Gemenligen bestodo de af qwartr, fast någon annan stenart ibland mängde sig deri. Jag märkte ock, at de måsta gingo från Öster til Väster, så at en här nästan kunde bruka dem som en Compas.

Den 3 Novemb.

Tak-rännor. — Måst under alla tak-band

af hus, så i Götheborg, som i Förstaden, woro tak-rännor, genom hwilka watnet leddes til något hörn af huset, der en annan ränna, som stod perpendiculairt, tog emot det. Denna ränna råkte nästan ända til marken, hwilken afförde det rågn- eller snö-watten, som från taken samlat sig i tak-rännorna, och sålunda hindrade en sådan stupande ränna, at wäggen ej tog skada af rågnen, hwilket kom ned af taket, som wid blåst och starkt wäder annars plågar ske, at förtiga, at det nu war lättare, at samla i et fåril alt rågn-watnet från taket.

Nytan af Säg-spån. — Wid Säg-qwarren, som drefs af wäder, samlades säg-spånorne af Säg-qwarrens drångarna, hwilka sålde den til stadsboerna. För en tunna här af fingo de gementligen en half styfwer. Denna säg-spån brukades sedan under mullen på inre taken i stället för mossa: under nattstugugålf til fyllning helt allena, samt under trofbotnar och andra golf; men wid dese golfs twättning borde observeras, at ej mycket watten finge brukas derwid, utan golfwet skulle endast givas wäl med wåta trasor. Itskillige brukade ock, at skura golf med denna säg-spån.

Tak af Rör. — Qwararhuset wid nybnämde Säg-qwarn war täkt utan på med Rör (Arundo Linn. Flor. Suec. 99.) hwilken war fästad nästan på samma sätt, om Herr Professor LECHE i Kongl. Wetenskaps Academiens Handlingar för år 1746, sjerde quart. skrifwer om de Skånska halm-taken, nämligen at på ställningen wid wäggarna och taket rundt omkring woro slagne spjälor, deu ene et qwarter ofwansför den andra. De hade sedan buns
dit

dit rören i små knippor, hwar knippa ungefär af 2 tum's Diameter. Den ändan af rören, som panicula är på, bants fast med bast wid öfwannämde spjälor. De begynte at binda sålunda ned wid takfoten, och gingo sedan uppföre, at de öfre Rörknipporne alltid kommo at täcka öfwer den öfra delen af de nedersta, der de med bastet woro fastbundna; och fast sidorna af qvarnen woro nästan perpendiculaira, så suto Rören ändock qwar; emedan de woro wäl fastbundne. Qvarnen sadess stått i 20 år; men detta Rör-taket war redan öfwerwäxt med åttfillige lichenibus. Som sidorne och taket stod mycket stupat; så kunde rågn-watnet icke länge stanna här qwar, utan rann snart bårt, at således et sådant tak kunde hålla nog länge, fast det ej war så kostsam.

Den 14 Novemb. war jag på åttfilliga bärg och strander, ända ut mot nya hwarfvet der Amiralitets skeppen lågo.

Byttelåt eller Lichen leprosus candidus; scutellis fuscis, margine albo, Linn. Flor. Svec. 942. hwarmed de här å orten färga rödt, hwars sätt jag beskriwit i min Bohus-ländska Resa p. 145. Utom det, at Herr Archiater LINNÆUS äfwen handlar om den samma i sin Wästgöta Resa p. 146.) wärte här på alla bärg i grufwelig myckenhet, så at nästan häraf kunnat fås til alla Sveriges Färgerier.

flyg-sand. — På somliga ställen emellan de högabärgen, som lågo litet från Gamla Elfsborgs Slott, fans en fin, ljus, dock på rödt stötande flyg-sand, fast i ringa quantitet. Jag kunde se huru den blifwit af wädret drifwen omkring; men här war en lycka at det war så litet deraf.

Kråk-bårs-ris. (*Empetrum* 832.) war nästan den enda ört, som växte i denna sanden. Den gick med sina rötter til mer än en alns djup ned i den samma. Tyckes alltså at denna ört blir en af de tjenzliga växter til at fästa en sådan lös sand, och första början til svartmylla. Af des djupt nedgående rötter sker, at den på et så tort och magert ställe kan hårdas ut. Det wore en stor förmon, om wi kunde desutom upfinna någon särdeles nytta af denna växt.

Glinta af den wanliga swarta fans och bitstals i de sandgropar, hwarifrån flyg-sanden blåst bort.

Blå krus-kol bruktes här omkring Götheborg ganska mycket. Aldrig har jag sett något ställe, hwarest så mycket varit planterat deraf. Om det ej war mer, än en liten koja, så hade den breddes wid sig et stort stycke land besatt med denna krus-kol, som til färgen war både blå och brunaktig. Huswud-kol är här sällsyntare. Jag frågade efter orsaken, hwarföre denna här så mycket brukades? mig gafs til svar: at denna blå eller bruna krus-kolen är hälsofammare, än den hwita, som blifwit märkt på många sjuka, hwilka merendels mått il-la efter hwit- eller huswud-kol, men deremot hafwa de besunnit sig ganska wäl, när de fått äta af denna krus-kolen, den de nästan ansatt, som en medicine. Des utom har han och den förmon med sig, at sedan han sent om hösten eller i början af wintern blifwit affuren och nedra delen af stäckarna eller stjälkarna lemnade qwar i jorden, som det på-gar ske med annan huswud-kol, utspricka alltid om wären af samma stockar eller stjälkar, nya telningar eller turiones, det de här falla, at **Kolen slår ut**
spi

spiror, och det ofta i ymnighet. Dese spåda telsingar eller så kallade spiror brukas här på orten, at om wåren koka i stället för kol, då deraf skal blifwa den hårligaste och wälsmakeligaste mat en någonsin sig kan önska. Denne slags mat bruka de långt in på sommaren. Eljest inbärga de den på det sätt, at sedan kolen sent om hösten eller i början af wintern blifwit något frostbiten, ses efter, när den är wäl torr och aldeles icke fuktig, då de skära af honom, och lägga honom in på en wind eller dylikt rum, der han bredes ut på bräder, kappar eller stänger, då den håller sig bäst: eller lägga de och honom der på hwarannan, och taga deraf alt som de behöfwa. Alt låta den hela wintern stå uti kolslandet, och taga deraf alt som de hafwa af nöden, höllo de här på orten icke rådeligt, utan föregåfwo at som wintrarne här äro mycket ostadige, at det ibland fryser, ibland tår; så tager denna kolen af sådant skada, blifwer wisnad, seg eller på annat sätt mindre god. Til surkol sadess denna icke wara tjenlig eller god.

Lingon (*Vaccinium* 314.) bruktes öfwer alt här på orten, at insyltas, antingen hela eller i mos, och med mer eller mindre sött på. Huru hälsofamsme dese äro i hitsiga sjukdomar, i synnerhet at swalska törsten och moderera hettan, slutes af hwad en Madame berättade, nämligen, at då hon för några dagar varit plågad af hetsig feber, har hennes man på slutet låtit henne få litet lingonwatten, hwilket hon på en gång utdruckit, då tillika all hettan och sjukdomen war lika som den blifwit afstruken, så at hon ej mera kände det ringaste deraf.

Den 10 November.

Zummer-flor brukas af bönderna uti Upland och åt den kanten, til snus-dosor. Mon icke ätskilligt annat kunde göras deraf, såsom kruthorn och mera sådant? En gammal Skeppare berättade, at de fattige här å orten bruka dem ofta, nästan i stället för en lykta, i det en ljus-bit sättes ned i dem, då de vilja gå i såhus eller någon annorstäds ute. Ljuset lyser igenom dessa flor, hwilka äro half pellucida, så at en någorlunda kan se göra hwad som behöfves, men wädret kan dock icke slåcka ut ljuset.

Björn-bär (*Rubus* 409.) plåga en del af de förnämre här på orten låta samla och insylta med socker, honing eller annat sött.

Den 11. Novemb.

Concha (1333.) testa oblonga laxi subviolacea, mytilus, fans här och der på stranden wid inloppet, der skeppen lågo. På Apothequet i Götheborg braktes skaln här af, at lägga Pomada och skabb-salvor uti, då någon köpte för en styfwer. På stränderna wid och midt mot gamla Elfsborg funnos dessa skal i stor myckenhet drefne til stranden. Bönderne här på orten brukte dessa musflor til tvåggehanda: de som bo norr ut, plåga med en häf, hwars ring är af järn, samt hwass eller med järnpiggas uti, samla dem från Elfsbotten, i det de et litet stycke ifrån landet skrapa efter Elfs- eller Sjöbstnen med samma häf, då musflorne samlas uti den. Djuret som ligger innom skalet, tages och sättes til agn på krorar, hwarmed de meta koljor, sårif, hwitling, flundror och annan fisk. Huru dessa brukas til mat, kan ses uti Kongl. Wetensk. Acad.

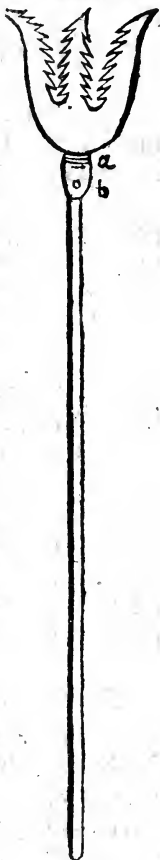
Acad. S. för år 1748. p. 196. 197. Uti en Rud-dam wid färge-staden midt mot gamla Elfsborg på Hisingen, fanns en annan art af musflor, som tyktes endast vara en variation af Concha (1332) eller sjö-musfla. De största af dem woro inemot af et quarters längd, samt bredden och tjockleken proportionerad der efter. Nu höllo de til på de djupaste ställen af dammen; men om sommaren sadas de alltid ligga up emot brädden af den sidan på dammen, der Sölen sticker starkast på. Af dessa finnes i denna dammen en stor myckenhet). Färgkarlen berättade, at de tillagas och brukas til mat, på samma sätt, som den föregående, samt at de ej skulle vara mindre wälmakelige.

Önd-betet, eller ful-slaget, en bekant sjukdom, sadas helt wist botas dermed, at den swidande lemnen sättes in i jorden eller mulden, och hålles der så länge, til dess sjukdomen eller werken går bårt. Herr STAF, sade sig här med botat åtskilliga, och bland andra en bonde, som mot et helt års tid haft denna sjukdomen i låret.

Backar fulla med musfiskal sägo wi på Hisingen nästan midt mot gamla Elfsborg. Stället der de woro, kunde vara en samn öfwer watten Horizonten af det förbi flytande rivieret. Skalen woro merendels mycket söndergångne och lågo i små bitar. Somlige woro dock nästan hela. De bestodo af concha (1339) echinata Rond. samt Concha (1342) testa subrotunda, striis transversis innumeris, margine lævi.

Åljärn kallades här et slags ljuster, hwarmed ålar om wintertiden huggas (se höfstående figur. Sjelfwa järn

järnet på ändan är $4\frac{1}{2}$ tum långt utom det, som sitter bundit til sjelfwa skaftet. Bredden är 4 tum. Bredden af hwardera grenen eller udden är en tum. Tunheten på järnet är som et ordinairt knifs-blad. Vid A är det med stål-trå lindadt fast wid stängen, och wid b är det med en spik fast wid den samma. Stängen eller skaftet rättar sig efter djupeten på det stället der ålen hugges; den jag såg war 6 alnar lång. Nyttan och bruket af detta ålsjárn är, at om wintern hugges et hål ut på isen ofwanföre der en tror ålen hålla til. Gemenligen war det här et litet stycke ifrån stranden uti åsjan. Om wintern skal han ligga lika som knippetal's tilhopa. De kånna då med detta ålsjern på botnen, til des de få igen hwar de ligga, hwar på de hugga til med ålsjærnet, och draga up dem de råka. Sedan kånna de åter efter och hugga å nys. Det sadet, at ålarna då ej fara undan, fastän man med ljustrer rör wid dem, utan de ligga stilla på samma ställe.

Den 14 Novemb.

Denna dag woro wi på åtskilliga bärg och wanbrade et godt stycke utom nya hwarfvet. Hwar wi kommo sågo wi nästan intet annat, än höga bärg, emellan hwilka i dälдерne lågo wälbelägna åkrar, och ångar, som bägge merendels woro genomskurue af någon liten bäck. Landet war så aldeles skogslöst,

löst, at wi näppeligen sågo en liten En-buska. Wid bäragsliden stodo dock stundom små buskar af hagtorn; men än mer af Slon eller något Törne.

Åkrarne woro här ganska wäl belagne emellan bärgen, och sluttade merendels något; men ågarene handterade dem aldeles wårdslost. Wi sågo på alla åkrar näppeligen et enda dike: deraf skedde ock, at watten stod och syrde nu öfwer alt på åkrarna. De woro ock så fulla med ogräs, at årswårten af foru ej spiste deremot.

Sten-gårdsgårdar brukades här allestäds til hägnad omkring åker, ång, kolgårds-täppor, och gårdar. Aldrig syntes någon gårdsgård af trä. Den skoglösa orten gjorde sådana för dyra. Stenarne woro lagde löst på hwarandra til 5 a 6 qwarters högd; men murens tjocklek war ej mera, än tjockleken af stenen. En sådan mur kunde utan särdeles swårighet stötas omfull. Omkring åkrarna, som hörde til Landshöfdingens ladugård woro dock fastare murar, som merendels liknade dem, hwilka Dal-karlar plåga upsätta. På et ställe af samma åker, war et dike wid yttra sidan om muren; men på den inra låg en myckenhet af mull, bredewid den samma, som gjorde muren fastare. På denna muren warte nog törne; men om det med flit blifwit dit planteradt, eller af någon annan händelse, är mig obekant. Smedlertid tyckes en sådan gårdsgård icke wara så oåfwen.

Ståta sten-gårdsgårdar, som skola wåra durabla, borde ej upsättas af fullriga, utan af jämna och kantiga stenar, hwilka antingen äro sådana af naturen, eller genom sprängning, brännande &c. wid det

Det man tillika gjordt åkren bättre. Högden af en sådan mur är 10 qvarter, tjockleken i botten 3 alnar, och öfwerst en aln bred. För dem bör gräfwas så djupt, at fundamentet kommer at läggas på fast grund, och om möjligt wore så djupt, at kålen icke råkte dit ned. Man kunde i stället för Törneplantera på mullwallen Stärke-bärs buskar, hwilka på denna orten wilja otroligt fort; men föraktas öfwer alt. Jag såg dock dessa buskar trifwas ganska wäl i bäcklidar, och merendels på förra och magraställen; der de spridde sig ut på alla sidor.

Spartium ramis inerm. angulatis; fol. ternatis folitariisque. Linn. Fl. Sv. 589. Genista angulosa & scoparia. C. B. wårte i tåmmelig myckenhet på det högsta bårget, som ligger emellan gamla Elfsborg och nya hwarfvet, samt på de backar, hwilka lågo på östra sidan in wid samma bårge. Den wårte på de ställen, som lågo högst, uti den aldras magraste jordmon emellan hungen; gick med sina rötter til 5 a 6 qvarter ned i sanden, som war den jordmon hwari den wårte. Uti et hörn på Södra sidan af samma bårge i hetaste Solbådet, wårte en ganska stor buske, goda 2 alnar hög, samt nog wid. Det syntes ej, at boskapen någorstädes bitit af honom, fast den stod ute på betesmarken; ej eller hade fåren rört honom, hwilka nu gingo nog på dessa backar i bet; men mögen hade tåmmeligen åtit årterna som fallit ned. I England brukas den til qwastar.

Ljung Erica (309) vulg. glabra C. B. wårte til stor myckenhet, så på backar, som i dålder emellan bårgen. Wi sågo en bonde, som med en skåra skar och samlade nog häraf; frågades hwartil han skulle

skulle bruka det? Han swarade, at han brukar det i stället för wed, at brygga, bränna och koka mat med, lade ock til, at det ger en ganska stark hetta. Han samlade så af detta, som af Erica (310) ex rubro nigric. scoparia C. B. emedan bägge dese wäxte tilhopa på et ställe.

Quartz-Stratum merendels af par alnars tjocklek, samt 8 a 12 famnars bredd fants i et bärg, strax på Västra sidan om nya hvarfvet. Här låg gråbärg öfwerst til 3 famnars tjocklek, bestod af en på rödt litet frötande smutsig quartz, samt svart mica eller skimmer, lika mycket af hwardera blandade sins emellan, jämte hwit spat isprängd. Der under tog förenämde quartz-streck emot af i ibland 2 alnars tjocklek. Denna quartz war snö hwit, helt ren, utan minsta blanning af annat: war så subpellucid, at då en hands tjocka och än större stycken sattes emot Solen eller dagen, sken ljuset igenom. Under denna tog sedan gråbärgen af samma slag som ofwanföre, åter emot. Emellan öfra gråbärgen och quartz-strecket war en öppen springa, som gick långt in, och hade somligstads quartz-stycken fallit lösa, at öfra gråbärgen hängde der långt utanföre; men war på undra sidan eller den, som som stötte mot quartzen, helt horizontelt eller planum. På NW. ändan gjorde bärgen en angel, der quartz-strecket ströf in i gråbärgen, och syntes ej mera, fast jag gick öfwer heia bärgen och såg derefter på andra sidan. Mot SO. stannade quartz-strecket tvärt af och gråbärgen tog wid sidan emot.

Den 16 Novemb.

Coffe är efter Skepparen HELLS berättelse, som
fa

farit 4 gångor från Livorno til Alexandria uti Egypten, en important Wara för Judarna. Deur köpa i Alexandria en myckenhet af Coffé-Bönor, som komma från Arabien, och betala ungefär 12 a 16 styfwer för skålpundet. Dese sända de öfwer til Livorno, hwarest de äfwen köpa en myckenhet af de Coffé-Bönor, som komma från de Franfka Colonierna i Wäst-Indien, och betala i Livorno ungefär 6 a 8 styfwer skålpundet. Bägge slagen så wäl de Arabiska som de Wäst-Indiska, blandas wäl tilhopa föras sedan tillbaka til Egypten, hwarifrån de widare sändas och försäljas til åtskilliga orter, så innom som utom Turkiska Riket, och paliera då alla för Arabiska Coffé Bönor. Turkarna, ehuru starka kännare de äro af Coffé, kunna ej göra någon skilnad emellan rena Arabiska, och de utblandade Coffé-Bönor. Skepparen HELL kunde så mycket tryggare säga detta, som han alla resor warit fraktad af Judar i Livorno, och både fram och tillbaka fört en myckenhet Coffé-Bönor, samt märkt hela deras handel. Turkarne sadet tilreda Coffé anhörlunda än Européerne, hwilka af Turkarna beskyllas, at de bränna bönorna för mycket, och derigenom ej allenast förtaga all deras kraft, utan och göra dem skadeliga för kroppen, och i synnerhet för bröstet; deremot rosta eller bränna Turkarna Coffé-Bönorna icke längre i en panna, än de se, at bönorna börja swettas, då de strax taga dem af elden och mala dem ic.

Den 19 Novemb.

Tecken för tillkommande Wäder, säja Sjömanni sig bland annat hafwa af Delphiner Linn. Faun. (266); ty dese skola altid gå deremot, hwarifrån

ifrån vinden skal komma, så at om et skepp ligger i motvind och en Delphin kommer från den ort mot dem, dit de årna sig, göra de sig godt hopp om god börd med aldrasörsta. Jag hafwer sedan på min resa märkt, at detta slår så ofta felt, som det träffar in.

Tecken til storm berättade Styrmannen NOR-MARK det äfwen wara, om en St. Pehrs fogel (Procellaria (Linn. Faun. Svec. 249) kommer bak efter Skeppet, och begynner ropa der rätt illa. Då samma Styrman en gång seglat i Spanska hafwet med mycket foglig wind, har en sådan fogel kommit bak efter Skeppet sent om en afton och begynte ropa grufweligen illa. Skepsfolket blefwo här öfwer mycket förskräkte, och trodde, at detta betydde någon olycka; men Råcken, som mycket wistats på sjön, tröstade dem dermed, at denna fogel ej wore owanlig, utan at han endast bebodade en stark storm. 2 eller 3 timmar derefter, sannades spådomen, då en ganska häftig storm upwarte, som dock efter några timar återigen lade sig. Framdeles i denna Resebeskrifning skal bewisas, at detta Prognosticon har alt för stora exceptioner.

Den 22 Novemb.

Jag (Linn. Faun. Sv. 269.) skal finnas nog i Medelhafwet, som Styrman HAELL berättade. Sjöfolket skal hafwa den tro, at då denne börjar följa efter skeppet, skal någon af folket deruti dö inom få dagar, antingen af sjukdom, eller någon olycklig händelse. Han sade sig just ej wela sätta tro dertil; men det har han par gånger funnit, at detta så skedt. Af denna säsånga tanka har jag ock sedermera märkt, at somlige Angelske Skeppare warit. Jag har ock sett, at det ibland träffat in; men om det skedt af en

händelse, eller om fisken kändt lukten af den sjuka, wet jag icke. Eljest betättade han en rolig Historia, som en Skeppare wid namn LIND, många gånger för honom förtält, nämligen at då han en gång seglat i Spanska Sjön, har en af Båtsmännerna, som haft på sig en röd mysa, hållit på at laga något uppå råu, då mysan fallit af honom under seglandet ned i sjön. Han gaf den då förlorad. 4 dagar derefter kommer en stor Haj och följer skeppet, båtsmännerna kasta ut en krof med kött på, hwar igenom de fångade Hajen. När han skars up, funno de den röda mysan uti hans maga ännu ofstadd, hwilken blef tilståld des ägare, som ingen ting mindre förmodade, än at få den igen. Detta war altså et bewis, at Hajen redan för 4 dagar och alt sedan följt med detta Skeppet. Uti LABATS beskrifning öfwer Amerikanska öarna har jag läst nästan en dylig berättelse, endast, at det war en hammare, som Hajen upslukte, då han föll i Hafwet.

Den 23 Novemb.

Gamla Elfsborg låg straxt brede wid och Väster om klippan, der wi hade vårt härbärke. Der hade uti forna tider warit et Slott, som sadet blifwit af de Danska förstört; nu syntes ej mera, än rudera deraf. Några gamla källarhwalf syntes ock ännu; men woro altfulla med grus och mull. Slottet har legat på en mycket hög, rund, och på alla sidor brant backe, som måst består af jord, antingen af naturen eller med konst ditsörd; men längre ned är Hällebärget. På Norra sidan flyter Götha-Elf tätt förbi den samma, så at detta Slott warit i stånd, at beskjuta Elfwen, och hindra, at inga fartyg kunde mot des wilja gå der förbi.

bi. På de andra sidor har det varit med en djup graf skildt från fasta landet, och war ännu samma graf merendels full med watten. Landshöfdingens Ladugård låg nu straxt på S O. sidan om Slottet. Emellan Slottet och grafwen woro, wid basis af Slotsbacken, wallar, bakom hwilka Soldaterne twifwelsutan stätt, då de skolat hindra Fienden, at komma öfwer grafwen. Detta Slott hade legat mycket wäl til, der ei de höga bärigen och backarne straxt litet derifrån i sud-wäst varit. På dem synes ännu qwar lemmingar efter de wallar, Danskarne fordom upkastat. Midt uppå slottsborgen har varit en djup brunn, som nu är igenkastadt. Uti den sägs Commendantens Fru hafwa kastat sin gullked, då Slottet blifwit intagit. Menige man tror, at den ännu ligger ned i samma brunn. I bland rudera hafwa barn och andre funnit åtskillige slags silfwer-penningar, af hwilka somlige varit åttakantige. Sedan Dansken förstört detta Slott, skäl han börjat anlägga et annat på den Klippan, der nu nya Elfsborg står, at dermedst föreskrifwa de Swenska lag wid utseglandet efter Götha-Elf; men som de Swenske ej woro särdeles belätne dermed, hafwa de drifwit honom derifrån, och der sedan antagt nya Elfsborg. De hafwa tagit teglet dertil från det gamla Elfsborgs Slott, jämte annat, som der kunde wara tjenligt. Straxt på södra sidan om detta Slott synas rudera efter hus, källare m. m. der en del af Slots-folket då bott. Afwen är der en gammal begravnings plats, der de slagne blifwit begrafne. Tor hända, at det ock varit begravningsplats, då Slottet ännu war i wälmagt. På denna plats stod ännu qwar en stolpa af Ek, med Tysskrift påskrefwen och Latinska

bokstäfwer; men åldren hade nu så utplånat samma bokstäfwer, at de ej kunde läsas. En hustru som bodde just der bredewid berättade, at wid Ekstolpen wore begrafwen en af de samme, som wid fästningens intagning blifwit skuten, och at Ekstolpen blifwit gjord och påristad i främmande land af samma dödas Gåst-mö, som sedan skickat stolpen hit, och låtit den här upfättas, hwilket alt skal innehållas i skriften, som finnes på denna 6 qwarterns långa stolpen. Men våra Historici kunna bättre gifwa underättelse här om. Jag har endast anfört, hwad folket här på orten nu berätta.

Den 24 November.

Resan skedde middags tid från klippan med vårt skepp ned til Nya Elfsborg, der wi fastade ankar; emedan så wäl wår Skeppare Hahne, som Lotsen, ej höllo för rådeligt, at nu gå längre, för den knappa och swaga winden skul. Om aftonen foro wi til lands dit der Lotsarne bodde.

Ljus. — Den Lotsen, til hwilken wi kommo, at taga natt-härbärke, hade inga ljus; men han wiste likafullt utwäg, at i hast göra sig et sådant, som skedde på det sätt: han skof med en knif talgen helt små af et talg-stycke, tog denna sönderskafna talgen i sina händer, lade eu ljuswefka derpå, och weklade så länge, til des talgen fastnat omkring wekan. Således fick han et någorlunda godt ljus, som han åtminstone i nödfall kunde betjena sig af.

Lampor brukas mycket af menige man och de fattigare här i Länet, wid alla deras afton-sysslor. Sättet huru de göras samt hwad dertil brukas, har

har jag tillförene beskriwit i min Bohus-låhnska Resa pag. 188. 189. Nu wil wil jag endast lägga något til, som jag då ei hade mig så wäl bekant. Tran, som i dem brukas, taga de, som bo i sielfwa skårgården, af de fiskars inålswor, dem de sielfwa fiska; men de andre, som icke idka fiskeri, köpa sin Tran från Götheborg, dit den blifwer förd från Bergen i Norrige. Meningarne om desse bägge slags Tran woro ej enahanda. En del sade, at den Norrska war bättre, än den, som göres här på öarna, samt at lampor af den senare skola osalångt mer, än af den förra; men andre mente, at de äro lika goda, och at den Swenska ej osar mer, än den Norrska. Alle kommo dock deruti öfwerens, at den Norrske är klarare, än den andra. För en kansna Norrs Tran betales i Götheborg 4 Dal. kopmit och saden den kunna råcka 2 månader, för dem, som ordinairt göra sina aften lysor. Råcilen, som brukades til lampor, woro af åtskillig skapnad och lynchne. Somlige af järn, andre af ler, gjorde af kruk-makare, någre af löppar. De fläste sågo ut, som när tvåanne små djupa tallrikar sättas öfwer hvars andra med en smal fot emellan bägge tallrikarne. Den undre tallriken war alltid något större än den öfre. Orsaken och nyttan deraf war, at de ordinairt hade Tranen och wekan i den öfra tallriken; men då wekan brann, drog sig alltid något Tran wid ljuswekan ned från öfra tallriken til den nedra, der den fick samlas; och då deraf blef någon myckenhet, lade de wekan deri och brände den up. Således kunde de äfwen til nytta använda den Tran, som rann ned, så at intet blef förspilt. Til wekar i lampan brukades Juncus, Linn. Flor. Sv. 278. beredd på sätt, som i min Bohus-låhnska Resa l. c. oms

talt år; men merendels skedde, at de icke nöjde sig med en, utan hade 2 wekar i Lampan, hwilka lågo i bredd wid hwarandra; emedan det då brann mycket ljusare. Bekarne woro lagde tvärs öfwer kårilet. Den ändan af wekan, som brann, låg just på öfra brådden af lampan, så at ej någon särdeles inrättning war för wekan gjord, som på andra lampor brukas. Måst all den öfriga delen af wekan låg ned i Franen. Allt som weken hant förtäras af elden, drog och makade den sig sielf upp. En weka af et qvarters längd war nog tilräckelig, at bränna en afton och morgon; så långsamt förtärdes den. Lampwekar af *Juncus* skola äfwen brukas öfwer allt i Skåne, som Herr Professor LECHE mig berättat.

Tång (*Zostera* Linn.) sadet, som bekant är, brukas til at täcka taf med, då öfwan på den lägges torf. När et sådant taf stått 6 a 10 år, sadet Tången ej mera duga; emedan den då skal wara hel ruttet; ty måste annan ny skaffas i stället; men den ruttna Tången tillika med torfwen föres ut på åkren, der den sadet göra en skön gödsel. Deremot anfördes exempel om en man, Lottsens granne, som fört halvfruten Tång på sin åker i mening at göda den samma; men haft deraf den olägenhet, at hans åker på 3 år derefter ej burit någon säd.

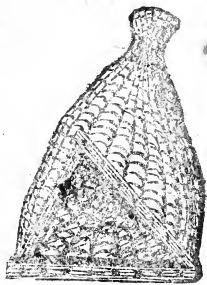
Den 25 Novemb.

Gråswårtens minskning på ångarna. — Bönderna sade, at för 3 a 5 år tillbaka insant sig här en myckenhet af mass på ångarna, som åtit up allt gräset: ja de trodde, at han åtit up sielfwa gråsröten. Detta kan på wijs sätt wara sant: nämligen massarna åto så up allt gräs, och det gröna på marken, at gråsröten blef helt bar. En

En stark Solheta och tårka har sedan kunnat stå til, hwilken då lätteligen kunnat uptårka, förbränna och döda den helt bara gräs=roten, hwaraf gräs=wårten sedan så ansenligen kommit at minskas. Härtill kan läggas, at dese ångar ligga emellan de höga bärigen, från hwilka Solstrålar=na brytas, och hetta följakteligen på ångarna ansenligt starkare.

Fönster brukades hos menige man på denne orten endast på taket, och ej på wäggarna. Se min Bohus=Låhnska Resa p. 17. sqq.

Ål=kupa kallades här en art fiske=käpar, hwar med de här på orten fånga ålar. Den jag såg, war af par alnars längd, gjord på samma sätt, som en fiske=käse eller mjärda, af smala wide=spredtar, hwilka dock woro så tätt sammanwridne, at näppe=ligen den minsta fiske kunnat tränga sig derigenom. På tjoc=fare ändan war den ej rund, som ordinaira fiske=käpar eller mjårdar, utan accurat et triangulum æquilaterum, hwar latus 3 qwarter långt. Dese latera woro dock ej af 3 särskilta stycken, utan endast af 2ne stycken; emedan 2 latera gjordes af en krok eller rot. Wid dese latera såto de sprödor, som gingo längs efter, och om hwilka två=spredtorna woro sammanflätade. I lilla ändan war en öpning, hwarigenom Ålen kunde tagas ut, och agnet lägges in; men då ål=kupan lägges ned i watnet, täps denna öpningen igen med en stopp. Inre delen och struten af ål=kupan, eller

Ingången, derigenom fisken går in, råckte in emot bak-åndan, at derigenom förhindra, det ålen ej måtte hitta ut tillbaka. På öfra sidan af denna ål-kupan war fäst et smalt tåg eller rep, wid hwilfens andra ända satt et stycke kark, hwilken flöt på watnet, at dermed utwisa, hwar ål-kupan låg. Till agn bruktes råke eller inålsivvor, som wid rånstingen togs utur fisk. Ål-kupan sänktes med en sten nid til sjelfwa båttens på de ställen, der ålen wistades.

Om aftonen rodde wi från skeppet up til mitt härberge klippan tillbaka.

Den 26 Novemb.

Tecken til Sunnan-wäder eller blidt wäder, lärde jag af en ung Lots, nämligen när Isen om winterens början, eller ock om wintern, skuter sig snart wid sidorna af Götha-Elf, och lägger sig, samt om det wid det samma rister och brakar i honom. At han sade sant, funno wi i dag, fast i går aftos ej minsta tecken syntes dertil.

Den 27 Novemb.

Järn-ugnar bruktes mångastådes här på orten i stället för kaskel-ugnar i kamrar och stugor. De woro antingen trinda eller fyrkantiga. Storleken af de fyrkantiga war gemenligen sådan, at högden gick til 5 qwarter, längden 4 och bredden $2\frac{1}{2}$ qwarter. De woro tämmeligen tunna. När det war mot half-brunnit, hade han redan blifwit så het, at ingen kunde hålla handen derpå, än mindre, när spjället nyss war skutit. Men de höll sig deremot ej länge warma; ty efter 3 a 4 timmar, sedan det war utbrunnit, woro de åter helt

Kalla.

Kalla. Imedlertid war en sådan liten ugn i stånd, at hålla et lagom stort rum, af 3 a 4 fammars längd och bredd, warmt, när han eldades 2 a 3 gånger om dagen. De runda woro 5 qwarter höga, diametern 3 qwarter. Näppeligen woro de öfwerst något smalare, än ned wid basis. Tjockleken af järnet på sidorna war $\frac{1}{2}$ a $\frac{2}{3}$ tum. Fordom såldes de för 24 Daler G:mt; men nu kosta de 30 Dlr. och mera dito mynt. Det torde wara en stor wedsparning, om i stället för spisar eller kakel=ugnar uti små rum, slika järn=ugnar bruktes. Att de icke ossa, sedan en lärt at rätt omgås med dem, intygas af tillräckeliga rön.

Den 28 Novemb.

Om morgonen reste wi åter från Klippan ut till skeppet, som låg strax öfwanför nya Elfsborgs fästning.

Den 29 Novemb.

Salt kastades ut på däcket af skeppet, der nog 38 låg, til at smälta den samma. Det ströddes ut så tjockt, som när sand strös på et gälf. Wälderleken war ganska tårn och kall; men saltet hade dock efter par timars tid så dragit fuktigheten till sig, at måsta delen af Jsen war upsmält, eller åtminstone blöt, som en snö.

Wi seglade om morgonen et stycke ut på Rije fjord, ungefär $\frac{1}{2}$ mil från det stället, der wi före lågo; men kastade strax ankar, emedan winden war knapp.

Den 30 Novemb.

Resan. Middags tid lyfte wi i H:Erans namn vårt ankare och begofwo oss till sjö. Utan för

för Gøtheborg hade i 3 weckors tid legat 14 Ängelska skepp, som nu tillika gingo til segels. När Lots tog efter några timars tid afsked ifrån oss, och wi lemnade snart de kära Swenska klippor, samt öfwerantwardade oss i den stora Gudens behag. Resan fortsattes hela den följande natten.

Den 1 Decemb.

Wi roade oss måst hela denna dagen, at under seglandet åskåda kusterne af Zutland, som nu woro hwita af snön. Men när ro blef snart all; ty kl. 3. eftermiddagen upwarte en faselig storm från Sudost, som i en hast så rörde up hafwet, at wågorna började gå Himmels högt. Wi hade en häck full med höns, som stod på däcket. En wåg kom och sköljde öfwer hela däcket, samt tog bårt med sig både häck och höns. Detta roade mig litet; men fågnaden förswan hastigt. Stormen blef förfärlig stark. Båtsmämnerna sprungo up i masten, at taga in seglen; men innan de wäl hinte halfwägs up, hade stormen så grasserat med 5 de största seglen, at de refwos mer än i tusende stycken, som hade man med en knif skurit dem i bara smala twärhands breda rimsor från öfwan til nedan. Alla seglen woro dock spiller nya, och aldrig tilförene brukade. Wågorna gingo öfwer skeppet, och kunde ej det ringaste tecken synas af däcket för watten. — Dese böljor skakade skeppet så häftigt, at råna på ömse sidor togo ned i watnet. Skeppet war lastadt med 1800 skeppund järn, utom en gruswelig myckenhet af plankor och bräder. Det är lätt, at föreställa sig, huru obehageligt ljud det war för en och hwar af oss; när böljorna och stormen började så skaka skeppet,

pet, och wrånga det så på sned, at järnstångerna ramlade til en sida, och gjorde, at skeppet ej mera kunde stå rätt, utan låg ganska snedt. Ned på järnstångren lågo 6 stycken stora Järn=Canoner, som med rep woro fastsurrade. Men HERR, Du Ewige GUD! i hwad tilstånd wi då blefwo, när den fäseliga skakningen slet dem alla på en gång lösa, och började med et gruswelligt buller kasta dem ner i skeppet från den era sidan til den andra. Wi wäntade hwart ögnablick ej annat, än at skeppets sidan af dem skulle slås sönder, och skeppet således gå i sank. HERRans godhet war det, at folk war der nedre tilstådes, när et af dessa stycken eller Canoner slog up en af de nedra styck=gluggarna, som wid skeppets nu starka last war en sann under watnet, at watnet genom den kom in, som en flod i skeppet: det war et fäseligt tilbod, som dock, Gudi låf! blef botadt. Skeppet tog ock af den häftiga skakningen och brytningen läck, så at watnet i början stod 5 fot högt ned i skeppet. Båtsmännerna fingo då ej annat göra, än alt för et stå wid pumpen; men et starkt rågn, som af följden genast blef til Is, jemte det, at wågen slog alt ständigt så häftigt öfwer skeppet, at de, som pumpade, stodo i kalla watnet up til medjan, gjorde, at folket omsider blef utmattadt. Härtill kom, at en del af Matroserne aldrig tilförene warit til sjö, och således woro hel rå och ofskickelige, at göra någöt. Uck! hurudant tilstånd det war, när en del af Båtsmännerna wid alt detta blefwo sjö=stute, en stor del gömde sig i skrymslor undan ned under däck, och hade för låtit skjuta sig ihjäl, än at de dristat sig up, och de, som woro wane wid sjön, blefwo af det myckra arbetet så utmattade, at de näplis

nåpligen orkade röra sig. Härtill kom ock det, at då wägen slog löst våra båtar på däcket, blefwo trenne stycken, som wille bärga dem, förlamade. Det, som oss än tydeligare stälde faran för ögonen, war, at en stor del af sjö-folket, som tilförene föga annat låtit höra af sig, än eder och swor domar wid hwart ord, woro nu alla Gudfruktige och beredde sig til döden. Wi woro i et sådant tillstånd ifrån kl. 3. e. m. til kl. 6 följande morgonen, och wäntade under hela den tiden, at skeppet hwart ögnablick skulle gå i sank. 8 a 10 gånger war faran så stor, at wi alla enhälligt ropade: det GUD måtte anamma vår anda. Wärmer än gode skeppare HAHNE, war den enda, som wid alt detta wiste sig öfersagd. Han sprang med ögonen fulla af tårar på alla ställen, at sätta alt i ordning igen. Han upmuntrade oss. Han tilstår nu, at ehuru han 3 gånger förut i sin lifstid blifwit olyckelig med skepp, och en gång undkommit med blotta lifwet, har han dock aldrig gifwit alt så förloradt, som denna gången. Han bad båtsmännerna arbeta och sträfwa emot, så länge någonsin görligt war. Jag stod under hela denna tiden ned i Kabisan och hölt mig twehändes fast wid en stega eller trappa, och fick nu gunga mer än jag wille; ty skeppet kastades ständigt ifrån den ena sidan til den andra, så häftigt, at wid hwar swängning stodo fötterna på mig mycket högre än hufvudet. Den ena wägen trängde sig in efter den andra genom luckan wid däcket, och skölgede öfwer mig, så at jag war så wät, som hade jag varit dragen up utur sjön. Jag dristade ej släppa stället jag stod på; ty listor, sångar, kittlar re. som alt för, et kastades ifrån den ena sidan

til den andra, hade lätteligen kunnat kroka armar och ben sönder på mig. Här stod jag och väntade hwart ögnablick, at förfara, huru den stunden skulle se ut, och huru det skulle smaka, då de förzrogne wänner, själ och kropp, skulle skiljas åt. Ibland estersinnade jag, hwilket wore rådeligare för mig at göra, när skeppet skulle gå i sank, antingen, at springa up och söka komma i slupen, om möjligt wore, eller bli nedre i skeppet, och der utwälja min graf, då jag war nögdare med det senare, hålst som ingen i sådan hast kunnat få lös slupen, och om det så skedd, hade den ej kunnat et ögnablick stått emot en så stickande storm. Det war altså den 1 Dec. den aldraswåraste dag jag i min lefnad haft, och natten emellan den 1 och 2 Dec. den ängsligaste natt jag lefwat. Jag lärde här, huru glad den må wara, som wid en stark storm får sitta i sin kosa på landet, samt huru stor orsak det är för hwar och en på landet, at bedja den store Guden tänka på dem, som då äro på sjön.

Den 2 Decemb.

Äf den hisfeliga stormen, som rasade förledne natt, gingo wågorna hela denna dagen grufweligen höga, så at skeppet häraf ganska håstigt bröts och slingrade från den ena sidan til den andra. Wi hade ock hela dagen ej up något segel, utan låto wädret drifwa skeppet hwart det wille. Samma håftiga swallwågor brusade ännu den följande natten, då ock en håftig wäderilning kom wid midnats tid, som snart hade stört oss i ny olycka. Wågen började gå högt, och slog löst båtarna, så at båtsmännerna näppeligen annat wiste, än at låta

låta dem gå öfwer bord: men näst den Högste, så blef sådant genom Skeppar HAHNES sorgfällighet förekommit.

Den 3 Decemb.

Denna dagen nyttjades måst, at ställa alt i ordning, som af de förra stormar kommit i olag, och mot aftonen begynte wi rätta vår kosa mot Norge, som fortsattes hela natten.

I Djupet i hafvet mättes på et ställe, då det fans wara 45 famnar. Botnen war sand. At utvina hwad grund det är, antingen sand, lera eller annat, sker på det sätt, at smör eller talg sättes under lodet, som på undra sidan är uthållat. Det förra brukas gemenligen om vinteren; men det senare om sommaren. Således fastnar det, som fins nid i botnen, wid smöret eller talgen på lodet, och följer med, då lodet drages upp.

Den 4 Decemb.

Resan skältes hela denna dagen til Norge, dit wi önskade komma, at få bota hwad som af stormen blifwit skadadt, eller satt i olag. Vi fingo kl. 9 f. m. Norska wallen i ögnafigte. Wid middagstid, då wi nalkades närmare til sjelfwa landet, satte wi up flaggen, til et tecken, at wi längtade efter Lots. Vi lofode ock då et stycke, som tillkänna gaf det samma. Sedan wi en stund wäntat, och ej blifwit någon Lots warse, lofode wi å nys en Canon, och således ända til 5:te gången, då omsider 3 karlar kommo seglandes från landet i en liten båt. Vår fågnad blef ej ringa häröfwer; men wi kastades straxt i ny oro, emedan winden just i det samma wred sig, så at han blåste starkt

starkt från landet tvärt emot oss. Vi fruktade, at om vi ej fingo Lotsen om bord, kunde det se illa ut för oss, emedan vi gått för när til landet, hållt om en håstig Sunnanstorm natten derefter skulle upväxa, som kunnat kasta vårt skepp mot de der warande många och oss obekanta klippor. Men vårt qwal blef stilladt, då vi efter mycket arbete mot vinden omsider fingo Lotsen om bord. Han sökte om astoneu ännu föra oss i hamn; men som vinden war så ganska knapp, måste han afstå dermed, samt låta skeppet hela den följande natten gå och krypa i sjön. Det som wid denna dagens början nog oroadde mig, war, at vår gode och oförtrutne skeppare HAHNE fått et så starkt håll och sting, at han hela föregående natten och största delen af dagen måtte städse hålla sig i sängen, och ofta, då det stacck hårdt, nödgades ropas så mycket. han orkade; men styrmannen besörgde imedlertid om alt, och war fågnad föröskades, då skepparen litet efter middagen å nyo började wistas bland oss på däcket.

Den 5 Decemb.

Mot middagen anlände vi omsider lyckeligen til Grömstad i Norrige, der vi lade oss i hamn, til des vi fingo reparera vårt skepp, som af förenämde stormer tagit så mycken skada.

Zagtorn (*Cratægus* (*Linn. Flor. Sv.* 399.) brukades til piunnar i blåck, emedan detta trä är ganska hårdt och starkt.

Zummer. (*Cancer Linn. Faun. Svec.* 1248.) Vi köpte åtskilliga deraf. Folket sade, at dese fångas här i tämmelig myckenhet. Vår följeslagare

gare ERIC WETTERQUIST berättade, at up i Sverige, til exempel i Östergöthland, bruka en del bönder, då boskapen har blodfot, at gifwa dem in Tormentillæ-rot, rödt lacé, tjära och Libbesticka hopblandade, samt tillika hänga en Hummer-klo på boskapens hals, då de tro, at sjukdomen genom Sympathie skal botas.

Den 6 Decemb.

Fisken skal nu här i orten ej fås til den myckenhet, som i forna tider. Orsaken til des förminskning föregifwa de flästa wara den, at de nu så mycket öda ut Hummern, hwars rom likwäl skal wara en stor del af fiskars förnämligaste föda, och efter den de löpa. Då de deremot i forna tider aldrig tagit deraf mera, än de tarfwat til egit hushåll. Nu gå flera jagter om året härifrån med den til Holland. Men än troligare syntes det skal mig wara, som en utgammal fiskare sade, näml. at på de ställen, der wid hafskanten i hans barndom bodde endast en fiskare, sitta nu ofta 5 och flere: och på de ställen man då fiskade allenast med et garn, utsättas nu 10 och flere; härtill sades det och mycket bidraga, at de utöda fisken i lek-tiden, innan han släpt sin rom. Många trodde, at wälsignelsen nu wore förswunnen för folkets synder skull.

Hwad Sjöfogeln angår, så hördes äfwen derwid samma klagan, at den ansenligen blifwit förminskad emot hwad den varit i forna tider. Til orsak föregafs de häftiga och owanligt kalla wintrar, hwaraf de foglar, som om wintern i myckenhet plår wara här qwar, frusit ihjäl. De hafwa wid sådana wintrar funnit en myckenhet sjöfoglar

Skoglar döde på isen. Med skjutning sades de och nu mera utödas, än tilförene.

Ål (*Muræna Linn. Faun. Svec. 290.*) skal efter Peder CLASSONS berättelse i des Norriges beskrifwelse p. 120. och 153. ej ätas af Norriges inbyggare; emedan de kalla den ormens broder. Jag frågade vår wård: om det ännu så skedde? Han swarade, at han ännu aldrig hört eller sett någon Norrif, som icke gerna ätit ål, då han den kunnat bekomma. Lärer altså denna seden varit i forna dagar gängse, eller allenast någon enda ort här i landet så brukat.

Den 8. Decemb.

Islands Waror, som från Island föras hit; sades wara kött, hwilket skal wara ganska fett och godt, talg, smör, allehanda slags fiskewaror, åtskilliga slags yllestyger; i synnerhet äro deras yllestrumpor och wantar bekanta för sin godhet.

Dyrheten på alla Waror, som behöfwas, sades nu wara långt större här i Norrige, än fordoms dags. Orsaken föregafs, at skogarna nu blifwit mera uthuggna, så at bonden och timmerkarlen har swårare före, at få allahanda slags wirke til skepp och byggnad, och måste föra det längre wäg, då det således kåstar honom långt mera. Han måste dershöföre stegra sit, och då nödgas jämnwäl andra deremot uphöja priset på sina waror.

Contraband-Waror här i landet, äro i synnerhet järn, säd och papper.

Bi (*Apis Linn. Faun. Svec. 1003.*) brukas ej här i Norrige; emedan de skola willas bärt i skogarna; men uti Gutland hafwa de dem til myckenhet,

hwarifrån hit föres honung, mjödd och wax. Några hafwa sökt, at hålla dem här; men de hafwa icke welat fort.

Ralk fås icke här i Västra delen af Norrige; men längre i Öster brännes den til myckenhet, så at den ock föres derifrån til Jutland och Holstein.

Den 9. Decemb.

Swullna fötter sade vår wårdinna, at hon hade fått på sin resa sjöledes til Dannemark. Hon wiste ock swarta fläckar på sina ben, hwarest slogs hål af sig sielst, och derutur rann mycken materia. Hon brukade någon tid en salswa; men hålen tycktes snarare deraf blifwa större. När hon kom hem, har hennes moder curerat henna på det sätt, at hon tog det fina stoftet eller pulvret, som finnes i *Lycoperdon* (1115.) *subrotundum* eller så kallas de *Crepitus Lupi*, och lade fullt deraf i såren. Föga woro par dagar förbi, innan hon blef fullkomligen frisk i sina fötter. Hon wiste sig aldrig hwarcken förr eller sedan haft swullna ben.

Den 11 Decembr.

Östron fångas nog här på orten. De tagas antingen med långa tänger, eller med en särdeles slags häf, hwarmed de skrivas lösa från bärget, och falla i hafwen. Östron *Michaelis* til Påsk är bästa tiden at fånga dem; men när grönskan kommer i watnet, äro de ej goda.

Zägge-bår (*Linn. Flor. Svec. 396.*). De bruka här på orten, at stöta dem sönder med kärna och alt, och lägga dem i win eller bränwin, hwaraf det skal få en god smak.

Ost göras här af ko-mjölck, allenast til egit behof. Eljest göra de hwarcken af get- eller får-mjölck här någon ost.

Getter brukas nog här på orten; men ån mer öster på landet åt Christiania. Somlige berättade, at af mjölken göres, som nyß sadet, ingen ost, utan hon brukas til wälling och annan supan-mat: andre berättade, at de ej gerna åto mjölken, utan brukade endast, at göra ost deraf, i synnerhet åt öster.

Smör och ost göres wäl här i orten; men ej mera, ån til nödorstigt behof för landman sielf. Därföre nödgas stadsfolket förskaffa sig alt detta antingen ifrån Jutland, Irland, Island, eller andra orter.

Den 14 Decemb.

Juldagen firades i dag här i Norrige efter nya stilen.

Den 15 Decemb.

Punch eller *Pounce* är en dryck, som mycket brukas af Angelsmän, och plåga Skepps-Capitainer och annat sjöfolk ofta låta bereda den samma åt sig, i synnerhet då de komma at ligga i någon hamn, och wela hålla sig roliga med sina wänner. Här i Norrige göres den af $\frac{2}{3}$ watten, $\frac{1}{3}$ Franskt brännwin, något Säckker, och $\frac{1}{2}$ eller et helt skedblad Lemon-saft.

Den 16 Decemb.

Norriska Waror, som härifrån skeppas ut til främmande orter, äro i synnerhet alliehandas slags

träwirke, såsom bjälkar, mastar, bräder, tjära &c. alles handa slags fisk, järn, koppar, tran. Af dessa Waror fås träwirket och något tjära, samt järn på den sud-östra sidan i Norrige, som wetter mot Categat; men fisk- Warorne komma alla från Bergen och den delen af Norrige, som ligger der omkring. Ifrån Trundhem utskeppas mycket koppar: jämwäl föres ock derifrån allehandas slags träwirke, järn och tjära utomlands.

Såd. Landtmannen här i Norrige får nämligen mera säd, än han sjelf til sin nödtorft behöfwer, så at han ganska sällan kan aflåta något deraf til städerna; utan sker gemenligen, at, om en bonde får något mer, så säljer han det samma til en annan bonde och landtman, som deraf ej fått så mycket han sjelf kan komma ut med. Städerna måste köpa måst all sin spannmål från Dannemark, hwarifrån årligen mycket säd hit til Norrige öfwerstyres; men eljest, utan från Dannemark, får ej säd från andra orter hitföras, undantagandes til de orter, som ligga Nordan om Själlen, som de Falla. När ofta den ena orten här i landet får tilräckligt säd, måste åter den andra, för miswäxt skul, köpa säd til egen nödtorft, antingen af sina landsmän, eller af den spannemål, som blifwit hitförd från Dannemark.

Den 17. Decemb.

Om morgonen kl. 10. reste jag i följe med Capitain HANE och wår wård CHRISTIAN MÅNSSON GROOS, til Arendal. Wi följde tätt den fasta landsidan åt, som då war åt wänster. Alla kuster af landet, som stötte emot hafwet, woro ej annat än höga,

høga, branta och skallota bärg, utanför hwilka strax brådjupet war, ofta til 20 a 30 famnars djup. Längs ut med hela sjö-kanten lågo större och smärre klippor samt brännigar strödde här och där, så at det för en främmande nästan är omöjligt, at med fartyg, utan Lots, komma til lands. Ty är ock icke underligt, at så många skepp på denna Redden ärligen förolyckas. Knappt syntes et enda ställe, der landet mot hafskanten hade en slät strand, utan war alt bara skallota klippor. Här och der woro hamnar, der skepp lågo. På klipporna längs wid hafskanten bodde Fiskare, Lotsar och Sjömän, såsom Matrosar, Skeppare ic. uti sina små hus.

Husen, som dese Fiskare och Sjömän på förenämde klippor upbygt, woro alla af trä timrade, men utan på beslagne med bräder. Alla deras tak, så wäl på husen wid hela sjö-kanten, som uppe i landet, woro af tak-tegel, hwilka hit föras från Holland. Et tecken til en slätt hushållning, at införa sådana ting, som likwäl med långt mindre kostnad kunde göras hemma. I stället för kakel-ugnar bruktes järn-ugnar, at wärma husen med, hwarom widare längre fram skal handlas.

Hummer (*Linn. Faun. Svec. 1248.*) fångas här på samma sätt, som i Bohus-Län, nämligen med Hummertina, hwari lägges agn, såsom fisk-rått m. m. hwilken sedan sänkes nid på djupet. Om Sommaren fångas Hummer på 6 a 10, men om Winteren på 18 a 20, ja och flera famnars djup. Af denna Hummern samla Fiskare så mycket som kan fås, och förwara den i Hummer-sumpar,

utan at den får något til mat. Två gånger om året, näml. sent om Hösten och bittida om Våren, komma Fiskare=fartyg hit från Holland, hwilka fara längs efter sjökanten, och köpa up all Hummer, lägga den i sina fartyg, de der äro gjorda som andra fiske=sumpar, med små hål på det rummet, der Hummern ligger, så at hafswatnet kan fritt löpa både ut och in. Således föres Hummern utan mat både til Holland och andra orter. Genom detta Hummer=fiske lämnas wäl årligen wackra penningar af Holländare qwar i landet, fast en ganska stor del af de gamla hålla det för mera skadeligt än nyttigt; emedan de föregifwa, at fisken genom Hummerens utöddning skal wilit härifrån. Ty har ock en stor del anhållit hos ämbetsmännerna, det de wille så begå, at Hummerfånget och dess försälgning til utläningar måtte blifwa förbudit. Sorenskriswaren (det är, Hærads höfdingen) BRÖNSDORF, med flera, woro af denna tanke. Grunden, hwarpå Hummern mistrifwes och wistas, är bärg eller klappersten; men på gyttja och sandbotten fås den sällan.

Sill fångas då och då något här wid stränderna. Fiskarena sade, at när den löper här utmed kusterna, så få de föga eller alsintet af annan fisk, emedan fisken då lämnar landet och löper ut efter Sillen.

Lampor brukades måst öfweralt här wid sjökanten om aftnarna i stället för ljus. De fläste, hälst de mera wälmående, hade Rosolja til bränfle i Lampan, hwilken hit föres från Holland; emedan den ej osar, såsom Tran. Men de, som ej hade råd eller tilfälle, at få Rosolja, betjente sig af

af Tran. Måst öfweralt brukades Bomulls-wekar. Sjelfwa Lampan war gjord af järn-bleck, til skapnad nästan som et stop, fast mycket liten, med en eller ock 2:ne pipor, de der stodo midt emot hwarandra, nämligen alt som en wille, at det skulle lysa wäl. Genom denna pip låg Bomulls-wekan, hwilken drog oljan utur Lampan genom pipan til sig, alt efter som det brann; men som det gemenligen sker, at något Olja eller Tran wid bränningen småningom droppar och flyter ned, utom den, som förtäres; så war strax under förenämde pipor lika som en annan pip, eller rättare sagt en liten ränna, hwarpå oljan, som flöt ned, föll, och rann ned genom rännan i et litet kårill eller rum, som war strax under den delen af lampan, deri den oljan war, hwilken genom pipan fördes til den brinnande wekan. Ty såsom öfwanföre är sagt, war lampan af blåck, och liknade til skapnad någorlunda et stop; men bestod dock af 2:ne lådor, eller rättare sagt, askar, den ena öfwer den andra. Uti den öfra war oljan och wekan, som brann; men uti den nedra samlades oljan, som småningom dröpp ned från pipan, deri wekan låg; och då denne nedre asken blef full, slogs den derifrån uti den öfra tillbaka. Således blef intet förloradt. Sådana skola ock brukas i Skåne. Mot aftenen sent i skymningen kommo wi til Arendal, som ligger mot par. Swenska mil öster om Grömsstad.

Den 18 Decemder.

Bakugnar och Korffstenar här i Nørrige word i städerna af tegel; men på landet hos bönderna måst öfweralt af gråsten, hwilken war starkt

öfversmetad med ler, at den ej måtte skadas af eld och heta.

Tegelbruk sades ej vara några här i Norrige, utan det Tegel och taktegel, som här behöfdes, föres alt hit från Holland. De hade för några år sedan uprättat et par Tegelbruk wid Arendal, som nu åter woro ödelagde, emedan det föresgafs, at de ej kunde bära sig, efter som utlänningen sålde sit tegel för långt billigare pris, än de i Arendal kunde göra. Jag undrade mycket här öfwer, hålst som jag trodde mig vara försäkrad, at de här i Norrige hade samma, om icke större ymnighet och förråd på alla de Materialier, som til Tegel fordras, än i Holland; men jag fick strax uplysning häruti. Ty Soren=skrifwaren, Herr PETTER BRÖNSDORF, hos hwilken jag tilbragte största delen af dagen, berättade, at til upsynings- och ämbetsmän wid dessa verk blifwit tagne sådana, som welat passera för förnåma, fört stor stat, och slagit stort på. Defutom hade de i början anlagt för stora och kostbara hus och byggnader, hwilket werket ej så lätt kunnat tåla, eller så snart betala. Men förnåmsta orsaken torde sticka sig deruti, at utlänningen haft sin hand i sådet, och bestuckit betjeningen, hwilken sedan gjort alt dyrt, om ej odugligt och omöjligt. Hårtill kommer ock det, at arbets=folket på denna kanten är för dyrt, efter de genom legislation kunna hafwa så rika inkomster.

Stål=stin brukades öfweralt til Tobacks=pungar. Andra Tobacks=dosor af Metall, Måsing &c. syntes aldrig i bruk. De woro til skapnad som de Kam=eller brefsfoder, hwilka hängas på wäggarna

na hos oss. Tobacken sadess hålla sig mycket wäl deri.

Åkerbruk. Sorenskriswären BRÖNSDORF beswiste Åkerbrukets fördel fram för skogen, deraf, at på de orter här i Norrige, der bonden har tillräckelig skog, at samla sig penningar af, wanskötes åkerbruket; emedan han tycker, at då han hugger wirke och säljer åt utlänningen eller andra handlande, får han strax penningar dertföre, som dock icke går så fort wid åkerbruket, der han skal wänta, til dess såden blifwit mogen och bärgad. Detta wacktadt så äro dock bönderna på sådana ställen gemenligen fattiga. Swårt om, der skogen blifwit uthuggen, så at bonden ej ser sig winna något dertigenom, har han blifwit nödgad, at sköta åkren bättre, och sker gemenligen, at på sådana ställen äro de måst wälbehållne; et tecken, at åkerbruket här i Norrige kan mycket bättras. Hit kan föras Historien om den 102 åra gamla gubben här i Norrige, hwilken af Konung CHRISTIAN V. blef tilfrågad, hwarmed han födt och födde sig? Gubben swarade: med skog, den han sålde til utlänningen. Konungen frågade, om han då ej fruktade, at skogen en gång skulle blifwa all, och hwarmed han då wille föda sig? Nej! Eders Maj:it, swarade Gubben, dertföre fruktar jag icke; ty då först börjar folket i Norrige må wäl, när skogen blifwer all. Han pekade på åkerbruket.

Blåkål eller Kruskål brukades här öfwerallt, på samma sätt, som tilförene är omtalt wid Götheborg. Måst wid alla gårdar woro små täppor, deri denna kålen war sådd. Zufwoudkål och Rorkål finnes ej på denna orten. Orsaken war,

som sadet, at den icke wil komma fort. De lade dertil, at de ofta försökt, at så dessa senare slagen; men de hafwa wänt så uselt, at det varit oändelig skilnad emellan dem och den de fått ifrån Danne-mark. Herr BRÖNSDORF berättade, at han trodde dem wäl kunna wära här; men som ej Far och Farfar brukat det, så kunna de omöjeligen wära och triffas. Samma beskaffenhet sade han ock wära med Hwete, Bönor, Urter &c. Bönderna berättade mig dock sedan, at de satt hufwudkål; men at den nästan aldrig wil knyta sig.

Glasbruk är et inrättadt wid Christiania; hwarest vackra glas och annat deraf göres. Detta skal ock wära det endaste i Norrige.

Far brukas föga af menige man; ty är ej underligt, at de måste köpa alla sina Kläder från England och andra utländska orter.

Mis-smör och Mis-ost, göres nog åt östra sidan i landet, til exempel omkring Christiania. Hos Herr Sorenskriswaren BRÖNSDORF åt jag Mis-ost, som war ganska skön.

Kongsbärgs Silfwergrufwa sadet somliga är ej fasta så mycket af sig, at des egen betjening deraf kan underhållas; men andra är betalar den sig tämmeligen. Med gullgrufwan sadet icke mer wära bewändt, ej eller arbetas mer deruti, efter det aldeles icke lönar omaket.

Urter säas ganska litet på Västra kanten af Norrige; men på Östra så mycket mer, och utom det, at de bruka, som ordinairt, köpa dem,
baka

baka de ock tunna bröd deraf, dock ej af Årter al-
lena, utan hopblandade antingen med Bjugg el-
ler Hafra. De sade, at de aldrig risa dem på
något ställe i Norrige, ej eller hade inbyggarna
förut hört, at det sker på andra ställen, förrän
jag berättade derom.

Blåde och Linne til all förnödenhet i et hus-
håll förskaffar sig en stor del af bönder och menige
man i denna Västra delen af Norrige, icke af lan-
dets egen afvel, utan alt hwad Karlen behöfwer
til Näck, (hvilken på Norriska kallas Kjörel)
Tröja, Byxor, Strumpor, (på Norriska Ho-
sor) Myssa, Skjorta, Halsduk, Bantar m. m.
och hwad qwinnan tärfwär til Kjörtel, (på Norr-
ska Kjörel) Tröja, Lintyg, Myssa, Kofta, För-
klåde, Strumpor &c. med et ord, alt hwad de
hafwa af nöden af Ylle eller Linne til hushållet, så
köpes det på de flästa ställen antingen från Eng-
land, Irland, Dannemark, Island eller andra or-
ter; derföre ses måst öfweralt, at bönder och Lot-
sar gå äfwen om hwardagen i klädes-kläder, och
ej med Balmar, samt deras Hustrur och Döttrar,
så hemma i husen, som ute, i Cattuns-kläder och
andra tyger, hvilka, som sades, mästa delen kö-
per för reda penningar utifrån; men huru länge
detta wil bära sig, lemnas til tiden. Hans Kongl.
Maj:t i Danmark har dock redan begynt tänka på
bot mot denna för landet så skadliga handel, efter
som i Dannemark äro inrättade åttskilliga Klädes-Fa-
briquer, och als som de hinna tillverka Klädet, blif-
wer Köpmännerna så i Dannemark, som ock stund-
om här i Norrige, af Konungen pålagdt, at mot
et wift pris taga af Fabriquerne det tillverkade
Kläs

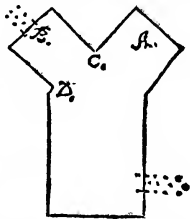
Klädet eller Tyget, och dem strax betala; en berättiglig inrättning! I Dannemark få ock åtskillige slags kläden och tyger ej mer utifrån föras in, de nämligen, som de tillräckeligen af inrikes Fabriquer kunna få, eller ock aldeles kunna umbära. Hos Lotsarna och deras Hustrur och Barn sågs ej annat Klåde, än det de köpt utifrån; men en stor del af Bönderna in i landet bruka dock om Söndagarna Walmars Kläder, dem deras egna Hustrur spinna och förfärdiga.

Den 19 Decemb.

Arendal är en liten fläck eller by, wid påß så stor som Enköping i Sverige. Den är belägen på östra sidan om Arendals floden, som löper der förbi, bredewid en liten wik, som floden gör in på östra sidan. Största delen af Staden, i synnerhet den, som ligger på norra sidan om wiken, är bygd på pålar öfwer watnet. Husen äro merensdels 2 våningar höga, allesammans af trä, utan på beslagne med bräder, och målade dels gula, dels röda, dels mörk-blå eller grå: något enda war utan målning. Fönster-lukorna woro färgade med åtskilliga färgor och på åtskilligt sätt. Hustaken woro allesammans af tak-tegel, Gatorne irregulaira, smala och mycket trånga, så at en wagn svårigen kunde komma fram. De woro alla lagde med bräder, utom något enda ställe, som war stenlagt, fast mycket ojämt. En och annan canal gick in i staden, som dock war så smal, at allenast små båtar slippa der fram. Stora Fartyg kunde lägga sig tätt in til bryggan, och wid husen. På N O. och S. sidan ligga höga bärg rundt omkring staden; men på W. stryker Arendals floden förbi.

Några

Några få hus äro ock bygde mycket högt up mot sidan af bärgeu, så at de kunna ses öfwer hela staden, i synnerhet om mörka qvällar, då ljus äro der i fönsterna. Kyrkan ligger på norra sidan om staden, bygd af trä; men tornet af sten. Inuti är taket måladt; men väggarna ej. Utställiga vackra måfings ljuskronor hängde deri. En artig invention war wid bänkarna mot stora gångeu, at folket, som satt på gångeu, behöfde ej föra stolar med sig, utan wid hwart bråde, som war emellan bänkarna, war en hängbänk fäst, hwilken kunde upfästas och nedfällas, när så behöfdes. Uti de främsta qwinfolks-bänkar woro ej långsbänkar eller säten, som i de andra bänkar, utan der stodo lösa stolar, at sitta på. Kyrkan war bygd i O och W.; men på östra sidan war den delt i 2:ne flyglar, som grundritningen i hosstående figur utwisar; ty uti S O. flyglen A war Altaret och Kungsstolen; wid B. war orgwärfket, samt der bakom, Kyrkotornet. Wid C stod Predikstolen; wid D war Funten. Bak i Kyrkan woro 2:ne läktare, som räckte merendels öfwer hela bakdelen af Kyrkan, den ena öfwer den andra. I tornet hängde kläckorna, samt desutom timkläckan, och wisare på alla 4 sidor. Kyrkan war utanpå täckt med taktegel. Tornet lycktades med et litet spir-torn midt på, samt 4 spiror, en på hwart hörn. Strax nedan för Kyrkan på södra sidan låg Apothequet, och der utanföre et stort hwalfsisben. Från staden war längs ned efter floden til hafwet en fjerdels mil. Borgarena såges wara mycket wälbehållne,

hållne, och en del ganska rike. De förtjena aldranåst genom skeppsbyggnad, som på hela denna trakten starkt drifwes, hwilka skepp de sedan bårtfrakta til handlande på åtskilliga orter så in- som utomlands, hwarigenom de winna otroligt. De utskeppa mycket träwirke, bräder, bjälkar m. m. och drifwa för öfrigt god handel med inbyggarena i orten medelst åtskilliga framwaror och mat-saker, som här i landet ej så tillräckeligen kunna fås. Orten liknar tåmmeligen en Stad i alt; men har dock ej Stads-rättighet och förmoner, utan lyder i sådant under Christianland, dit de ock måste gå med sina twister af mera wärde, efter de sjelfwa ej hafwa någon Borgmästare. Den är ei särdeles gammal; ty för något mer än 100:de år woro der allenast några få köjor, och måste handelen drefs då wid Grömskad; men ortens beqwäma läge, wid en stor och ganska djup flod, utför hwilken allehanda slags skepps-wirke kan föras ned från landet, har gjort, at denna platsen på kort tid tagit lofwen för Grömskad. Hårtill räknar en del ock det, at et ganska rikt skepp för lång tid tillbaka råfat strandat på en S, nedan för Arendal, då folket derpå antingen drunknat, eller jag wet ej på hwad sätt omkommit, hwarigenom hela den rika ladningen fallit Arendals då warande inbyggare til byte.

Colbiörnenswig är en by, som ligger på andra sidan om Elfwen midt mot Arendal. Der är en samling af åtskilliga hus, bygde ibland klipporna, hwilka hus til största delen bebos af Skeppare och sjöfolk. Orten är af naturen så ojämn och full med klippor, at der ej finnes så stort slätt stycke, som en liten stuga kunde sättas på.

Zwalfisken skal, efter Sorenskriswarens BRÖNSDORFS berättelse, blifwit funnit långt in på landet i dälder emellan bärigen ned i jorden, til et tecken, at denna orten i fordna tider stått under watten; men när, lämnas derhån.

Lax fås i tåmmeilig myckenhet i Arendals Elfwen. Sorenskriswaren BRÖNSDORF berättade, at han sjelf ofta sett, huru underligen laxen fångas wid et högt fall, som är något öfwanför Arendal; ty här far en karl i en båt nedanför fallet, och med en hånf tager up en myckenhet lax, som wiß tid om året i ymnoghet står nedanför fallet, och wil springa up för det samma; ingen annan fiske-bragd brukas här, utan i öppna färßen fångas laxen med hånf på förenämde sätt.

Den 20 Decemb.

Om morgonen begofwo wi of således tilbakas til Grönstad, hwarthån wi kommo kl. 2. e. m.

Swullnade knå med wärk uti de samma, sade Christian Månsson Groos sig för några år tilbaka haft. Han hade då haft stor swårighet at gå; men i synnerhet gjorde det ganska ondt, när han råfode stiga miste eller slinta något, eller eljest gå der ojämt war. Han brukade deremot åtskilligt, men fant deraf ingen lindring. En gammal Nidels-gumma i Arendal, som war bekant för sina curer, och såg hans wedermöda, bad honom tagga blålera, arbeta den wäl sönder och mjuk, lägga deraf i ett linflåde, och binda så om den swullnade och wärkande delen af låret och knäet. Han gjorde så, då wärken gått bårt, som hade den med en hand warit bårtstruken. Han har sedan en
och

och annan gång haft någon känning af samma wärk; men så snart han brukat förenämde medel, har wärken förswunnit.

Den 21. Decemb.

Nyårs-dagen firades nu här i Norrige, hwarest den nya stylen är i bruk.

Rännor hade de på et ställe rundt omkring byggningen nedanför takfoten, hwari rågn-watnet från taket samlades. På en af gaswel-wäg-garna leddes detta rågn-watnet genom nog stupande rännor ned uti en i alns lång och $\frac{1}{2}$ alns bred låda, hwarutur det genom en blåckpip flöt genom wäggen uti et kåril eller stort kår, som stod innanföre uti huset. Förenämde låda, hwaruti watnet från rännorne leddes, war 2 alnar från marken.

Krabbor (in specie här så kallade) war Cancer (*Linn. Faun. Svec.* 1245.). Denne finnes ock nog här på orten, är myckel mindre, än East-Krästorna, och uppehåller sig merendels wid stränder på grundt watten, sällan på djupet. Dese Krabbor fångas om Sommaren ej långt från landet. De kokas och beredas til mat på samma sätt, som Hummer och Krästor, och skola smaka ganska wäl. De fångas i små tinor på en famns djup, huggas sedan i små stycken och brukas jämnwäl til agn för åtskillig slags fisk. Här på orten kallas de Små Krabbor.

Råkor (*Linn. Faun. Svec.* 1252.) fås här något, fast icke til myckenhet. De kokas på samma sätt, som Hummer eller Krästor, och det lilla köttet ätes, som finnes i dem, hwilket hålles för

för mycket läckert. Dese säljas gemenligen på winkällare, der de ätas jämte et glas win, nästan som en läckemat til det samma. De brukas sällan wid måltider, utan desjemellan til tidsfördrif, såsom det plägar ske med nötter. Här på orten ätes ej stort Råkor af menige man, utan måst af de förnåma. Fiskare bruka dem merendels til agn efter åtskillig slags fisk, såsom Flundror, Bäruggyltor, Corfk m. m.

Den 24 Decemb.

Skidor, hwarmed de löpa på snön, och sådana, som Lappar och Finnar bruka, fants äfwen på denna orten. Deras längd war $2\frac{1}{2}$ aln. Bägge woro lika långa. Bredden war, som en twärhand.

Qwarnstenar, sådana, som här brukas, woro til största delen af et mörkt skimmer, som satt mycket tätt til hwartannat, och bant tilhopa de små ljusgrå qwarzgryn, som woro blandade deribland. Åtskillige små granater woro ock sådde deri. På något enda ställe sköt sig någon rand in af bara qwarz. Herr Archiater LINNÆUS har i sin Wästgötha Resa p. 115. wist dessa qwarnstenars förmon fram för dem, som gemenligen brukas i Sverige af bara standsten. Dese stenar huggas alla wid Trundhem, och föras derifrån til alla orter i Norrige.

Zandstårer brukades här at måja Korn, hafra och råg med. En del sadas dock äfwen brukas lia dertil.

Fiskens minskning. En gammal gubbe af några och sextio år, sade, at det wore så stor åtskillnad

skilnad emellan den myckenhet af fisk, som fångas på denna orten i hans barndom, och det de nu få, som emellan dag och natt; ty då fingo de af allehanda slag en ganska stor myckenhet, som ock då war både större och mycket fetare, än nu för tiden. På många ställen, der de då togo nog fisk med nåt, fås nu intet. Jag frågade, hwad orsak war härtil? Mig swarades det samma, som tilförne är anført, nämligen at Hummern nu ödes alt för mycket ut, då ingen deremot i forna tider tagit mer deraf, än det behöfdes til eget bord, utan at sälja något til utlänningar, som nu i myckenhet sker.

Korn och Zafra äro de sädesarter, som här måst brukas, och deraf består måst alt Allmogens bröd, som bakas tunt, nästan som et papper, och är af samma slag, som Bohus-länningens lässor. Efter en tunna Korns utsäde fås här gemenligen 4 a 6 tunnor igen; dock ibland något mera.

Til gödning brukas, utom wanlig boskapsdynga, den jord, som fixas i kårer och moras, den de föra på åkren, hacka sönder och föra ned med åkerjorden.

Til Boskapsfoder, i brist af annat, i synnerhet när Våren är långt, nyttjas ung Ete-bark, den de tälja i tunna och långa smala rimsor, gifwa den samma åt Kor, antingen allena, eller, om de hafwa råd dertil, med litet mjöl påstrött, då Boskapen ej allenast skal äta den, utan ock må deraf tämmeligen wäl, fast de blifwa något magera, och ej mjölka stort. Den saden åtminstone kunna uppehålla lifwet.

Skog har i forna tider, efter gubbens berättelse, hos hwilken wi nu wistades, warit i ymnighet på denna orten. I hans barndom har wid hela denna sjökanten öfweralt stått stora Ek-skogar, hwaraf måsta delen warit grusweligen tjocka och höga; men folket har med alla krafter arbetat på at utöda den; ty de hafwa hwart år fört den ena skeppslasten efter den andra med bara Ek-plankor och bjälkar m. m. härifrån öfwer til Holland, hwar igenom skogen så blifwit utödd, at, der då stod den wackraste Ek-skog, är nu ej et enda träd qwar, utan kala och skallota backar med litet Ris- Ek och Törne-buskar.

Lin, Zampa. En del af bönderna berättas de, at de så sielfwa så mycket Lin och Zampa, at de sällan behöfwa tilhandla sig sådant af utlänning; men största delen sår dock så litet här af, at de nödgas köpa det måsta, och många alsintet. Bägge desse slagen skola dock tåmmeligen wäl triffwas här. Rotwor kallades Tåpor, och sås nog af bönderna, i synnerhet längre up i landet, der de skola triffwas mycket wäl, och blifwa ansensligen stora. Morötter och Palsternackor brukas nog af bönderna, som också triffwas ganska wäl; i synnerhet Morötter, dem de i sina hushåll mycket bruka; men för ungefär 20 år tilbaka, wiste en bonde näppeligen, hwad Morot war, eller huru den såg ut. De kalla dem här gula rötter.

Den 25 Decemb.

Efter middagen följde jag med min wård Christian Månsson Groos til Regements-Fältskeren, som bodde et litet stycke från Grönstadt; och war

en mycket beskedelig man samt en särdeles god hus- hållare. Jag talte med honom om åttskilligt.

Korn fås här gemenligen efter utsådet det 5:te a 6:te, så at, då de så ut en tunnna korn, så de gemenligen 5, 6, 6½ tunnna igen, der åkern är någorlunda wäl omlagad.

Åkerbruket här på orten. Emedan de hafwa små åkrar och liten åkerjord til hwar bonde-gård, så brukas här måst bara Wår-såde, efter som Landt-mannen icke har råd, at lemna en del af åkren om Sommaren osädd och i träde. Därföre, sedan säden om Hösten blifwit inbärgad, föres åkren gemenligen ej om Hösten, utan lämnas til nästa Wår; men om det händer, at en jord-ägare har någon sådan åker eller några åkerstycken, hwarpå mycket ogräs, som i synnerhet Hwitroth (*Triticum Flor. Svec. 105.*) på Norrsta Öwet, wärer, då plöjes den äfwen up om Hösten. Om Wåren i slutet af April eller i början af Maj, efter nya stylen, alt som årstiden och wäderleken sig fogar, plöjes åkren up med den här brukeliga plogen, endast en gång. Två personer följa då tätt efter plogen, som med de tilförene omtalte järn-hackor slå sönder alla jord-stycken eller den på åkren förda torfwen, som ännu äro något stora. Om åkren är någorlunda wäl brukad, hinna par personer följa plogen, och hacka sönder de större stycken, alt som Karlen går förut med plogen; men är åkren icke wäl brukad, eller jordmon elack, så fordras til hackningen flera personer. När det är bestält, går säningen för sig, hwilket sker samma dag, som det plöjes. Orsaken dertil sadet, at de gerna wilja få säden

såden i jorden, innan jorden hinner dosna bårt, och det desutom är orwift, hwad wäderlek som kan komma. Allt som såden hinner utsås, harfwas hon neder, som sker antingen en gång längs öfwer hela stycket, eller par gångor, nämligen först efter längden af åkerstycket, och sedan snedt öfwer den samma. Derpå rakas åkren, det är, at han med en rässa, som på Norrsta kallas Ris, räffas och jämnas, til des han blifwer så slät, som en krydd-säng. Widare arbete göres ej derwid. Bönderne göda sin åker gemenligen hwart tredje eller fjerde år; men andre, som mera förmå och hinna, hwart annat år. De weta ej af någon brodd-wältning, ej eller hafwa de någonsin hört talas derom, förrän jag nämde det. De hafwa ock inga wattu-sårer på sina korn-åkrar, utan endast något tätt emellan diken; men längre uti Öster, hwarest de hafwa mycket wåta och sumpiga åkrar, brukas ej allenast en myckenhet diken på korn-åkrarna, utan ock ganska mycket wattu-sårer, så at emellan hwar får är ej mera än $1\frac{1}{2}$ a 2 Sw. alnar. Såden sättes så på åkern i skylar, eller, som de här kalla, i trefwar. Ibland hänges den ock på stänger, och då hon blifwit tårr, föres hon in i ladan, och tröskas alt efter som de hinna. Bönderna sade, at Kornet blir här altid förr moget, än Någen, så at Någen ofta kommer at stå 14 dagar eller mera efter Kornet, innan han blir så mogen, at han kan skåras; ja, det hånder ock ej sällan, at Någen står mot en månad öfuren, sedan Kornet är skurit. Wår-Någ brukas här måst, och Winter-Någ af några så. Denna senare ger mycket mer än Wår-Någen i

skeppa; men Wår-Någen ger åter hwitare mjöl. Säden föres hem från åkrarna af en del med wagn med 4 hjul; men af de flästa med fårra. En stor del brukas intetdera, utan föra hem den med slåda. Gökningen föres ut på åkern wid sista slåd-före om Wåren, eller ock med wagn om Wåren, då föret är förbi. Göksten lägges då på åkern lastals, lämnas så i högar, til deß Snön gått bårt, då den utbre-des, och något derefter nedföres. Wår-Någen säs wid samma tid, som Kornet; men Winter-Någen wid Michaelis tid.

Til måßans utrotande på ångar hade Fält-skären i flera år med fördel brukat följande: All den aska, som han kunnat få af Gran, Tall, Kis och Lårf, den han ibland brukar i stället för wed, låter han samla. Denna sprider han om Wåren ut på de ställen i sina ångar, der mycket måßa är. Af denna askan utrotas på fårt tid all måßan på samma ställen, han får deremot dersammastädes en den hårligaste gräs-wårt, så at gräset på de ställen sedan står karlen långt öfwer knå, samt helt tätt, der likwål tilförene nåppeligen stått annat än bara måßa; men den askan, som han får efter Ek, Björk och All, samlas och brukas endast til Trål. Af den utlakade och qwarblefne askan wiste han ingen nytta, utan endast at den kastas i dynghögen, til at der öka gödslen.

Årenpris (*Linn. Fl. Sv. 8.*) Veronica mas supina & vulgatissima C. B. kallas af dem, som bo här i Norriska fjällen, Busleit, hwarest bönderna plåga samla densamma, torka och förwara. När deras boskap blifwer sjuk, karswa de

sönder

sönder Busleiken, samt gifwa den så in åt boskapen, som deraf skola blifwa bättre.

Ängars gödning hölt Fältskären för en ganska nyttig och nödig sak. All den gödsel, som faller efter Får och Getter, låter han antingen om Hösten eller Vintern föra på ängarna, samt strax breda ut den samma. Der får den så ligga utbredd, til det han om Våren lycktat alt sit åker-arbete med plögnung, såning och nedharsning. Då låter han med råssor, eller här så kallade riswor, raka, det är, rånfa och härträffa all den dynga, som han fört på ängen, tillika med alt det löf och annat affkrap, som sedan förra Våren blifwit samlat på ängen, hwilket alt föres på den sådda åkern, och der bredas tunt ut. På de ställen af åkern, der detta affkrap kommer at fastas, får han långt mera och hårligare såd, än på de andra ställen, der intet något här af kommit at utspidas. Orsaken, hwarföre han om Våren sålunda låter råssa sina ängar, sade han vara den, at, om han lämnar dyngan der qwar, så sker, at i stället han skulle göra nytta och föröka gräs-wårten, skulle hon långt mera bränna bårt och minsta den samma, i synnerhet första Sommare. Dessutom skulle alt sådant, som låg på ängen, wid slättertiden komma bland höet, som skulle förorsaka, at boskapen ej gerna wille äta deraf; åtminstone skulle de då mera skräda det. Härtill kommer den nytta han här af hafwer, då han låter fasta det på åkern, som näst ofwansföre är omnämndt. Swad nytta han eliest på ängarna hafwer af denna gödning, är, at på de ängar, der han tilföre, innan han började bruka detta, fick litet el-

Ier så godt som alsintet hö, wäver nu en sådan ymnoghet, at det står honom långt öfwer knå. Gräs-wårten blir defutom ganska tätt och hårlig, fast han sielf aldrig sätt dit något gräs-frö. Han har ock af detta sit arbete den förmon, at han alla år slår dessa sina ångar 2 gångor.

Til gödsfens förökning brukar han, jämte andra här på orten omhugsne hushållare, följande: Om Hösten upgräfwes i moras och kår den jord och tår der finnes, hwilken då lägges der i högar, och lämnas så öfwer winteren, då den (som han och flere här boende trodde) brinner ihop och blifwer mera tempererad. Om Wåren föres denna jorden hem, lägges något deraf eller et hwarf på båtten i dynghögen, der öfwer fastas den dynga, som måkas utur Sähuset. Deruppå lägges åter et hwarf af denna jorden öfwer dyngan, och så fortfares widare. Hwarefter den sedan på wanlig tid föres på åkern, och skal ansenligen bidraga til en skön och önskelig års-wårt. De äro mycket måne, at lämpa kår-jordens utwåljande efter jorden i sina åkrar; ty om åkrarna bestå af lera, äro de sorgfällige, at få sådan kår-jord, deri nog sand finnes. Twårtom, bestå åkrarna af sand-grund, sökes gerna sådan kår-jord, som til en stor del består af lera.

Zåst-dynga, som om Wintern fallit wid stallet, har Sältfåren om nästföljande Wår låtit utföra på gräs-wallen, och der utbreda til en twårhands tjocklek. Deruti har han sätt Hafra, som sedan wuxit oförlitneligen wäl, och gifwit honom en den härligaste års-wårt han sig kunnat önska.

När

När han om Hösten bärgat hafran, och welat se, huru marken sett ut, har han funnit, at all gräs-wallen varit som bärtrutnad och jorden helt lös och mör. Han sade, at han måst hwart år sår nås got Hafra på detta sättet.

Kappsåd kallades här på orten den sådes-art, som sålunda tillagas: Om Våren tages lika mycket af Vår=Råg och Hafra, hwilka bägge blandas wäl tillsamman. Denna bland-såd säs ut på åkern, och fortfäres om Hösten wid skärning och tröskning, som med annan såd. Af denna Kapp-såden göres flat-bröd, det är, de tunna bröd, de bruka här på orten, hwilket bröd skal smaka oförlifneligen wäl, så at den, som ej ätit det samma, skal ej kunna föreställa sig eller tro, huru behageligt och wäl det skal smaka; men det som i synnerhet sådes härwid wara märkwärdigt, war, at om någon eljest wil försöka, at blanda Vår=Råg och Hafra tillsammans, och deraf göra flat-bröd, skal det på långt när ej smaka så wäl, som af denna Kapp-såden, då Vår=Råg och Hafra wuxit tillsammans på et åker-stycke. Wid Kapp-sådens malning til mjöl bör märkas, at Kapp-såden förut måste wara ganska wäl tarr, innan hon föres til qwarnen, annars låter Hafra aldrig så wäl mala sig sönder och til mjöl, utan at sådor blifwa deruti, som ock med et sift ej skola aldeles skiljas från mjölet, hwarigenom sker, at, då en äter af sådant Hafwer-bröd, smakar det något bäst, eller är aggande; emedan de i mjölet qwarblefne fina sådor sticka både på tungan, i gomen och annorstädes, der de komma at fästa sig.

Färgning. Böndernas qvinsfolk bruka icke frost, at färga på denna orten; emedan de merendels köpa sina kläder och tyger från utrikes orter, i synnerhet sina Högtids- och Söndags-kläder. Någon enda af dem skal dock färga gult med björk-löf, blått med Indigo, brunt med et slags sten-måsa.

Åkrarna up åt fjällen, 12 Norriska mil ungefär härifrån, sade Fältskeren, som årligen reser dit up wid Regements-möten, wara så steniga, at den, som ej sett sådana förut, skulle ogörligen wela låta inbilla sig, at der skulle kunna wära något Korn. De bestå snart sagt af bara Klapursten, som här i Norrige kallas Kampsten, hwilken på deras åkrar skal ligga så tjockt och tätt wid hwar annan, at näppeligen något tecken ses til jord eller mull deremellan; men de så likafullt sit Korn och säd deri, och är näppeligen någon ort i Norrige, der de få ymnigare och härligare Korn, än äfwen af desse åkrar wid förenämde fjäll, hwarifrån det föres och försäljes til åtskillige orter uti landet.

At få god Bostaps-gödnings. Fältskären hölt för bättre, at hålla mindre Kor och Boskap, men föda dem wäl, än at hafwa flera, och fodra dem illa. Han sade sig hafwa försökt, at, då han haft 8 a 9 Kor och födt dem wäl, har han af dem fått både så mycket mjölk och så mycken gödsel, som då han hade 12, och födt dem sparsammare, nämligen då de 8 Kor om Winteren fingo så mycket hö och foder, som tilföre alla 12 Kor; så gafswo ock desse 8 Kor lika mycket, om ej mera, både mjölk och gödsel, som tilföre alla 12. Desutom war både deras mjölk fetare och gödseln kraftigare, än då de woro flere om Winteren om lika mycket foder.

Talg-ljus. Gåltfårens Käresta beredde Talg-ljus af en särdeles skapnad, som hon wid vår ankomst satte på bordet. De woro utanpå utgrafne i spiral, eller sågo ut just som skruf-stolparna på en bok-präfs. Hon sade, at hon tillagade dem så-lunda: Först stöper hon ljusen til den storlek och tjocklek hon wil; sedan uthållar hon dem med en knif spiraliter som en skruf-stolpe på förenämde sätt, hwarefter de doppas en eller par gångor ännu i kärnan, at de må blifwa släta utanpå och ojämnheten gå bårt, som wid skrapningen med knifwen kunnat förorsakas.

Wid örterers utwåljande af Boskap, sade Gåltfåren sig på sina ångar och betes-marcker det funnit, at åtskilliga örter äro, dem Boskapen om Sommaren ej äter, utan låter stå orörda, fast han ej sjelf kände, hwad för slags växter de woro. Det hade han dock märkt, at om Hösten sent, sedan förenämde qwarlemnade örter blifwit frost-bitne, har Boskapen åtit up dem allesamman, utan at de deraf haft någon olägenhet; men om Boskapen om Sommaren lämnat dessa örter, efter de hade tilsäckeligt af dem, som då smakade bättre, eller om de om Hösten åto dem i brist af annat, eller om de förut wid Sommartiden warit Boskapen skadelige; men nu mist genom frosten samma deras förgift, det lämnade han alt derhån.

Gentiana, (202.) major lutea C. B. Baggsöta, sades wåra på åtskilliga ställen här i orten emellan bärge, så wål på fasta landet, som på öarna.

Gentiana, (203. β .) corollis hypocraterif. fauce barbatis coroll. & calyc. quadrif. kallades här *Stang-urt*, och berömdes, at han är förträffelig mot håll och sting, då hon kokas tåpt i Spanskt win, och det samma drickes af Patienten. Samma cur och nytta af denna finnes förut observerad i min Bohus-lähuska resa p. 202. dock är der öl i stället för win.

Störbjugg, hwaraf en man wid Christianland varit gånka illa plågad, särdeles i sina fötter och ben, hvarsföre han på Sältskärers och Doktorers invådande skal hafwa brutt åtskilligt; men haft deraf ingen hjelp. Anteligen har en karing hotat honom dermed, at hon tagit blommorna af *Helleborus* (*Linn. Flor. Svec.* 474.) *Ranunculus mont. aconiti folio*, flore globoso. C. B. kokt dem i watten, och låtit Patienten sätta sina ben i samma warma watten, hwaraf han anteligen blifwit frisk.

Syra (295.) *Acetosa pratensis* C. B. skal wäras til myckenhet på denna orten. Christian Månson Groofs berättade, at längre up i landet skola en del af menige män samla bladen deraf, lägga i en sä eller et kar, slå kallt watten derpå, låta sä stå en dag eller mera, då samma watten drager en styrkighet til sig. Watnet tappas af, alt som det behöfwes til dricka.

Den 28 Decemb.

Strax efter middagen följde jag Capitain HANE ut til Lofsarna, som bodde en fjerdels wäg Wäster om Grönslad. Den häftiga stormen, som

som litet derefter tog til, nödgade of och flera, at förblifwa der både denna och den följande dagen. Jag fick då tillfälle, at prata härstädes med gamla Lotsar och andra Sjömän om åtskilligt.

Watnets minskning här på orten. Jag hade nu tillfälle, at här om anställa åtskilliga frågor til förfarna Lotsar, som woro här församlade, och somlige öfwer 60 år, då största delen af desse gamla män goswo mig det swar, at de aldrig märkt, det watnet här på samma sätt astagit, som i Öster-sjön och Bohus Låhn. Wäl, sade de, tager watnet här ibland mycket af; men så stiger det åter derefter så mycket högre, och warar detta hafwets stigande och fallande årligen, ja hwar wecka, hwilket alt härrörer ej så mycket af Ebb och Flod, som här ganska litet eller snart sagt icke märkes, åtminstone håller här ingen wiß gång; utan förnämligast af wädret och winden uti hafwet. Ja en del gamla Lotsar för-fäcktade ifrigt, at klippor, som wid medelmåttigt watten i deras barndom lågo antingen uti eller under wattu-brynet, ligga äfwen denna tiden wid medelmåttigt watten lika djupt. Det nekade de ej, at somlige inwikar äro nu grundare, än fordom; men det tilskrefwo de den myckna gyttja, slem, åtskilliga slags sjö-gräs och hafswärter, med mera, som hafwet med storm årligen där inkastar. Således tilstodo de ock, at hafwet på de ställen, där stora floder falla från landet uti hafwet, wid och näst omkring Elfs-mynningen blifwer årligen grundare; men det sade de härröra af den myckna åfja, gyttja, sågsån it. som floden eller elfwen där förer med sig och lämnar wid utloppet.

Jag hade så när ändrat all min tanke om wattenets aftagande, där icke en del utgamla män berättat mig, huru de erfarit, at små klippor, som i deras barndom, och då de började minnas, antingen stodo under eller uti sjelfwa wattubrynet, men denna tiden wid medelmättigt watten stå något litet ofwan för wattu-Horizonten, hwilket alt de förklarade på det sättet, at de säga bärigen och klipporne i hafwet gro, det är, wäxa och skjuta up. Härtill komma följande Rön: måst på alla där, ehwar man som hållt gräfwer, der jord är, finner man på 2 a 3 alnars djup Ostron-Mußel- och Snäcke-skål. Samma finnes uti åtskilliga wid hafwet belägna hamnar wid brunnars gräfwande, ofta til 18 fot ned i jorden, samt understundom lera och skal, som ligga hwarftals. 1 a 2 mil ifrån hafwet uppe i landet hafwa bönderne wid brunnars gräfwing funnit strata af Ostron- och Mußel-skål.

Wid en bäck, som straxt Wästom Christianland faller i hafwet, har jag nästan en half fjerdedels wäg ifrån hafwet och til par famnars högd öfwer hafs-watten-Horizonten funnit under 3 a 4 famnars jord uti Bäckes-backen et stratum af Mußlor och Snäckor, som bestod af den Cochlea, som i Bohus Låhn kallas Kupunge, se Linnæi Wästg. N. p. 169. samt af Conchis 1333. 1339. och 1344. uti Herr Archiater LINNÆI Faun. Svec. til et ofelbart tecken, at hafwet i forna tider stått där; emedan alla dessa Testacea endast hafwa sitt tilhåll i hafwet och salt watten.

En hederlig man i Christianland förtälde mig, at, då hans Swärfader för 20 a 30 år sedan gräfde

gräfsde en brunn uti sin gård i staden belågen 3 musquet-skått ifrån hafs-stranden, har han efter 8 a 10 alnars gräfsning funnit et skepps=Vinkare ned i jorden, fast nu måst af rost upåtit.

En gammal man af dem, som bodde här midt uti Grömstad, berättade, at han wid sin gård låtit gräfsa en brunn af 18 fots djup, då han ända til botten, sedan han kommit några få fot ned i jorden, fått strata af lera och Ostron=Muskel=och Snäcke=skal skiftewis lagda öfwer hwarandra, så at, då det ena stratum war af lera, war det andra af sådana slags skal, hwarwid märktes, at leran altid war ren och utan blanning med skal; men de hwarfwen, som bestodo af dessa skal, woro tillika mycket blandade med sand. På åtskilliga ställen af samma ö, som Lotsarna bodde på, sade de, at allehanda slags sådana skal, äfwen midt på ön, skola finnas wid minsta gräfsning i jorden. Går någon på backarna här omkring Grömstad, hwilka ligga mot sjelfwa sjön, får han se en myckenhet af sådana skal bland mullen, ofta til par famnars perpendiculair högd öfwer wattu=brynet. Gamla fiskare lade härtil, at Ostron=skal funnits 1½ mil up i landet från hafwet, då någon gräfwit par alnar ned i jorden, och skal ej vara owanligt, at der finna dem. De trodde, at Ostron=skalen legat der sedan synda=floden. Märten Groofs berättade det samma, at Ostron=skal funnos en mil up i landet ännu hela och ofskadde, äfwen Mus=lor, fast han likafullt nekade watnets förminskning här på orten.

Orsaken, hwarföre watnets aftagande här på orten så litet kan märkas, är twifwelsutan hafwets

wets ständiga stigande och fallande, ibland mera, ibland mindre.

Slutet af de margfalliga Spörsmål jag i denna saken haft med ganska många Fiskare, Lotsar och Sjömän, blir, at hafswatnet här på orten wäl småningom aftager; men det ganska litet, och på långt när ej i den proportion, som wid Oster-sjön. Märkwärdigt synes det också wara, hwad en och annan gammal man försäkrat mig, at waternet i floder och bäckar här i Norrige denna tiden ej är så mycket, som det varit i forna dagar.

Ängar. På den örn, som Lotsarne bodde, woro några små ängar emellan bärgen. De hade til största delen tilförene varit åkrar; men woro nu allesamman lagde til äng, emedan denna marken nu icke war tilräckelig til åker och äng för 5 Lotsar, i stället här tilförene endast varit en. Således höllo de för bättre, at köpa sig säd, och bruka all den lilla jorden til äng, hwarmed en och hwar af dem kunde hafwa 2, 4 til 6 Kor för sit hushåll. Men på det de måtte hafwa desto mer nytta af sina ängar, handtera de dem på det sätt, at all den gödsel de få af Boskapen, låta de ligga et år at brinna ihop. Sedan föra de den sist i April-månad på ängarna, sprida den stray wäl och tunt ut, lämna den så at ligga, til dess den tiden i Maj-månad, då Boskapen plär tagas af ängarna, til at lämna gräset frihet at wäxa, då raka eller råssa de bärt all denna gödning af ängen, hwarpå den sedan ej brukas til något vidare. Ängen befrias för Boskapens vidare betande om Wären. Af denna gödning sade de ärligen wära en så stor ymnighet af gräs på dessa deras små ängar, at det står

står dem til midjan och långre, samt är helt tått. När stark torcka infaller, är gräs-wårten här, som på andra ställen, nog liten. De bruka ej, at så gräs-frö på sina ångar.

Den 29. Decemb.

Hummern (se pag. 47. och 53.) sadess ej wilja frypa in i Hummer-tinor, när stark köld är, utan endast i lindrig wäderlek. Här i Norrige samlas årligen en stor hop Hummer, som sedan köpes af Holländare och öfwerföres i deras fisk-båtar härifrån til Holland, samt andra orter. Fiskarena härstädes förwara dem utan mat i sina Hummer-sumpar, eller som de här kalla Hummer-kistor, til dess de af Hummer-köparen blifwa afhämtade. Jag frågade af de här församlade Lotsar och Fiskare, huru länge de mente, at en Hummer kan lefwa utan mat? De swarade enhälligt, at Hummern i en sådan Hummer-tina eller sump kan bärga sig öfwer år och dag utan mat. En gammal Fiskare berättade, at han en gång varit med sin Fader ute, at fiska efter Hummer, då de lagt 9 stycken Humrar i en Hummer-tina. Kort derefter dödde hans Fader: han sjelf kom at wistas Hemman ifrån en långan tid. Andteligen wid hemkomsten fick han se, at samma Hummer-tina ännu låg qwar, utan at någon under hela hans frånwaro hade rört henne. Han drager henne upp, finner deruti samma 9 Humrar, hwilka efter hans berättelse woro fetare och bättre, än någon Hummer, som han nyligen fångat, fastän desse varit i denna Hummer-tina mer än halft-annat år utan mat. Lotsar

och Fiskare trodde fördenskul, at Hummerens endaste föda, under den tiden han förvaras i sump eller Hummer-kista och tina, skal wara den äfja och slem, som finnes i hafswatnet, och drifwes omkring från det ena stället til det andra. Twärtom berättade de, at en East-kräfweta eller Valltossa (*Linn. Faun. Svec. 1244.*) näppeligen skal kunna hårdas ut öfwer 8 dagar utan mat. Til agn i Hummer-tinor för Hummer bruka de fisk-hufwuden, fisk-råt, eller det som ränfas utur fisk, eller också små fiskar, samt stycken af fisk, til bewis, at Hummern kräfwet mera, än blotta hafswatnet til sin föda. At fånga Hummer, brukas öfwer alt Hummer-tinor, som här merendels hel och hållne bestå af Wide, äro 2 a 3 alnar långa, diametern ungefär 1 aln öfweralt, emedan de icke äro bufige, utan allestädes lika breda. Desutom äro de rundaktige eller trinda, hafwa ingång på bägge ändar, äfwen af Wide, på samma sätt som en fiske-mjårda. De sänkas med en sten til botten, och et rep går från dem upp til wattungsbrynet, deräst i andra ändan af repet är fäst et bråde eller stycke trä, som flyter öfwan på watnet och gifwer tillkänna, hwar Hummer-tinan ligger. Utom förenämde Hummer-tinor hafwa de ännu et annat sätt, at fånga Hummer, som om Sommarren brukas, och består deruti, at de wid mycket stilla wäder skära sönder Fisk, Valltossor &c. i stycken, kasta dessa stycken om aftonen på de grunda ställen, der de weta, at Hummern då uppehåller sig, ro sedan bittida om morgonen dit, innan Solen kommer upp, då Hummern gemensligen ligger up i wattungsbrynet helt stilla. Den tages då med en tång; emedan han då icke wet at wara rädd;

rädd; men sedan Solen gått upp, är ej möjligt, at få honom; ty han bidar då icke det ringaste. Om han då ligger på botten, och någon wil med en käpp eller annat röra wid honom, skjuter han til wägs så fort, som en blixt, just i det samma en mättar med något åt honom. Med Hummer bruka Fiskare här, at fiska allehanda slags fiff; då de förut hugga Hummerens kött i stycken och sätta deraf til agn på kroken.

Stor wattu-flod. De talte om twenne sådana här på denna orten, hwilkas like ej tilförene eller åtminstone i manna-minne warit sedd; den ena år 1717. om sjelfwa Jul-dagen efter nya stylen; den andra år 1740. ungefär wid 20:de dags tiden; då wattnet i Grömstad stigit upp i de närmast sjön belägna hus, ända midt på Kafel-ugnen. Wädret har då warit helt stilla och lugnt. Den senare warade en half dag eller litet mer.

Sjö-bällar. Så kallades här af Lotsar och Fiskare det hafsdjur, som Herr Archiater LINNÆUS uti desß Faun. Svec. 1289. nämner Echinus subglobosus, vertice plano. Swenska sjömän kalla dem Sjö-äpplen, hwilket namn dem sådes ock gifwas wid Bergen. Dese finnas sallan wid stränder, utan merendels på 16 a 17 famnars djup, hwarest de ofta krypa in i Hummer-tinorna; men göra der för öfrigt ingen skada. Merendels fås de på Flunder-garn. Det köttaktiga, som sitter in i detta djuret, ätes ej, ej eller wiste någon, om det kan brukas til något; men skalet fants i Lotsarnas stugor uphängt öfwer bordet och påsång-krantsar, tabletter samt hyllor. De woro då antingen

bara, endast at köttet blifwit tagit utur skalet, eller som måst brukades, öfverklädde på särdeles sätt, med sidentygs lappar och medulla af Juncus (*Linn. Flor. Svec.* 278.) lævis panicula non sparsa C. B. nämligen just det samna, som de i Bohus-lån bruka til wekar i lampor. Vigorna här på orten gjorde sig i synnerhet den mödan, at krusa dessa Sjö-bällar eller äpplen, hwilket skedde på det sätt, at, sedan köttet war uttagit och skalet wäl torkat, sinetade de siden-lappar af grön, röd, gul, blå, swart eller annan färg, fast wid Sjö-bällen med äggehwhita. Med ofwannämde hwhita medulla af Juncus gjorde de de allehanda figurer deromkring, såsom hjärtan, runda tallrikar, trehörningar och många andra figurer, mer eller mindre krusade, så nämligen, at sjelfwa botten eller corpus och superficies af figuren bestod af siden-lappar; men peripherien omkring af medulla utaf Juncus, hwilken så wäl som siden-lapparna, war med äggehwhita fastklistrad. Dessa Sjö-äpplen sågo sålunda ganska wäl ut.

Siskens minskning på denna orten mot det den varit i forna dagar, war här en afgjord sak, som alla wiste tala om. Gamle män sade, at, hwar de som hålst i sin barndom satt ut sin fiske-bragd, hafwa de fått en ganska stor HÆrens wälsignelse; då de deremot på samma ställen nu för tiden få föga eller aldeles intet. Jag frågade efter orsaken härtill? då en del gaf samma swar, som ofwänföre är omtalt, at Hummerens utödnung woro förnämligast wällande dertil: andre, at HÆren tagit bärt sin wälsignelse för landets synders skull. Men Lots Aldermannen, en gubbe om 64 år, sade

de sig ej kunna begripa, at Hummerens utödnings
 wore rätta orsaken; utan han mente, at det i syn-
 nerhet kommer deraf, at nu äro längs efter hela
 sjö-kanten långt mera Fiskare, än det någonsin
 varit tilförene; ty på de ställen i skärgården, der
 endast en Fiskare bodt i hans barndom, äro nu
 ofta 5 stycken, och at det måst är så öfveralt,
 hwarest han hade sig skärgården bekant, så an-
 senligen har folket sedan hans barndom ökat sig.
 Gamle bönder up i landet hade samma berättelse
 om folkets tilökning, nämligen, at der i deras
 barndom varit allenast en bonde och landtman,
 sitta nu ofta 3, 4, 5, som delt sins emellan; hwad
 en tilförene ägt i åker och äng m. m. Gubben
 trodde således, at denna folkets förökning nu gjor-
 de så mycket, at fisken så ansenligen aftagit; eme-
 dan de äro så många, som af honom skola hafwa all
 sin föda, och således hjelpas de åt, at utöda ho-
 nom. Nu, sade gubben, sättes ofta på et ställe
 10 garn, der de i min barndom ej hade mer än et:
 Hårtill bidrager det icke litet, at räm-torsken nu ut-
 ödes af Fiskare om Winter-tiden, innan han får
 släppa sin räm. Det sanuna sker äfwen med an-
 nan fisk, som liksåledes fångas i leke-tiden. Imed-
 lertid kunde han ock icke neka, at ju Hummerns
 myckna utödnings äfwen gör mycket til saken; ty
 Hummer-rämman skal vara Lårskens förnämsta
 föda, hwilken i myckenhet, wid en wis tid om året
 samlar sig på de orter, der Hummern släpper sin
 räm. Wid Sill-rämman hade han märkt, at,
 så snart han släpper den samma, sjunker rämman
 til bätten, och fäster sig, wid hwad han råkar,
 hwarföre ock ofta både Lång och andra Sjö-gräs
 helt och hållne dermed finnas öfvertäckte. Det

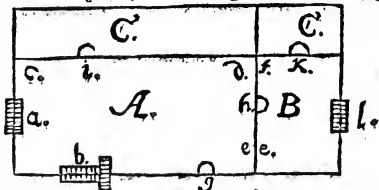
är och bekant, at åtskillig slags annan fisk då hos petals samlar sig på samma ställen, at äta den samma. Dock wille en del gamle Fiskare påstå, at Gyll och Makrill skal nu finnas här nästan så mycket, som i deras barndom; men Lärsten är grufweligen minskad.

Ostron (*Linn. Faun. Svec. 1338.*) sadess innom et år wäxa igen på det ställe, der de året förut blifwit aldeles hårttagna, fast de första året äro mycket små. Afwen wille Fiskarne försäkra, at ju mera Ostron tages bärt på et ställe, ju mera wäxa de der sedan til igen.

Den 30. Decemb.

Stugorne hos Lotsar och andra, som bodde på Varna, hade måst öfweralt lika skapnad inuti; ty huru husen eljest woro bygde, är tilförene omstalt. Dese hade Fönster på 2:ne wäggar, tämligen stora, nämligen på gaswel-wäggen gemensligen 3 i bredd eller i en glugg, och på sidowäggen 2 i bredd, hwarpå dören war. Eljest hade de öfweralt här i landet fönster på wäggarna, och ingenstädes upp i taket, som i Bohus-län och Wästergyllen brukeligt är. Hosstående grundritning föreställer altsammans tydeligen.

A. bemärker sjelfwa stugan, som de wistas uti, B. köket, CC. wisthus, at förwara mat uti. Vid sjelfwa stugan A. märkes g. dören, at gå utifrån in i stugan, h. dören emellan köket och stugan, a. gaswel-fönstret, b. fön-

b. fönstret på dörsväggen. Vid d. står kakelugnen af järn, wid e. en sparlakans säng, wid ee. är en särdeles art af säng, som här på orten brukas öfweralt, nämligen på väggen emellan stugan och köket är et hål så stort och långt, som sängen är, hwaraf sker, at halsparten af sängen är inne i stugan och den andra uti köket, så at, då 2 ligga der tilhopa i en säng, ligger den ena uti köket, och den andra i stugan. Dese sängar äro ej öppna, utan bygda ut omkring med bräder, at de se aldeles ut, som et långt och stort klädskåp, så i stugan, som i köket, och är äfwen på bägge ställen dörrar på sängen, at en kan stiga dit in så wäl uti köket som i stugan, och så täppa igen dörrarna efter sig. Således tager denna sängen icke stort rum bårt, hwarken i köket eller i stugan. På somliga ställen hafwa de, utom denna art af säng, äfwen et annat slag, som likaledes liknar et stort skåp, men är så gjord, at den öfra delen aldeles är et skåp, deri de hafwa mat, kåril &c. men nedra delen är en fällbänk, som om aftenen släppes ned och om morgonen hafas up, at då ej annat kan ses, än som wore det altsammans et skåp. i. och k. äro dörrarna til wisthuset, f. är stället, der köksspisen står. Längs efter gaswelväggen och dörsväggen äro gemenligen bänkar eller säten. Et långt bord står wid gaswelväggen tvärt öfwer stugan på samma sätt, som hos bönderna i Sverige: karmstolar här och der. Omkring wäggarna, i synnerhet dem, som icke hafwa fönster, äro en eller par långa hyllor, hwarpå de sätta Ten och Porcellins-kåril. Gemenligen får en se mycket Ten-kåril hos hwar Lots, samt Silf-skedar, dem de dock ej oftare bruka, än då de hafwa främmande.

mande. På de väggar, som fönsterna äro, stå gemenligen åtskilliga små tafvor med grofva målningar på. I bordsvrån är merendels et litet skåp eller Tablette, hwarpå de hafwa sina böcker, e. g. Psalm-böcker, samt merendels hos en och hwar en Dansk Postilla. Somligstads woro husen inuti brädslagne: fönster-karmar och dörrar woro måst färnifade. Öfwanpå förstugan war en nattstuga, med eller utan spis, deri främmande om nätterna fingo ligga. Spisen i köket war af tegel, köpt från Holland. Inuti rummen är öfweralt sparr-tak eller horizontela; ingenstädes åstak eller uphögde. En stor del af bönderna upi landet brukade spis och ej järn-ugn i sina skugor. Spjällen woro så gjorde, som på de flästa ställen i Sverige, dels ock som i Bohus-län inuti stugan; men aldrig utanföre på korstenen.

Qwinnfolken här på orten bruka allesammans, at kasta en kåpa öfwer sig, swart, randig eller af annan färg, då de gå ut, at göra wilsite. Öfwen bruka de ock mycket swarta hufwor. I öfrigt woro de klädde, som qwinnfolken i Sverige

Spån-räck med hjul bruktes af Lotsarnas qwinnfolk, hwarpå de spunno Lin och Hampa, som de af de hårliggande skepp sig tilhandlat.

Peruqver af hwwita lam-skin brukades af man-folken til en stor del här i Norrige, då de om wint-teren woro på resor. Det ludna af lam-skinnet wändes ut, och war kårt-hårigt, fast krusat. Inuti woro de fodrade med får-skin eller annat warmt. De woro så stora, at de helt wäl öfwertäckte både nacka, öron, linben &c. De kunde ock knäppas tilhopa under hakan.

Litet för middagen följde jag dem hem, som bodde i Grönstad.

Den 31 Decemb.

Usp (*Linn. Flor. Svec.* 819.) *Populus tremula* C. B. brukades här på orten ofta i stället för Grån och Furu til timmer, at byggå hus af. I vårt qvarter hos Christian Månsson Groofs woro alla wägg-stäckarna i den ena stugan af bara Usp.

ANNO 1748.

Den 2. Januar.

Järn-ugnar brukades öfweralt här i Norrige i stället för kakel-ugnar i stugor och kamrar, at göra dem warma med. På alla ställen jag war här i landet, både hos förnåma och gemena, såg jag ej någon ugn af kakel, utan endast af järn, fast der dock skal finnas några af de förnåma, som bruka ugn af kakel. Ej war, snart sagt, någon bonde, som icke, åtminstone i den stugan han wistades och låg, hade en sådan järn-ugn. Längre up i landet hade ock en stor del bönder spis, men ej järn-ugn i sin stuga. Dessa järn-ugnar woro alla fyrkantiga, och til skapnaden lika med dem, som tilförene p. 40. äro beskrifne. Hela ugnen bestod således af en fyrkant, som hade 6 stycken, nämligen 4 sidor, samt en botten under, och en ofwanpå. Dessa stycker woro af gutit järn, mot en Swenssk tum tjocka. Högden af en sådan järn-ugn war gemenligen 5 Swenska qvarter, längden en aln, bredden 2 qvarter och 1 a 2 tum. Den war lika wid och bred ofwan, som nedan til.

Ugnen mellan-botten war inuti. De 6 stycken, hwaraf ugnen bestod, woro tätt ihopsatte, och fogningarna med kalk tillsmetade. Öfre botten war på hwardera sidan ungefär 2 tum bredare, än sjuwa sidorna, så at denna fransen stod på hwardera af alla 4 sidor, et par tum utom det andra. På sidorna woro åtskilliga figurer gjutne, som gåswo tillkänna, under hwilkens wälde och regering de blifwit förfärdigade, e. g. ibland stod på hwardera långsidan Danska Konunga-wapnet med en Sol deröfwanpå, samt dessa ord: Deo & Populo; på tvärsidan den Danska Konungens namn inbundit, med en Krona öfwer, som regerat, den tiden ugnen blifwit guten, e. g. 2:ne inbundna C. eller 2:ne inbundna F. Andra ugnar hade på långsidan den Konungens bröst-bild, som regerat, då ugnen gjordes, jämte en Krona och des namn öfwer, men Danska wapnen på tvärsidorna. Ibland stod ock på hwarje långsida både Drottningens och Konungens bröst-bild tätt wid hwarandra. På några woro andra figurer, som Pyramider, Fruntimmer m. m. Dessa järn-ugnar stodo alltid i et hörn på huset, och woro gemensligen paralela med wäggarna och ad angulum re-ctum. På något enda ställe såg jag dem ad angulum acutum med wäggarna. Distancen emellan wäggen och ugnen war et godt qwarter; men wäggen lammades här mot kafen-ugnen ej bar, utan war på bägge sidor i wrån til lika högd och widd med kafel-ugnen öfwerklädd eller öfwermurad med hwit Holländsk flis-sten, eller den hwhita med blå figurer öfwerdragna släta Holländska sten, hwaraf Holländska krus äro gjorda. De som icke förnått skaffa sig sådant, hade i det stället öfwerdragit

dragit wäggen omkring järn=ugnen med tjock lera, eller ock, fast sällan, med Holländsk klink. Denna mur kallades brand=mur. Allt detta skedde, dels at wäggen ej måtte af ugnens hetta taga skada, eller förorsaka eldswåda, dels at härigenom ska wärman in i rummet; emedan desse stenar, då de af ugnen blefwo warma, hettade nästan lika mycket ifrån sig, som järn=ugnen. På den tvär=eller smal=ändan af ugnen, som wändes utåt, war dörren nedantill om 9 tumms högd och bredd, hwarigenom weden lades in uti ugnen. Sielfwa ugnen stod ungefär 3 qwarter från gälfwet, antingen på 4 tjocka trä=fötter eller stolpar, eller på twänne breda stoder af tegel=sten, en under hwardera ändan. Korstens=pipan gick up bak i ugnen; war af Holländsk klink eller ler, antingen fyrkantig eller trind. De trinda woro utanpå öfwerklädde med groft lårst, som war fastlimat wid pipan, och med blyarts utanpå färgadt eller öfwergnidit. Wid början af korstens=pipan öfwanför ugnen war et litet spjäll, som kunde dragas up och skjutas igen. Utanför ugn=dören wid des basis gick ock botten något ut til et quarters längd och lika bredd med ugnen, och formerade der en botten til skapnad som en sten=panna, hwar i kolen och askan samkades och kunde således ej falla på gälfwet. Långsidorne woro så gutue, at de wid hwart hörn på ugnen woro tjockare, och formerade der såsom en stälpe. Eljest gick botten ock på alla sidor par tum utom sidstycerna. En del ugnar woro litet större, andre något mindre. Med en sådan ugn woro de i stånd, at hålla et stort rum om kallaste Wintern warmt, då de eldade 3 gånger om dagen. När de i smärre rum eldade 3 gånger, hade

hade de så warmt, som de wille sig önska; men war rummet ej desto bättre timradt och mysjadt, fingo de ofta wid häftig winter hålla eld i ugnen näst hela dagen. Dese ugnar sadas blifwa gutna på åtskillige ställen wid järn=werken Öster ut i landet, och betalas för en sådan 12 Danska Riksdalser, utom dörr och spjäll, som betales särskildt. På somliga ställen stodo 2 a 3 sådana öfwer hwarandra, men hade allenast en dörr nederst. Dese warma starkare, och tros så wara en besparing för wed. När en järn=ugn rätt handteras, och ej eldas för starkt, så at den spricker, kan han hårda ut 2 a 3, ja flera mans åldrar.

Tacksägelse= Fåsten för Norriges befrielse firades i dag öfwer hela Norrige, til en åminnelse, at detta landet genom högstsalig Konung CARL en XII:tes dödsfall wid Friedrichshall undgick, at blifwa ryckt från Dannemarks Herrawälde. Öfwerheten har således befallt, at en högtid, som en stor Bøne= och Tacksägelse= fåst, på denna dag skal begås i hela Norriget. Den lyckta Gud förlånt våra forna Konungars rättmätiga wapn, hafwer gifwit anledning til flera sådana årliga högtider, både i Rykland och Norrige. De Guds ord, som blifwit utwalde, at förklarar wid detta tilfället, woro följande: Ottesångs= Texten Psalm 66: 12, 13, 14, 16, 17. Högmåso= Texten Psalm 75: 4=8. Ålftonsångs= Texten Psalm 95: 1=4.

Mafrill (Scomber Linn. Faun. Svec. 287.) fångas här på orten årligen til myckenhet; dock hafwa de det ena året fått mera än det andra. Fiskare berättade, at här nu ej fås deraf så mycket, som

som i deras barndom. 14 dagar för Michaelis tid sadet den vara aldrasetast. Den fångas både med not och krok. De försäkrade för helt wist, at Makrillen strax efter Michaelis tid får en hinna öfwer ögonen och blir blind, ger sig ner til bottnen, och ligger i detta tillståndet i dwala hela Wintern, ända til Wåren, då hinnan på ögonen försvinner, och han från sin dwala kommer up i wattungsbrynet. Här af sadet och ske, at de aldrig om Wintern, eller ganska sällan skola med fiskande få någon Makrill, och at den de då få, har en hinna öfwer ögonen. Märten Groofs sade, at åtskilliga Fiskare hafwa föregående berättelse; men deremot biföll han hållre deras mening, som säga, at Makrillen wid Michaelis tid går här ifrån genom Canalen til Spanska sjön, det de sluta deraf, at något efter Michaelis-månån fångas Makrill i ymnighet emot Canalen, sedan i Canalen, så widare i Spanska sjön. Den tages med krok om Sommaren ut på djupet sålunda, at hwarest de blifwa honom warse, kastas ut på watnet några små Sillar, då den samlas omkring båten til tusendetal, at äta dese Sillar. På Kroken sättes då antingen et stycke af en Sill, eller magen af en Makrill, och så snart kroken kastas utom båten, nappar Makrillen genast derpå, at de ej hinna annat, när lyckan är god, än kasta ut kroken och draga up. Således kunna 3 Personer ofta i en timas tid få båten full med Makrill. Wa, eller not, brukas, när Makrillen löper efter den små Sillen in i någon wisk, då den der omringas.

Fiskars föda sadet vara åtskillig. Sillen skal i synnerhet föda sig af sina egna fjäll, som på Norrsk

Norriska kallades *Wrist*. Fiskare wille helt wist försäkra, at *Sillen* aktid går i stora hopar tätt tillsammans, och då skufwar den ena själlen af den andra, hwilket fjäll strax åtes up af den *Sill*, som först kommer efteråt. Eljest sades *Sillen* tjenta til föda för allehanda slags fisk, och den aldrabästa til agn på krot. *Tårskens* förnämsta föda, sades af åtskilliga wara *Hummer-ränni*, den tiden han kan få den, samt *dereniellan* *sjö-löf*, (är en art af *oniscus*) som skola wara bruna, af en nagels längd, och liten grand smalare, mångfotade; skola finnas i myckenhet på *sjöbotten*, och jämwäl mångfaldigt i *Tårskens* mage, då han ränsas. *Zwitting* sades föda sig måst af *Sill* och *Råkor*: *Glundror* af *Sill*.

Ostrons generation är en sak, som ingen ännu uptäckt. Jag frågade af gamla Fiskare, som hela sin lifstid idkat *Ostron-fiskeri*, hwad de trodde om denna saken? Mig lämnades af dem detta swar: Om *Wår* och *Höst* på en wist tid kommer fullt med lika som små gryu eller sand flytandes i *hafs-watnet*. När detta råkar mot *bärg* eller *klippor*, sjunker det ned, fäster sig wid *bärgs-sidan*, och blir så deraf antingen *Ostron* eller *Musflor*, då nämligen, när det råkar en sådan botten, som det wil gro på; men i annor händelse drifts det ut til *hafs*, eller eljest förgås.

Den 5 Januarii.

De *Tecken*, som de här på orten boende hafwa til instundande wäderlek, har jag sökt göra mig underkunnig om, och äro i synnerhet desse: När wid *Hösten* eller *Wintern* watnet wid *sidorna* af *floder* och *älfwer* snart isar sig, och det då
wid

wid det samma starkt brakar och rister i samma is, är tecken til Sunnan- och Löwäder. När Nord-
 skenen stå mycket högt, skal det betyda storm; men
 stå de lågt och ibland likasom låga eller flamma up,
 tros det betyda en jämn och stadig wäderlek. När
 is kastar sig på watnet i wifar och floder wid lin-
 drig wäderlek, är det bland de säkraste tecken til
 Sunnan-wäder. När et slags Snäckor, som
 här kallas Käungar, och i Bohus-Län Kupunge,
 (se Herr Arch. LINNÆI W. N. p. 169.) om Sommar-
 ren frypa up efter bärg, ofta til par famnars högd,
 är man säker, at Östan-wäder kommer. När
 watnet om Sommaren wid stilla wäder om mor-
 gone och sedan hela dagen faller ut; men om af-
 tonen, efter Solens nedgång, stiger en eller par
 fot högre, wäntas säkert Östan-wind. När wat-
 net börjar stiga mer och mer, wäntas Wä-
 stan-wäder. När Himmelen synes mycket swart
 wid Solens nedgång, följer storm straxt derpå.
 När här wid stranden är medelmåttigt och ordi-
 nairt watten, så är antingen lungt eller mycket
 wackert wäder uti hafwet; winden blåser der då
 ock gemenligen ifrån den kanten, som den blåser
 här på landet, til exempel: är winden här på
 landet Nordan, så är den likaledes i sjön. När
 watnet här wid stranden stiger ganska mycket, så
 är helt säkert Wästan wind och storm uti hafwet.
 Ju högre watnet stiger, ju starkare är stormen uti
 hafwet. Orsaken, hwarföre watnet här stiger,
 säjes enhälligt af alla wara Wästan-wädret, som
 präkar in watnet utur Nord-sjön i den stora hafs-
 wiken, som är emellan Norrige och Gutland. Si
 följie här af löper ingen förfaren Norrsk Sjöman,
 som ärnar sig til England, Holland eller andra

S. W. belagne orter, ut här ifrån Norrige, så länge, som watnet stiger här wid stranden, fast han ock wid landet hade den bästa Östan-wind, emedan han är förwisad, at han uti hafwet skulle få motwind och Västan-wäder. Stiger watnet endast långsamt och litet i sänder, så är Västanwinden i hafwet fogelig. När watnet här wid stranden faller ut, är säkert Östan-wind uti hafwet; faller det långsamt och sagta ut, är fogelig wind i sjön; men faller det mycket och starkt ut, då är man säker, at i hafwet är Östan wind och storm. Orsaken til watnets fallande sådes enhälligt af alla wara, at Östan-wädrer drifwer watnet ut wiken emellan Danmark och Norrige uti Norr-sjön. Anmärkning: Dese 3 sista anförda tecken hålles här för de aldräwifaste. När Nord-skenen arbeta sig långt på himmelen, at de komma up mer och längre, än midt på den samma, (eller högre up från Norden, än til Zenith) så plår gerna Sunnan-wind och ruskigt wäder följa derpå, fast det ock ej skulle ske, förr än tredje dagen derefter. När watnet om Sommarens wid wackert wäder hela efter-middagen faller ut, wäntas Västan-wind följande dagen. När Korpen, som på Norrska kallas Nammen, ropar mycket, plår det gerna wara et säkert tecken til blidt wäder. Derifrån, som om Sommarens står en molnbank, och om Wintern en glämma eller öpning i skyn och molnen, wäntas winden. Swad hafs-strömen widkommer, så går den, efter alla Lotsars, Siffares och Sjöfolks berättelse här på orten, wid Norrska wallen nästan alltid ifrån Ö. til W. Men deremot wid Gutland skal den nästan alltid löpa ifrån W. til Ö. då den kommer til Halland och Bohus-

Bohus-Lån, stryker den längs utan för stranden ungefär från S. til N.; men uti wikar kan dock ske här wid landet, at strömen går annorlunda.

Sill fås tämmeligen på denna orten. När Wintrarna äro stränga, söker den ut på djupet, då det händer, at de den följande Sommaren gemenligen få mindre deraf, än eljest. Twårt om, då Wintrarna äro mycket lindriga, fås om Sommaren derefter ymnogt. Den hålles för en föda nästan för allehanda slags fisk, och hwart den går, följer alltid fisken, såsom Lärsk, stor Sill &c. efter. Om Wår-tiden leker den här på orten, hwar af sedan blir en wändelig myckenhet med små Sill, som i början äro så små, at de näppeligen kunna ses med bara ögon; men wäxa mer och mer til. Dese små förblifwa här på reddan tils mot Michaëlis tid, då de följa med strömen, som här wid Norriska wallen gemenligen går åt Wäster, och färdas så denna små Sillen vidare til Bergen i Norrige. Deraf skal det ske, at sent om Hösten och Wintern fångas omkring kusterna wid Bergen en sådan myckenhet af allehanda slags fisk; ty som denna små Sillen gått härifrån dit, så följer ock allehanda slags fisk efter honom, hwilket ock nog skönjes deraf, at så snart denna små Sillen gått härifrån, så lika som försvinner Torrk och åtskillig annan slags fisk, dem de dock sedan få til stor ymnighet något derefter wid Bergen.

Den 6 Januarii.

Sphagnum ramis deflexis (Linn. Flor. Svec. 864.) brukades här öfweralt i stället för annan måsa, at lägga emellan stäckarna uti husen, eller

at myskja dem med: åfwen som jag ock såg i Ryssland, at Sphagnum derstädes til samma nytta brukades. Ingenstädes blef jag warse, at de här omkring bruka Hypnum dertil. Och som Hypnum, hålft under Enebuskar tagit, när det i wäggarna brukas, wil mångastädes i Sverige skyllas före, at hafwa wägglöf med sig i följe, så torde Sphagnum åfwen i det affeende wara rådeligare, at bruka i träwäggar, hålft det ock senare rutnar, än de flästa andra slags Moskar.

Den 7 Januarii.

Folket här i Norrige långs efter hela Sjö-kusten gosswo sig måst til sjöfart och seglation. Hade en af de der boende någon Son, så drog fadren strax omsorg, at gåßen, så snart han hunnit til 14 a 15 år, och ofta förr, fick tillfälle, at blifwa antagen til Matros, kocks-mat eller dylikt på något Coffardie-skepp, at dymedelst i tid lära förtjena sin föda. Orsaken, som förmådde folket, at så mycket lägga sig derpå, war den goda förtjenst, som de härigenom hade. Långs efter hela denna kusten hade nu på många år i rad blifwit ganska många skepp bygde af Ek. Mig försäkrades, at förleden Winter hade här wid sjö-kanten, innom $1\frac{1}{2}$ Norrsk mils district, blifwit byggde 14 skepp. Huru Ek-skogen genom alt sådant blifwer uthuggen, är ej swårt at finna, och der det så wil continuera, lära barnen efter 50 år mångfaldigt sucka öfwer sina faders wårdslöshet, som så litet tänkt på deras wälfärd och utkomst. I medlertid må de nu här af wäl; ty sedan de byggt sig skepp, förfrakta de dem så til handlande här i landet, som til utlänningar, hwarigenom de förtjena

otro

otroligt. Dersföre ses ock här åtskillige, som åga 3, 4 och 5 skepp, eller ock del i så många. När Lotsar tagas undan, så finnas efter hela sjö-kanten nästan inga andra hus, än de som höra til Skeppare, Styrman, Båtsman och Matrosar, hwilka alla på sådant sätt förwärfwa sig ansenlig egen-dom. Här af sker ock, at då en någon tid warit Skeppare eller Styrman, gör han sammanskott med andra, och bygger et skepp, hwarigenom winsten ökes. Är lyckan honom blid, så kan han således komma i stånd, at bygga det ena skeppet efter det andra, antingen ensam eller i sällskap med andra, och så låta det gå för frakt på och från åtskilliga orter. Deraf at nu så många begifwa sig på seglation, hånder jämnwäl, at fiskeriet här på orten icke så starkt idkas, som för några år tilbakka. Inbyggarena hafwa frihet, at bygga så många Sk-skepp de wilja; men de må ej sälja dem til utlänningar, innan de sjelfwe brukat dem wäl i 10 år. Sk-wirket är aldeles förbudit at utföras, fast det likwäl otroligt mycket sker i löndom. Med bjälkar, bräder, master och annat trä-wirke ut-skeppas härifrån årligen en gruswelig myckenhet; men det wore artigt at weta, huru tilståndet här i Norrige låter bli på adertonhundrade talet, om werlden står så länge, och huru Norrige då låter se ut, i fall folket får alt framgent så leka med skogen, som de gjort här intil.

Skor brukades här öfweralt sådana, som i Sverige, nämligen af läder med klackar under; men när bönderne om Wintern förde i skogen, hade de utom skon et slags Snö-säckar, hwilka woro af ylle-tyg, färgadt eller ofärgadt. De

räckte öfra delen af skona så, at ingen snö kunde komma in i dem; men räckte ej up til knä, som i Sverige brukeligt är, utan endast ungefär et quarter öfwan för skon, der de bundos til om benet.

Pihral item Pilor kallades här på orten en särdeles art af fisk, som ofta gör Fiskare stor skada; och ingen wet ännu, om den är nyttig til någon ting. Det berättades endast, at den är mycket skadelig. En Fiskare hade i dag hem 3:ne stycken med sig, dem han wille wisa åt mig. Den finnes (som jag tror) ej beskrifwen hwarken i ARTEDI werk eller i Herr Archiater LINNÆI skrifter; den är en art af Petromyzon eller Neindgon, utan fjäll; färgen violet; men under buken är han hwit. Af de flästa kallades den Ingeris Pilt, af somliga Sugare, äfwen af en del Enschwier. När jag lade honom uti et stort bäcken med friskt hafswatten, och han legat deri en tima, blef watnet helt fullt af et hwitt och segt slem, eller rättare gelée, hwilket såg ut som et ljusst och pellucidt limm, så at, när en penna, pinna eller annat sattes deri, och drogs sedan upp, följde detta sega hwita pellucida limmet med ända från bäckenet til pennan. När denna pennan weskades några gånger omkring i watnet och drogs så upp, följde detta gelée med, til en tumstjocklek, och hängde då från pennan, samt såg aldeles likt ut den klaraste droppis eller is-pigg. Det blef på slutet så segt, at när jag drog up det, följde fisken äfwen med. Jag kastade bårt detta limmlika watnet, och lade fisken i nytt hafswatten. Då han legat deri $\frac{1}{4}$ tima, war det watnet likadant, som det förra, nämligen som et gelée.

Christian Månson Groofs berättade, at om båten står mer än half af watten, och en sådan fisk blifwit lämnad deri, skal efter några timars förlopp alt wätet i båten blifwa fullt af et sådant limm. Detta djur gör stor skada; ty då krossar eller nåt sättas ut, och åtskillig slags fisk, som Lärsk, Kojor &c. fastnar derpå, komma dessa Jageris-Viltar, och fästa sig fast i Lärskan eller hwad fisk som der hålft är, suga sedan så hårt köttet på fisken, at endast innom få timar ej mera är qwar, än skinn och ben. Merendels bita de hårt på fisken, och krypa in i honom, då de på sätt, som sagt är, suga honom upp; men Glundror och Räckor få wara i frid för desse Viltar. Orsaken efter deras mening war, at Glundrorerna gerna wälta sig ned i gytthan, och Räckor äro så hwassa, at de ej kunna få håll på dem. De äro för denna sin oart ganska förhatliga för Fiskare; emedan de igenom sit sugande tilfoga dem ofta ganska stor skada. När jag lyfte dem utur wätet, fick jag tydeligen se, at de släppte denna stemmen från sig, så genom nares och munnen, som per anum. Likaledes när jag handterade dem emellan fingren, krystades utur sidorna en hwit saft lik mjölk. De woro af köld half stela, när jag fick dem; men så snart de blifwit släppte i friskt hafs-watten, qwicknade de wid, efter en liten stund, slingrade sig i wätet omkring som en Al af och til; men efter 3 a 4 timar blefwo de dock döde. Det förenämde limmet låt draga sig hel långt, blef omsider så fint, som det finaste silke, war ock nog segt och starkt. Mon ej detta kunde användas til någon nytta, som til limm &c.? Mon denna är Petromyzon corpore annuloso &c. Art. Gen. Pisc. 64.?

Den 10 Januarii.

Hafs-watnets lysande märktes öfweralt i Norr-sjön. Då wi woro på resan från Götheborg hit til Norrige, och hafs-wågorna om nätterna kommo at slå öfwer skeppet, såg det ofta icke an-norlunda ut, än om någon hade kastat fullt med gnistror öfwer hela skepps-däcket. I synnerhet sågs detta, när hafs-wågen med sit buller och hafs-tighet slog emot något. En gång, då en del af en hafs-wåg slog öfwer mig wid kabis-lukan, sågo de andra ej annat, än sem hela den öfra delen af min kropp varit öfwertäckt med gnistror. När jag for sjöledes från Grönstadt til Christiansand den 13 Januarii, och wi kommo at ro om aftonen i mörkret, skedde ibland, då karlarna drogo åran-na up ur watnet, at det war lika som de öst ut en skåfwel med gnistror, de der med sit sten lågo och liksom flöto långa stycket på watnet. Folket kal-lade detta Norild.

Den 11 Januarii.

Böndernas stugor längre up i landet skola ej wara så bygda, som här wid sjö-kanten; ty der är spisen midt i stugan, ingen korsten, utan röf-ken går up genom et hål i taket midt ofwan för spisen: intet fönster på wäggarna, ej eller någon annan öpning utom dören, utan up i taket hafwa de et hål, hwilket är samma röf-hål, som nyss nämndes, som med en luka skjutes up och igen, hwarigenom de släppa in dagsljuset. I detta hål sitter ej något fönster, utan då lukan är bårttagen, är hålet öppet. Då det snögar eller rågnar, täp-pa de igen denna lukan, och betjena sig då af elds-ljus.

ljus. Ingen särdeles värma blir qwar i dessa stugor, som i synnerhet äro brukelige up mot fjällen. Deribland finnas stugor, som äro ganska gamla, hwilka äro byggde af Furu-timmer; men så stora, at wäggen består endast af 4 stäckar; taken inuti äro ej sparr-tak eller horizontela, utan ås-tak, eller uphöjde från bägge sidor, ad angulum acutum.

Den 12 Januarii.

Grömslad är en liten by, belägen wid hafssstranden 2 mil Wäster om Arendal, och 5 mil Öster om Christiansand. Hafwet gör här en liten inwik emellan klipporna, wid hwilken den ligger, och har på Södra sidan hafwet, på Västra och Östra höga bärg, åt Norra sidan små täppor på en mot sjön litet sluttande backe. Bredden och längden af byen kan wara ungefär et godt musquet-skott. Husen äro fringströdde emellan och på små klippor här och der, byggde på det här wid sjökanten wanliga sättet, nämligen alla af trä, utanpå brädslagne, somlige, fast få, rödmålade, somlige tjärade utanpå. Gemenligen par wåningar höga, alla husen täckte med tak-tegel. De, som här bodde, woro måsta delen Skeppare och Styrmän, eller annat sjöfolk, några få handwerkare, såsom en Skräddare, 3 Smedar, en Skomakare, Snickare, Gullsmid &c. Någon enda födde sig med fiskerie, allenast 2:ne små Köpmän, som dock sades äga stora Capitaler. En del woro Redare i skepp, antingen at de ägde det allena, eller woro i Compagnie med andra. Den förnämsta Köpmannen war ägare af 5 stycken tåmmeligen stora skepp, nämligen så, at han ägde allena några, uti andra war han deltagande.

Deße gingo så in som utomlands för frackt. Orten har i forna tider haft Stads-frihet, och då war Arendal at räkna som alsintet häremot; men sedan Arendal har börjat tiltaga, har Grönstad mist sina Stads-friheter, fast der ännu drifwes handel med åtskilligt smått. Hamnen härwid är mycket god, så at stora skepp kunna lägga nästan intil sielfwa sjö-bodarna. Den är ock 10 a 16 famnar djup. På W. N. och S. sidan skya de höga bärgeren före, at skeppen af storm från den kanten ej kunna taga den ringaste skada. På S. eller hafs-sidan ligga en stor hop klippor, som aldeles hindra hafs-wägens inbrytning, och äfwen från den kanten göra hamnen trygg för storm. Det skal wara en mycket hård och sträng winter, när Is kan lägga sig i hamnen, och sker det sällan förr än wid slutet af Januarii-månad, eller ock, efter deras berättelse, som här bodde, då det fallit mycket Snö, som minskat hafs-watnets sälta, at jag må införa deras egna ord, och kylt watnet, så at det sedan snarare fryser. Således är denna hamnen en af de bästa, som kan gifwas. Här war ingen kyrka i byn, utan de betjente sig af Socken-kyrkan, som ligger en sjerdedels mil härifrån, och är af sten. Denna orten är mycket äldre än Arendal. De som här bodde, ägde hwarken åker eller ång, utan de köpte all sin föda af andra, såsom ock hö, wed &c. Wid somliga gårdar fants någon liten krydgårds-täppa, deri de hade blå eller brun krus-kål, samt litet Persilia och dylikt.

Den 13 Januarii.

Til at inhämta kunskap om landets beskaffenhet och hushållning, med mera, företog jag mig i dag

dag en resa til Christiansand, som är belägen **W.** om Grömstad, 5 mil sjöledes och 7 dito til lands. Framresan til Christiansand skedde sjöledes med båt. Wi lämnade altså Grömstad kl. half 12. f. m. och hade hela denna dagen stark motvind, så at wi ständigt måste med loverande hjelpa öf fram och ibland med roende. Klocker 1. e. m. woro wi en stund uppe i Hamborgsfund, som är en bekant hamn för sjöfarande, belägen 1 mil **W.** om Grömstad. Följande natten lågo wi i Bräckestö, som äfwen är en hamn, 2 mil **W.** om Grömstad.

Den 14 Januarii.

Om morgonen fortsattes resan, och wi hade hela vägen så godt som stam mot, så at wi alt med loverande måste hjelpa öf fram. Om afton kl. 7. anlände wi lyckeligen til Christiansand, och togo vårt herbärge hos en gammal Skeppare wid namn Jöns Gregerson, et mycket godt folk.

Hummer-tina. På et ställe, der wi spisade middag, fingo wi se en art af Hummer-tinor. Hon war hel och hållen af trä, giord af smala björk-
qwistar: skapnaden som en cylinder, längden 6
qvarter, diametern mot en alm, hade ingång i
bägge ändar äfwen af trä, och et hål på sidan,
at taga ut Hummern derigenom.

Båts-Ankare. Fiskare och Lotsar hade alle-
städes ut med hela sjö-kanten små ankare i deras
båtar, som woro således giorda, at de huggit stam-
men af en medelmåttig Tall eller gran tillika med
3 a 4 af de stora qwistar, som gå från stammen,
hwilka qwistar tjente i stället för ankare-flor eller lik-

som händer, at gripa fast i botten med. Stray

oswanför qvistarna war wid stammen en hålla eller sten fastbunden, af större eller mindre storlek, alt som behöfdes. Längden på stammen eller ankar-läggen war 4 a 5 quarter, och af qvistarna 2 a 2½ quarter. Af dessa ankare betjena de sig, då de ligga ute i hafwet på grund at fiska. Herr Professor LECHE har i anledning häraf lämnat mig en figur på de båtsankare, som brukas wid de Skånska fiske-lågen, hwilka iämwäl äro af trä, med en aflång sten midt uti. Se hosstående figur.

Sångar. På somliga ställen woro sångar gjorda, som skåp, hwilka hel och hållne stodo i stugan, och ej, som här gemeuligen brukas, halfparten uti det ena och halfparten i det andra rummet. På dessa skåp-lika sångar woro dörrar, igenom hwilka de krupo in i sången, at lägga sig; men om dagen stodo de igentäpte. Sådana skola ock brukas på somliga ställen i Sverige; men de äro mycket osunda; ty ångan blifwer om dagen inestängd.

Hafs-strömmen. Alt wid blås-wäder märka, huru strömmen går, hafwa de för et tecken, at om det är Wästans-wäder och strömmen löper W. ut, blifwa wågorna hel små och kårta, och lika som afbrutna; men är winden och strömmen enahanda, då äro wågorna långa, större och icke så afbrutne.

Den 15 Januarii.

Smör. En del af bönderna här på orten sak-
des hafwa gult smör hela vintern, hwilket de lik-
wäl kårna samma års-tid. Vår wårdinna, som
war hemma up ifrån landet, försäkrade, at de be-
komma det gult om Winteren sålunda: Då de
af grädda kårna smör, så, i stället at ljumt wat-
ten eljest plågar slås deri, så slå de ljum sötmjölck
i kårnan. Här af blifwer smöret, efter hennes be-
rättelse, åfwen om Winteren gult. Eljest berät-
tade samma vår wårdinna, at, då en del bönder
om Winteren ej hafwa mjölck, och endast litet
smör qwar sedan Sommaren, taga de e. g. en
mark af gult Sommar-smör, slå det i en kårna
full med ljumt watten, och kårna, då de i stället
för en mark så mot 2 mark smör, men är nu hwitt,
grynigt och nästan utan des ordinaira fetma.

Den 16. Januarii.

Maniet. Manietter (*Medusa Linn. Faun. Svec.* 1286.) finnes om Sommaren til ymnighet
här i Hafwet; men om Wintertiden dö de alla
bårt. Om Våren tidigt, då alle ting börja gro,
taga dese jämwäl på wåra. De äro i början hel
små, som en habel-nöt och mindre; men tiltaga
alt mer och mer tils in mot Hösten, då de ofta
blifwa af en alns diameter och mera. Om Vå-
ren, så länge de äro hel små, ätas de af Fårsk,
Switling och annan fisk; men sedan de blifwit
litet större, wil ingen fisk här hafwa dem til mat.

Hamnens förmon i Christiansand. Uti S-
stra hamnen wid Christiansand, der Torridals
floden har sit utlopp i hafwet, är färskt watten,
hwaruti

hvaruti skeppen om Vinteren läggas. Af detta färsta watten hafwa skeppen den förmon, at, om under på skeppet sutte af allehanda slags testaceis och matkar til en twårhands tjocklek och mera, då de läggas dit, så falla de dock innau Bären så aldeles lösa och bårt, at skeppet blir helt slätt under och utan någon sådan ehyra.

Hafsströmmen. På Östra sidan af Christiansand löpa 2:ne tämmeligen stora floder ut i Hafwet; den ena, eller Torridals Elfwen, stryker tätt wid staden förbi, och den andra, eller Toftdals Elfwen, litet längre nedanföre, der hon äfwen faller i samma inwiß, som gör Christiansands hamn. Bägge löpa med tämmelig stark ström, så at alt hwad som flyter på watnet, drifwes ut til hafwet, ja båtar, som färdas från staden, drifwas ofta af den starka strömmen, som af desse floder förorsakas, hela 3 sjerdedels wäg ned åt. Sådan är altså strömen ofwan på watnet och i wattubrynet; men ned wid botnen sades wara en hel annau ström, som förorsakas af hafs-watnet, och går ned wid bottnen från hafwet up til staden, hwilken ström förer med sig en myckenhet Manietter ända up til stranden wid staden.

Den 17 Januarii.

Bostaps-Goder. Efter middagen språkade jag med Conrectorn i Christiansand, Mag. MONTAN, som war barnfödd i Trundheim, om hushållningen och tilståndet der på orten. Han sade, at Nörr om Trundheim wid hafs-kanten taga de Lång (*Zostera Linn.*) ur sjön, breda den på stear at torka, lägga den så i stækar at förwaras.

Om

Om Winteren blandas denna Tång ut med hö eller halm, och ges åt boskapen, som skola begärligt äta den. Han sade, at han ofta på sin födelse-ort wid Trundheim sett Kor om Sommaren wada ut i hafswatnet under halsen, endast at få denna Tången. Dessutom berättade han, at de på många ställen, Norr om Trundheim wid sjö-
kanten, samla fisk-huswuden, blöta dem i watten, ge dem åt Boskapen, och således dermed föda dem om Winteren; men mjölken skal likwäl deraf få någon särdeles och föga behagelig smak. Upp mot de der belägna fjällen samla bönderna häst-dynga, blanda den ut med litet smått hö, och dermed föda sin Boskap om Winteren.

Barck-bröd. Folket Norr om Trundheim up mot fjällen skola i dyr tid, efter Conrectorns Mag. MONTANI berättelse, bruka barck-bröd af Furu-barck til sit uppehälle. Ja, hwart år, fast och sådes-wårten wore tilräckelig, utblandas Hafra eller Bjuggen med Furu-barck, och deraf baka de sig bröd, hwaras de äta, hwilket sker endast för der orsaken skul, at ej afwänja sig från sådan föda, der miswårt skulle infalla.

Foder för Hästar. Fjäll-bönderne der på orten taga samma Furu-barck, hwaras de plåga baka sit bröd, mala den små, blanda Hafra der-
äbland, slå warmt watten derpå, och ge åt sina Hästar. Conrectorn sade, at, ehuruwäl de föra hela Winteren starkt med dem, äro de ändock om Wåren hel feta och wälmående.

Foder för Får. Dertil skola de dersamma sådes barken af Björkar och Aspar, lägga den
uti

uti et ämbare eller Så, slå hett watten derpå, och gifwa så Fären at äta.

Allm=barfs nytta. Allm=barf skola en del här i Norrige i dyr tid bruka i stället för Furu=barf, at baka bröd af. Den som äter af sådant bröd, skal wäl blifwa fet; men benen i kroppen sades blifwa lika som utmattade.

Den 18 Januarii.

Måslupen mark. De ångar och utmarker, som ligga emellan bärget, ehuru de wore tåmmeligen högländte, och sågo ganska härliga ut til sin belägenhet, woro dock så öfwertäccte med Hypnis Bryis, eller Mås=arter, at det war ynkan wärdt, hwilket lärer komma af boskapens sena betning om Hösten, samt tidiga gnagning och trampning om Wären.

Den 19 Januarii.

Skarfwon beskrefs wara en sjö=fogel, til fär=gen beck=swart: skal hafwa endast en tarm: kan sluka en stor fisk i sig; men ger den ock strax från sig igen. Sjådrarna duga ej, at bruka til fång=kläder, mera än af Höns. Wid hans sjåder sades ock det wara märkligt, at om de låg=gas i et bolster=war, tränga de sig dock altid igenom waret, ehuru tjockt det ock wore. Mon Carbo Aquaticus Auctorum? men underligt, at en sjö=fogel kan hafwa odugelig sjåder.

Kräkor sades ätas af en del här på orten.

Sist=mås (*Linn. Faun. Svec. 125.*) kallas öf=weralt här i landet **Måga**. Deras **Dwi** skal wara

wara mycket skönt til bålster ic. Deras kött hålles för mycket läckert at ätas, i synnerhet bröstet.

Gaul är en särdeles art af sjö-fogel, som be-
skrefs wara stor nästan som en Gås, och henne
nog lik, til färgen grå. Den kommer om Wår-
tiden ifrån de Södra orter, och flyger här förbi.
Skal ock wid sin flyckt hafwa den synnerliga egen-
skap, at de flyga alla i en rad, den ena efter den
andra, och kan ibland raden räcka til $\frac{1}{8}$ a $\frac{1}{2}$ sjerde-
dels mil. När den, som flyger främst, blir trött,
begifwer den sig bak efter de andra, eller sist, och
så wäxelwis. De ses här på orten nästan aldrig
nedre på marken, utan de skjutas alltid i flykten,
om någon annors wil få dem. Deras kött hålles
här för den största raritet eller läcker-bit. Det är
fett, och lika som smälter i munnen. De säjas
fortsätta sin flygt Norr ut ända til den så kallade
Gaul-måsan, som ligger emellan Trundheim och
Bergen, hwarest de hafwa sit tilhåll om Sommar-
ren, och lägga sina ungar. De, som bo der på
orten, hafwa sin förnämsta inkomst af dessa fog-
lar; ty då de wårpt en fulla ägg, gå bönderna
åstad och taga bårt alla äggen, samt dunen, som
ligger i boet, hwarpå Gaulerne å nys börja at
wärpa. Dessa ägg lämnas orörda, så at fågelen
får utfläcka dem; men så snart bönderna märka,
at ungarna blifwa utfläckte, gå de åter åstad, och
bryta det yttersta på det ena wing-benet af eller sönder
på alla ungar i hwart bo, undantagandes på
2:ne, en hanne och en hona, i hwar full, på
hwillka de lämna wingarna ofskadde. När ungar-
na blifwa fullwårte, flyga de 2:ne bårt, hvars
wingar ej blifwit sönderbrutne; men de andra lö-
pa

på endast och fläckta omkring med wingarna, då bönderna med sina hundars tilhjelp utan svårighet få dem fast. De taga ock då tillika bårt med sig det dunet, som nu efter den senare fullen finnes qwar i boet. Dessa foglars kött bereeds til mat på åtskilligt sätt: antingen ätes det färskt, eller torkas det, eller ock saltas det in *rc.* och brukas sedan i deras hushåll. En stor del deraf försändes och säljes til andra orter, så in- som utomlands. Af fjädrarna hafwa de ock en stor profit. Denna margfalliga nytta har förorsakat, at om Våren, då tiden instundar, at desse foglar skola komma dit åt orten, håller Prästen på Predikstolen en offentlig bön, deri han beder, det Gud wille så laga, at desse foglar måtte i ymnighet utwälja sit hemwist och göra sit näste på deras måsar och ågor.

Skata. (*Linn. Faun.* 76.) Öfweralt finnes en myckenhet Skator wid byar och gårdar här i Norriget, som ock der göra sina nästen uti träden strax wid husen och ofta tätt bredewid och utan för fönstren. Deras kött ätes här af en stor del jämswäl förnämt folk. En ung dräng, som bor här, men är kommen från Finland, plågar samla denna fågelens, så wäl som åtskilliga andra fåglars, så som Anders, Tjådrars *rc.* fjådrar, som hafwa de skönaste och måst prålande färgor, hwaraf han förfärdigar Palatiner, som Fruntimmer bruka om sin hals. Likaledes Muffar, som skola se ganska wäl ut. Åtskillige Glicfor här i staden bruka dessa och andra fåglars sköna och af sielfwa naturen färgade fjådrar til det samma, och hafwa dessa muffar m. m. företrädet för dem, som utifrån hitföres; emedan de sanna, som här på orten förfärdigas, äro

äro til färgen naturelle; men de utifrån färgade med konst.

Korp. (*Linn. Faun.* 69.) Korpar kallades öfveralt här på orten Kammar. Deß fjädrar eller pennor brukas at skrifa med; men i synnerhet hålles de för de bästa til Spinetter, fast ock Örne fjädrar äro ännu bättre dertil. På en och annan ort här i landet nyttjas Korp= fötterna, med en del af benet, til fot för et särdeles slags Pocaler, hwilka äro gjorda af Masur, som på Norriska kallas Wahlbjörk. Korp= foten fästes under denna Pocal eller bågare, och florna utbredas, så at Pocalen kan stå och stödjia sig på denna fot, hwilket skal se nog roligt ut. På somliga ställen skola de bruka Örne=flor och fötter i stället för Korpar fötter.

Watnets aflagning och upplandningar. (*)
 Följande intygar om Tillandningen wid Christianland. Handelsmannen Thønnes Paulson, af hwilken jag inhämtat alt föregående under ofwanstående dato, (una consentientibus aliis) berättade, 1:o at Hafwet utanföre wid stormvåder kastar up til staden en myckenhet sand, hwilken årligen så öfkes, at efter några år få de flytta husen längre ned mot stranden. Ja de få således en hel ny gata och et qvarter längre ned mot stranden. 2:o då nu warande Prosten Jöns Christian Spidbergs Swärfader för 20 a 30 år tilbaka låtit upgräfwä en brunn i sin gård, som dock af alla gårdar i staden ligger längst från stranden och strax nedan för bärget N. W. om staden; så har han efter 8 a 10 alnars gräfning ned i jorden

H

funnit

(*) Jämför pag. 77.

funnit et helt ankare, fast det af råst war mycket illa medfarit, til et tydeligit bewis, at på det stället varit sjö i forna tider.

Brunnar. I denna staden hafwa de i synnerhet den förmon, at de äga en brunn måst i hwar gård, som gifwer et wälsmakande watten. Härwid förtjenar det at märkas, at de brunnar, som ligga längre up mot bärget och midt i staden, gifwa om Höst, Winter och Vår mera ymnigt watten, än de, som äro belagne längre mot stranden, hwilket tros komma deraf, at watnet silar sig til dessa brunnar genom underjordiska ådror från de stora bärg, som ligga ofwansföre; men deremot finnes, at då torra Somrar infalla, aftager och minskas watnet långt mera i dessa brunnar, än i dem, som ligga längre nid til stranden.

Den 20 Januarii.

Åkrarne äro ganska stenige på åtskilliga ställen här i Norrige, så at de bestå nästan af barbara flapur-sten; icke desto mindre wäxer på dem det utwaldaste Korn i hela Norrige, som i godhet alltid täflar med det, som kommer från England. Det berättades, at då bönderne pläckt bårt flapur-stenarna från åkern, har kornet sedan der icke triffwits så wäl som förr, hwarföre de med besvär måst kasta dem tillbaka på åkern igen, då de strax wid första skörd derefter märkt ändring i års-wårten.

Bohwete: Här Väster på landet säs wid Nås något litet Bohwete: åfwenledes wid Jäder; men wid Christiania Öster i landet skal det säs i myckenhet, hwadan och de härligaste Bohwetsgryn skola komma.

Christian-

Christianssand är en af de 4 Hufwud- eller Stifts-
 städer i Norrige, til storleß nästan sådan som Up-
 sala, belägen på en wacker ort wid den delen af
 Nord-sjön, som ligger emellan Gutland och Nor-
 rige, 5 ½ mil Öster om Nås, hwilket är den ytter-
 sta udden i Norrige mot Väster. Staden har
 Hafwet på S. W. och S. Ö. sidan, Torridals-Elf-
 wen på Ö. och N. Ö., den der ock af gammalt kallas
 Otterå-Elf, hwilken på Östra sidan stryker tätt
 förbi staden, och der kastar sig i Hafwet: på N.
 och N. W. sidan ligga höga bärg tätt wid staden:
 på W. några små åker- och ängs-täppor emellan
 bärgen, dem en liten bäck genomfår, som på W.
 sidan flyter tätt förbi staden, och der faller uti Haf-
 wet. Staden är anlagd år 1641. af Konung
 Christian IV. på det stället han nu ligger. Han
 berömmar sig deraf, at Högstbemålte Konung
 sielf utstakat gatorna och stadsens widd, wid det
 tilfället, då han låg med sin flotta utanföre, och
 wille hindra den Engelska och Holländska flottans
 förening med den Swenska. I detta krig har Ko-
 nung Christian i sjo-drabbningen af en trä-spillra
 mist sit ena öga. På samma ort der Staden nu
 ligger, har tilförene warit en sand-hed, öfwerwäxt
 med Furu-skog, af hwilken nu ej mera är qwar,
 än en enda stor Tall, som står på Södra sidan
 om Kyrkan, och är dertfore märkwärdig, at Sta-
 den af den samma tagit sit wapen. Jordmänen,
 hwarpå Staden är byggd, är bara Sand, och
 det som här i Norrige wid hafskanten är sällsynt,
 at all planen, der Staden ligger på, är hel jämnt
 och slät. Gatorna äro ganska jämna och rätta.
 Lång-gatorna 10 stycken, de der löpa från S. Ö.
 til N. W. in linea recta och parallelt med hwar-

andra. Tvårgatorna äro 7 stycken, och gå tvärt öfver in linea recta och äro parallela med hvarandra. Således skära de af långgatorna perpendiculairt eller ad angulum rectum: bägge, både lång- och tvårgatorna, äro bredare, än jag i någon Stad i Sverige tilförene sett. Somlige af dem woro stenlagde; men de fläste ej, utan folket gick i bara sand. Häraf flyter den förmon, at om det ock rågnade en hel månad, och derefter wore endast en timas Solcken, så blifwa gatorna straxt torra och rena. Deremot skola de om Sommarens hafwa den olägenhet, at sanden, då det blåser starkt från hafwet, yrer omkring och fåster sig i ögonen. Kyrkan, Scholan, Hospitalet, Commendantens hus, samt et par eller tre andra private hus äro allena af sten: alla de öfrige husen af trä nog wackert byggde, merendels 2 våningar, fast en stor del är allenast en wåning högga. Nästan alla äro utanpå brädslagne och målade på åtskilligt sätt, de flästa med en skön röd, andra med en gul eller blå, grå &c. färg. På somliga äro de brädslagne knutar målade med särskild färg från den öfriga delen af wäggen. Fönster-lukarne äro ock på margfalligt sätt målade med enahanda eller åtskilda färgor. Taket äro antingen efter Swenska eller Italienska sättet byggde och täckte alla med tak-tegel, köpt från Holland. Utom den ordinaira porten för hwar gård, är gemenligen en annan dörr på byggningen ut åt gatan, med trappor derwid, högre eller lägre, på åtskilligt och artigt sätt byggde. På somliga ställen, i synnerhet i den delen af Staden, som sista gången undgick branden, äro här och der löf-trän planterade på gatorna. En och annan liten trädgård ses ock i staden. Kyrkan är

af sten, byggd i forß, med et torn på den Västra flygeln, som til skapnad nog liknar St. Nicolai Kyrk-torn i Stockholm. Kläckorna jämte Tim-
 kläckan woro deruti, samt säjare på alla 4 sidor. Inuti är Kyrkan wacker, med et litet skönt org-
 werk: åtskilliga läktare. Eljest brukas mycket i
 Norrige, at hwar Familie, särdeles något förnä-
 mare, har på läktarena hwar sin särskilda bänk,
 deri alla från et hus af bägge könen sitta tilsam-
 man. Här märkte jag endast det såsom synnerligt,
 at fram för bänkarna på läktarena war et skrank
 med fönster uti, som kunde dragas up och släppas
 ned, alt som en wille, på samme sätt som fönster-
 na i en wagn. I dessa bänkar brukades ock mycket
 lösa stolar öfverklädde eller af läder. På gångar-
 na woro wid bänkarna sådana fäll-bänkar fast-
 satte, som tilförene p. 61. wid Arendals Kyrkas
 beskrifning är omrördt. Sakerstian war här, som
 wid alla Norriska Kyrkor, på Östra sidan, strax
 bakom Altaret. På Västra sidan om Kyrkan
 war Cathedral-Scholan, med en Rector, Con-
 rector och 3:ne Hörare. Rectorn och Conre-
 ctorn delte så arbetet sius emellan, at Rectorn gick
 up i Scholen de 3 första dagarna i weckan,
 nämligen om Mån-Tis- och Odensdagen, och
 Conre-ctorn hade at förrätta Scholæ-arbetet de
 3:ne andra dagarna, nämligen Tors- Freg- och
 Lördagen; men Hörarena måste hwar dag arbeta
 med ungdomen. Hamnen breder sig här på 3:ne
 sidor om staden, nämligen på den S. W., S.
 och Ö.; på S. W. och S. sidan lägga de til med
 skeppen nästan tätt in wid sjö-bodarna, då de las-
 ta in eller ut; men på Östra sidan, der Torridals-
 Elfwen har sit utlopp i hafwet, läggas skeppen om

Vinteren, för det färsta vatnet skul, hwaraf de hafwa den förmon, som tilförene är omtalt. Denne Östra hamnen är på långt när icke så djup, som de andra, hwarföre stora lastade skepp ej här kunna lägga til, utan endast små fartyg, eller ock stora, som förut blifwit friade ifrån sin mästa last. På S. och S. W. sidan om staden ligga 2:ne Casteller, eller små låga runda torn, bågge i bredd, dock det ena litet från det andra, hwardera på sin klippa uti sjelfwa hafs-sjön, hwilka dock hwardera genom broar hafwa communication med staden. Dese Castell, som således ligga i sjelfwa inloppet til staden, göra orten säker för fiendteligt infall från syd-sidan. Eljest ligger strax Söder om dem et ganska högt bärg, hwaraf en fiende kunde beskjuta bågge dese Casteller; at förtiga flera höga bärg deromkring, från hwilka en fiende kunde tilfoga Castellerne och staden skada. I öfrigt är utan omkring staden ingen mur, ja ej något staquet. utan han är på alla sidor öppen. Ej eller blifwer man uti den warse någon Stads- eller Tull-port. I denna Staden är en Stifts-Utman, som här i Norrige är det samma, som en Landshöfdinge hos oss. Der är ock en Biskop, en General-Major, hwilken är Commendant; en Stifts- eller Cathedral-Schola, och en hop krigs-folk, som ligga i Guarnison. Staden drifwer wäl ännu tämmligen handel, såsom den der ligger ganska wäl til; men efter allas berättelse skal han på långt när ej spisa mot det den varit för 30 a 40 år sedan, då en ansenlig del af Borgarena varit stora Capitalister. Orsakerna til Stadens aftagande sådes wara bland annat följande: 1:o Borgarena hafwa utblåttat Landtmannen för mycket genom för strängt

skinnande, i det de ofta om Hösten köpt af Landtmännerna en tunna Bjugg för en Rdlr.; men om Våren och Sommaren, då Landtmännerna trängt til, har han fått betala $2\frac{1}{2}$ a 3 Rdlr. för samma tunna Bjugg igen. 2:o Nu på några år hafwa de lidit en obotelig skada af många skepps bårtmissande genom skeppsbrått, så at de förlorat 7 til 10 skepp på et enda år. 3:o år 1734. den 6 Maj. nov. styl. lade en häftig wädeld 2 tredjedelar af staden, jämte Kyrka och Rådhus, i aska, då mången wid den olyckeliga händelsen miste snart sagt all sin egendom. Konungen i Danmark skänkte wäl då 24000 Rdlr. til Stadens upbyggande; men det samma war just en olycka för många; ty som samma skänk war gifwen under det förbehåld, at ju större och ziratligare hus en bygde, desto större summa skulle honom tilställas af berörde 24000 Rdlr., så bedrog det många, som ej eftersinnade, at utgifterne tillika blefwo proportionaliter större utur deras egen pung, at så ganska stort til med sina hus och gårdars upbyggande, hwilket de sedan ångrat, eller ock derigenom kommit så på kneken, at de måst lemna husen halfbygda, eller ock blifwit nödsakade, at omsider sälja dem åt andra för deras halfwa wärde. 4:o En osed, som nu ritat sig in, at en del af Stadens Föreståndare och Borgerskap slå mycket til med måltider och tracteringar, då ingen deruti wil gifwa den andra efter, hwarigenom sker, at mången Borgare tracterar så länge, til des han sitter i gäld och skuld öfwer dronen. 5:o Hafwa en del af Borgerskapet satt sig i miscredit hos sina Creditorer utomlands, i det de tagit det ena efter det andra på credit, men ej betalt; utan då de trodt,

at Utlänningen wille med lag och rätt utfordra sin betalning, hafwa de genom sina wänner så spelt, at man gjordt beslag och förbud på deras egendom, under förewänning, som stodo de i stor gäld och skuld hos den, som dref detta spelet, då Utlänningen således gått miste om sit. Detta har gjort så mycket, at andre, fast årlige och helt oskyldige, sedan icke fått något på credit: At förtiga flera orsaker til Stadsens aftagande, hwad handelen angår. Eljest är orten en god matort; ty från hela sjö-kanten föres dageligen til Staden en myckenhet af allehanda slags skön och färsk Fisk, Sjö-fogel, Mjölck &c. och up ifrån landet en rik wälsignelse af Spanmål, Skogs-fogel, Smör, Ost &c. hwilket alt här således kan fås för et tåmmeligen billigt pris.

Norriges indelning består nu för tiden i 4 delar, efter de 4 Stifts-Städer, som äro Bergen, Trundheim, Christiania och Christiansand. Öf hwardera af dessa städer är en Stifts-Amtman, samt en Biskop. Eljest hwad handelen widkommer, så hålles här så före, at Bergen drifwer den starkaste handel här i Norrige, och är den ort, der de rikaste och måst förmögne Köpmän finnas. Dernåst äro Trundheim och Christiania, som i handel täfla med hwarandra om företrädet. Christiansand kan i handel och rikedom så mycket mindre liknas mot förenämde 3 Städer, som det nödgas at erkänna åtskilliga af de mindre Städer för sina öfwermän härutinnan, såsom Arendal, Drammen, Langesund med flera.

Den 21 Januarii.

Om morgonen begaf jag mig i följe med Christian Månson Grooks på återresan från Christiansand

sand til Grömstad. Jag utvalde hålst landtvågen, på det jag tillika måtte hafwa tillfälle, at få se landets och folkets beskaffenhet på denna orten. Wi låto altså sätta of med båt öfver Torridals-Elfven. Den tycktes på det stället wi foro öfver, ej wara denna tiden öfver en famn djup. Wi fortsatte vidare vår resa til håst förbi den Kyrkan, som ligger på andra sidan om Elfven midt emot Christianland, hwilken är af sten, med torn på. Sedan foro wi öfver en ganska bärig ort, hwarest jag med förundran såg, huru behändigt de små Norriska Håstarna kunde bära of ofta up- och utføre så branta ställen, at mången skolat trott sig med svårighet til fots kunna der komma fram. Wi hade sedan träsk, små åkrar, ångstappor, bäriga ställen, moras, Ljungmoar, alt skiftewis. På alla sidor syntes grusveligen höga bärg, hwars sidor woro ibland mycket branta, ibland något mer långsluttande.

De Åkrar, som wi foro förbi, woro små, hade få diken, som ock woro smala: bräddarna tvårdjupa: små åkerrenar af 3 quarters bredd emellan åkerstyckena: inga wattu-fårer; ty här sådes måst bara Bjugg. Dyngan låg på några få ställen utförd i små högar.

Hus. De hus och stugor, som på de flästa ställen här brukades, woro merendels i alt sådana, som tilförene p. 53. äro beskrefne. Af uthusen woro somliga brädslagne. Taket dels af bräder, dels af torf med nåsiver under: somlige med taktegel, några med bräder och nåsiver under, andre täckte med halm.

Rökstugor. De stugor, som merendels här nedre på landet wid sjö-kanten brukas, äro antingen sådana, som tilförene p: 53 och 68. eller liknade de aldeles de Svenska bondestugor, med dylik spis och ugn; men längre up i landet och wid sjölen brukas ej annat, än sådana rökstugor, som tilförene p. 102. äro beskrefne, efter den berättelse Saltfåren Heins lämnade mig; men som jag nu på denna resan war så lyckelig och fick se 2:ne sådana, så wil jag gifwa här en något nogare beskrifning derpå. Rökstugan är timrad af trä, som en annan stuga, taket inuti är et ås-tak, hvars sidor luta sig mot hwarandra ad angulum convexum acutum. På väggarna finnas inga fönster, ej eller är på dem någon annan öfning, än dören, hvarigenom de gå in i stugan. Midt uppå gålfvet i stugan är eldstaden, upmurad af stora och tjocka hållar, som ligga horizontela eller parallela med gålfvet. Högden af en sådan eldstad war ibland 2, ibland 3 quarter ofwan om gålfvet. Längden 2 alnar a 10 quarter. Bredden 6 a 7 quarter. Wid sidorna war ingen mur, som gick högre up, än hellså de horizontelt liggande hållarna af eldstaden, undantagandes på den sidan, som wette mot dören, der en tjock hålla war uprest på kant ad angulum rectum med planen af eldstaden, samt af 3 a 4 quarters högd öfwer den samma. Den största elden gjordes ock i den angel, som den upreste hållan stod. Längden af eldstaden gick i samma situation, som Längden på stugan. Bakom denna på kant stående hållan war en perpendiculairt stående stäck, från hwilken ad angulum rectum gick en lång arm, som kunde wridas ofwan för eldstaden, och derifrån alt som en

en wille, på hwilken arm kittlar och grytor hängdes. Öfwan för eld-staden war et fyrkantigt hål midt up i taket wid kropp-åsen, somligstads af en alns längd och en half alns bredd; annorstads af 3 quarters längd och lika bredd. Detta hål tjente både til kårsten och fönster; ty då de eldade, stod det öppet, så at all röken gick der igenom ut. När eldningen war förbi, täptes det igen, antingen med et bråde, i hvars centro satt en stång, hwarmed brådet lyftes dit up, eller med en list, uti hwilken satt en utspänd hinna gjord af en ko-mage, hwilken således war i stället för glas, och hindrade, at värman icke gick ut. Detta war likaledes fastadt wid en stång, hwarmed det sattes up i hålet. Wid en af wäggarna war et stort fällbord. Sångarna stodo wid sidorna. Längre mot själwen skola de somligstads hafwa säsom lastwar up under taket. Wäggarna woro käl-swarta af rök; ty utom en dörr och rök-hålet up i taket fants ej någon öfning på hela huset.

Spanmåls-bodar woro allestäds bygde wid gårdarna, på det sätt, at de stodo på 4 stycken til en alns eller 5 a 6 quarters höga stälpar. Hwar stälpa war mot öfra ändan rundt omkring infuren tvärt, på sätt som hos stående figur utwisar, då alt trädet öfwanför skärningen eller sågningen lännas orört; men strax under sågningen skärs en del bårt. Detta hindrade mög och annan dylig öhyra at kunna komma up efter stälparna i boden; emedan den öfra kanten af stälpen tog emot, så at de icke kunde komma längre. Bron eller trappan til boden

den stod et godt steg från sjelfwa boden. Under boden hade de sin åker-redskap.

Badstugur. Merendels wid hwar gård hade de en Badstuga, som dock ej stod tätt wid de andra husen, utan alltid et godt stycke från gården, för eldswåda skul. Dese Badstugor brukades endast at torka Spannmål och annat uti, men ej til badning, hwilket bönderna här i Norrige snart sagt aldrig bruka.

Ätte-högar. På åtskilliga ställen, der wi i dag reste, blefwo wi warse Ätte-högar, som merendels woro af en famns perpendiculair högd, samt ungefär 3 famnars diameter wid basin. En stor del af dem woro nu öfwerwårte med hög skog. Gemenligen funnos sådana på backar och högländta ställen. Bönderna sade, at Kämpar kastat dem i forna dagar tilhopa, hwarföre de ock kallade dem Kämp-högar.

Landets beskaffenhet. Wi fortsatte hela denna dagen war resa, och förde et långt stycke up efter Toftdals-Elfwen. När wi hunnit $\frac{1}{2}$ mil från Christiansland, fingo wi bruka slåda. Elfwen war nu belagd med Is, fast somligstads så swag, at Håsten, som lopp för min slåda, på par ställen slog igenom. Denna Elfvens backar eller sidor woro mycket branta, ibland af 3 a 4 famnars perpendiculair högd: alla sidor af sand-mark, som på många ställen war täckt med skog. Wi reste denna afton förbi 2:ne Kyrkor af sten, den ena på Toftdals-Elfs-backen med et litet torn på: den andra i en hund utan torn. Hela wågen gaf ej annat utsig, än som en kädja af faseligen höga bärg, hvars

hwars sidor ofta woro ganska branta. Hwart jag fastade ögonen, wiste sig nästan ej annat. På många ställen lågo nedanföre de högsta bärgen en grufwelig samling af lösa stenar både större och mindre, hwilka fallit och rasat ned från sidorna af bärgen. Detta märkte jag wid många bärg så denna som den följande dagen. Eljest woro deras fullar öfwerwårte nu med större nu med mindre Tallskog. Märkwärdigt war, at jag på hela denna resan från Christiansand til Grömslad ej kunde blifwa warse mera än par små Granar, ehuru jag med flit såg derefter. Sidorna på Bärgen woro öfwertäckte med åtskilliga löf-trån, som Asp, Ek, Kis-ek, Habel, Björk &c. Af Björk syntes jämwäl här och der små Skogar.

Getter. Får. Som jorden och marken af det förelupna töswådet war merendels bar, så hade bönderna här och der släpt ut sina Får och Getter, at söka sin föda på marken omkring gårdarna. Wi märkte ock på denna resan, at de hade Getter i hwar gård, dem de om dagen släpte ut på gården, at gnaga barken af åtskilliga hemförda trån, och woro Ek, Tal, Ask och Allm. När Getterna gnagit af barken, brukades träden sedan antingen til bränse eller något annat.

Åkrar. Åkerstyckerna woro på hela denna orten ej aldeles jämna och plana, utan midt upp på något högre, dock så, at det näppeligen kunde märkas. Ibland woro dese åkerstycken helt smala, wid pass af par fammars bredd, ibland ock dubbelt bredare.

Landets Utseende. Åtskilliga lundar wiste sig

sig der och hwar emellan bärigen, hwilka sågo någotäck ut. Här och der stod någon Ek; då och då skar någon bäck igenom lunderna, som gjorde mycket höga bräddar, af hwilka kunde ses, at jordmon här war sand. På et och annat ställe stego höga jord-backar up, emellan hwilka lågo djupa och tränga dällder. När någon ifrån en sådan högd såg ned i dällderna deremellan, kunde han just fasa derwid.

Dyng-stack. Et fel märkte jag måst öfweralt här på orten, som bestod deri, at de lade dynggan wid Få-hus-wäggen, utan at några stäckar, plankor eller bräder woro emellan dyng-stacken och och sielfwa väggen, hwarigenom dynggan lämnades frihet at bärtröta den samma.

Boskaps fällor. Oxier kallades här det, som i Wästergyllen kallas Fäll-kedjor. Se min Bohus-lännska N. p. 284. och är den slags hägnad, hwarmed Boskapsen om Sommar-nätterna instänges på något wißt ställe. Här bruktes de på ångarna, sedan gräset blifwit lagit, at låta Boskapsen ligga ute om nätterna, hwarmed de foro fort, til des nätterna började blifwa så kalla, at de icke widare kunde hafwa Boskapsen ute.

Lar-fiske. Lar fås årligen til myckenhet i Torridals- och Toftdals-Elfwer; dock har Torridals-Elfs Laren företrädet fram för andra.

Korn. Bjugg är den mästa sädes-art, som fås här på orten. Bänderne uti den gården, der wi togo vårt natt-läger, sade enhälligt, at efter en tunnans utsäde få de gemenligen i medelmåttiga år 3 a 4 tunnor igen, och at återu borde wara wäl handte-

handterad, om de skulle få 4 tunnor; men på et annat ställe, der jag war följande dagen, försäkrades, at de få 4, 6, ja 10 tunnor efter en tunnans utfäde, ja ibland ock mera.

Åker-bruk. Åkern handterades här på det sätt, at då de sät den en tid, lämnas den til at ligga i lunda 2 a 3 år, och under hela den tiden föres den ej up, utan det tros wara en winning, at Boskapen om Sommaren får sin föda af de derpå wäxta örter. Derefter föres åkren up, och säas med Wistert-Råg. Eljest war åker-bruket måst enahanda med det, som tilförene p. 68. är beskriswit. Här märkes endast, at de aldrig plöja up åkern mer än en gång, innan de så Bjugg deri, hwarefter de harfwa ned säden, klappa sönder kornna och med risfwa göra åkern slät. En del göda under, en del på säden: det är, en del föra gödningen på åkern, breda den ut, plöja den ned, och så sedan derpå, andre så först åkern, sedan föra de gödningen derpå, och breda den ut ofwan på åkern, sedan de förut harfwat ned säden och rakat åkern. Frågades: hwilket dera är bättre? swarades, at om rågn kommer strax, sedan de sät, är då det bättre, som blifwit gödt på sädet; men kommer strax torcka, är det bättre, som blifwit gödt under sädet; ty den ofwanpå liggande gödseln bränner wid stark torcka bårt säden. Sedan så wäl Rågen som Kornet blifwit skurit, hwilket alt här på orten sker endast med hand-skära och ej med lia, bindes Säden i band, och trådes strax på störar at torkas, på hwilka den hänger ungefär i 8 dagars tid, alt som wäderleken är til, hwarefter hon föres in i ladan, och tröskas efter hand.

På sand-jord sadet det bästa och stridaste Korn här wäxa, fast det i öfrigt ej gifwer så mycket.

Wägg-måsa. På åtskilliga ställen woro wäggarna myrsjade med *Hypnum caule subpinna-to; foliis secundis recurvis apice subulatis* (*Linn. Flor. Svec. 880.*); men eljest bruktes här öfweralt *Sphagnum ramis deflexis* (*Linn. Flor. Svec. 864.*) dertil, hwarom tilförene är nämt p. 97.

Morasers uptagande til åker. Öfweralt berättades, at de nu börjat här i landet at uptaga myror och moras til åker, och derwid funnit wäl sin räkning. Wi reste på et ställe förbi et sådant moras, som nyligen blifwit til åker uptagit. De hade genom många och tätta diken skurit det sönder, och med aflops-diken afledt watnet. Sedermera hade de ock upgräfwit jorden på de små stycken emellan samma diken, och gjort henne så fin som en åker-jord.

Zus. Oswan på stugan war gemenligen et loft eller kammar, ibland med, ibland utan spis, dit resande och främmande blefwo wiste at ligga om nätterna.

Hö-lada. Måst på alla ångar, i synnerhet skogs-ångar, bruktes hö-lador, dit höet samlades om Sommaren, emedan de för moraser och bärg då ej kunde få det hem til gården. Höet föres in om Sommaren måst med släda. Så snart Winter-föret blir, föres det från ladorna hem til gården.

Den 22 Januarii.

Om morgonen fortsattes resan öfwer skog-beväxta och någorunda jämna orter, fast då och då
någon

någon brant och hög backa låt sig se. Skogen war måst alt af Furu, fast somligstads litet Björk. Jordmon syntes wara sand, och landet Ljungmo, öfwerwårt med Tall. Sedermera reste wi förbi en hopskarwad Kyrka; ty medlersta delen war af sten, men det Östra och Västra af trä. Den hade dock et litet torn. Vidare öfwer åtskilliga hafs-wikar, backar, träsk, små åkrar, Ljungmoar, samt omsider förbi en Stens Kyrka. Wi sågo ock hela denna wägen här och der höga bärg. Andteligen ankommo wi strax efter middagen hem til Grömstad.

Ätte-högar. Litet från den gården, der wi lågo om natten, woro på en backa en myckenhet af Ätte-högar, nog öfwer 30 stycken, måst alle lika store, wid påß til en famns perpendicular högd, samt 3 famnars diameter wid basis. Alla lågo nog tätt wid hwarandra. Skjuts-bonden sade, at då mulden litet kastas af dem, bestå de derunder af bara sammankastade fuller-stenar. De hade funnit penningar, åtskilliga de gamlas strids-gewär, krukor fulla med aska och ben m. m. uti dem.

Bak-ugn. Måst i alla gårdar hade de bak-ugn, deri de plåga gradda limpor och annat tjockt bröd, som antingen brukas om Jule-tiden, eller eljest sättas fram för främmande; men hwad deras flat-bröd widkommer, så graddas det ej i ugnar, utan på en järn-hålla satt öfwanpå glödd uti spisen.

Åkrarna woro på alla ställen emellan Christiansand och Grömstad ganska små. Aldrig syntes något åker-gårde, som war 400 famnar långt. De fläste woro näppeligen 200 fam-

nar långa. Somligstads, nämligen åt Grönstadt-sidan, war fullt med diken på åkrarna, tämmeligen breda; men sidorna ej branta, utan långslutta. Åkerstyckena emellan dessa diken syntes wara 3, 4 a 5 famnar breda. Åkerrenarne mot diket af 3 a 4 quarters bredd. Åkerstyckena nästan jämna, eller gauska litet uphögde midt på.

Gärdesgårdarna här på orten äro af åtskilliga slag. Der ymnig skog fanns, hade de stångfel af gårdsel. Der någon flod rann förbi, hwari Säg-qwarnar funnos, woro gärdesgårdarna gemenligen af Säg-bakar. Der de ej hade tillräckelig skog, syntes måst gärdesgårdar af ris omkring åkrarna, fast det ock här ej war owanligt, at åfwen på de skogriska orter se ris-gärdesgårdar. Der skogen aldeles war uthuggen, hade de uprest gärdesgårdar af kullersten, just på samma sätt, som i Bohus-län brukas, och jag i min Bohus-länska Resa p. 146. och 241. beskriwit. Högden af dessa war måst alltid 5 quarter, ibland gick den ock til 6. Man fick ej mycket komma wid en sådan gärdesgård, innan den ramlade omfull.

Gödning på åker. Til gödselens förmering bruktes här öfweralt at skära up på backar, bärg, moras och marker den gräs-torf der fanns. Den torf, som togs der Ljung wärte, och kallades af bönderna Ljung-torf, hölts af dem för en af den bästa. Denna upskurna torfwen fördes hem til gårdarna och blandades hwarstals bland den dynga, som skättades utur Så-huset, så at när de lagt et hwarf torf nederst uti dyng-stacken, bars utur Så-huset et hwarf färsk dynga derpå, widare et hwarf torf,

torf, och så vidare skiftewis. Denna så tillas gade gödsel fördes sedan, antingen om Hösten eller Våren, ut på åkern, och lades der i små last. Wi sågo på hela denna resa här och där af denna slags utblandade gödsel, som dock fallit om Sommaren, men war förleden Höst förd på åkern, och der lagd i små last på åker-styckerna, samt ännu utbredd. Vid Få-huset blefwo wi på åtskilliga ställen warse högar af omtalte tårn, som war lagd litet från dyng-stacken, hwaraf de togo, och blandade bland dyngan, alt som de hade af nöden.

Sommar-Få-hus. Om Sommaren hade de här måst på alla ställen, der wi reste fram, sin Boskap ej hemma om nätterna wid gården, utan de hade byggt sina Få-hus på betes-marken, som här merendels är skogs-mark, deri Boskopen låg om nätterna. Orsaken, hwarföre de ej drefwo sin Boskap hem til gårdarna om Sommar-aftnarna, war, at deras små åkrar woro merendels belagne emellan betes-marken och gårdarna, utom det, at betes-marken ofta ligger et ansenligt stycke från gården: då de ej wille lämna Kreaturen frihet, at drifwa genom åkrarna, emedan de lätteligen kunde således komma at skada säden. Dwinfolken gå hwar morgon och afton til dessa Få-bodar, och mjölka Korna derstädes, bära sedan mjölken strax hem til gården. Den dynga, som Boskapen om nätterna fälla efter sig i Få-huset, mås kas dageligen ut, och blandas på föreskrefne sätt med torf, hwilket alt sedan om Hösten eller Wintern föres ut på åkern.

Den 23 Januarii.

Marsswin. (*Linn. Faun.* 266.) Vid det, at en af Fiskarena i dag war ute, at wittja sina Glundergarn, fick han i dem et litet Marsswin, hwilka här i Norrige kallas Iser. Denna räknades för en bland de minsta af det slaget, icke desto mindre war han från yttersta nåbben til stjärtändan $7\frac{1}{2}$ quarter lång: tjockleken midt igenom (*latitudo transversalis & perpendicularis*) der den war tjockast, war litet mera än 2 quarter. Straxt under skinnnet hade han ganska mycket ister. Nyttan, som folket här på orten gör sig af denna fisk, är, at de slå eller skära först skinnnet af honom, sedan skära de bårt alt specket, det de dela sönder i långa smala rimsor, lägga det sedan antingen i en gammal gryta at kokas ungefär $\frac{1}{2}$ a 1 tima, då oljan eller Tranen sätter sig ofwarpå och blir helt klar; men det gröfwa sjunker til botnen. Denna klara oljan silas derifrån och förwaras til samma bruk, som annan Tran. Eller kasta de specket i et kårill, låta det så stå i et warmt rum i 14 dagar eller en månad, då specket rutnar och förwandlar sig til en god klar Tran eller olja. Ingen annan nytta wiste de at göra sig af denna fisk. Jag frågade: om den icke skulle duga at äta? Mig swarades af alla enhälligt, det de ej hade sig bekant, at någon någonsin ätit den, utan sedan de tagit specket af honom, kasta de bårt det öfriga.

Glundernåten woro färgade bruna, hwilket Fiskare sade ske med Ek- och All-bark tilhopa kokade. Förmon deraf sades wara tvåggehanda: 1:o blifwa nåten mycket starkare at stå emot röta. 2:o skyr fisken icke så mycket de färgade

gade garnen, som om de wore hwita och ofärgade.

Krabbe i Musflor. Af Fiskare köptes i dag en hop af Concha (1333.) subviolacea, dem man beredde til mat på 2:ne sätt. 1:o Kokades de, och sålunda åtos. Köttet kokadt, war gult och smakade tämmeligen wäl. 2:do lades skalen på glöd och lämnades at stekas i des egen saft, som war inne i skalet, då de i min smak ännu woro bättre, än då de koktes. Wid det en af oss kom at öppna en af dem, fant han in uti den samma en hel liten Krabba, som ej war större än en stor Spinnel, eller som en liten Hazel-nöt. Eljest märkes wid denna Concha subviolacea, at sådana som oftast funnos på djupet, på hwilka Ostron woro fastwårte.

Den 25 Januarii.

Uehusen, såsom loga, lada ic. woro utanpå somligstads öfwerklädde med löf=qwistar af Ek och Björk, hwilket skedde at förekomma, det wäggarna ej måtte taga någon skada af rågn, samt at det ej måtte slå igenom wägg-springorna in på såden. De bytte hwart annat år om dessa löf=qwistar; emedan de icke längre dugde, emedan löfwen efter den tiden började affalla. Detta bruktes endast af fattige, som ej hade råd, at beslå sina hus utanpå med bräder. Löf=qwistarna woro fäste wid wäggen på det sätt, at längs efter wäggen woro slagne spjälor, derunder qwistarna trädde, då början skedde nederst.

Wäderlekens förändring från forna tider. Jag tillsporde en gammal man, om han tyckte, at

wäderleken denna tiden wore skild från det den varit i forna dagar? Han swarade: I min barns dom woro Wintrarna kallare än nu. Debutom föll om Wintern otaligt mera snö än nu; men deremot woro Somrarna då mycket warmare än i dessa tider. Stormarna warade ock i den tiden på långt när ej så länge, som nu, utan skedde gemenligen, at då de rasat i 24 timar, saftade de af. Swårt om hålla de nu ut hela 8 dagar och ibland mera. Måst allestädes, hwar jag i mina dagar rest, har jag af gammalt folk fått sådant swar om wäderleken i deras barndom och nu. Wäderleken torde wäl ändock varit måst enahanda; men at skilnaden består uti det, at de då haft en ung och nu en gammal krops.

Loga och Lada. Sädess-ladorna här på orten woro aldeles byggde på samma sätt, som i Bohus-län, nämligen Logan war midt uti och på hwardera ändan en lada. Log-gålsiwet war högre, än gålsiwet i ladorna. På hwardera sidan af Logen utåt gick en bred bro eller brygga up til Logen, hwarmedelst de hade den beqwämlighet, at de på ena sidan förde up med sädes-lafet in på logen, och sedan lafet blifwit på logen fullstrjälpt, förde de med toma karran eller wagnen ut på den andra sidan. Slagorna, hwarmed Säden tröskas, kallades här Slöjel. Skafstet war 2 alnar långt. Klubbens läng 6 quarter, dess diameter i storändan $1\frac{1}{2}$ tum; den war eljest helt trind och med bast fastbunden wid skafstet. Tröskningen och kastningen skedde på samma sätt, som hos oss i Sverige. Tafen på logar och lador woro dels af bräder, dels af halm; men längre up emot fjällen

ställen skola de bruka näsver=taf så på ut=hus, som på sina rök=stugur.

Folkets sed här i Norrige i forna tider.
Thönnas Paulson och andre så i Christianssand, som på andra ställen, berättade, at i forna tider hafwa bönderne här i landet varit grufweligen begifna til slagsmål, i synnerhet wid gästebod, graf=öl, eller andra samqwäm, då de blifwit druckne, så at leken sällan slöts, innan någon satt lifwet til. Den som då kom at slå ihjäl den andra, hade frihet at erlægga böter för sig, och således ungå alt vidare straff. Här af skedde, at ofta, då någon skulle resa til sådana samqwäm, lät han tillika föra med sig både swep=kläder och lif=kista, hwart han kunde läggas, om hans contrapart blefwe hans öfwerman, och toge honom af daga. De woro ock ofta så bångstyrige, at då Krono=Fogden kom och wille inkräfwa af dem Kronans ränta, och han ej uti alt talte dem så til lags, at de då, om det war Winter, förde honom ut på Isen, och stucko honom ned under den samma, utan at besymra sig deröfwer, at han satte lifwet til; eller ock afkårtade de hans dagar på annat sätt. När det så kom dem i huswudet, torde de ock ej draga sky, at handtera sin Präst på samma wis. Men sedan Konung Christians Norriske Lag=bok kom ut, som utan nåde befaller, at mandräpare skola aflifwas, hafwa de småningom nödgats glömma bårt denna sedwanan.

Jätt=grytor. Åtskillige af dem, som bodde här på orten, berättade, at sådana Jätt=grytor på många ställen finnas här wid hö=kanten. De

ållskrefwo deras uphof någon sten, som kommit at ligga på de ställen dese nu äro, hwilken af hafswägens sawalpande blifwit wriden omkring, och således har så stenen som hafswägen hulpsits åt, at utåta och bårtnöta hällebåret.

Den 27 Januarii.

Knutarna på husen woro så hophuggne, at hugget ej gick perpendiculairt ned i ståcken, utan på bägge sidor nog oblikt inåt emot hwartannat sluttande, så at den sidan eller planum af knuten, som war inhuggen, gjorde en obtus-angel med det planum afhuggit i ståcken, som låg horizontelt antingen på öfra eller nedra sidan af ståcken. Detta hade den förmon, at knutarna ej så lätt spjälktes sönder; emedan de genom denna huggningen blefwo stadigare och starkare. Eljest woro knutarna utanpå ej så långa, som hos oss i Sverige, utan nästan halsparten kårtare. Inuti husen woro i sjelfwa hörnen af knutarna 2:ne perpendiculairt stående bräder, af en tum's tjocklek och et quarters bredd, inhuggne i wäggen til den djuphet, som tjockleken af brädet war. Det ena brädet war inhuggit i hörnet på den ena wäggen, och det andra i samma hörn, men på den andra wäggen, så at bägge plana af dese bräder gjorde en angulum planum rectum. Brädernas latera contigua gingo helt tätt tilhopa. Nyttan deraf war, dels at skyla uthuggningarna i knutarna, dels at göra rummet warmare genom det, at kölden hindrades, at tränga sig genom knutarna.

Peder Claufson, som för något mer än 100 år tillbaka utgaf den bekanta boken: *Norriges oc*
om:

omliggende öers sanfärdige Beseriffuelse icke har varit en namnkunnig man i sin tid. Handelsmannen Thønnes Paulson i Christiansand gaf mig följande underrättelse, at han varit Sogne-Präst (det är Kyrkoherde) i Undal, som ligger 7 mil från Christiansand. En af hans anhöriga och släktingar hafwer ännu hans Portrait, om hwilket han är ganska rädd, och håller det som en heligdom. Målningen wisar, at Peder Clauson haft et ganska långt skägg, samt at han sedt nog bass och bister ut. Han har på en gång och tillika varit Sogne-Präst, Krono-Sougde, Tullare, Mantals-Commisarius, utom andra små ämbets-ten, som han beklädt.

Til slut, hwad Norriska Nation beträffar, så är den måst i alt lik den Swenska. Uti språk är emellan bägge så ringa skillnad, at ofta det är större afbrytning uti somliga Provincier i Swes- rige från den rätta Swenskan, än det språk, som i Norrige talas. Folket är stort, starkt, hårdigt, och af den gamla ärlighet och uprick- tighet, som Norden ifrån urminnes tider varit så allmänt berömd och utropad före. Fränman- de, som komma dit, blifwa älskade, och all hjälp betedd. Större och oförtrunare Sjö-män kunna aldrig gifwas. Jag har sett Lotsar från Norrige fara ut til hafs emot skepp med en liten båt i en stickande storm, när vågorna gått himmels-högt, och då det varit swårt i et stort skepp at bärga sig. Samma omdöme om de Norriska gifwa alla Swens- ke, Angelike och andre Skeppare, som blifwit tvungne, at söka hamn i Norrige. Många wela beskylla dem, som hatade de icke aldeles wätwaror;

men jag tillstår, at jag ej sett denna nation wara benågnare dertill, än någon annan. Dwinfolken här se wäl ut, äro kyska, sediga, lustiga, samt så fåcka hushållerskor, som på någon ort kan finnas.

Den 28 Januarii.

Klockan 10. f. m. begåfwo wi oss i H. E. Krans namn til sjöf ifrån Grönstad i Norrige til England. Wädert war wackert och winden fogelig, och följakteligen resan lycklig, så at wi den 4 Febr. fingo Engelska wällen i ögnafigte. På resan föreföll intet synnerligen märkwärdigt, mer, än at wi den 30 Jan. kl. 4. e. m. fingo se en ganska stor fisk, som en lång stund gick framför skeppet i watzubrynet. Då ryggfenorna stodo öfwer watnet, sågo de på långt håll ut såsom segel.

Den 4 Februarii

Fingo wi sigte af Engelska wällen samt Forelands Fyrbåken, och om natten fastade wi ankare wid Margate.

Thermometrisk Observationer anstältes denna dagen så i luften som i hafswatnet. I luften eller i skuggan på Södra sidan om skeppet war Celsii Thermometer kl. 10. f. m. $4\frac{1}{2}$ grad öfwer 0. Då jag den ena gången efter den andra lät tagga up watten utur hafwet, hela åmbare, och satte Thermometern strax deri, lopp qwicksilfret fort som en pil up til 8 öfwer 0, alla gånger, hwarest det ständigt stannade, och gick hwarken högre eller lägre; men då jag tog den utur watnet och höll den i fria luften, föll den inom 2 a 3 minuter igen ned til 4 a 3 öfwer 0. Åtskilliga anmärkingar om Thermometerns ändringar uti watten, i fria luften

lusten strax deryå 2c. skola framdetes på flera ställen omtalas, i synnerhet wid observationerna gjorda i kribbotten uti starkaste Golsken m. m.

Den 5 Februarii.

Om morgonen wid Solens uppgång fingo wi Lots om bord, då wi strax började at segla up åt Themse-floden, wid och uti hwilkens utlopp i hafwet ligga vändeligen många bankar. På wänstra handen syntes nu städse Engelska wallen, som bestod af hwita kribbårg, hwilka wid watnet nästan stodo perpendiculart, och liknade detta landet på långt håll nog kusterna af Estland från hafwet, fast sten-slaget här war helt annat. Watnet war hwitaktigt, som kom af kribbotnen; ty då wi drogo up ankaret, war alt, som satt på ankarsflyet, bara hwit krita, måst uplost och mjuk, som en tjock gyttja; dock fanns deribland små stycken af hård krita; men inga flintstenar eller testacea blewo wi warse deri. På landet wiste sig den ena kyrkan efter den andra med torn på, alt af sten, likaledes wackra gårdar, wäder-qwarnar 2c. Bankarna wid segelleden äro utmärkte med swarta eller hwita tunnor, som flyta på watnet. I denna floden är Ebb och Flod, som går långt up om London. De sjöfarande betjena sig deraf på det sätt, at när det flödar upföre, följa de skepp och fartyg med, som äro na sig up til London; men så snart Ebben börjar gå, kasta alle dese sina ankare och ligga stilla; då deremot de, som wilja från London, lyfta ankare och drifwas med Ebben utföre, hwarmed de continuera så länge Ebben räcker, och då den stannar, fälla de sit ankare. På detta sättet komma fartygen både til och från London, utan at de sär-

Deles bry sig om vinden, som blåser, så framt den ej är för stark. Det står ej at utsäja, hwad otalig myckenhet af skepp och fartyg, som på detta rivieret segla up och ned dageligen, i synnerhet om Sommar-tiden, då fartygen på somliga smälare ställen likasom måste tränga sig fram, och ofta wid det samma tilfoga hwarannan stor skada.

Den 6 Februarii.

Om morgonen fortsatte wi resan. Wid mid-dags-tiden seglade wi förbi staden Gravesand; på wänstra handen, midt öfwer hwilken ligger et litet fästnings-werk. Elfwens bredd, en mil wid pass öfwanför Gravesand, war ungefär 3 a 4 musquet-skott.

Båtars styren. På somliga båtar hade de här inrättat styret så, at en kunde sitta fram i båten, och styra honom. På öfra ändan af styret war satt et alms långt bråde tvärsföre, hwilket, då styret wände sig ända bak åt eller i linea recta med båtskölen, war parallelt med bak-spegeln af båten. På bägge ändarna war fästadt et smalt tåg, hwarmed de wände styret hwart de wille. Således kunde en binda repet wid armen och styra, men likafullt med handen göra hwad han wille.

Landets beskaffenhet omkring Themsen, der wi seglade, war nöjsamt och et af de täckaste jag ännu någonsin sett. Themsen war merendels 3 a 4 musquet-skott bredd. På ömse sidor woro stränderna ibland något höga och branta, i synnerhet längre ned mot Gravesand, ibland helt låga, enkannerligen längre up mot London. Näst wid Elfwen lågo merendels ångar. Längre up från

från stranden war landet sluttande från högderna ned mot Elfwen, hwarest syntes åkrar, som således woro ganska wäl belagne. Inga diken kunde wi märka; men i stället för gårdesgårdar woro måst häckar af åtskilliga slags buskar: härliga bygningar måst af sten prälade allestäds; dock sågo wi några små hus här och der af kornwirke, klädde med bräder. En myckenhet Kyrkor prydde landet på flera ställen längs wid Elfwen, alla af sten och med torn, högre och lägre. En stor del Kyrko-torn woro byggde på det sätt, som stads-portarna i Moscou, nämligen muren litet ofwanför Kyrkan lika som tvärt affuren, med fyrkantiga hål allestäds öfwerst ic. Eljest syntes landet ibland fullrigt, dock utan bärg, undantagandes Krit-bärgen. På högderna, och åfwen på många andra ställen, syntes löf-skog, och sköna lundar, hwars trån woro på somliga ställen nog långa. Krit-brott märktes jämnwäl här och der wid Elfs-stranden.

Sår och Hästar wiste sig allestäds på åkrar och betesmarker til stor myckenhet, fast wäderleken ännu war nog kulen. Marken war öfweralt bar, så at ej det ringaste tecken syntes til snö; utan fälten började på somliga ställen wisa sig tåmmeligen gröna.

Arundo (99.) vulg. wårte i myckenhet wid Elfsbreddarna. Wi sågo ock den samma uptagen, i knippor bunden och lagd i stora högar på Elfs-bäckarna. Dermed woro ock trä-husen på många ställen täckte.

Wallar woro i brynet af Elfs-brädden, emellan Elfwen och de derwid belagne ångar och åkrar; ungefär 2 alnar höga, och bestodo af mull, samt bräder utanföre emot Elfwen, til at hindra, det
Elfwen

Elfwen ej måtte flöda öfwer åkrar och ängar, då stor flod inföll; ty på somliga ställen och wid det floden war på det högsta, stod watnet högre än sjelfwa åkrarna och ängarna. Somliga städs woro dessa wallar af bara jord. Framdeles skola de utförligen beskrifwas.

Om aftonen wid Solens nedgång kommo wi til London.

Strax wid ankomsten adresserade jag mig, efter den af Kongl. Wetenskaps Academien mig gifna instruction, til Herr Abraham Spalding, Swenskt Handelsman derstädes, hwilken sedan, under hela mit wistande i England, gaf mig all upmärkselig underwisning, hjelp, råd och ljus i hwarje handa, recommenderade mig dels sjelf, dels genom sina wänner, på alla de ställen jag hade nödigt at färdas, eller något märkwärdigt wore at se, lämnade mig under hela min utrikes resa alt hwad jag i penningar hade af nöden, samt defutom bewiste mig margfallig ynnest.

Den 9 Februarii.

Mot Likörnar berättades följande såsom en säker bot: Man lagar, at man får en färsk Concha (1333.) subviol. utur den tages köttet och lägges på likörn några timar, då den hel säkert skal gå bärt.

Den 11 Februarii.

Alt göra Rerter ännu hälsofammare och smake-
ligare, brukas en qwarn, at mala dem på, så at de brytas midt i tu, och den tunna himnan eller skalet, hwilket är omkring dem, lösas. Det är bekant,

bekant, at alla örter, så snart yttre hinnan går från dem, skiljas eller gå af naturen i två delar. Sedan tages en wanna eller dryfta, med hwilken det lösgångna skalet än widare wannas bärt.

Gurkor insyltas hårda, gröna och nog wälsmakeliga på följande sätt: Sedan en skaffat sig dem färsta och gröna, hälst små, göres en Salt-laka så stark, at et höns-ägg deri kan flyta: häri läggas Gurkorna uti 48 timar. Derefter tagas de up, läggas så til, at Salt-laken wäl får rinna af dem. Deruppå tages winättika, hwaruti Muskot-blomma, Neglikor, Zingefära, Långpeppar, Peppar, samt andra specerier blandas. Detta sättas så på elden, at kokas starkt up, lyftes sedan af, slås så kokhet det är öfwer gurkorna, som äro lagda i et tilredt kåril, då tillika litet dill lägges deri, och länmas at stå i åtta dagar, då man ser til, om gurkorna då hafwa sin gröna färg och äro nog hårda. Om de ej så äro, sättas de tillika med den saucen eller lakan de ligga uti, öfwer en sagta eld, at å nya blifwa ljuma eller något varme, i hwilken sauce då lägges litet alun, stort som en habel-nött, hwilket gör, at gurkorna framgent hålla sig både hårda och gröna, utan at mjukna. De tagas sedan af elden, läggas tillika med den præparerade ättikan, specierna ic. i en glas-burk eller kruka, hwaruti de sedan förwaras, til des de behöfwas. De kunna således hålla sig hårda och gröna öfwer tu år. Skulle det märkas, at gurkorna, sedan de stått i 8 dagar, ej mista sin gröna färg eller mjukna, är ej af nöden, at lägga något alun deri.

Den 15 Februarii.

Thermometrisk Observationer anstältes i går.
Num=

Rummen, som folket bodde uti, eldades hela dagett från morgonen intil aftenen; fast mästa wärman gief bärt genom forstenen; emedan de i London hwarfen bruka, eller weta, hward spjäll är, hwarz före ock ej något namn finnes derpå i hela Angelska Språket. Thermometern sattes först wid sidan af fönstret, då den beständigt blef stående wid 10 öfwer 0; sedan på en wägg, dock ej när spisen, hwarest den ock i början stod stilla wid 10 öfwer 0; men sedan jag för röken skul en stund haft up dörrer, föll han ned til 8 öfwer 0. Wid mit wilstande i Norrige gjorde jag ock sådana observationer i den stora salen, som wi bodde uti, hwilken endast wärmdes af en liten järn-ugn, och det sållant öfwer 2 gånger om dagen. När det war nog warmt inne, stod Thermometern wid 19 a 20 grader öfwer 0; men då den föll til 15, 14 och 13, tyckte wi, at det war tämmeligen swait och kalt. Observationerne fortsattes både då köldet war stark och lindrig, ute i fria luften. 3 dag hängde Thermometern från morgonen til aftenen i samma rum, midt på wäggen, emellan fönstret och spisen, då han hela dagen ömsfode emellan 8 och 5 grader öfwer 0. 3 spisen brändes dock alt för et bara sten-kol; men den följande dagen ömsfode han ständigt emellan 7 och 4 öfwer 0. Således förhölt han sig jämwäl alla de öfriga dagarna, och gief aldrig öfwer 10 gr. öfwer 0. Uti Sverige eldas gemenligen, så snart Thermometern står så lågt, som 10 öfwer 0. 15 öfwer 0 hålles för lagom warmt; men 20 är för stark wärma för de mästa, wäl förståendes, när Thermometern hänger på fönster-karmen.

Den 19 Februarii.

Rökskryddgårdar sågos på åttskilliga ställen, tillika med hela stora fälten, dem Trågårds-mästare arrenderat och besätt med alt hwad i köket tarfwas. Sångarnas längd och bredd war som i kryddgårdar wanligt är; somlige med tunna planor för omkring. De sluttade, fast ganska litet, mot Middags-Solen. Måsta delen woro på denna tiden öfwertäckte med glas-fönster, som kunde bårtagas efter behag. De hade derunder sätt Blomkåls-frö, som redan war upkommit til en tvårhands längd. Kålen stod i jämna rader tvärt öfwer sängen, ungefär $\frac{3}{4}$ quarter emellan hwar rad och hwar planta. Efter köld och snö infunnit sig, så hade de lagt glaset öfwer sängarna, sedan Ryska mattor deruppå, samt halm deröfwer til en tvårhands hand. Således hade de stått tils i dag wid middags-tiden eller litet före, då snön, halmen och mattorne fastades af, och fönsterna restes aldeles up, at Solen och luften fingo fritt spela deröfwer. På somliga af dese sängar syntes inga mattor öfwer fönstren, utan bara halmen låg på glaset. Eljest woro sängarna inuti tillagade på sätt, som med drif-bänkar wanligt är, nämligen hästdynga nederst, och fin god mull öfwanpå. Öf-
 rigt war en stor del af detta fält upfyllt med stora glas-fläckor, derunder öfwen Blomkåls-plantor woro satte, 3 a 4 under hwar fläcka. Utom föresnämde sängar, woro här långa Sparis-sängar. Högden af dem öfwan jorden war en alm. De hade på sidorna antingen bräder eller endast halm. Öfwanpå woro de liksåledes täckte med glas, mattor och halm, som nu wid middags-tiden alt blifwit astagit. Sparisen derunder war til en tums
 R längd

långd och ansefligen tjock. På fältet stod en myckenhet glas-fläckor med Sparis under. Alla dessa glasfläckor hade för kölden och snön skul ej någon halm, mattor eller annat öfver sig, utan stodo aldeles bara. De woro alle af et enda stycke. Rådiformne woro ock sådde på fångar, som nästan lågo horizontelt med marken. Uti snöwädrer hade de de varit öfvertäckte endast med en matta, som om middags-tiden togs bort. De hade nu börjat komma up. Til skärm mot Nordanwädrer war wid somliga fångar på fältet upfatt små hägnader af *Arundo vulg.* stånd *perpendiculair*, samt til en half twärhands tjocklek.

Den 28 Februarii.

Om morgonen reste jag ut på landet til en ort benämnd Woodford, 10 Engelska mil från London, uti Essex.

Prospekten af Landet emellan London och Woodford, der wi nu reste, war merendels jämngående endast i små uphöjningar. Hela wägen är ej annat, än et omskifte af wackra hus, fruktsamma åkrar, grönskande ångar m. m. Gemensligen låg en trädgård wid alla hus, fullfatt med åtskilliga wackra trån. Wäggarna på husen woro öfwerdragne antingen med Syringer, *Caprifolium*, *Hedera*, eller *Mespilus pyri folio sempervirens*, eller ock någon annan. På några ställen war ej plank, utan häckar omkring trädgårdarna af *Taxus*, *Allm*, *Hagtorn* eller något annat träd. Allt Landet war indelt i inclosures, eller täppor och täckter, som alla omgärdades med häckar af allehanda planterade trån, enkannerligen af *Hagtorn*, *Slån*, *Törne*,

Sörne, Björnbårs-buskar, Agrifolium, jämte en hop andra trån, hwilka komma at wäxa i häcken. Somligstäds, enkannerligen närmare til London, woro höga mull-wallar upkastade af paralnars högd, i ställe för häck, omkring åkern. De bestodo af den här wanliga tegelfärgade leran, blandad med en myckenhet grus och små släta flintstenar (Gravel and Pebblestones). Dese gårdesgårdar eller mull-wallar behöfwa årlig omlagning. Nu hade mullen på många ställen rasat ned och gjort en öfning, så at Kreaturen kunde gå derigenom. Men de äro ej här så swåra at hålla wid magt; emedan wintrarna sällan äro här så skarpa at det blir någon tjäl i jorden, som annars är i stånd at skada en jord-wall snarare än eljest. Landets täcka utseende måste altsammans tilskrifwas flit och arbete. Det liknar en beständig träs eller lustgård, för de många lefwande häckar här allestäds finnas. Londons många torn syntes långt ifrån, och ehuru klar luften är, synes dock alltid som en töcken stå öfwer staden, hwilket kommer af stenkols-röken, som i myckenhet stiger up af de oräkneliga spisar, hwarest elden ständigt brinner. Wägarne äro fulla af resande, både til fot, med häst, wagnar och karror, som färdas fram och tillbaka, at en ofta likasom måste tränga sig fram. På somliga ställen synes Themsen långt ifrån, jämte de der ut- och upføre seglande många skepp och fartyg. Här och der löpa canaler, somlige gjorde med flit och konst, från Themsen up at landet, at på dem beqwämligen upföra Stenkål och annat, som behöfwes.

Den 4 Martii.

Bot för Brännsår. Bland bot mot Brännsår räknas ock det för mycket godt, at så snart en har brändt sig, bstrykes det brända stället med bleck, hwilket ej allenast förhindrar blåsor at upkomma, utan ock tillika helar, som alt tillskrifwes Victrillen i blecket.

Den 7 Martii.

Straxt Nore och Öster om Woodford ligger en wacker löf-skog. Jordmon är, som på hela denna orten, en grof rödaktig eller tegelfärgad sand, som här kallas Gravel, blandad med en fin jord, samt en myckenhet ordinair svartaktig flinta. Skogen är högländig. Kaniner och Rådjur sades i myckenhet finnas deruti, fast wi icke blefwo några warse, då wi foro derigenom. Jcke eller kunde wi finna någon ört i denna skogen stå i blomman, undantagandes de trån, som nedansföre nämnas. Eljest war marken öfweralt grön. Tråden hade ej fått wäxa långa, utan sedan de hunnit til $1\frac{1}{2}$ a 2 fammars högd, hade de huggit ned dem, til wed eller annat. Hwaruppå de sedan slagit ut många grenar, och gjort såsom en Krona.

Tråden, som funnos i denna skog, woro följande:

ILEX foliis ovatis acutis spinosis. (*Linn. Hort. Ups.* 32.) *Agrifolium* &c. Raj. kallas på Engelska Holly, war här måst af alla trån. Den wårte måst i buskar, dock ibland til trån af par fammars längd. Orsaken til des kårta wårt war, at den af de der omkring boende afhögs til wed. Denne,
som

som hela Vintern qvarhållit sina gröna och täcka löf, war en prydnad i dessa skogar. Önskeligt wore, om den kunde komma fort i Sverige.

CARPINUS (*Linn. Flor. Svec.* 786.) *Uförens* bok på Svenska, kallades af Angelsmännerna Hornbeam, och fans til ansenlig myckenhet: hade til en del sina löf af förra året qwar, fast nog förwifnade. På somliga woro de aldeles affallne.

CRATÆGUS, *Zagtorn*, i ansenlig myckenhet, fast helt små buskar. Löfwen woro aldeles bårta.

FAGUS, *Bök*, ganska mycket, hade ännu måst alla sina löf från förra året qwar, fast aldeles bårttårkade. Barken war helt slät och liknade Nönn.

QUERCUS, *Ek*, här och der tämmeligen mycket. På de gamla woro löfwen merendels affallne; men suto til största delen qwar på de unga.

ULEX (*Linn. Hort. Upsal.* 212.) *Genista spinosa* major, longioribus aculeis, *Raj. syn.* 475. Kallas på Angelska *Furze*, wårte på somliga ställen, i synnerhet i skogs-brynet, i stor myckenhet. Den stod nu som bäst i blomman och prälade med sina gula blomster. Mr. Richard Warner berättade mig, at den blomstrarmåst hela året, undantagandes par månader midt uti Vintern. Som denna wårt är ganska full af taggar, så är swårt at gå fram utan stöflor, der han i myckenhet finnes. På långt håll skulle mången trott, at der warit bara Enbuskar; ty des blott se så ut, och wärer aldeles på samma eller dylika ställen. Om des sto-

ra nytta til häckar &c. skal framdeles för-
målas.

ROSA vulg. samt flera andra varieteter deraf,
wårte här och der. De hade nu inga löf.

RUBUS, Björnbårs-buskar, wårte här och
der, i synnerhet wid gårdes-gårdar. Stjälkarna
woro ofta 3 famnar långa, och deröfwer; men de
stodo ej raka, utan när de wårt mot en famn i
högden, böjde de sig ned til marken, och sedan
fröpo de långs efter den samma. Det war ej godt
at komma fram, der dese i myckenhet wårte, för
deras långa taggar. Til häckar woro de ej så
oåfne. Bladen woro på de måsta affalne; men
på några få woro de ännu qware.

HEDERA (*L.F.S.* 190.) arborea *C. B. Raj. syn.*
459. kallades af Angelsmännen Ivvy: wårte på en
stor del af träna, på hwilka den klängt sig upp. I syn-
nerhet hade den tagit sig hemwist uti Kronan, som
blifwit formerad, sedan Carpinus, Bök och Ek
blifwit afhuggne; men stjälken gick från Kronan
tätt wid trädet ned til marken. Den hade gröna,
friska och täcka löf.

SPARTIUM &c. *Linn. Flor. Svec.* 589. wårte
här och der i skogs-brynet.

RUSCUS *C. B.* wårte på några ställen i skog-
gen; war hel liten. Bladen friska och gröna,
som ock hela Wintern setat på Blomman, hwilken
började nu spricka ut. Bladen slötos med en tagg;
örten war täck at hafwa i kanten på trädgårds-
fångar, der Burbom nu eljest brukas.

DAPHNE floribus racemosis &c. *Linn. Hort.*
Ups. 94. wårte här och der i skogen, dock på få
ställen.

Climatet i England är helt annorlunda, än i Sverige, som Inwånarna så tillskrifva dels landets belågenhet mera i Söder, dels och förnämligast det rundt omkring liggande Hafwet. Marken war här öfweralt nu helt grön och bar. Endast wid någon enda gärdesgård syntes litet snö ligga kvar, som kommit af den för 14 dagar fallna oswanliga myckna snön. All Boskapen gick ute på marken i bet, utan at Landtmannen hade af nöden, at tänka på deras föda: ja ofta gå Hästar, Kor, Får, Swin, Gås, Höns &c. ute och söka sielfwa sin föda på marken hela Wintern. För Korna hafwa de dock hus, at satta dem stundom uti wid elakt wäder om nätterna, samt en höstack der bredewid i nödfall; men Fåren bestås aldeles intet hus, utan de gå städse under öppen Himmel, Sommar och Winter, Natt och Dag. Det är endast för de små lammen, som de göra sig litet besvär, at de ibland hållas under tak. Wid den sist fallna myckna snön, som låg mycket länge, hållos Fåren inqvarterade allenast wid en höstack, at der hafwa sin föda, så länge marken låg öfwerhölgd med snö. Det är altså på denna orten ingen swårighet, at hålla en myckenhet Boskap. En landtman slipper och det omakket, at göra sig mycket besvär och oro för Boskaps-fodrrets samlande til Wintern. Uti husen, der folket wistas, brinner elden i spisen hela dagen, och spjäll är et aldeles obekant ting, såsom redan är sagt. Derföre, när det är kalt, sitter folket rundt omkring spisen, då ofta den ena sidan är warm, och den andra fryser. Jorden och marken tager här så ringa skada af köld och frost, at man hela Wintern igenom kan plöja, och är nästan ingen månad i året, som ej

någon sädes-art plågar sås. Vår=Kåg, Korn och Arter woro redan sådde på åkrarna. Bönor, Arter och annan kryddgårds-frukt war sådd til en stor del redan i slutet af Februarii-månad, ja midt uti och i början af den samma. Sjöar, Floder och bäckar woro öppna, endast någon fiske-dam och liten pus hade ännu i slutet af Februario Is, då den här owanlige kölden war; men nu woro de alla upstinade. Det anses som en mycket owanlig ting, då Themse-floden i London blir öfverdragen med Is. En, som der bor, får ej den förmen, at många gånger i sin lefnad råfna det nöjet. Här faller wäl ibland om Wintern litet snö; men den blir sålän längre liggande än i 3 dagar, och när det sker, anses det som för något owanligt; hwarföre de här omkring London ej eller weta hwad släda år.

Den 8 Martii.

I blomma stående örter denna tiden funnos ej andra, än dessa följande, som dels äro bland Englands wilda, dels planterade i deras trågårdar. Jag undantager här *Genista spinosa* och *Ruscus*, som äfwen nu stods i blomma; emedan jag litet tillföre nämt om dem. Wi wandrade wida omkring, och upteknade noga, dem wi sågo stå i blomma.

CROCUS (*Lin.* *H. C.* 18. 2.) *vernus latifolius* C. B. war planterad i trågårdar wid kanten på ört-sångar, och besynerligen på ömse sidor af gångar, der den med sin gula blomma denna tiden gjorde en stor prydnad. Den fanns ock med hwit, blå och blå-grå blomma, fast sålän.

GALANTHUS (*Linn. H. C.* 134.) war planterad i trågårdar på dylika ställen, som Crocus. Af våra i Sverige wilda växande woro följande i blomma, hwaras endast numern utur *Linn. Flor. Svec.* anföres: *Alfina* 369. *Lamium* 494. *Senecio* 690. *Bellis* 707. *Corylus* 787. *Primula veris* 61. *Chelidonium minus* 460.

Den 9. Martii.

För middagen gingo wi omkring på de ågor, som hörde til denna byen.

Häckar woro här planterade omkring alla åkrar, ångar, beteshagar, trä- och krydd-gårdar, samt ofta omkring den ordinaira man- och få-gården. I stället för annat plant omkring åkrar, ångar och beteshagar hade de aldraförst gräfwit up et dike, och kastat mulden bredwid på diksbradden. Ut i samma upkastade muld planterades sedan små telnigar antingen af Hagtorn, (*L.F.S.* 399.) Björnbärs-buske (409.) eller Törne, (406.) blandade hwar om annan. Enkannerligen bestodo häckarna näst af Hagtorn; dock war Björnbärs-buskar och Törne här och der innångt. Hagtorn war wäl 5 gånger så mycket, om ej mera, som de bägge andra tilhopa, och Björnbärs-buskar woro wäl 3 gånger så mycket, som Törnet. I början, så länge dese telnigar ännu woro små, hade de uprest bredwid dem en död häck, som war en art af gårdesgård, deri qwistarna af förenämde taggiga träar woro i stället för stängsel. Innan den gårdesgården hant blifwa gammal, woro de planterade träden redan så upwårte, at de sedan kunde utestänga all Boskap och göra suktom-

lig tjenst. Högden af dessa häckar war gemenligen 1 a 1½, ibland ock af 2 famnar, ibland ock endast 1½ a 2 alnar. Tiockleken war från en aln til en famn och mera. Uti dessa häckar har sedermera händelsen, såsom wäder, foglar, mös &c. planterad åtskilliga andra trån, som Ekar och Askar, äfwen Bökär, (786.) Gläder, (250.) Allmar, (219.) Agrifolium, (Raj. syn. 466.) Hedera (190.) samt andra löf-trån. Eken hade ej fått wäxa högre, än til ungefär par famnars högd, då hon blifwit afhuggen antingen til brånse eller annat behof, hwaraf den sedermera utslagit från det afhuggna stället en myckenhet qwistar, som der utbredde sig såsom en Krona, och war et godt skyggd för Boskapen wid stark Solken eller storm. Alla qwistar i denna Kronan blefwo som oftast afhuggne och hemförde til brånse, då gemenligen andra skott å nyo slogo fram. Ibland, då häcken hade mycket widgat sig ut på sidorna, höggs den aldeles ned. En död häck upfattes i stället. Efter en kort tid hade de afhuggne stammar utskutit en myckenhet telningar, som sedan formerade en den wackraste häck någon kunde begära. Den ofreden såg jag, at dessa trån, nämligen Hagtorn, Björnebårsbuskar och Lörne hade, at de gernia krypa med sina rötter widt omkring ut mot åkern eller ången, derest de ej med et litet dike strax utanför häcken förkommit sådant. Om de så fått krypa, hade ingen med lita kommit til det gräs, som war närmast intil häcken och wid den sidan. Utom den margfalliga nytta, som dessa häckar förorsaka, är bland annat den, 1:o at mycken skog, som eljest skulle behöfwas til gärdsel, härigenom blifwer spard, 2:o Undwikes det beswär, at årligen omlaga gärdsgårdar;

gårdar; emedan dese en gång planterade uthärda snart sagt beständigt. 3:o när någon wil hugga ned en gammal, har han en myckenhet bränse, och en ny upkommer i stället inom en liten tid. 4:o har Boskapen et ganska godt skjul och skydd af dem emot stormar och annat oröäder. 5:o är det et makalöst beskärn för åker och äng, emedan stormen och andra kalla wäder härigenom blifwa mestade, som eljest på stora öppna fält ofta bårttyna och fördärflwa wårten, samt åstadkomma stor skada. 6:o äro de til en otrolig prydnad för landet; emedan, hwart en wänder ögonen, ej annat förekommer, än som hela landet wore en täck och angenäm trågård. Framdeles skal jag utförligen beskrifwa, huru dese häckar aldeles nya anläggas, eller af gamla förnyas och ansas, med flera omständigheter derwid.

Höet war lagdt i stackar gemenligen inwid fåhuset, som här på orten merendels war belågit uti någon af ängarna eller betesmarken. Öfwer höstacken war intet skjul, utan litet halm. Den stod under bar Himmel, endast at den war omgårdad. Wi tilbragte en lång stund wid den samma, at noga efterse, af hwad för slags wårter höet här bestod, och befunno dem wara följande utaf Flor. Svec. Anthoxanthum (29.) Phleum (50.) Agrostis (62.) Aira (67.) Poa (77.) Cynosurus (81.) Cynosurus (83.) Avena (96.) Lolium (104.) Plantago (123.) Rumex (292.) Rumex (296.) Cerastrum (379.) Ranunculus (466.) Trifolium (612.) Trifolium (615.) Carduus (658.) Chrysanthemum (700.) Achillea (705.). Af 62. och 67. war det mästa, samt tämmeligen af 81.

Den

Den 10 Martii.

Träns plantering. Medan jag wistades i Woodford, ringicks jag ofta med Mr. Richard Warner, en Angelsk Gentleman. Af sina Förälsdrar hade han ärfst wacker gods, dem han på Engelska sättet arrenderat bärt til Farmers eller Arrendatorer, och lesde nu af sit arrende här ute på sin gård, ser från all oro och mödesamt bekymmer. Så kunna liknas wid honom i en synnerlig böjelse, at wara allom til tjens, både inlärdningar och främmande. Han hade wacker rest, ägde djup insigt måst i alla wetenskaper, men särdeles i Horticulturen, hwari hans förnämsta nöje bestod. I hans Trädgård woro nästan alla de trån och buskar, som kunde tåla Englands Climat, och stodo hela året uti fri luft och under öppen Himmel. De woro planterade i Labyrinth och på margfälliga andra sätt. Man kon se en förteckning på sådana trån, som tåla Englands Climat, uti Mr. Millers Gardeners Dictionary wid slutet af den samma. Jag wade mig ibland om dagarna, at wara tilstädes och se, hwil han planterade alla handa slags trån. Han brukade ej mycket tink derwid. Jorden i trädgården bestod af en galvöd mul, blandad med sand. En liten grop gräfsdes för det trädet, som skulle planteras, hwilket ibland endast war af 3 eller 4 quarters, men ibland til 3, 4 eller 5 alnars högd. Gropen påhades då efter rotens storlek. Han besittade sig gerna derom, wid det trädet bles uplagit utur träscholan eller fria såttet, at nog jord folgde omkring och med roten; men så skedde ock ofta, at rötterna woro helt borta. När de nu sattes i groppen, lades ej någon gödning under eller omkring rötterna, utan den jord,

jord, som blifwit upkastad, då gropen gräfsdes, kastades på och omkring rötterna, som sedan trampades til; men det märkte jag ibland brukas, at sedan roten på trädet war satt ned i gropen, togos par spad-blad fulla af den öfversta jorden, som låg under de 2 a 3 år tilförene planterade löftrån, hwilken jord lades närmast omkring roten, samt ibland litet under den samma, innan den öfre jorden östes derpå. Rötterna af Agrifolium skuros ej af wid det de sattes mid; men på Taxus affkars ändarna på fibrerne rundt omkring. Wid Barrträden, såsom Taxus, Gran och Tall, märkte jag, at vanskedt det war rångaktigt wäder dagen efter, sedan de blifwit planterade, blefwo de dock om aftonen nog starkt wadmade omkring och öfwer deras rot. Orsaken sadess wara den, at de derigenom suarare taga rot och fästa sig. Wid somliga trån, som om Hösten förut blifwit planterade, war gräs eller torkadt hö, lagdt på mulden eller jordkupan, hwilket sadess wara skedt, at förwara röttera första Wintern för köld.

Den 11 Martii.

J går och i dag, samt några af de följande dagar, föll tämmeligen Snö, fast det war at rätna som intet mot den Snö, som hwar månad om Wintertiden faller hos oss i Sverige. Smedlertid sade måst alla Angelsmän, at på ganska många års tid ej varit så mycket Snö här i Angland som nu. Denna Snön låg och ej qwar stort öfroer en wecka, innan den war aldeles härsmält.

Hvad förmon en Engelsk Bonde wid sit
 landtbruk har framför en Swenskt. Det är
 bekant, at Wintrarna i England (jag talar här
 enkannerligen om den Södre delen och omkring
 London; ty längre til Norr, äfwen i England,
 äro de skarpare) kunna på intet sätt liknas med
 wåre Swenska. Snön ligger sällan öfwer 2 a 3
 dagar på marken. Kor, Hästar, Får och andra
 Kreatur gå här ute hela Wintern och föda sig af
 gräset, som står grönt och wäxande hela året igenom.
 Ingen månad är om året, på hwilken de
 ej kunna plöja och så åkrarna. November, Decem-
 ber, Januarius, Februarius och Martius äro sällan
 så kallade, at någon tjåla skulle hindra at bruka
 jorden; derföre finnes ock i Engelska hushålds-
 böcker för en och hwar af dessa månader utsatt,
 hwad plöjande och åker-sysslor de i dem hafwa at
 förrätta. Ingen är här, som wet hwad Glåde
 är; emedan Snön sällan ligger så länge qwar,
 at någon skulle kunne betjena sig deraf. Sledge,
 som Lexicographi göra i Engelskan til samma,
 som Glåda i Swenskan, är ej annat än en
 Glåpa. Huru det är längre til Norr, lämnar jag
 derhån. Wintern kommer här mycket sent, och
 går ganska tidigt bort, om jag eljest får kalla det
 Winter; ty Engelska Wintrarne äro gemenligen
 sådana, som September i Österbotten och October
 i Stockholm. Af et sådant Climat och så milda
 Wintrar tillflyter en Engelsk Farmer eller Landt-
 man många förmoner, som en Swenskt Bonde ej
 får fågna sig af. En Engelsk Farmer slipper stör-
 sta delen af wåra Winter-förslor. De milda
 Wintrar göra, at han kan betjena sig af Nis i
 stället för wed til bränste, och ej har af nöden, at
 anwän-

använda en stor del af Vintern til weds förning. Hans brånse är af hans häckar, som gemenligen ej äro långt från gården, utan kan bäras eller föras hem, alt efter som det behöfwes. Aldrig må han förspilla någon tid med gårdfels huggning, förning och klyfning, samt stafwars hemförning; emedan han har omkring sina åkrar lefwande gårdsgårdar, hwilka långt ifrån at rutna ned, snarare wära til, der de rätt ansas, och förse honom således ärligen med tilräckeligt brånse, icke allenast til eget behof, utan ock at sälja åt andra. Husen, som äro bygde af sten, befria honom från timmers förning, och taken af tak-tegel, som aldrig rutnar, från nåfwers, tak-trädens, tak-bråders och takspåns huggning och hemskaffande. Den öfwer hela Vintern bara och grönskande jorden, som gifwer Kreaturen merendels deras födo tilräckeligen, gör, at han på långt när ej har af nöden, at samla den myckenhet af hö och foder, som en Swenskt Bonde måste göra, om han annors wil komma fort. Äfwen är det stor förmon, at få plöja och handtera jorden när han wil och har beqwämlighet, utan at behöfwa så bråk och hasta, som i Swerige, darest alla syblor til födans skaffande för folk och Kreatur komma lika som på en gång. Alt så föda Fären på Roslanden med Roswor hela Wintertiden, at slippa Fä- och Får-husbyggnad, at hafwa grönt utur köks-kryddgården för största delen af året. Ja, at aldrig behöfwa frukta, at lida skada til sin Boskap af Wargar och Björnar, som der ej finnas.

Den 12 Martii.

Häckar i Trågårdar brukades här af ätstillis

ga slags trån, som dels wåra wildt i England, dels äro ditförde från andra orter; men äro nu så wanda wid Climatet, at de tåla stå ute hela året, och uthårda merendels Wintrarna wäl. Herr Warner hade sig ej bekant, om någorståds i England brukades några Americaniska löf-trån til häckar, eller ock några andra Americaniska trån dertil. Jag wil indela dessa til häckar brukeliga trån i 2 delar, nämligen:

1. Trån til häckar, som alltid hafwa gröna löf.

TAXUS (*Linn. Flor. Svec.* 825.) brukas mycket härstädes, låter wäl klippa sig, och ser mycket wacker ut. Jag såg icke af något trä så många häckar i trågårdar som af denna, hwilken desutom war klypt i Pyramider och hundrade slags andra former.

ILEX (*Linn. Hort. Upsal.* 32.) *Agrifolium* (*Raj. syn.* 466.) Af denna brukades flera varieteter så med som utan taggar, samt med *foliis ex albo variegatis*, jämte flera. Af denna kunde man få häck til par fammars högd och mera. En häck här af war en af de täckaste en någonsin wille se, och wore at önska, at detta trä kunde tåla wåra Wintrar.

ULEX (*Linn. Hort. Upsal.* 212.) *Genista spinosa vulg.* (*Raj. Syn.* 475.) Som denna blomstrar merendels hela året, så är den för sina wackra gula blommor rätt wacker.

PADUS (*Linn. Hort. Upsal.* 126.) *Lauro-Cerasus.* *Clus.* Denne fans måst i alla Trågårdar. Somligstads brukades den til häck, som war mycket wacker.

VIBURNUM (*Linn. Hort. Upsal. 69. sp. 2.*)
Tinus Clus. Lauro-tinus vulgo, brukades på nå-
 gra ställen til häckar; men de äro ej särdeles be-
 gröäma dertil. Se *Millers Gard. Diction.*

PHILLYREA, måst alla forter deraf hafwa
 blifwit brukade til häckar; men då hårda Wintrar
 infalla, gå de ut, utom andra swårigheter.

QUERCUS (*Linn. Hort. Cliff. 448: 2.*) *Ilex*
folio oblongo serrato C. B. jämte åtskilliga varie-
 teter här af, brukades alla til häckar omkring Wil-
 dernesser eller Labyrinther och irrgångar, samt
 andra quarter. Dese häckar woro ganska tätta,
 låto wäl klippa sig, och sågo mycket wackra ut.

MESPILUS spinosa: foliis lanceolato-ovatis,
crenatis &c. Linn. Hort. Cliff. 189: 2. *Pyracantha*
quibusdam J. B. brukades på många ställen til
 häckar, och såg wäl ut. Enkannerligen hade de
 planterat den samma mot stenhusswäggarna på
 den sidan af husen, som wände sig mot wägen,
 der den flängde sig längs up efter wäggen, och
 med sina gröna blan hela året igenom gjorde wägs-
 gen behagelig.

BUXUS arborescens C. B. brukades på åtskilli-
 ga ställen til häck, så uti, som omkring trågårdar
 och ordinaira gårdar: låt klippa sig mycket wäl
 och gjorde en af de tätaste och wackraste häckar.

2. Trån til häckar, som hwar höst falla
 sina löf.

ULMUS (*Linn. Flor. Svec. 219.*) *Ulm*, bruka-
 des nog til häckar, och wärte ansenligen hög. De
 hade i synnerhet af denna 2:ne slag, en som wärte
 ganska

ganska hög, och brukades til häckar på någöndera sidan af trågården, at afvärja bläst; en, som war mindre, hwilken brukades til smärre häckar.

TILIO Dod. (*Linn. Flor. Svec.* 432.) Lind. jämte andra varieteter deraf, brukades på dylika ställen, som Alm, och wärte nog hög.

CARPINUS (*Linn. Flor. Svec.* 786.) war ibland dem, som ganska mycket brukades til häckar uti trågårdar. Den klipptes merendels af, at den ej fick wäxa högre, än til ungefär 2 alnars högd.

ROSA fylv. foliis odoratis C.B. The sweet Briar or Eglantine. Denne brukades nog til häckar, såg ganska tät och tät ut, när den war grön och bladfull.

MALUS, Äppleträd af åtskilliga slag. Dese gjorde ej några ordinaira häckar, utan brukades til det, som kallas Espaliers, hwilka ändock göra samma nytta, som en häck.

CRATÆGUS, Hagtorn. Denne brukades på många ställen til häckar i trä- och kryddgårdar; men enkannerligen rundt omkring små köks-kryddgårdar, samt ibland rundt omkring innangården; emedan den wärte ganska tät, war taggig, och genom klippning kunde göras mycket wacker.

CORYLUS, Hasel, brukades mångaståds til häckar.

PRUNUS fylvestris C. B. Slån, brukades på många ställen til häckar, men måst omkring köks-kryddgården och mangården, på samma sätt som Hagtorn.

RIBES (*Linn. Flor. Svec.* 195.) Uva crispa f. Grossularia J. B. Krusbårsbuskar, brukades på somliga

somliga ställen uti trädgårdar til häck, war både wacker och nyttig.

SAMBUCUS (*Linn. Flor. Svec. 250.*) Gläder, brukades ganska mycket til häckar omkring rökst-fryddgårdarna wid London.

Den 13 Martii.

Stenkols nytta 2c. Det bränste, som snart sagt endast och allenast brukas i London, är Stenkol. På de orter, som lågo närmast rundt omkring London, war ock Stenkol deras mästa bränste, fast de der ock spådde under med risqwistar, huggne i häckarna; men par Svenska mil från London, och dit de ej hade något flytande watten, at föra batar lastade med Stenkol up efter, brukades merendels bara wed, antingen af de trån, de huggit ned, wid häckars onlagning, eller af upgrafna trä-rötter, eller af annat, som Ormbunskar, Genista spinosa, m. m. Tenn- och Silfwerförgyllningar togo snart en swart färg af Stenkolsröken, om de ej ofta blefwo skurade eller rengjorde. Uprestestoder efter forna Konungar, såsom efter Kung Carl I. Kung Carl II. Kung Jacob II. sågo ut just som hade en Morians eller Korstensfajares bild blifwit upsatt, endast i Konungslig drägt. När Snön legat par dagar på taken, började han få en swart färg. Husen woro alla antingen swartaktiga eller grå af Stenkolsröken. För en främmande och owan war denna Stenkolsröken mycket beswärlig; ty den lade sig alt för mycket på bröstet, i synnerhet om nattetid. Jag fant hos mig sielf, at ehuru fri jag war för hosta, när jag då och då för in til London från landet, fick

jag den alltid, så snart jag varit der en dag, hvilket aldrig slog felt, äfwen längre in på Sommarren, då luften war varm, och det ej eldades starkt i Staden; men så snart jag kom från London, och varit par dagar ute på landet, miste jag min hosta. Samma tal hade alla, äfwen infödde Angelsmän, som bodde långt ut på landet, och ej woro wane wid Stenkols-rök, då de någon gång för sina angelägenheter kommo in til London. Men när någon varit en tid i London, hade han icke mer så mycken uppenbar känning häraf. Dock är jag icke aldeles obenägen, at tro, at denna starka Stenkols-röken är äfwen en af de orsaker, som wälla, at så många i Angland plågas af Lungfot och Hectique. Affkan af Stenkol blandad med ler, hwaraf Tegel slås, skal göra Teglet mycket fastare och starkare, än eljest. Samma affa förd på lergrunds-åkrar, är en makalös gödsel. Farmers eller Landtmän, som bo många mil från London, köpa och föra den hem en lång wäg, at göda sina åkrar dermed. Uti trågårdar sadet den och wara ganska god och af förträffelig nytta.

Den 14 Martii.

AGRIFOLIUM *Raj. syn. 466.* är et trå, som i myckenhet finnes i skogarna uti Angland, och med sina beständigt gröna blan gör dem täcka äfwen midt i Wintern. Trådet deraf brukas til lekstolar för barn: liksåledes til kniffkast, emedan det är hårdt. Ruskarnas piffkast bestå merendels häraf; ty det är tillika böjeligt. Förnämligsta nyttan, som de göra sig af detta trå, är til häckar, som äro både tätta och wackra, samt wara nästan ewigt. Mr. Warner berättade sig känna en, hwars fader för

för 60 eller flere år sedan låtit plantera alla häckar omkring sina ågor endast af detta trä, hwilka häckar ännu denna tiden äro så tätta, at en hund ej kan komma derigenom. En häck af agrifolium har framför andra priset derutinnan, at han behåller sina gröna och wackra blan både Winter och Sommar, och således är et godt skjul för Får och annan Boskap wid blåst och elakt wäder. Af barken göres fogel-slim. På skoglösa orter nyttjas ock detta til bränsele.

Den 15 Martii.

Fåren i England tyckas nästan wara mera hårdade, at utstå elakt wäder, än hos oss i Sverige. Hela denna tiden war snöglopp, kallt och ohyggeligt wäder hwar dag. Celsii Thermometer stod ock ibland uti fria luften ända til 3 under 0. Hårtill kan jag lägga det, at samma Thermometer i det rum, der jag låg, som ej blef eldadt, stod måst hela dagen i går 1 grad under 0, och i dag morgon kl. 7. 2 grader under 0 eller frysnings-puncten, hwaraf kan slutas, huru kallt det då varit ute på fria fältet. Jcke desto mindre, och fast Snön nu öfvertäckte marken nästan til en twärhands högd, gingo dock Fåren natt och dag ute i täckterna eller de små instängda betesmarker under öppen Himmel, utan at hafwa något hus eller skjul, at gå under. Jag undantager små kam och deras mödrar, som blefwo satte under tak. Den förmon hade dock Fåren, at Snön låg sålån hela dagen öfwer all marken, utan et och annat ställe blef snart bart, der de kunde söka sin föda. Den myckna ulen de nu hade på sig, tycktes ock tämmeligen kunna betwara dem för köld. Här

hade de frihet, at natt och dag löpa omkring betesmarkerna; men på ganska många ställen brukas ock, at låta Fären om dagarna gå ute antingen på åkrar, ångrar eller betesmarker, at beta; men hwar natt sättas de i fällor på något åkers stycke, der de ej allenast med sin dynga och urin göda åkren, utan ock komma at stå i fällan helt tätt och nära bredewid hwarandra, emedan fällan med slit war gjord så trång, at de således måtte värma hwarandra. Efter par dagar wid påfömsades fällan til et annat rum, på det all åkern måtte blifwa lika gödd.

Den 16 Martii.

Om morgonen reste jag in til London, at få wis underrättelse, huru snart något skepp skulle gå derifrån til Norra America.

Zusens byggnad. På alla ställen, der jag for fram uti Essex, brukades Stenhus. De woro alla murade af tegel; men hos en del Farmers war teglet muradt emellan förswerk af trä, som war uprest både ad angulos rectos & acutos. Något enda uthus, som Lador och Logar, at tröskfa säd uti, häststall m. m. war så wida af trä, at wäggarna woro byggde af bräder, slagne horizontaliter öfwer hwarandra. De ordinaira husen, hwar i folket wistades, bestodo ofta af 2 a 3 wåningar, sällan af bara en enda. Jag talar här om Farmers eller Bonde-gårdar. Taken på husen woro alla af taktegel, både af det fyrkantiga och flata slaget och af det, som liknar rånnor, eller sådant, som hos oss i Sverige brukas. Det förra eller det fyrkantiga och flata slaget brukades måst. Detta tycktes hafwa företräde för det
con-

concava eller rännor liknande; emedan, om en eller flere stenar af detta sprack sönder, kunde wättnet ändock ej rinna ned derigenom, som måst alltid sker på det concava. På somliga ställen hade de wid tafets läggning af sådant fyrkantigt och flatt taf-tegel smetat ler under stenarna, hwarigenom hindrades, at hwarken rågn eller snö kunde af wäder och bläst drifwas in på skullen. Korffstenarna woro gemenligen byggde wid någondera gaswel-wäggen, ofta så långt ut, at gaswel-wäggen gjorde en sida af korsten, och de 3 andra woro aldeles utom byggningen. Detta hade den förmon, at om sotet kom at brinna i korstenen, och korsten sprack sönder, war dock sällan någon fara af eld i byggningen.

Den 17 Martii.

Zuru Hästar spännas före, föras 2c. De åk-don, som här i England brukades, äro Wagnar och karror. Gläda weta de, som före är sagt, ej af; emedan Snön, som sällan ligger på marken öfwer par dagar, icke lämnar dem den förmon, at nyttja den samma. För ordinaira Kust-wagnar spännas et par hästar i bredd, som hos oss i Sverige, eller, der de äro tyngre, tu, try och flere par efter hwarandra; men för andra wagnar, hwarpå allehanda saker föras, samt för karror, der de äro stora, spännas hästarna på et helt särdeles sätt, nämligen ej i partals eller i bredd, som för Kust-wagnarna, utan alla i en en rad, den ena efter den andra. Jag har en gång sett ända til 8 sådana hästar spända alla i en rad efter hwarandra; dock är rart, at få se så många. Gemenligen brukas 5 a 6 hästar för en af de stora troff-wagnar,

få spånda i rad. De äro bunda wid och efter hwarandra med starka järn-kådjor, hwaraf en går på hwardera sidan om Håsten, och der den kommer ibland at röra wid Håstens sida, är den öfwerdragen med läder, at den ej må gnaga håsten. Tyngden och tjockleken af dese kådjor är sådan, at andre, än Engelska hästar, swårliken skulle kunna hårda ut dermed; ty de hästar, som här i England brukas för dese wagnar, äro som de aldrastörsta Ryttare-hästar i Sverige, feta och af en egemen styrka. Med lokarna drogo hästarna lafet eller wagnen, som är fästad efter dese järnkådjor, och med twårhands breda remmar, som ligga twårt öfwer hästryggen, bäras samma kådjor up. Sällan brukas några tömmor til hela denna långa häst-raden, utan de äro wande, at endast med Ruffens hwarjehanda och särskildta rop styras hwart han wil, stanna eller gå fortare m. m. Man ser ock aldrig mer än en enda Karl följa och föra en wagn med 6 hästar, spånda alla i en rad. Alla Engelska hästar, så många jag sett, hafwa haft swantsen afbuggen wid påß et qwarter från swants-roten, at hela swants-stumpens längd endast warit en twårhand eller et litet qwarter. På min tilfrågan om orsaken härtill, hafwa en del Angelsmän gifwit til swar, at det är landsens bruk, at hafwa hästarna så stumpswantsiga; men monne ej det får räknas för et skäl, at swantsen blifwit afbuggen, på det, när de spännas alla i rad och tätt bak efter hwarandra, den föregående hästen ej må slå med sin oreua och gyttjofulla swants den andra i ögonen, eller full med oreulighet. De wagnar, som här brukas, äro faseligen stora, med ganska höga hjul, och blifwa lastade med en för-

undrans

undrans-wård tyngd. Swäraf sker, at inga wägar här i landet kunna stå bi, utan de stora och tunga wagns- och karr-hjulen skära sig djupt ned i wägen, på sätt, som det sker på wägarna wid våra Bergslagor i Sverige.

Den 18 Martii.

Påfoglars nytta. En del Ängelske Gentlemen höllo hemma hos sig en stor hop Påfoglar, så Hanar, som i synnerhet Honor, hwilket de gjorde, dels efter desse Foglar äro mycket sköna och prålande, dels och förnämligast derföre, at deras ungar äro en bland de wälsmakeligaste stekar, som kan önskas. De föddes om Wintertiden med sad på samma sätt, som Höns.

Rena gålf re. Gemenligen hafwa Ängelska qwinfolken den egenkapen, at hålla gålf, trappor och dylikt ganska rent. De tycka ej särdeles om, at någon kommer in med orena skor, och sölar ned deras granna gålf, utan bör han förut ganska wäl stryka skor och fötter rena, om han annors wil hafwa frid med dem. Häraf är, at utan för hwar port står et fastslagit järn, hwarpå manfolken stryka mulden och annan orenlighet af skona, innan de stiga in. Qwinfolken lämna i förstugan sina *Pattins*, det är en art af trä-skor, som stå på en hög järn-ring, i hwilka trä-skor de tråda sina ordinaira läder- eller tyg-skor, och gå så dermed hel fria från all orenlighet in i rummen. Uti förstugan, och sedan wid hwar dörr, om der wore än så många innanför hwarandra, ligger en matta, täcke eller annat, at ännu stryka nogare mulden af skona, så at det snart sagt aldrig blifwer fyllest afstruifit.

Den 19 Martii.

Frukost, som här i Angland måst öfweralt brukades af de förmögnare, war, at dricka Théé, dock ej på det sätt, som hos oss i Sverige, at wi tage til oss en hop warmit watten på nyckter marga, förutan något annat dertil, utan det Engelska sättet war något mera naturligt; ty de äto tillika en eller flera skifwor af Hwete-bröd, som de först halfstekt wid elden, och, när det warit som warmast, bredt Smör derpå, samt sedan staldt det litet från elden i spisen, at Smöret måtte wäl badda in i brödet. Om Sommaren bruka de ej at steka hwete-brödet, utan breda endast Smöret derpå, innan de äta det. De kalla rummen här i Angland om Wintern, samt at Smöret af kölden då är hårdt och icke låter så wäl breda sig på bröd, hafwa til äfwen tyrs gifwit dem anledning, at således steka brödet och breda Smör derpå, medan det ännu är warmt. Måsta delen bruka, at slå litet grädda eller söt mjölk i Théé-kuppen, då de skola dricka deraf. Tjenstefolket i London få ock gemenligen sådan frukost; men på landet få de låta nöja sig med hwad annat, som kan wankas.

Midlags-måltiden bestod ej mera här, än hos andra folkslag, af enahanda mat; men så hade dock Engelska Nationen deruti något synnerligt från andra, at kött-mat gjorde hos dem största delen och de förnämsta rätter. Köttet tilreddes på äffilligt sätt; dock i gemen at sija, war det antingen kokadt eller stekt. När jag nämner, at det war kokadt, må ingen inbilla sig, at det war lagt i soppa; ty hwad wi i Sverige kalle supan-mat, ses nästan aldrig wara i bruk hos Anglesmän.

Således

Således äro allehanda slags soppor, de må hafwa hwad namn de wela, liksåledes gröt, wälling, nästan all slags mjölk-mat &c. hos de flästa Angelsmän en aldeles obekant sak. Deras kommer, at de i England wid måltiderna nästan aldrig bruka fed til annat, än at ösa saucen på stek, taga roswor, Poteter, Morötter &c. från fatet och lägga dem på tallriken med. Det är wäl sant, at man ibland får et slags kött-soppa eller så kallad Broth; men det är närmare et kött-späd, än en kött-soppa; utan kokadt kött brukas här på samma sätt, som wi hos oss bruke en kokadt skinka, bringshycke &c. Oxkött kallas Boef, Kalffkött Veal, Fårkött Mutton, Gläsk Pork. Junga Ragouer, Frecaseer, Bläckfink &c. får en se hos dem, utan köttet kokas i stora stycken. Stek är Angelsmännernas delice och förnämsta rätt, hwilken dock ej alltid blifwer stekt til den hårdhet, som hos oss i Sverige. De Engelske stekarne äro i synnerhet för twänne ting märkwärdige. 1. Har alt Engelskt kött, ware sig af Oxe, Kalf, Får eller Swin, en fetma och en behagelig smak, antingen at det förträffeliga betet, som består af så kraftiga och wälluktande höslag och wärter i detta land, der ängskötseln blifwit drifwen til så stor högd, eller något Slaktarena allena bekant sätt, at göda Kreaturen, eller något annat, är orsaken dertil. 2. Förstå Angelsmännerna nästan bättre konsten, at wäl steka en stek, än andra folkslag, som dock ej är underligt; emedan de fläste Angelsmäns köks-wetenskap icke sträcker sig til stort annat, än stek och Pudding. Pudding brukas liksåledes ganska mycket af Engelsmän, dock ej så ofta, som kött-mat; ty mången måltid sker utan Pudding. Men ej tror jag, at nå-

gon Engelsman, som rår sig sjelf, ännu ätit någon middagsmåltid utan kött. Puddingar beredas här på margfalligt sätt, med eller utan Rugin, Corinther och dylikt uti; men alla förtjena dock det låford, at de äro wäl tillagade. Poteter brukas nu ganska mycket tillika med steken. De äro kokade som wi koke Koswor, och antingen lagda på samma fat, som steken, eller på et särskildt. En kupp med smält Smör står bredwid, at slå på dem. När de hafwa kokadt kött, lägges hela Morötter wid sidorna på fatet. Gurkor brukas mycket wid deras stek, insyltade på sätt, som tilförene är omtalt; äfwen åtskilliga slags gröna safer, som Lactuc, Gallat, grön-Rål och annan Rål, beredd merendels som Lactuc eller Spinat. Koswor brukas här likaledes på samma sätt, som Poteter. Äfwen ätes mycket gröna Urter, när de kunna fås; men eljest, utom gröna, ätes Bönor och Urter mycket sällan. Appelmos brukas också ofta wid stek. Deras Pies, som måst äro en art af Tårter och Pastey, ses också stundom. Ost sluter måst alltid måltiden. Gemenligen sätttes fram en hel, stor och wäldig Ost, där hwar efter behag får deraf. Mjölkmatt ses nästan aldrig wid deras måltider, hwarken middag eller afton, utom hwad deraf tages til Puddingar, samt i Théé om morgonen. Smör sätttes sällan fram på bordet. Deras dryck är åtskillig. De, som förnä, bruka måst win, andre öl, Cyder, swagdricka; men alla Engelsmans lifdryck är Punch. Efter måltiden sitter man gemenligen ännu en stund qwar wid bordet, åtminstone så länge, til dess wiså skålar af alla äro druckne, som gemenligen äro Konungens, Printsens af

af Wallis, den Kongl. Familiens, de frånvarande wänners &c.

Aftron-måltid brukas af en del Angelsmän, men af somliga aldeles icke. Den är dock hos dem, som äta henne, mycket sparsamt. Sällan består den af mer, än en rätt, som gemenligen är köttsmat, måstendels stekt, samt litet Ost derefter. Ofta består den endast af kall mat och det, som om middagen blifwit öfver. Som Angelsmännerna äta sent Frukost och sent Middag, så behöfwa de ej så starkt aftronmåltid.

Den 20 Martii.

Om morgonen reste jag ut til Woodford.

SPARTIUM ramis inermibus &c. (*Linn. Flor. Svec.* 589.) kallades på Engelska Broom, och växte i ymnighet på högländtare betesmarker, der jordmon bestod af en grof sand. Måst alla qwasstar, som ute på landet brukades, at sopa husen med, woro deraf gjorde. Då hon war färsk, hade hon en synnerlig ej särdeles behagelig luft. Efter Herr Warners berättelse tages denna af en del Bryggare, och brukas i stället för Humla, då drickat, som brygges dermed, blir mycket starkt, och gör dem, som dricka deraf, snart druckna.

Den 21 Martii.

Stenwåltar brukades här mycket i Träs och Krydd-gårdar. Sjelfwa Wålten bestod af en art hwit kalk-sten eller grof Marmor-art; men det öfriga, hwarmed den drogs, war merendels af järn. Storleken åtskillig, alt som en wille bruka dem til. En af dem, som låg uti Mr. Warners träs-gård

gård, war $4\frac{1}{2}$ qvarter lång; diametern $3\frac{1}{2}$ qvarter; somlige versammastådes woro mindre. De brukades, at draga längs efter gångarne i trågården, som här på orten woro beströdde med grus och grof sand, at dymedelst trycka ned uphögningsgarna af gruset och göra gången jämn och slät. Detta skedde flere resor om Sommaren, alt som jorden på gångarna af hwarjehanda tilfällen, så som Maskars gräfning ic. pöste up; men til gräswällens eller grässets jämnande betjente de sig icke af stenswältar, utan endast af träswältar.

Den 22 Martii.

Rokor i myckenhet, skadeliga för åkrar, och huru de utrotas. Wid alla byar här på orten fanns en gruswelig myckenhet af et slags Kråkor, som af Zoologis kallas *Cornix frugilega*, och af Slåningarna i Sverige Roka. (se *Linn. Faun. Svec.* 70.) De hade byggt sit bo up i öfwersta skatan af Allmar, Ekar och andra höga löf-trån, dit ingen kunde komma til dem. Ofta syntes i et enda trä öfwer 10, 12, 16, 20 och flera sådana bon, alla gjorde detta år. Det war derföre beständigt, men i synnerhet om mornarna bittida, et sådant skrik i dese trån, at den ena näppeligen kunde höra, om en wistades der när wid, hwad den andre sade. Dese Kreatur gjorde åt Farmerne eller Landtmannen en otrolig skada; ty så snart Hjwete, Korn, Hafra, Arter, med et ord, hwad slags sad som hålst war sådd, öfwertäckte dese åkern, och plöckade up, så mycket de kunde komma åt. När Arterna såddes, som skedde måst alt i drill eller i rader, och började titta up, samlades Rokorna dit i stor myckenhet, började följa längs efter raden,

raden, såsom Urterna woro sådda, och ryckte up alla dem de kunde finna, så at ej stort af Urterna blef qwart. Jag såg den Farmer, som hade denna Wår besatt med Urter et stort land åker, hwilket af desse skade-foglar blef så aldeles fördärfwadt, at han nödsakades plöja det up och beså det sedan med Hafre; emedan näppeligen en enda Urte war qwarlemnad. Fogel-skrämslor woro uppsatte på åkrarna; men kunde icke injaga någon räddhoga i dem. Mången skulle tänka: emedan de altid hade sina bon uti trån wid byarna, at det ej wore swårt, at antingen skjuta dem der ihjäl uppe i tråden, eller förstöra deras bon, eller fliswa up i tråden, och med långa stänger rifwa ned deras nästen, eller på något annat sätt hindra deras förökelse. Hårtill swaras: Ja wisserligen, om man haft lof dertil; men som Rökorna gemenligen warit så sluga, at bygga sina nästen i sådana trån, som stodo utanför Gentlemens och Herrefolks gårdar, och hörde de samma til, så woro de från alt fiendteligt anfall befriade; emedan sällan någon Gentleman tålde, at någon fick skjuta eller röra dem i hans trån, utan tyckte sig likasom wara befogad, at skydda dem; emedan de tagit sin tilflykt til honom, och likasom anhöllo om hans försvar. En Gentleman kunde så mycket lättare göra det, som de här i England gemenligen aldrig sjelfwe bruka sina åkrar och landtgodts, utan arrendera dem bårt åt Farmers, och lefwa på de deraf inslytande penningar. Farmerne utrota wäl dessa Råkor medelst skjutning, då de träffa dem på åkern, eller ock taga de Råf-kakor, kokade i watten, blöta sedan eller Urterna, som skal sås, deri, kasta dem så ut. Då Rökorna äta häraf, blifwa de yra i

hustent

hufvudet, at de strax, då de flyga up, falla ned tillbaka, och antingen dö, eller af Farmernes folk slås ihjäl utan all barmhertighet. Såden sadet icke taga någon skada af denna stöpning. I träden wid Farmernas gårdar syntes inga sådana bon.

Den 23 Martii.

Om morgonen reste jag til London, och kom ut tillbaka til Woodford efter middagen samma dag.

Orenligheten på gator ic. weta de uti England at göra nytta af. Jag såg så wäl allestäds i London, som i de större byarna emellan Woodford och London, fårror endast gjorda dertil, at bårtföra den orenlighet, som af folk, hästar, allehanda slags boskap, samt mångfalliga andra tillfällen, samlas på gatorna. Hvad sopor och annat afstrax, som i London samlas i husen, fastas af tjenstefolket ut på gatan, der de sedan af karlar skättas tilhopa i högar, och läggas i dyngwagnarna, at föras utom staden til någon wis ort, der de afstjälpas. En sådan wagn eller fårra, som brukas til stadens rening, har den förmon, at han ej får på gatan ur wågen för hwem som helst honom möter. När Farmers och andre föra in någon ting til staden at säljas, föra de sällan med toma last hem, utan de taga merendels wagnen full af denna gödseln ut med sig från de ställen, der den är samlad. Somlige af dessa ställen äro sådana, at grunden, der orenligheten lägges, hörer andra til, som arrendera den ut åt en annan, hwilken ej tillåter någon taga et last derifrån, som ej betalar något wist dertfore.

Andre

Ändra ställen igen skola wara af den beskaffenhet, at en och hwar har frihet, at taga urenligheten derifrån, utan at betala någon ting dertfore. Farmers fördenskul, hvilka ej bo långt från London, bry sig ej om, at söka efter Marle och annan gödsel på deras egna ågor, emedan de hafwa så godt tillfälle, at skaffa sig utswald gödsel från London. De, som sälja denna urenligheten, säges skola hafwa stor inkomst om året deraf; och en Farmer eller Landtman drager intet betänskande, at betala några pence för hwart lag, han wid återresan från London får låta föra hem på den eljest toma wagnen.

Den 24 Martii.

Genista spinosa vulg. *Raj. syn.* 475. Kallas af Angelsmännerna *Turze*. Den brukas på somliga ställen här i landet til häckar omkring åttar, ånggar, m. m. men detta är ej så allmänt. Orsaken, at den så litet brukas dertil; sadet wara förnämligast, at, när den stått 3 a 4 år, begynna de nedersta quistarna at wiskna, torkas och falla bort, hwarigenom häcken blir nedantil gles, så at små djur kunna krypa derigenom; men det kan dock botas således, at några frön årligen säs der af under häcken. Afwen om quistarna skaras af, eller ock sleswa stjälken nedantil; så står den ut nya och friska teltingar. Eljest brukas den mycket til häckar i trädgårdar. Nyttan af denna buska är utomdes, at den på denna skoglösa orten brukas mycket til bränse, hwaraf sker, at den här sallan får wäxa til någon högd. Eljest skal den trifwas wäl, så at, der den en gång fått fäste, låter det ej så lätt utrota sig, hwarfore ock Bönderna ibland hafwa stor olägenhet, der den fått nog innåsla sig på

på åkern. Qwistarna brukas mycket, at tända up eld med; emedan de hafwa samma egenskaper, som Enris eller halm, nämligen, at de fladdra til, och hastigt fatta eld, samt stiga up i en stor och ljus låga. På många ställen gjordes här af ut-hus- och liders-wäggar, på det sätt, at lider-taket stod på stälpar: emellan hwar stälpe woro störra up-rätte, en half aln eller litet mera från hwarandra; emellan dem wreds Genista spinosa på samma sätt, som sprötorna uti en kol-skrinda äro flätade i ormlika krökningar. Går äta des telningar, då de nyss uprunnit; men det sker endast af hunger och i brist af annan bättre föda. Kaniner skola mycket äta den samma. Det är skada, at den ej skal tåla vårt Climat. Ho wet dock, om den icke torde kunna wåra ned i Skåne?

Den 25 Martii.

Om morgonen företog jag mig, på Herr Vice-Præsidenten Baron BJELKES kostnad och anmodan, en resa til Mr. WILLIAM ELLIS, som bodde uti Little Gaddesden i Hertfordshire. Mr. William Ellis war en man, som hade et stort beröm för sin Practique i Landthushållningen; men ännu mera för sina många skrifter i samma wetenskap, dem han i dessa senare tider årligen utgifwit. Jag gaf mig på resan kl. 9. f. m. tillika med Jungström och en man, som war vår wägwisare.

De förnämsta byar och städer, wi denna dagen fore igenom, woro följande:

WALTHAM ABBEY, belägen 6 Engelska mil ifrån Woodford, är nu en liten Stad; men har i forna tider varit mycket större. Husen äro tämme-

tåmmeligen goda; Kyrkan bygd på et gammalmodigt sätt. När in til henne war et gammalt Kldster. I denna Staden sågo wi uti en Herres trädgård et det största Tulipan-trå, som finnes i England, hwilket täflade med de största Almar i högd. Frukten hinner dock icke blifwa så mogen, at den kan duga at så.

WALTHAM CROSS, en wacker By, belägen en Engellsk mil från sistnämde ort, samt wid början af Hertfordshire; ty härtils hade wi varit uti Essex. Här sågo wi en af Englands antiquiteter, en särdeles uthuggen pelare, uprest i forna tider til en Drottningis åminnelse.

CHESHUNT, en liten, men täck By, belägen en Engellsk mil från Waltham Cross. Här sågo wi åtskilliga härliga och käftsamma trädgårdar. En bäck, som war med konst grafwen mot 60 Engellska mil genom landet, flöt igenom denna byen ned åt London. Det är til en del från denna bäck, som watnet ledes genom underjordiska Canaler och pipor in i hus, kök och källare i London.

St. ALBANS, en tåmmelig stor och täck Stad, belägen 12 Engellska mil från Cheshunt, och 20 från London. Den har i forna tider varit mycket stor, och räknas för en af Englands älsta Städer, samt är märkwärdig för sina många antiquiteter. En der warande Kyrkas särdeles byggnad wisar, at hon måste wara mycket gammal. Näst wid samma Kyrka står ännu en port qwar, som skal wara upbyggd af de Romare, den tiden, de hade detta landet inne. Porten är dock nu omkringsbyggd, och samma hus brukas til fånghus.

3 Studen äro 4 Kyrkor; men en af dem nyttjas nu til marknads-plats.

HEMPSTEAD, belägen 5 Engelska mil från St. Albans, och 25 från London. Staden är liten; men tämmelig wacker: ligger ned uti en däl, har en Kyrka med et högt torn.

LITTLE GADDESSEN är en lång by, belägen 30 Engelska mil från London. Wi kommo hit klockan 6. e. m. Jag såg framdeles mera tillfälle, at beskrifwa denna ort. Nu wil jag anföra åtskilliga anmärkingar, dem jag i dag gjerde på resan emellan Woodford och Little Gaddesden.

Utsigten af landet, som wi i dag rest igenom, war rätt wacker. Der fanns ej det ringaste tecken hwarfen til bärg eller gråsten. Det war ej aldeles jämt och slätt, utan gick i continuierliga bukter up och ned, så at det war lika som en samling af högder och dälder; dock woro högderna merendels på alla sidor mycket långsluttande ned i dällderna. Emellan dese uphöjningar flöt ibland någon liten bäck. Jordmon war här den samma, som uti Essex och Hertfordshire, nämligen öfwerst svartmulla, men strax derunder en rödgul eller Ocherfärgad lera, utblandad med en ymnighet af flintstycken, samt på negden wid Essex af en lika färgad gravel eller groft gräs. Omkring Hempstead i Hertfordshire bestodo en del backar af bara Krita. Alla dese högder och dälder woro indelte i åkrar, ängar, betesmarker, rum för städer eller byar med trä- och kryddgårdar der bredewid, samt här och der sköna parker af allehanda slags trån, hwilka til största delen woro omgårdade med lefwande häckar af hwarjehanda löf-trån, som ge

mentli

menligen bestodo af Hagtorn, hopblandad med Björn-bärs-buskar, Slån, Åst, Ek, Agrifolium, Alm, m. m. Deße sistnämde hade merendels af åttkuliga händelser, som af foglar ic. blifwit difförde. Jag såg ej det ringaste tecken til en sådan gårdesgård, som i Sverige brukas, om icke de döda häckar, som resas up på de ställen, der en gammal lefwande häck blifwit nedhuggen, at få en ny at wäxa i stället, kunna kallas en art af gårdesgård. Herre- och Bonde-gårdar woro strödde här och där. Husen wid de förra woro präcktigt byggde, och wid de senare ganska wackert, alla af sten. Med et ord: hela landet, så i Essex som Hertfordshire, der wi foro fram, liknade öfweralt en trågård, så at hwarcken Naturen eller Konst och flit här spart något, som til et lands behagelighet fordras.

Husen, som wi på denna resan sågo, woro måst alla af sten; dock ej allestäds helt och hållne deraf, utan på några ställen woro korsverkswäggar. Merendels woro husen 2 eller 3 wåningar höga. Wid den Ängelska husbyggnaden märkes, at husen gemenligen äro så bygda, at öfwersta wåningen, som hos oss i Sverige endast plår wara en wind, består här af kamrar och rum, hwaruti tjenstefolket gemenligen ligga, så at taket sluttar just tätt uppå detta rumet, utan at sedan någon Skulle eller Wind är deröfwer. Wäggarna i de öfra wåningarna bestå ofta af tunna bräder och spjälor, öfwerstruken så på utan som innan sidan med ler och kalk, at det synes, som de woro af sten. Sådana tunna brädwäggar kunna i detta landet gå an, der Wintrarna äro så milda. Ta-

Fen utanpå husen äro måst af tak-tegel, hwilket
 dock ej är concavt, eller har lika rännor, som hos
 oss i Sverige, utan gemenligen helt flatt och slätt,
 fyrkantigt och aflångt. De äro fästade på det
 fättet, at på undra resningen af taket, hwilken be-
 står af upresta spiror, äro slagne horizontela spjä-
 lor af trä hwarstals längs efter taket, den ena en
 liten grand öfwer den andra, eller wid påß 3 twär-
 finger emellan hwar spjåla. På dessa spjålor eller
 tumstjocka, dock fyrkantiga spröten hänges det
 flata tak-teglet, då början sker ned wid tak-foten,
 och går så upåt imbricatim. Uti dessa tak-tegel
 äro wid öfra ändan tu hål i bredd, i hwilka sättes
 trä-pinnar, som på nedra eller inra sidan blifwa
 3 eller 4 tum långa; men på öfre sidan afskäras de
 jämt med öfra superficies eller ytan af tak-teglet.
 Alltid finnas tu hål i hwart tak-tegel, fast de ofta
 ej sätta mer än en pinne i etdera af hålen; eme-
 dan en sådan pinne tyckes göra tillfyllest. Rågn-
 watnet kan ej röta bärt dessa pinnar, emedan de
 alltid äro wid öfra ändan af det tak-teglet öfversfyl-
 te, som lägges näst derofwanpå. Taket härstä-
 des se fördenskul utanpå aldeles ut, som Kyrko-
 och andra tak hos oss i Sverige, täckta med fyr-
 kantig spån, endast at färgen gör någon skillnad.
 På en stor del af ut-husen och på en del af de fattig-
 gares stugor (hwilka dock woro af sten) bestodo ta-
 ken endast af halin. Tak-resningen war här måst
 hög och mycket brant, at snarare afföra rågn-wat-
 net, då ock taket mindre rötas. Somligstäds
 syntes något ut-hus af trä, hwars wäggar bestodo
 af Eke-bräder. Gålfwen i husen woro merendels
 af Furu- eller Gran-bräder, dem de köpt i London.
 I den nedersta wåningen brukades ofta tegel eller
annan

annan sten til gålf. Korfstenarna woro ofta bygde (som förr är anmärkt) i sielfwa gasweln på huset, och det stundom så, at måst hela korfsten stod utanför hus-gaswelen, dock at gasweln gjorde en sida af korfstenen. Uti et så blidt Climat, som England har, war detta godt, i fall elden någon gång fastnade i skorstens-sotet; men eljest tycktes det föga duga, at baksidan af spisen, hwaremot måsta elden spelar, skal stå utanför byggningen.

Åkrarna woro öfweralt, der wi reste, ganska wäl belagne. Jag har nämnt förut, at landet består af bara högder, som slutta på alla sidor. Åkrarna ligga dertföre så til, at de hafwa särdeles gagn af morgon- middags- eller afton-solen, emot hwilken de ligga. Ibland finnas ock åkrar på Norra sidan om högderna; dock war merendels brukeligt, at lämna den sidan antingen til betesmark, äng eller andra Parker. Jord-mon war här öfweralt den med sand utblandade tegelsfärgade fetta leran, som omkring London är nog allmän. På åkrarna låg en myckenhet af ordinaira flint-stycken, somligstads så tjockt, at mången skulle undra, huru säden kunde der få något rum, at rota sig. Jag blef aldrig warse något dike på åkrarna, utom dem, som stundom funnos wid de häckar, hwilka woro planterade rundt omkring åkern. Men de mångfalliga wattu-fårer på åkern gjorde här gagn för diken; ty måst alla åkrar woro så lagde, at det icke war mera än en aln emellan hwar wattu-får. Bredden på en sådan wattu-får war $1\frac{1}{2}$ a 2 qwarter ibland, samt djupet 1 a $1\frac{1}{2}$ qwarter. De woro måst altid dragna från högden på åkern utföre, at watnet måtte

hafwa frött aflopp; men der åfern stupade för mycket, woro de dragne parallelt med dällden, och ej ända ned til den samma, på det en stor wattenflod ej måtte bårtfölja jorden och säden. Inga åferrenar midt på åfern, utan endast rundt omkring på sidorna wid häckarna; men dessa renar woro måst alltid aldeles öfwerflupne af måga, som de värsta wåra måklupne ångar. På somliga ställen war ej så tätt med wattu-fårar, utan åfern war lagd i broad land, det är, i jämna och breda stycken ungefär 10 alnar emellan hwar får. Rummen emellan wattu-fårarna woro lagde i små ryggar, som här kallades *fitches*, hwilka woro högst midt på, och sluttade på bägge sidor mot wattu-fåren. Således syntes här inga balkar af jord, som skulle hindra watnet, at flyta ned i fåren.

Magra orter finnas ock i Angland. Wi sågo i dag emellan Cheshunt och Bell Barr et stort fält, dock ej jämnt, utan hade uphögningar, som gingo up och ned, hwilket war föga bättre, än wåra magra Ljungshedar i Sverige. Detta fält räckte mot 4 Engelska mil twärt öfwer, samt widden proportionerad derefter. Jordmon war tegelfärgad lera. En myckenhet af den allmänna Ljungen wårte derpå. Eljest war fältet öfwerwärt med Ljungstufwor, emellan hwilka fans en myckenhet både af Ormbunkar och måga; men endast något enda grässtrå. Fåren gingo nu här i bet. På somliga ställen wårte nog *Ufwen-bok*, af en fannslängd, tämmeligen tjock. Skatarna woro afhusigna til bränse. I öfrigt war det af ingen särdeles nytta. Detta war et Common land eller allmanning, och låter derföre blifwit lämnad i sådan

sådan wårdslöshet, utan at någon bättring der-
wid blifwit gjord.

Kaniner finnas på många ställen willa här i landet. Wi sågo på förenämde hed några af dem wid en backa, til färgen grå. Nu midt om dagen woro endast någre få uppe; men den stora myckenhet af hål, som syntes öfveralt der i backen, jämte våra följeslagares berättelse, at de i synnerhet äro framme om nätterna, försäkrade oss, at der lårer warit en ganska stor myckenhet af dem, fast de nu höllo sig ned i jorden. De sadess höra en Herre til, som ej bodde långt derifrån, samt at ingen utom hans tilstånd hade lof, at röra dem.

Får gingo måst allestäds i bet på högderna, der betesmarker funnos. På somliga ställen, der högderna woro långslutte, syntes wattu-sfårar dragne med plog längs ned efter och iblandt snedt öfwer sidorna. Orsaken sadess wara, at dymedelst laga åt wattnet et fritt aflopp, at det ej måtte stanna och syra, och dymedelst göra gräs-wårten ohälsosam för Fåren.

Krita syntes på många ställen emellan St. Albans och Hempstead utspridd på åkrarna til gödning. Akerstyckena woro deraf måst krita-hwita; emedan den somligstäds war lagd i tämmeligynnighet. De tänkte nu wid första tilfälle plöia ned henne. Jord-mon, på hwilken hon war utlagd, war den ofta förr omnämnda grofwa rödgula sanden, utblandad med en rödgul lera och flintstycken. När wid Hempstead sågo wi en hel backe, som endast bestod af krita.

Ko-dynga låg på några ställen utförd på åfern, lastals bredewid hwarandra; men ännu ej utspridd.

Måsa, både af Bryum och Hypnum, wärte i grufwelig myckenhet på alla utmarker, ångar, samt åker-renar, som lågo wid häckarna. Den hade på dessa ställen merendels starkt inrotat sig; ja många af deras ångar och utmarker liknade derutinnan de måst måslupne ångar hos oss.

Eldswåda i London. 3 dag skedde eljest den stora wädelden i London, då öfwer 100 hus wid Börzen brunno up. Det hölts allmänt före, at i London icke warit så stor brand sedan den stora wädelden 1666. Wid den eldswådan, som i dag timade, war märkwärdigt, at, ehuru stor den war, funnos dock ganska många i London, så af mina bekanta, som andre, hwilka icke ens wiste af någon wädeld, förr än om aftonen sent, sedan alt war släckt, eller fingo de först weta det om följande dagen af de Avisor, som i London dageligen utkomma, hwilket dels härrörde af Londons ofanteliga storlek, dels ock af den myckna och tjocka stenkols-röken, som i synnerhet denna tiden på året swäfwar öfwer Staden. Wi blefwo ej på vår resa warse någon röf af denna branden; ej eller wiste wi gifwa aft derefter.

Den 26 Martii.

Om morgonen gick jag at hålsa på Mr. ELLIS; men han war då redan utgången på sina åkrar. Dersöre tog jag tillika med Jungström mig före en spatser-gång ut på åkrarna omkring Little Gaddesden, at bese de samma, hålst som allmänt hålles

hållas före, at i Hertfordshire och på denna kanten skola vara de bästa åkermän i England. Vi funno nu här en del åkrar ganska wäl omlagade, at de måst lågo som kryddgårdssångar, andra igen nog wårdslost handterade. Samma beskaffenhet war merendels med de inclosureer eller täppor, som woro lagde til ångsmark, at en del war mycket wäl skött, gräs-wårten ganska tät, icke et tecken til måsa derpå. Andre stodo härlige af Wåpling, St. Foin och dylika höslag; men så woro ock någre, som förtjänte wår medömkan. Måßen hade der så tagit öfwerhanden, at den utrotat måst i grund de härliga höslag, som fordom blifwit ditsådde. De liknade, med et ord, wåra måst måslupna ångar. Efter en stund råkade wi en gammal Farmer, och tillsporde honom: hwem den åkern tilhörde, som war med så mycken slit upbrukad? Sw. Det är wäl min, om jag får lof at såja. Fr. Hwem råder om denna inclosuren eller täppan, som står så grön och frodig af wåpling, och hwarpå icke finnes et måssstrå? Sw. Den är min; den är Mr. Williams ic. Fr. Hwem är ägare til denna åkern, som til en stor del står under watten, och är så illa häfdad? Sw. En så kallad Mr. Ellis. Mr. Ellis, swarade jag? Ni måste hafwa försagt Eder; eller är här mera, än en Ellis? Nej, swarade mannen, det är ej mer än en Ellis här, och honom hörer åkern til. Fr. Ut hwem råder om den täppan der bårta, der måßen fått så gräseligen taga öfwerhand? Sw. Samma Mr. Ellis. Jag hade af sådana sällsamma swar sitart förlorat all min Latin; frågade derföre, om det är den Mr. Ellis, som är så namnkunnig för de många wackra verk han utgifwit i

Landthushållningen? Mannen svarade, at det är aldeles den samme, och hwad Mr. Ellis hårliga böcker i hushållningen angår, dem lämnade han i sit wärde; men det sade han sig wara säker om, at om Mr. Ellis icke förtjente mera genom det han sitter och skrifwer böcker, och säljer Manuscripterne åt Boktryckare, än det han förtjenar med sit Landtbruk, skulle han snart få gå och tigga; ty Mr. Ellis sitter måst hemma i sin kammar, och skrifwer böcker, och går ibland hela weckan ej en gång ut på sin åker eller äng, at se efter arbetet, utan lutar måst på sin dräng och unga Son, som ännu är en gäse. Jag fruktade, at Farmern sade detta af afund, och lämnade derföre en sådan kättare, sedan han twungit mig, at åtminstone i mit sinne tilstå, det han hade en ganska stor förfarenhet i Landtbruk. Wi hade nu wändrat genom en stor del af deras åkrar, ängar och inclosure, och ändteligen kommit in på Kyrkogården, at bese Kyrkan, när Mr. Ellis sjelf kom och til mötes. Han hade af någon fått höra, at främmande män från utrikes orter woro komne, at besöka honom. Wi gjorde då, på hans begäran, honom följie hem, at se de inventioner han upfunnit til Landthushållningens bättring. Han wiste och en blausning af en särdeles gödsel, den han hade under et halmtak. Han sade, at denna gödsel ej skulle hafwa sin like, at åstadkomma en mångfaldig sådens förökelse; men wi kunde ej förnä honom, at uptäcka, hwaraf denna gödsel war sammansatt. Han wiste och sedan sin fyrhiulta drill-plog, den han hölt af det wärde, at den ej med gull kunde upwagas. Denne finnes nu ofritad uti Mr. Ellises Farmers Instructor, wid Titul-bladet. Se

dan den dubbla Hertfordshire-plogen, på hwilken finnes både ritning och beskrifning i Mr. Ellis Agriculture improv'd. Item et Gäll med stål-trå, at rånfa de små Swetez och Bjugg-kornen från de gröfsta, at derigenom erhålla utwaldt och stridt Sades-korn; 3:ne små Tractater, som lågo färdige och renskrefne, at lämnas til trycket, de der handlade om Fårens skötsel och Fårherdens syfla. Dese Tractater wänte på den Boktryckaren, som wille betala måst för dem. De äro sedan tryckte under namn af The Shepherd's Sure Guide, jämte en hop bref til honom, samt åtskilliga, dem han sjelf skrifwit.

Jag frågade Mr. Ellis, om han hade hemma hos sig alla de slags Plogar, som han talar om i sina skrifter, och i synnerhet dem, hwilka han berömde så högeligen för deras nytta? Han swarade nej, och föregaf til orsak, at om han hade dem hemma, fick han icke hafwa dem i fred, emedant dels Gentlemen toge bårt dem; dels blesde de bårtstulne af andra. Jag frågade, om han då ej hade hemma de nyttiga plogar och andra slags werktug, som han sjelf upfunnit? Han swarade: Nej, och gaf samma orsak dertil. Jag frågade: om någon åstundade dem, huru en kunde få dem gjorda, och om någon wore här på orten, som förfärdigade dem? Han swarade, at ingen kan göra dem här? ty det fordras et enkom förståndigt hufwud dertil; utan han hade en man, som bodde 30 å 40 Engelska mil från Little Gaddesden, hos hwilken han lät göra alla sådana at en och hwar af förnåma och andra, som bestälte dem. Det är då deras skyldighet, som wilja hafwa

en sådan plog eller verktyg, at betala omkostnaden så för des försel från Smeckären til Mr. Ellis, som derifrån til London, eller til hwad ort, som hålst någon åstundade dem.

Wid mitt wilstande i Little Gaddesden frågade jag, wid åtskilliga tilfällen, ej en, utan ganska många af dem, som här bodde, Farmers och andre män, hwarest och hos hwilken de trodde, at Mr. Ellis lät göra sina verktyg, plogar &c. De svarade, at alla verktyg, som Gentlemen och andra, hwilka läst hans skrifter, beställa af honom, blifwa förfärdigade af Plogmakaren, som bodde uti Little Gaddesden just bredewid gården, der jag logerade; ty Mr. Ellis gifwer och beskriswer för honom modellet derpå, samt tingar med honom, hwad han skal hafwa för trä-werket; men Smeden förfärdigar järnen, som bodde strax wid parken, efter det modell och beskrisning Mr. Ellis honom lämnat, samt at han får af Mr. Ellis den betalning, som de kommit öfwerens om. Sedan sätter Mr. Ellis sjelf hwad price han wil på plogarna eller de verktyg, som af honom blifwit bestålda. Dese Farmers nekade aldeles, at Mr. Ellis låter göra sina verktyg hos någon annan man längre härifrån, som han dock sjelf berättade.

Ännu förestälte jag ej en, utan flere gånger, dem, som här bodde, följande frågor:

Fr. Om Mr. Ellis brukar eller har brukat på sina åkrar andra slags verktyg, än de andre Farmerne här i Parishes eller Byen? Sw. Alla svarade enhälligt, at han aldrig brukat andra eller flera, än de, och at de plogar, som han brukar, äro de samma, som de brukat från urminnes tider;

men

men det sade de, at han någon enda gång för sit nöje skul brukat några andra, för hända en tima. De intygade enhälligt, at han säljer en ymnighet af samma verktyg, som han beskriwit i sina böcker, åt åtskilliga Gentlemen.

Fr. Om Mr. Ellis brukar på sina åkrar någon annan slags gödsel, än de andre Farmerne i Little Gaddesden? Sw. Absolut ingen annan.

Fr. Om Mr. Ellis får årligen af sina åkrar ymnigare skörd, än de andre Farmerne? Sw. Aldrig mera än andre; ty om han skulle få mera på sin åker en gång, få de mera en annan.

Fr. Om Mr. Ellis brukar föra och handtera sina åkrar på annat sätt, än de andre Farmerne härstädes? Sw. Aldrig, utan aldeles på samma sätt.

Fr. Om han har större myckenhet af Får? Sw. Ej mer, än de andre Farmerne, utan snarare mindre.

Fr. Om han har en myckenhet af Kor? Sw. Par stycken; ty i hela Little Gaddesden finnes näppeligen 20 Kor in alles.

Fr. Om han har en myckenhet af tjänstefolk? Sw. En enda piga och en gäse, utom sin Son och Dotter; ty här på orten är den seden, at en Farmer ej håller mycket tjänstehjon, utan brukar alltid dagsverks-folk, för hwilken orsak i hwar by wor en myckenhet af fattiga, som låta lega sig, at arbeta för penningar. De gosiwo här 8 a 10 pence om dagen åt en Karl, som derföre är försligtad, at arbeta från klockan 6. om morgonen til kl. 6. om aftonen. Det beröm sade de sig böra
lemna

lemma Ellis, at han aldrig låter någon arbets-karl wänta på betalning, som eljest är mycket gängse, utan han gifwer dem hwar afton sin dags-penning. På samma sätt betalar ock han straxt hwar som arbetar något åt honom.

Färmerne påstodo, at Mr. Ellis förändrsta göromål består i, at skrifwa Böcker, samt at sälja åt Gentlemen de Plogar och werktug, som han deruti berömt, fast han sällan försökt dem sjelf.

Han har eljest warit en tid Tull-betsjent: äfwen en lång tid hos Bryggare i London. Den Tractat han skrifwit om Bryggning, berömdes af åtskilliga i England, såsom den bästa af alla hans skrifter; emedan han talar deri af egen försärens renhet. När han först kommit til Little Gaddesden, har han warit nog okunnig i Landthushållningen. Han hade lärt det mästa det; dock wille hans grannar ej ännu erkänna honom för så god Lärdtman, som många af dem, utan sade, at han ej brukar sina åkrar och ångar så wäl, som de andre. Med sin nu wärande och andra Hustru har han fått et rikt gifte, och med hennes penningar köpt den gården; han nu sitter på. I början har han anställt åtskilliga försök i Landthushållningen och annat; men har ej warit särdeles lyckelig derwid, utan mästa delen, hwad han haft öfrigt af det han fått med sin hustru, har härigenom gått i förlust, så at han blifwit nog fattig. Hans Hustru har sörgt så mycket deröfwer, at hon ännu ej kunnat komma sig före. Efter den tiden, sedan han gjort flera resor omkring i England, at anmärka hwarjehanda i Landthushållningen, satte han sig ned, at skrifwa Böcker, och at låta förfärdiga hwarjehanda

handa åker-redskap, at förbyttra åt andra, hwarwid han funnit bättre sin räkning, så at han nu tåmmeligen konnit sig före igen, fast han just ej är särdeles rik. Genom denna trägna böckers skrifning sker, at hans åker och ång äro wärre ansade än grannarnas. Imedlertid förtjena hans Skrifter deras goda och stora wärde, samt synnerliga beröm; emedan han deri utfört, hwad han på flera resor genom England med mycket beswär och stor idoghet samlat i alla delar af Landthushållningen, hwaraf ganska mycket är, som fåfångt letas efter i andra Böcker, och som aldrig förut blifwit nämnt, mindre beskriwit. Han tyckes dock wara för widlöftig, föra mycket in, som icke hörer til saken, och ibland finnes et mål infördt på 10, 20 och flera ställen i hans Skrifter. Wårst är, at en ej kan bygga på hwad deri säges; ty han han har warit för låtrogen, och tagit för sant, hwad hans skalkaktiga grannar ofta gjort sig et nöje af, at gifwa honom wid handen, genom falska och updickeade berättelser, hwilket flere försäkrat mig.

Harfningen, som wi i dag sågo på en åker wid Little Gaddesden, der ärter harfwades ned, war något synnerlig. De hade tagit 6 harfwar. Hwardera harfwen, som war fyrkantig, bestod af 4 trån, och i hwar trå 5 stycken järn-pinnar, så at hela harfwen hade 20 pinnar. De hade bundit alla dessa 6 harfwar i bredd, genom det de lagt en lång stång tvärrt öfwer dem, och bundit dem fast wid stången. Framför harfvarna woro 6 hästar spände i bredd, en häst för hwar harf. Med dessa harfwar, sålunda stälte, harfwades åkern, i det en ung gäse gick och ledde en af sid-hästarna, samt

en annan gick bakfester, och dref på dem. De hade härwid den förmon, at åkern blef snart harswåd, samt at de til 6 harswar och hästar ej behöfde bruka mera, än 2 personer. Jordmon war här ganska lös och fin, så at harspinnan lätteligen kunde riswa den sönder.

Den 27 Martii.

Mr. Ellis gjorde mig den äran, at tilbringa en stor del af dagen hos mig. Han hölt för et stort nöje, at språka med mig uti åtskilliga ting af Landtshushållningen; dock tyckte han mera om, at fråga, än frågas. När jag tillsporde honom om et och annat, fick jag sällan annat swar, än at han wiste mig til någon af sina Skrifter, der jag skulle finna den saken tillräckeligen afhandlad.

Han sade sig rest omkring måst alla orter i England, at se och skrifa up deras hushållning. Ofta, då han fått höra, at någon i Oeconomien förfaren man bodde på något ställe, och war namnkunnig för särdeles insigt i någon wis del af Landtshushållningen, hade han rest enkem til den samma, fast den ock wistades 20, 30 och flere Engelska mil utur wägen. Då han märkt, at den andra varit mon om sit, och icke welat ut dermed, hade altid Mr. Ellis något angenämt och behageligt i någon af samma man åtskad del i hushållningen at berättat, då den andre sedan, til at betala det igen, börjat förtälja något för Mr. Ellis, och så ymsom, tills Ellis fått weta alt hwad den andre hade sig befant. Ofta har han stått sig, som hans affigt ej varit, at lära någon ting, endast at så
desto

desto bättre insigt i hwad han wille; emedan de andre då ej tagit sig til wara för honom.

Sedan några af hans böcker blifwit tryckta; har han self rest omkring, och haft med sig några exemplar, at sälja åt Gentlemen. Han reste då incognito, lät ingen weta, hwem han war, utan gaf sig et annat namn, och sagt sig wara sänd af Boktryckaren, at sälja Böcker. Detta har han gjort, dels at samla flera observationer, dels at höra andras ömndomen öfwer sina Skrifter.

Jag frågade, hwad han tyckte om Mr. Bradleys Skrifter? Han swarade, at Bradley skrifwit mycket wäl om Horticulturen; men i Agriculturen och Landthushållningen dugde han icke; emedan han war aldeles ofunnig i Landbruk. Mr. Ellis sade ock, at han aldrig tänkt skrifwa någon ting i Landthushållningen; men då han fått läsa Bradleys Skrifter, och sett, huru illa de hängde ihop, har han fattat i pennan, at skrifwa något bättre.

Mortimers Böcker i Landthushållningen sade han sig ej sett, mindre läst.

Switzers Skrifter hölt han i mycket wara ganska goda.

Eljest berättade han sig nu wara en man något öfwer 60 år; ty han sade sig wara född på 80 talet i förra Seculo. Måst hela sin lefnad hade han warit och war ännu rätt frisk, endast at han då och då haft plåga af Podager. Med Mr. Sherard sade han sig warit i skyldskap.

När jag sade, at han med sina Skrifter åstads kommit, at Little Gaddesden fått et odödeligt namn, och at ingen för hans tid wetat, om et Little

Gaddesden varit til, swarade han: No Prophet is accepted in his own Country. *Luc. 4: 24.*

Tobaken, som han hade med sig, och hwaraf han rökte, war starkt utblandad med Anis, hwaraf den ock luktade wäl. Han hölt en sådan Tobak för mycket hälsosam.

Bot mot Ormbett. Mr. Ellis sade sig weta et souveraint läkemedel mot ormbett, hwilket bestod deri, at då någon blifwit huggen af en orm, måste han strax slå ihjäl ormen, taga hans fett eller ister och lägga på det sårade stället. Detta försäkrade han skulle öfvergå alt annat härtils upfunnit. Jag har sedan på mina utländska resor hört af ganska många detta utgifwas som et af de säkraste läkemedel mot ormbett.

Bot mot sära ögon. Mr. Ellis försäkrade, at sära ögon med ingen ting skola så wäl botas, som genom fett och ister af Ormar och Swin, hwilket Sir Hans Sloane först skal hafwa upfunnit och sedan gjort allmänt genom trycket.

Wid det Mr. Ellis wille göra sig underrättad om Lapparnas lefnads-sätt m. m. nämnde jag för honom, såsom något synnerligt, at en nästan aldrig skal finna någon Lapp bekäjad med Skörbjugg, lade ock til, at Herr Archiater LINNÆUS tilskrifwer orsaken Lapparnas diæt, som är, at aldrig bruka salt, eller äta salt mat, samt at man deraf tyckes hafwa anledning at tro, det salt torde wara förnämsta orsaken til denna sjukan. Eljest berättade jag honom, at få af Lapparna bruka bröd, och mången af dem, tör hända, har aldrig sett det, utan at de betjena sig af torkad fött och fisk i det stället &c. Men jag märker, at Mr.

Ellis ej rätt fattat min mening; ty uti en Bok, som han sedan den tiden gifwit ut, och den han kallar *The Country Housewife's Family Companion*, säger han p. 22. och 23. at han af mig inhämtat, det Lapparne aldrig äro plågade med Störbjugg, af orsak, at deras bröd är torkad fiske. Der jag dock ej allenast tillskref saltet första och mästa, om ej endaste, grundorsaken til denna sjukan, och tvärt om, at der salt ej brukas, wet man ej af den; utan ock förtälde för honom den frågan, som den store Boerhave gjorde til vår witra Linnæus: om ej alla Lappar woro fulla af Störbjugg, emedan de bodde uti et så kallt Climat? samt Herr Archiater Linnæi swar derpå. Detta har jag funnit nödigt, at här införa, på det ej något måtte stå för min räkning, som jag icke kånns wid.

Den 28 Martii.

Om morgonen spatserade wi ut på åtskilliga fält och åkrar, de der lågo omkring Little Gaddesden. Wid hela senare delen af denna månad war marken här aldeles bar och grön, wäderleken ibland tämmelig wacker; men med alt detta syntes in til denna dag näppeligen tecken til, at träden wille slå ut sina löf, mindre blomstras; så at efter alt utseende låra de ej se träden i löf härstädes särdeles långt förut om Wären, än som i de Södre Provincierna af Swerige. Hafel- och Pil-arter blomstrade nu, men nästan inga andra trån.

Et stort fält låg på N. W. sidan om Little Gaddesden, der en myckenhet Får gingo i bet. Der war en högd af landet, långsuttande på alla

sidor. Jordmon war samma Gravel och grus af röd-gul eller tegelfärgad färg, som förut är omtald. Här och der wiste sig nog tufwor. Hela fältet war öfwerwäxt med Genista spinosa, Ormbunkar och litet gräs på somliga ställen. Marken war, på de från Genista spinosa och Ormbunkar befriade ställen, ganska mycket måslupen. Orterna omkring Sköfde i Wästergöthland, då Billingen undantages, likna mycket England til utsigt, fast der finnas gråstenar, i stället at på dessa orter i England ligger flinta på åkrar och utmarker.

Orter, som stodo i blomma denna årstiden, upptecknades, at deraf må kunna någorlunda dömas om skillnaden emellan England och Sverige i den saken, och woro följande:

VERONICA flor. folit. fol. cord. incis. &c. Linn. Flor. Svec. 17. war här et argt ogräs på åkrar.

PRIMULA veris vulgaris. Raj. syn. 284.

NARCISSUS &c. Linn. Hort. Ups. 74. sp. 2. Påst-liljor.

Smultron.

RANUNCULUS, Linn. Fl. Sv. 460. Chelidonium minus. Dod.

LAMIUM fol. cord. obtus. &c. Linn. Flor. Sv. 494.

DRABA, Linn. Fl. Sv. 523.

ULEX, Linn. Hort. Ups. 212. Genista spinosa.

LEONTODON, Linn. Fl. Sv. 627. Dens Leonis.

TUSSILAGO, Linn. Fl. Sv. 680.

BELLIS, Linn. Fl. Sv. 707.

Zassel.

SALICES:

DAPHNE, *Linn. Hort. Ups.* 94. Laureola semper virens, flore viridi &c.

GENISTA SPINOSA vulgaris, *Raj. syn.* 475. var den, som på förenämde fält af alla örter växte mäst. Utaf det, at den af folket blef beständigt afhuggen til bränse, var den nu näppeligen til en tvårhands högd. Twänne gåfar gingo på et ställe, och med en särdeles art af lia eller yra högg af den samma tätt wid marken. Järnets längd på denna lia var en half aln, bredden $\frac{1}{2}$ qvarter, tjockleken wid baken ungefär 3 lin. Geom. Hatt var hwarf på ena sidan, så at han allenast kunde brukas af den, som var högerhänt, eller som wid det han håller i skaftet med bägge händer, har den högra handen främst eller närmast til lian. Sjelfwa lie-järnet eller bladet gjorde med skaftet, som var af trä, och den delen af järnet, som skaftet var fäst wid, en mycket obtus angel, så at karlen derigenom slapp, at luta sig wid det hatt högg til. Gåfarna höggo således med denna lia ned både Genista spinosa, Ormbunkar, gammalt gräs, och hvad som förefom, hwilket alt de sedan råffade tilhopa uti högar, bandt dem uti knippor, och brukade de smala skätten af Björnbårs-buskar (*Rubus Linn. Flor. Svec.* 409.) til band, at binda dem med. Det var derföre högeligen af nöden för den, som skulle binda dessa i knippor, at han hade goda wantar eller handskar; emedan både Genista spinosa och Björnbårs-buskarne äro af de taggigaste träslag eller buskar. Wi sågo åtskilliga högar af sådana knippor, de der lågo här på fältet, hwilka skulle föras hem til bränse. Den-

na Genista spinosa med sina taggar gjorde, at då någon wandrade, der den växte, ref den stora skrämor i skorna, och der den kom wid strumporna, skontes de icke. Den stack argt på benet. Wi blefwo sedan på flere ställen här i orten warse gåfvar slå ned den samma på förefrefue sätt til bränse.

Flinta af det ordinaira och wanliga slaget, som brukas at slå eld med, samt på skjut-gewär, låg på åkerstyckena ganska mycket. På somliga åkrar war en sådan ymnighet deraf, at en swårliken kunde se någon bit af jorden för den samma. Den fans här både af den ljusare och mörkare Sorten, samt ibland i större, ibland i smärre stycken. De störste som wanliga flot; men måst woro de helt små som knytnåfwar och mindre. Emedan man på denna orten icke ser det ringaste tecken til gråsten, så brukas ofta, at taga flinta til grundwalar på hus. På et och annat ställe äro uthusen til måsta delen murade häraf. Eljest brukas gemenligen tegel både til grundwal och wägg.

Den 29 Martii.

Såe funnos allestäds här i landet til stor myckenhet, hwilket härrörde dels deraf, at de fingo sälja desto mera ull, dels ock; at som ingen Nation är, som äter så mycken kött-mat, som Angelsmämnerna, och bland den samma deras Matton eller Får-stek icke är at förakta, så har den Farmer en ansenlig profit, som är ägare af en myckenhet Får, at förtiga annan deras nytta. Måstan alla deras Får woro hwita. Bland hundrade fans näppeligen et, som war swart eller brunt eller af annan färg. Gemenligen hade de antingen på

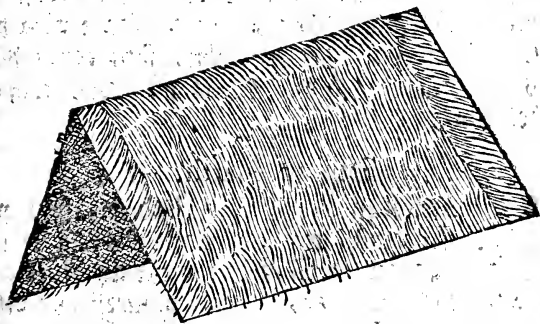
på ryggen, nacken, hufvudet eller annorstädes ullen färgad på et och annat sätt röd med rödkrita och watten tilhopa blandade, genom hwilket färgande hwar och en kände igen sina Får. Största delen af dem hade 2 horn. Hwar Farmer hade gemenligen et Får, som bar en skälla på sig. De små Lammen hade mycket lång swants, hwilke räckte nästan ned til marken; men så snart de blifwit wid påß et halft år gamla, skars halsparten af samma swants bårt, hwilket sadesske, dels at Fären sålunda sågo bättre ut, dels och förnämligast, emedan wid den långa swantsen gemenligen fäste sig en myckenhet orenlighet. De Engelska Fären woro föga skygga, åtminstone på långt när ej som våra Swenska. De gingo dag och natt ute på betesmarkerna under öppen himmel, utan at hafwa något hus eller tak at gå under. På något enda ställe såg jag, at en gåfve gick med dem wall; men gemenligen och måst öfweralt lämnades de utan wall-hjon aldeles för sig sielfwa. Hemma wid husen hade de somligstäds små skjul upbygda på stackuga stälpar, samt taket på skjulet utaf halm, derunder Fären kunde gå, när det rågnade, eller eljest war elakt wäder. Någre hade ock andra uthus, dit Fära-herden wid dylikt tilfälle och somligstäds hwar afton dref in Fären. Somliga Farmers hade hemma midt på fågården under öppen Himmel uprest lika som en krubba eller häck af 2:ne smala grindar, hwilka fästades nedantil tilhopa, emellan hwilka lades fint hö, hwar af Fären fingo äta om nätterna, då de stodo hemma på gården. Fären klippas här icke mer än en gång om året, och det om Sommaren. De sålas från Michels-måso om Hösten til denna tiden

om Wären, och längre, på Kosslanden, hwarom bättre fram skal nämnas. Grindarna, hwarmed och innom hwilka de fallas, äro af 4 alnars längd ungefär, samt 7 qvarters högd, hwilka grindar klafwas tätt utmed hwarandra i en rad, i det en påla slås ned i jorden emellan hwar, och man sålunda, alt efter myckenheten af Får, gör en större eller mindre fälla. Från fällan går gementligen en smal gång, gjord af dylika grindar till någon af de lefwande häckar, hwarmed åkern är omstångd, at Fåren i elakt wäder må kunna gå till en sådan häck, och skyla sig der. Wid Får-fällan är merendels en ho, sammanslagen af 2 bräder ad angulum acutum, eller litet mindre än en angulus rectus, samt en brädlapp wid hwardera ändan, at ej fodret må rinna ut. Då det är elakt wäder, lägges i denna hon Korn, Hafra eller Arter, at låta Fåren äta deraf.

Halm-tak bruktes mycket här på orten, så på utshus som på stugor, hwarri folket bodde. Det war altså härstädes ej swant, at se wackra stenhus med halm-tak öfwer. En stor del af utshusen woro dock af trä, nämligen wäggarne gjorde af tjocka Ek-bräder. Taket på husen, antingen de då woro af tak-tegel eller halm, woro ganska branta och twära, så at det aldeles war omöjligt, at gå på dem, som hos oss i Sverige, hwarest halm-tak brukas, utan till alt sådant borde man hafwa stega, at stå på, der något war at förrätta på taket. Någn-watnet kunde altså icke länge dwäljas på et så twärsuttande tak. Halm-taken woro här gjorda på det sätt, at man först rest up ställningar af trä-wirke, hwarpå halm-

afket skulle läggas, genom det, at spiror af trä woro upreste från bägge långwäggarna, hwilka spiror med nedre ändan stödde sig på takfoten; men med den öfre lutade de tilhopa midt öfwer huset, och formerade der en angulum acutum. Twärts öfwer och öfwanpå dessa spiror woro slagne horizontela spjälor alt längs up efter spirorna, ända til kräppåsen, den ena raden af spjälor öfwanför den andra, ungefär en half aln emellan hwar rad. De hade sedan börjat lägga halmen ned wid takfoten, sålunda, at halmtaket kunde blifwa en half aln tjockt, ibland mer, ibland mindre. Halmen lades der således, at storändan på halmen vändes nedåt, och den mindre eller smala just öfwanför; men ytterst wid sidorna mot röstet wreds han så, at han de: ej låg parallelt med den andra på taket, utan snedt före, nämligen nedre ändan snedt ut mot röstet, och den öfre mera åt nra delen af taket, som ses af hosstående figur.

Halmen fästades sålunda, at när han war lagd, som man wille hafwa honom, bands den om wid öfra ändan med en widja af Wide eller Hasel, och så fast

fast wid någon af de ofwannämde horizontela spjäl-
lor. Nämligen, den nedersta raden af halmen bands
först sålunda fast wid taf-bandet; sedan lades annan
halm på den nyß fastbundna, dock litet ofwansföre,
så at den senare kom at öfvertäcka öfra delen
af den förut lagda och fastbundna halmen, samt
då tillika banden, hvarmed den blifwit fastbunden.
Härmed continuerades hwarstals ända up til
kropp-åsen, til desß hela tafet sålunda blifwit täckt.
På kropp-åsen lades af lång-halm så mycket och
tjockt en wille, twårt öfwer, då den bögdes och
wreds sålunda ned på ömse sidor om kropp-åsen,
samt bands sedan på ofwannämde sätt fast på bäg-
ge sidor om samma ås. På dessa halm-taf woro
ej lagde några Risskor eller annat, at nedtrycka el-
ler qwarhålla halmen mot storm och wäder;
emedan halmen war så wäl fastbunden, at det
icke war af nöden. Desutom hafwa såda-
na tyngder på halmen den olägenhet med sig,
at rågn-watten gerna kommer at stanna deremot,
och på de ställen åstadkommer en hastigare röta på
tafet. Det war hwete-halm, som taken här
woro täckte med, hwilken här på orten wäxer
mycket lång.

Den 30 Martii.

Swartmyllan, eller den jorden, som på
åkrarna låg öfwerst, war här ej af en sådan swart
färg, som jag sett uti Ryßland omkring Moscou,
samt emellan Moscou och Tulou, hwarest den ofta
ser swart ut som frut; utan den stötte här meren-
dels något på rödgult eller en Ocher-färg, hwilket
twiswelsutan kommit af den straxt derunder lika
färgade Graveln och leran. Swartmyllan under
gräs

gräs-wallen på backar och dylika ställen war ock gemenligen af samma Ocher-färg.

Wåpling, eller *Trifolium purpureum majus lativum, pratensi simile*, *Raf. syn.* 328. som af Angelsmän kallas *Clover*, war sådt här på en stor del af åkrar och inclosures eller små täppor, och det alltid, hwarest jag såg det, på broad-cast-land, eller på måst jämntlagt land, och ej på det, som låg i höga ryggar. Sedan denna är sådd, härvar den sällan ut mer än 2 år, innan den går ut, och måste sås om på nytt. Somliga hafwa den til 3 år; men aldrig mera. Här brukas den at sås med något fädeslag. Andra Sommaren efter, sedan den är sådd, bärgas den en, ja ofta 2 gånger. Derefter plöges landet up, och besås med Hwete, til des det åter efter några få år lägges til ång igen.

Åkrarna på denna orten, som stodo sådde med Hwete, woro merendels lagde i stiches eller four thorough land, det är, at hela åkern war lagd uti små ryggar, hwardera ryggen endast af fyra fåror, med tätta wattu-fåror emellan ryggar-na. Bredden på ryggen emellan wattu-fåror-na war en Swensk aln. Ryggarna eller dese stiches woro så gjorda, at de lågo högst midt på, och sluttade sedan på ömse sidor mot wattu-fåren. Wattu-fåror-na woro dragne från den högst belägna delen på åkern til den delen deraf, som låg djupast ned mot dällderna, alt i lineam rectam. Djup-leken af wattu-fåren war et qwarter, ibland mer, ibland mindre; bredden en half aln wid pass. Wid bägge ändarna på wattu-fåror-na, både öfwerst och neder, woro dragne 4 sådana stiches eller ryggar

ryggar med wattu-såvar emellan, alla af lika bredd som de andra, tvärts öfver åkern, eller at de stiches och wattu-såvar, som gingo från öfwersta til nedersta delen af åkern, gjorde med dessa angulos rectos, eller stodo perpendiculairt på dem. Dessa tvär-ryggar låra komma at göras för den orsaken skäl, at då man plöjer up och ned efter åkern, lämnas wid bägge ändarna alltid en bit upplögd, den nämligen, på hwilken dragarne wändas omkring, som sedan måste på detta sättet plöjas up tvärts öfver.

Humla blefwo wi på intet ställe warse planterad wid gårdar och byar här i Hertfordshire, hwarest wi färdats fram. Jag frågade Farmer-na, om de icke hade Humla här? De swarade, at de här på orten ej plantera någon Humla, utan de köpa, alt hwad de deraf behöfwa til sit behof, ifrån Kent och de orter i England, der de i synnerhet lägga sig på Hummel-plantering. Iti England brukas ganska mycket den hälsosamma seden, at måst hwar ort lägger sig på något wist i Landthushållningen at upodla, nämligen det, som bäst wil der trivas och komma fort, och lämna det andra til en annan ort. De tro sig winna mera härigenom, än om de idkade alla delar af Landthushållningen; ty utom det, at den, som har många järn i elden, måste nödwändigt bränna somliga, så tycka de ej löna mödan, at tvinga Naturen. Således är Åkerbruket deras förnämsta gövömål i Hertfordshire, Hummel-stötsel och Kirsbärs-träns-culturen i Kent, Sära-stötseln på en annan ort, Boskapens på en annan &c. De sälja då sin egen Wara, och köpa sig, hwad de

sjelfwe

sjelfwe ej äga, eller ock byta de Wara mot Wara.

Tjenste-folk. En Farmer här på orten håller sjelf ej mycket tjenste-folk. Då han har en dräng och en piga, har han nog. Mången Farmer är ock, som icke har någon dräng. Mig för-säkrades, at i hela Little Gaddesden ej skulle wara 12 drängar, som tjena såsom drängar för års-lön. Ty här är den seden, at hwar Farmer brukar måst dagswerks-karlar, som arbeta för dags-penning, at förrätta alla sina syflor med, både på åker, äng, i lada med tröskning oc. hwarmed de tro sig mycket lättare komma ut, än at sjelfwa hålla och föda mycket tjenste-folk til sit landt-bruk, för många orsaker skul. Det är ock derföre, som i hwar Stad, Socken, By (Town; Parish och Village) bo en stor höp arbets-karlar och fattigt folk, som endast föda sig och de sina dermed, at de gå och arbeta hos Farmers, Gentlemen och andra förmögna för dags- eller wecko-penning. Här i Little Gaddesden får en arbets-karl 8 a 10 pence a 1 shill. om dagen. Uti Woodford i Essex gaf min wård 9 shilling i weckan at hwar arbets-karl, som han hade hos sig at tröska, samt hölt dem desfför utan med swag-dricka. När en arbets-karl får här i Little Gaddesden 1 shilling om dagen eller litet mindre, så bör han sjelf hålla sig mat, och bestås honom då af Farmern, eller den, som lagt honom, ingen ting widare, utom swag-dricka eller spis-öl, som öfweralt är brukeligt, at låta dagswerks-karlar få för intet. Timber-karlar, som satte up et nytt plant, fingo af wår wård 18 pence om dagen, och höllo sig då sjelfwe mat och alt.

Kor hade de ej i särdeles myckenhet här i Little Gaddesden. En Farmer hade sällan öfver 3 a 4, östa mindre. Det försäkrades mig, at i hela Little Gaddesden woro näppeligen öfver 20 Kor. Hela Wintern, ända til Maji-månad, hållas de hemma wid gården i hus, och födas med tort hö; men sedan få de frihet, at om Sommaren gå ute i betes-hagarna, och der söka sin föda. Orsaken, hwarföre de här i denna och andra här omkring belägna byar hafwa så få Kor, sades wara den, at de hafwa så liter betes=mark och ängar; emedan det mästa är bara åker; men på andra orter längre härifrån, der de hafwa stora betes=marker, sades wara ymnighet af Kor.

Getter brukades ej här. En enda Farmer, Mr. Willjams, hade dock 2:ne stycken, nämligen en Bäck och en Get, hwilka wistes mig, som någott rart, det de trodde jag ej sett förut. Han sade sig hålla dem mäst i stallet, emedan han war af den tanka, at hästarna mådde wäl deraf.

Ormbunkar, *Pteris* (*Linn. Flor. Svec.* 843.) *Filix ramosa major*, *pinnulis obtusis non dentatis* C. B. *conf. Raj. syn.* 124. wärte til ganska stor ymnighet på högderna, wid och uti häckar, samt annorstäds. Hos en Farmer såg jag denna samlad, torkad, hemförd och der lagd i två högar, hwardera af dem så stor, som et litet hus, samt täckte noga med halm. Jag frågade, hwartil de skulle bruka denna myckenhet af Ormbunkar. Mig swartes: Til allehanda slags bränse, hwartil eljest brukas wed, *Genista spinosa*, med mera. I synnerhet sade de sig bruka denna wid Malts be-
redning

redning och torfning, bryggning och dylikt. Vid minna spårer-gångar sedan, på åtskilliga kanter omkring Little Gaddesden, fann jag denna alltid wära i stor myckenhet på alla betes-marcker eller högder. Af den goda jordmon war den gemenligen här wuxen til större högd och frodighet, än hos oss i Sverige. Wi sågo ock åtskilliga ställen, der de huggit af den samma, och samlat den til brånse. Uti Hertigens af Bridgwater-Park, som låg tätt wid Little Gaddesden, war et stort Tegel-bruk, der en myckenhet Tegel blef slagit. Det brånse, som der brukades, at läggas i Tegel-ugnarna och bränna Teglet med, war små knippor och qwishtar af Bosk, men enkannerligen dese Ormbunkar. Wi sågo stora högar-häraf ligga wid Tegel-bruket, täckte med halm. Folket sade, at dese Ormbunkar gifwa wid bränningen en mycket starkare hetta, än många träslag: Genista spinosa sades ej på långt när derutinnan gå up mot denna. En gammal hederlig Farmer försäkrade mig, at Ormbunkar böra räknas bland det bästa brånset, som han af långlig förfarenhet kunde intyga. Han brukade den til bakning och mycket annat. På många ställen ses ock den samlad, och strödd bland annan halm under Boskapen i få-gården, at der ligga och rutna, samt dymedelst öka gödseln. Likaledes brukas den, at lägga nederst på botten under Swete-Art- och Korn-stackar.

Den 31 Martii.

Förmiddagen gingo wi öfwer åtskilliga åkrar, ångar och betes-marcker, at bese orten och landet, til des belägenhet.

Arter woro här sådda på ganska många ställen, och det alt uti broad-cast-land, eller på jämna åkerstycken. Swart cast eller rum emellan wattu-såren war ungefär 10 alnar bredt. En tvårsår gick nederst wid ändan. Men jag såg ej, til hwad nytta; ty den lade lika som en mull-bänk der nedre, och qwarhölte det watnet, som flöt ofwanfrån dit ned, då det hade rägnat; ty banken wid wattu-såren war så stor och bred, at den dånade mot det neshlytande watnet, och hindrade des afriinnande. Arterne woro här antingen sådde på samma sätt, som wi så war såd, eller ock i rader.

Belågenheten af Byarna eller en *Parish* war gemenligen sådan: Gårdarna woro byggda alle i en rad, ibland helt tätt wid hwarandra, ibland längre emellan. På ena sidan om och längs wid byen låg altid betes- och utmarken, och på den andra deras trågårdar, åkrar, ångar och beteshagar. På den sidan, som utmarken war, gick altid en gata eller wäg tätt wid och längs efter Byen. Ibland syntes Kirsbärs-trån, Walnötts-trån, Bökar och dylika trån planterade utan för Portarna, dock ej tätt. På den andra sidan om Byen, som åkrarna ic. lågo, war närmast wid gården deras krydd- eller trägård. Derefter tog gemenligen åkrarna emot, dock ej altid, utan de omsade med ångar och betesmarker. Alla dese woro instängde och omgårdade med häckar, som bestodo måst af Hagtoru; men inblandade deribland Stårkebärs-buskar, Björnbärs-buskar, Lörne, Agrifolium, Alf, Lind, Salices, Ekar, Fogelkirsbärs-trån, samt ofta en myckenhet af stora Bökar, med mera. På följande ställen lågo

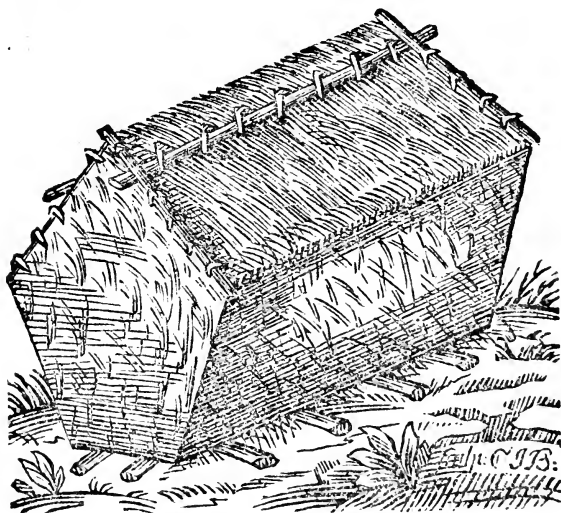
Byarna

Byarna på högder, annorstädes i dälder, så at derwid ej war något wist. Somlige Byar lågo dock ej på detta sättet, i synnerhet de, som woro uti Vale land; utan husen woro der bygde merendels kringströdde, som uti en Stad, fast mycket glesare. Åkrar och instängda täppor syntes der på alla sidor. En myckenhet af allehanda löf-trän woro planterade både inuti Byarna, utan för husen och längs efter gatorna, samt rundt omkring utan för Byarna, hwilket alt tjente til en prydnad för Byarna eller Parishen, som lågo lika som uti en trädgård, samt til en skygd emot blåst och kalla wäder, som uti Vale land spelade öfwer de stora åkrar.

Hö-stackar bruktes här i England öfweralt, så i Essex och Hertfordshire, som annorstäds, hwar jag warit. Jag blef nästan aldrig warse någon höslada på ångarna. Således hade de höet äfwen hemma wid gårdarna nästan mera i stackar, än i hus. Skapnaden på Engelska hö-stackarna war på alla ställen lika, nämligen de hade den skapnad, som et för sig sjelft stående hus, eller som en höslada på ångarna hos oss i Sverige; dock är taket nästan brantare, och nedre delen, som liknar wäggar, är gerna gjord så, at den sluttar ju mera inåt, ju närmare til marken, så at sjelfwa takfoten på sidorna och öfre gafweln på gafveländarna (at jag för likhet med hus så må kalla dem) stå längre ut, hwilket alt är gjordt, at watten och rågn så mycket mindre må skada höet. Öfwanpå äro dese stackar gemenligen wäl öfvertäckte med Hwete-halm. En hö-stack göres här på följande sätt: När höet är wäl tort, föres det til

den ort, stacken skal göras, hwarefter höet lägges i förenämde fyrkantiga huslika form, och trampas wäl. När hö-stacken aldeles fått sin rätta skapnad som et hus med röst uppå, börja de täcka den samma med Swete-halm, som sker sålunda: Litet ofswanför taf-foeten af hö-stacken stickes hål här och der horizontaliter efter hela hö-stackens taf med en kåpp: derpå tages lång Swete-halm, på hwilrens ena ända göres et weck, och wrides halmen med wecket tilhopa. Öfwersta delen af halmen eller wecket stoppas då med en kåpp uti hålen, som äro gjorda uti höet, hwarmedelst den fastnar.

När halmen sålunda blifwit stoppad in under höet hela raden längs öfwer taket, börja de en half aln eller mera ofswanföre, at göra likaledes öfwer hela taket, doct så, at denna raden bliv parallel

rallel med den förre eller nedra, då denne instoppade halmen täcker öfver öfra ändarna af den nedra raden. Sålunda fortfares, at instoppa halmen under höet ända til röstet eller öfversta toppen på taftet, då alltid den öfre halmen täcker ändarna af den nedra. Längs efter röstet, som liknar en krossås, lägges först Ormbunkar, och så halmderpå, hwilken fästes öfverst sålunda, at långa spjälkor eller språtar läggas öfver halmen tvärts

öfver taftet, hwilka fästas fast med flera qwister, som hosstående figur utwisar, och med nedra ändan slås ned i höet, så at krossen öfwantil trycker ned spjälken och håller fast halmen. På bägge sidor wid gaslarna gå från högsta ryggen långa språtar eller stänger ned efter hörnen på taftet, hwilka äro på samma sätt fästade med dylika krossar, som hålla fast halmen, och hindra, at icke wädret kan föra bårt honom på hörnen. Jag har frågat åtskilliga gamla Farmers och Landtmän, hwi de ej bruka lador här, at förwara höet uti? De hafwa swarat, at de höllo hö-stackar, när de blifwa wäl täckte med halm, långt bättre än Lador. Orsaken sade de wara, at då höet lägges i Lador, blir gemenligen den delen deraf, som ligger närmast til wäggarna, til 1 eller 2 qwarter från wäggen skämt, unligt och möjligt, mister sin behageliga luft, at Boskapen ej wil gerna äta det; men tvärt om behåller det i stackar sin söta och angenäma luft, ätes ganska begärligt af Boskapen, och är endast utan af den otäckta delen, som tager liten skada af rågn; men blir ändock ej så elakt, som det, hwilket lägges näst til wäggen i Ladan. Allt hö, som war satt i stack på de orter

i England, der jag rest, tages ej utur stacken på samma sätt, som hos oss i Sverige brukeligt är, nämligen at man riswer af det öfwersta först, och continuerar så nedåt; utan alt hö skäres utur stacken med en särdeles dertil gjord knif, hwilket sker sålunda: När de behöfwa något hö utur stacken åt Boskapen, börja de at skära på en af gafveländarna af stacken först, nämligen de begynna at dra öfwerst wid ryggen eller tåppen at skära löst flingor ungefär af en alns bredd eller mera, alt som de wela. Således fortfäres med skärningen twärts öfwer hela gafveländan upifrån ned til, alt som behöfwes. Wid denna skärning märkes, at det icke skäres perpendiculairt ned, utan ju mera en kommer nedåt, ju mera skäres smedt inåt stacken, så at, altid den öfre delen af stacken, der en skär, lutar öfwer och utanför den undra, på det höet i stacken icke må taga någon skada af wäta. På detta sättet skäres stacken sönder, tils nästan intet hö mera är qwar. Engelska höstackarna hafwa altså den förmön, at de ej taga skada af rågn, hwarfen då de röras eller icke röras. Hwaremot det Swenska sättet gör, at en antingen skal taga in hela stacken på en gång, eliet löpa fara, at elakt wäder skal skada honom, sedan han en gång blifwit rubbad ofwanpå; at förtiga, det structuren på den Engelska, på alt sätt förekommer wäta, det en del Swenska deremot tyckes mera befordra. Derjämte tro Engelska Farmerne, at höet, sålunda skurit litet i sänder från stacken, smakar Boskapen mycket bättre, ätes hållre af dem och behåller längre sin behageliga luft, än om de wille upriswa stacken på en gång, då åtminstone en stor, om ej största delen af höets behageliga luft skulle förswinna och förloras.

St. Foin war sådd i en eller annan täppa. Vi sågo ibland hela täppan sådd härmed och det alltid i broad land. Här hade inga Får eller andra Creatur betat denna Wår, hwartföre den stod här nog wackert, wårte merendels i klasar, och war nu til 3 twärfingers högd. Orten, der den wårte, låg emot Morgon-Solen; men en stor myckenhet af Måsa hade rotat in sig på de lediga rummen emellan denna *St. Foin*. Jordmon war den samma, som här öfweralt. När denna blifwit sådd en gång, kan den wara uti 15, 18 a 20 års tid, om det endast hwart tredje år gödes öfwanpå grunden, der den wårer.

Clover (*Trifolium purp. sativ.*) war sådt i en och annan inclosure eller täppa, och det alltid i broad-cast-land. På de ställen, som syntes warit sådda förledit år, stod den ganska grön, tät och wacker, af par twärfingers högd. På äldre ställen war den något glesare; men dock af lika högd. *Lucerne* brukas aldeles icke at sås på denna orten; emedan de tycka, at den ej lönar mödan.

Skogs-lundar syntes här och der. De bestodo af allehanda här i Angland wildt wårande löf-trån; ty af barr-trå har jag ej sett något, der jag rest i Essex och Hertfordshire, utom dem, som med flit warit planterade ut wid gårdar, och somligstads på fälten. Bökar woro dock de högsta trån i lunderna, som på denna orten wårte til en ansenlig myckenhet. Fogel-kirsbår, Lind, Ask, Hazel, Ek, Alpar, Salices, Poplar, Hagtorn, Edne, Glån, Hedera, Agrifolium, Björn-bårs-buskar, Lönn, med flera, täflade ofta med hwarandra i myckenhet. Afwenbof war här myc-

fet rar. På ömse sidor om dessa lundar lågo an-
 tingen åkrar ångar, betes-bagar, trä-gårdar, ut-
 marker eller byar. Agrifolium och Laureola sem-
 pervirens, jämte Hedera, som klångde sig up ef-
 ter träden, prydde dessa lunder nu Winter-tiden
 med sina täcka gröna blan. Jag såg et och annat
 stånd af Björnbärs-buskar, (Rubus maj. fructu
 nigro J. B.) som behållit sina gröna löf hela Win-
 teren, fast somliga af dem blifwit bruna och lika
 som brända. Genista spinosa wiste sig här ibland,
 och kunde på långt håll bedraga en, at tro, det
 han wore en En-buske, så lik syns han. Hans
 naturella jordmon är högländta, torra och ma-
 gra sand-marker och backar.

Mullwadar finnas i stor myckenhet så i Essex
 som Hertfordshire, och tilfoga Landtmannen ofta
 stor skada. Jag såg på åtskilliga ställen i Essex
 den ena Mullwads-högen bredewid den andra,
 och det i stor ymughet, samt merendels på åkrar.
 Här i Hertfordshire syntes likaledes en myckenhet
 af deras upkastade högar. De wäja ej för någon
 jord, som är torr. Uti Essex hade de sit tilhåld
 under svart-myllan, äfwen så i Hertfordshire;
 men så såg jag och här uti Little Gaddesden, at
 de upkastat sina högar i bara krita på en krita-backa
 wid en åker. De fångas gemenligen här med en
 särdeles art af fallor, som sättas ut för dem i des-
 ras hål. Drängarna roa sig gemenligen, at sätta
 ut efter dem dessa giller; emedan Farmern eller des-
 ras husbonde betalar dem något wist, när de les-
 werera til honom så och så många Mullwadar på
 en gång; derföre samla de dem flitigt och hänga
 dem up i knippor, til des de franna hinna til den
 begär

begärta quantiteten, då de upwisade den samma åt sin husbonde och få den lofwade betalningen. Dese Mullwadars fallor skola framdeles beskifwas och afritas.

Åkerrenar funnos wid somliga åkrar; dock mycket sällan. Bredden af dem war en Svensk aln. Dese woro endast på de större åkrar, och tjente som skilnad emellan Farmernas tegar.

Åkrarna woro här måst öfweralt indelte i små inclosureer eller täppor, alltid med lefwande häckar omkring dem i stället för gårdesgård; men der häcken war nedhuggen, stod en död häck eller gårdesgård upfatt, til des en ny häck wurit up. Gemmenligen woro måst alle dese inclosureer fyrkantiga, fast de ibland liknade Quadrater, ibland Oblonger; dock hade de ock ibland någon annan figur, som en någorlunda circular, trapetziformis &c. men de woro dock nog sällsynte.

Ängarna och Beteshagarna woro indelte på samma sätt, merendels i lika storlek och figur, som Åkrarna. Största delen, om ej alla, af dem, hafwa tillsörene warit åkrar, och blifwa per ordinem successionis åkrar igen; emedan Ängelska bruket merendels är, at ymsom lägga åker til äng och äng til åker. Största delen af dem woro så öfwerwäxte med Måsa af Bryis och Hypnis, at våra måst måslupne ängar i Swerige näppeligen kunna wara wärre. Swad orsaken härtil må wara, wet jag ej. Fåren gå i bet på en stor del af dessa, hela året, dag och natt, i torra och wåta. Mon deras trampning, samt betning, wid det marken ofta är nog wåt, gör, at gräset blir skadade

Dadt, samt upryckt med rot och förtynat? eller mon landet är mycket benägit för måska? Jag skulle tro det; ty en mark ligger här ej länge, sedan hon blifwit brukad och lagd igen nred plog, innan hon blir öfwerluppen med måska. Mon de rundt omkring planterade löf-trån bidraga något härtil? Det synes mycket likt; ty man skal gemenligen se, at måsta måskan håller til wid och under löf-tråden, samt hålst i deras skugga, i synnerhet på Norra sidan om dem, hwadan den flyttar sig mer och mer ut på landet. Jag såg dock här och der en och annan täppa, som måst aldeles war fri härifrån, och deri gräs-wårten war tät och mycket wacker, och när jag såg nogare til, så war dyn-gan eller gödseln spridd ut öfwer gräs-wallen derstädes.

Ärtter tröskades på somliga ställen ännu denna tiden. Wid en stor sädes-lada, som war bygd för sig sjelf långt från andra gårdar wid åkrar, sågo wi en stor stack af Ärt-halm ännu otröskad. Den bestod af de slags Ärtter, som här kallas Maple Pea, och brukas til föda för Swin. Ärt-halm-stacken hade samma skapnad, som hö-stackarna härstädes, nämligen at den liknade en hö-lada. Dess längd war 10 alnar, bredd 8, högd wid sidorna 9 quarter; men midt på gafwel-ändan eller til det, som liknade kropp-ås, 5 alnar. Öfwan på war den täckt med Hwete-halm. Rundt omkring war den omgårdad med Glån, som war satt tätt bredewid den, och förhindrade, at Creatur ej kunde komma den när.

Ros-kåls eller Ros-blads nytta til Sallad eller grön-kål. Det är bekant, at här i Ang-land

land är den sedwånjan, at så Roswor på åkrar til föda för Får, hwarest de gå i bet, hwarom mera längre fram. Rosworna stå alltså denna tiden här på åkern. Qwinfolken plåga skära af de unga flena bladen, som denna tiden skjuta ut, samt tillaga dem på samma sätt, som wi tilreda Spinat i Sverige, med litet Smör, och äta den så tillika med deras stekar. En, som ej ätit häraf, skulle hafwa swårt at föreställa sig, hwad behagelig och wälsmakande rätt detta är. De sade, at Ros-bladen ej duga någon annan tid på året härtil, än denna.

Igelkottar finnas här på orten willa. Karlarna förde en til mig, som de tagit på marken, hwilken sedan practicerade sig ut genom dören natten derpå. En gammal Farmer berättade, at dese suga mjölken af Korna, då de ligga ned på marken, samt eljest göra dem skada.

Rosdynga war förd och lagd i små lås tätt bredewid hwarandra på åkern; men ännu outbredd; Den bestod merendels af Halm-byhja; ty här brukas, at breda en myckenhet halm ut på få-gården under Boskapen, der de ligga, hwilken halm sedan skattas tilhopa i högar, lämnas at ligga och rutna litet, samt föres sedan ut på åkern. Denna utförde dyngan skulle efter få dagar bredas ut, plåsas ned, och landet besås med Korn eller Roswor.

Grindar brukades måst wid alla täppor eller inclosure, hwarigenom man skulle föra med häst eller ock drifwa Fåren. Grindens högd war dock sällan öfwer 6 a 8 quarter, ofta nog usla. Hwar inclosure hade gemenligen en sådan grind.

grind. Man måste lyfta den både up och igen. Eljest der någon gång-wäg gief genom någon in-closare, war gemenligen wid häcken en klif-stätte på något ställe, deröfwer en kundlekonna; ty häckarna, som bestodo af taggiga Hagtorn, betoge en snart den lusten, at klifwa eller tränga sig öfwer eller genom den, utan man måste gå genom grinden eller öfwer stättan.

Den 1 April.

AGRIFOLIUM *Raj. syn. 466.* hade af sig sjelf wäxt på sonliga ställen här wid Little Gaddesden tätt utan för gårdarna på betesmarken. De der wid boende hade ständigt klipt af de samma med flit, så at dessa trån ej fingo wäxa i längd, utan widgag sig ut med sina grenar til en ansenlig widd. Orsaken, hwarföre de sålunda klippt dem, war, at qwinfolken måtte få lägga sina lin-fläder, som de twättat, derpå at torkas, hwartil de nu woro ganska tjenlige.

Såg-ställen, hwarest de sågade sönder stäckspar och klabbar til bräder och annat, hade de här i England wid de flästa gårdar, samt på et behändigt sätt gjorde. I stället för, at wi hos oss i Swerige hafwa Såg-bäckar, på hwilka wi med mycket besvär måste lyfta de stäckspar, wi wilje såga sönder, hafwa de här gräft en graf ned i jorden om en famns djup, mer eller mindre. Längden af samma graf är gemenligen 3 a 4 alnar; bredden $1\frac{1}{2}$ a 2 dito. På alla sidor inuti är den gemenligen fodrad med bräder, at ej mulen må rafa ned från sidorna in i den samma. De Sågar, som här allmänneligen brukas, äro et bredt Såg-blad med

med handtag i hwardera ändan. En Karl står derföre ned i gropen, och den andra ofwänföre, som hålla i hwar sin ända af Säg-bladet. Ståcken hafwa de wältrat tvärs öfwer gropen, då de wela säga den tvärt af, eller längs efter den samma, när de wela säga den til bräder. De slippa således, at lyfta ståckarna up på Säg-bäckar eller höga ställningar. När någon af Snickare eller andra köpa sig en hel Bok i Skogen eller wid någon af åkrarna, säga de först omkull den samma tätt wid marken, och sedan de således fått trädet omkull, göra de sig ej den omkostnaden, at föra hem hela trädet, som det fallit, utan de säga det i mindre stycken på stället, der det wuxit, gräfwä der en fanns djup grop, eller af den skapnad, som nu beskrifwen är, hwarest de säga trädet sönder, antingen til bräder eller hwad de wela.

Snails eller Sniglar kunna ofta åstadkomma stor skada på åker och äng. Mr. Ellis wiste mig i går et bref, som han fått från en lärde och förfaren Gentleman, hwilken har stor lust för Landthushållning, uti hwilket bref denna Gentleman berättar, at, då han efter sin Faders död emottog gendomen, fanns wid en sten-wall på des ågor en gruswelig myckenhet af Snails eller Sniglar, om om morgonen för Solens upgång woro ute på gräset och åkrarna, der de gjorde stor skada. En gång märkte han, at, då Swinen släptes ut om morgonen, och kommo at gå förbi denna wallen, lämnade de all annan föda, och begynte enast upleta och äta dessa Sniglar: Han fick häraf ledning, at låta gåsar gå ut om morgonen, sedan daggen ännu låg starkt qwar på marken, och

och samla dem i korgar, samt försöka, at gifwa dem hemma åt Swinen, då han hade det nöjet at se, huru Swinen med den begärighet äto dem som hade det varit deras utvaldaste föda. Han lät sedan ej förtryta sig, at hwar dag låta samla här af, samt föda Swinen härmed, som ej alle näst blefwo smålfeta, så at håret föll af dem, utaf och, då en Gris, som härmed war född, slaktades, befans det fött wara det wälsmakligaste, som någonsin kan gifwas af det släktet.

Tegel-sten sönderstört til fint pulfver eller mjöl, bruktes här, at skura eller polera allehande järn- och mäsings-werk uti et hushåld, som lius stakar, lius-saxar, knif-skast, eld-tänger ic. Något af detta pulfver lades helt tørt uti en flut hwarmed järn- eller mäsings-redskapen gneds. Om detta pulfvret är wätt, blifwer redskapen, som gnides dermed, ärgig derefter.

Den 2 April.

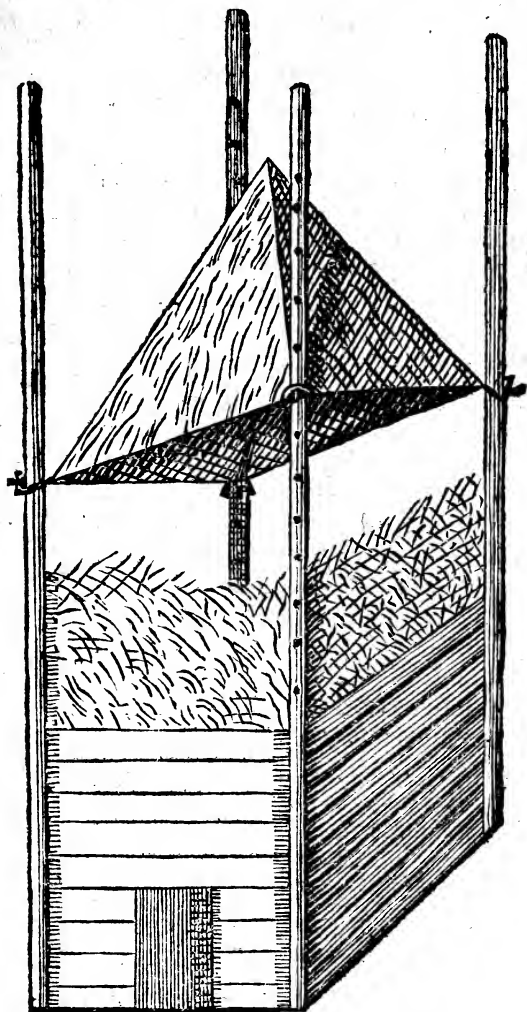
Förmiddagen gingo wi omkring uti den Parken, som låg S. W. om och tätt wid Little Gaddesden, och hörde til Hertigen af Bridgewater som unligen uti sina helt unga år afidit, och lämnat egendomen åt sina Systrar och yngre Broder hwilken nu war 11 år. Sjelfwa Sten-huset, som war mycket wackert, låg midt uti Parken, från hwilken gingo Prospekter til 4 kanter midt igenom Parken, huggne in linea recta. Parken bestod enkannerligen af höga, tjocka och tätta Böktr med någon Ek blandad deribland, Hagtoru, Ask, Hazel och dylika syntes der och på somliga ställen

Hjortars föda och nytta 2c. Vi sågo en ganska stor myckenhet Hjortar, både större och mindre, som höllos här i denna Parken. Några få af dem woro snö-hwita; men de flästa merendels af sådan brun-grå färg som Harar. En man, som fölgde oss, försäkrade, at der woro öfwer 1000:de stycken, som nu här höllos, hwilket wi ock ej hade swårt at tro, i anseende dertil, at wi sågo stora hopar här af på hwart ställe wi kommo i Parken. På åtskilliga ställen lågo nedhuggna och lagda färska unga Bökar, Askar och Hagtorn, hwaraf de gnagit Barken, så at dese trån nu woro aldeles utan bark. Äst war dock, som af alla trån war måst lagd för dem, och hwaraf de måst gnagit. Dese affskalade trån woro, sedan de blifwit torra, et ståteligt bränsl. På et och annat ställe war hus upfatt, som gemenligen bestod af et tak på stolpar: der midt inunder gick en lång häck, hopfatt af 2 grindar, som med nedra delen woro tilhopa fogade, at höet kunde läggas emellan dem. Här hade Hjortarna uti elakt wäder sit tilhåld, och fingo sin föda af det hö, som då blef lagdt för dem uti häckar. Om Sommaren fingo de sin föda utaf gräset i Parken, men om Winteren af det hö, som om Sommaren til den ändan blifwit fördt i lador, hwaraf här i Parken woro flere. Det är bekant, at Hjort-hanarna hafwa horn, men honorna icke, samt at hanarna fälla sina horn en gång hwart år, då nya wäxa i stället. Det war altså denna tiden på året, som de begynte fälla sina horn. Vi sågo dem, som nu endast hade et; det andra war redan affallit. Nyttan, som fölgde af dese djur, utom det nöjet, ägaren hade af dem, är, at kött-

tet hålles för en delice: skinnen äro ståtliga til byxor oc. hornen begärliga af ätställiga handtverkare til knifskast och dylikt, jämte det, at de säljas til Apothecare för deras Medicinska nytta.

Ut förekomma höets hoybrinnande. Uti en af de lador, der hd war samlat för Hjortarna, wistes oss et sätt, huru de förekomma, at nyss infördt hö ej må taga någon skada af hoybrinnande, som skedde sålunda, at de slagit ihop trunnor eller fyrkantiga tuber af 4 bräder, til en samms längd, mer eller mindre. Bredden af hwar sida war $\frac{1}{2}$ aln. Dese sattes här och der perpend. uti höet, då det lades i ladan, samt lagades så, at wädret gensem de hål de lemnat, som at spela igenom höet, hwaraf den warma ångan, som förorsakar höets brinnande, som at drifwa bort. Dese canaler ställas i höet, då det lägges i ladan, och när det är inpackadt, dragas de up, då de lämna et hål efter sig, hwarigenom ångan går up. Somliga betjena sig af tunnor eller stålringar härtil. På lika sätt brukas dese, då en nödgas lägga ej aldeles torr säd i lador.

Hö-lada med tak, at lyfta up och ned. Bland andra lador, hwar i hö förwarades för Hjortarna, singo wi här se en, som war på et synnerligt sätt gjord, det är, at när något af det hö, som låg uti henne, togs bort, kunde taket sällas ned derefter, så at det nästan altid låg tätt på höet, der så åstundades. Sättet war detta: De hade i förkant slagit ned 4 stälpar, en i hwar hörn. Stälparnas längd war 15 alnar: widden emellan hwar stälpe war 7 alnar. Nederst woro emellan

emellan dessa stälpar gjorda wäggar af *Et-träder*, som woro fastslagne wid stälparna. Högden på wäggarna från marken war 4 alnar. Öfwanför bräd-wäggarna war et halm-tak emellan stälparna, hwilket tak hängde öfwer huset, war convext, och formerade absolut en half octogon, som dock bordt haft litet oblonga latera. Takbanden woro af trä, inbuggne i hwarandra wid ändarna. De gingo alla tätt utan för stälparna, så at stälpen stod tätt i angeln, som 2 sidor af takfoten gjorde med hwarandra. Et krokigt trä war sedan slagit fast med ena ändan wid den ena takfoten, och med den andra wid den andra af dem, som formerade en rektangel, dock på det sätt, at denna krok kom at lita som formera i hörnet en liten triangel, då samma krok gjorde en latus och de andre tu formerades af de två takfötternas, då stälpen kom at gå midt igenom denna triangeln. På andra jag sett, har takbanden gått innansför stälparna, och kroken utansföre, alt som en welat. Uti stälparna woro åtskilliga hål midt igenom dem, det ena litet öfwanför det andra. När nu halm-taket skulle lyftas högre up, så freg en Karl wid hwar horn, och med axeln lyfte det up, då en tjock järn-pinna sattes uti något af hålen, så högt en wille hafwa det, hwar på taket sedan hwilade. När taket lyftes up, följde fot-bandets horn tätt ut med stälparna. Wille en fälla det längre ned, togos pinnarna ut, at det sakta föll ned, så långt som åstundades. Tjockleken af halmen på halm-taket war $1\frac{1}{2}$ qwarter. Stacken war nu full af hö, uplastad til par alnar under taket.

Uf hward wårter høet härstådes bestod. Som gräs-wårten på ångarna och betes-marcken denna tiden war så stackig och af Creaturen afbiten, at jag omöjeligen kunde taga reda på de wårter och örter, hwaraf gräs-wårten der bestod; så använde wi en par timar, at ransaka høet här i ladorna, och at utleta samt upteckna alla slags wårter, som deri fants, at wi deraf måtte kunna döma om høets godhet. Jag wil, så mycket görligt är, ställa dem i ordning efter deras myckenhet, så at de wårter, som funnos här i största ymnoghet, och mera, än af de andra, få den heder, at stå främst; men de, af hwilka här funnos aldraminst, komma at lämnas sist. De woro följande:

LOTUS. *Loti corniculatæ major species* J. B. Raj. syn. 334. Jag kunde ej finna, hwaruti denna war skild från *Lotus l. Melilotus pentaphyllos minor glabra* C. B. som finnes hos oss i Sverige i synnerhet. En gåsse, som war med oss, kallade det Ladyfinger Gräs. Jag bar sedan et stånd deraf hem til Mr. Ellis, och frågade, om icke detta wore hans Ladyfinger Gräs, som han så oförlifneligen berömmet, och sätter fram för alla andra gräs-slag uti sin *Modern Husbandman*, för the highest perfection the most proper Hay for feeding Saddle-Horses, Deer, Sheep and Rabbits, samt för Cattle, med flere uphöjande ord? Han swarade, at det war just det rätta och samma, som han på förenämde och flera ställen så högeligen berömt. Detta fans bland høet i stor myckenhet och måst af alla slagen.

Röd Wåpling *Linn. Flor. Sv. 615.* i stor myckenhet.

Swit Wåpling *Linn. Flor. Svec.* 612. mycset, dock ej som föregående.

KAMBEYING *Linn. Flor. Svec.* 81. måst af alla gräs-slag.

GRAMEN lanatum Dalech. *Linn. Fl. Sv.* 67. tämmeligen.

Sundåring *Linn. Fl. Sv.* 83. tåflade i myckenhet med nst föregående Gramen lanatum.

CENTAUREA *Linn. Flor. Svec.* 709. *Jacca nigra* prat. lætifolia C. B. tämmeligen.

LATHYRUS 599. fylv. lut. fol. viciæ C. B. något.

PHLEUM, **Ång-kampe**, *Linn. Fl. Sv.* 50. tämmeligen.

Ång-Safre *Linn. Fl. Sv.* 96. något litet.

ANTHOXANTHUM *Linn. Fl. Sv.* 29. något.

HIERACIUM, en Sort deraf med fol. lin. hirsut. något.

FESTUCA *Linn. Flor. Svec.* 93. något stånd.

CHRYSANTHEMUM. *Bellis major*. J. B. dito.

BRIZA. dito.

AGROSTIS. *Arist. maj. prat.* dito.

SERRATULA. C. B. dito.

LINUM catharticum. dito.

VICIA, **Mus-årter**. dito.

FILIPENDULA vulg. dito.

PLANTAGO. fol. pubesc. *Linn. Flor. Svec.* 123. dito.

MILLEFOLIUM vulg. alb. C. B. et enda stånd.

Flera kunde wi ej finna här, ehuru wi länge letade derefter. *Papelionacca* gjorde allena inemot dubbelt så mycket, som de andra. En del af høet hade unknat något; men mycket deraf war ofkad, och luftade ganska wäl.

At befria Sâdes-stackar för möß. Uti Hertigens af Bridgwaters gård fingo wi se et särdeles sätt, at så bygga Sâdes-stackar, at ej mößent skulle nåskas til dem, i det botten, hwarpå Sâdesstacken stod, ej war ned på marken, utan stod på pelare, 6 qvarter ifrån jorden. Sâdesstackens botten, som war af trä, war antingen fyrkantig eller rund. Den hwilade på 8 a 10 pelare, utom en annan dito, som stod midt under botten. Pelarena woro i fyrkant murade af tegel, hwar sida $\frac{1}{2}$ aln bred. Längden af pelarena war 5 qvarter. Öfwanpå hwar pelare war alltid lagd en tjock hålla eller sten, som räckte et qvarter på alla sidor utom pelaren, och således förhindrade, at möß o görligen kunde komma up til stacken. Öfwan på dessa hållar war botten sedan lagd. På somliga stälpar låg ej en sådan hålla öfwerst, utan öfre delen af pelaren war til 2 qvarters högd på alla sidor öfwerklädd med en tunn polerad måsing, som på lika sätt förekom mößens upstigande; emedan de omöjliggen kunde få fotfäste på denna polerade måsingen. Dessa Sâdes-stackar hade defutom den förmon, at wädret fick spela under dem. Öfwanpå betäcktes de wäl med halm.

Wattkonst, at draga up watten med. Förberörde Hertigs gård war belägen på en af Kritbackarna härstädes, hwarest ingen källa war, at få godt watten utur; derföre hade de låtit gräfwä en brunn ned igenom Kritbacken til ganska många famnars djup. At få up watten utur den samma, war et stort hjul byggt, som hade en tjock axelståck, omkring hwilken gingo stora rep, som på hwardera ändan hade en stor balja fästad, dock på

det sätt, at när den ena baljan med watten gick up, gick den andra tom ned. Uti det stora hjulet leddes en häst, som med sin gång inne uti hjulet dref det omkring, och således lyftes baljorna up och ned. Utur baljorna haldes wattnet i stora hoar, gjorde af bly, derifrån det sedan leddes genom blycanaler och rännor til de ställen det behöfdes. Wi sågo ock här reservoarer för detta wattnet murade af bara tegel.

Spånors förwarande. Utan för Hertigens gård höllo en hop arbetskarlar på, at slögda åtskilligt. Spånorna, som blefwo derefter, lämnades ej, at ligga omkringströdde på backen, utan en af karlarnas syftla war, at samla dem tilhopa, lägga dem up i högar, som merendels liknade Coner, at så lämnas at torfas, hwarefter de fördes under tak, at sedan brukas til bränsele.

Trårötters och qwistars afsamma samlande til bränsele. Jag har förut omrört, at denna widlöftiga Parken merendels bestod af stora och höga Bökär, med flera trån. De hade här och der nedhuggit några deraf, sålt den slåta delen hårt, eller sågat den sönder til bräder; men det som af stammen warit qwistigt och ojämt, blef sönderhuggit til wed och traswat up i famnar, at antingen användas til eget behof, eller förnämligast at säljas til dem, som bodde här omkring; men hade sjelfwe ej någon tilgång på bränsele. När Bökarna och träden blefwo af- och kullhuggna, skedde det när in wid jorden; 2 eller 3 år derefter blef den qwarlämnade stubben tillika med alla derifrån gående rötter, större och mindre, som man kunde finna, upgräfwne, huggne i små biter, och uplagde

i fyr

i fyrkantiga aflånga högar, at torfas. Deras högd war 6 qwarter, bredden likadan; men somlige af dem woro $3\frac{1}{2}$ aln långa, andre dubbelt längre, eller 7 alnar. De hade wid rötternas upgräfning och samling warit så noga, at uti dessa högar lågo en stor hop fibrer af rötterna, hwars längd ej war öfwer 1 qwarter, och tjockleken ej större, än en Gås-penna. Dessa så uplagde rötter blefwo sålde til brånse åt dem, som bodde några Engelska mil rundt deromkring. Qwistarna af träden samlades granneligen tilhopa, höggos af til 6 qwarters längd och mindre, samt bundos i knippor, at på lika sätt försäljas til dem, som ej sjelfwe hade någon tilgång på brånse. Swedriges Kogs-öfande folk borde betrakta detta.

Råg, hwar til den sås och brukas. En gammal Farmer berättade mig, at de ej sådde Råg härstädes til föda för folk, utan at den sås om Hösten, at brukas följande Wår i April til föda för Får, sedan de förut ätit up Rosworna på Ros-landen. Fåren släppas då på Råg-brådden, at beta deraf, til des den blir så stackug, at de ej mera kunna föda sig. En del hushållare bruka sedan lämna Rågen, at stå och wåra, samt då den blifwit mogen, skära den; men de fläste plöja om jorden, derpå den wårt, samt bereda den för Swete-såde, då Fårens dynga och urin, samt Rågsbrodden blifwa en skön gödsel.

Roswors rätta ans. Roswor sås här i England mycket, så til föda för folk, som i synnerhet för allehanda slags Boskap, som Kor, Swin, Får ic. At så dem stora, bruka floke hushållare det grepet, at sedan de kommit up efter säningen, och blifwit något stora, brukas Hoing om-

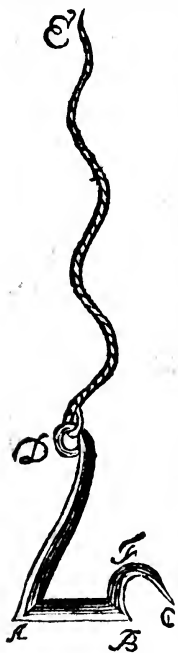
bring dem, det är, at de med en gråsta eller hacka, hvars järn är helt trubbigt och nästan rakt på ändan, samt inemot et qvarter bredt, hugga bårt en del af de sådda Rosworna på det sätt, at emellan hwar Roswa blir 9 tum. Detta mellanrummet hackas med samma instrument så up, at jorden deremellan blir helt lös. Det är då i denna lösa jorden, som Rosworna så ansenligen tiltaga, at de wäxa til större storlek, än en mans hustru. De brukas sedan til åtskilligt. Vintingen släppas Får på Roslandet, dock på en liten del i sänder, genom en fälla, då de der ej allenast hafwa en ynnig föda af Rosworna, utan göda och samma åter ansenligen genom sin dynga och urin; eller tagas Rosworna up til föda åt Får eller andra Kreatur hemma i huset, eller säljas de til sådana, som hafwa Får eller andra djur at göda, med mera dyligt, så at de på mångfalt sätt hafwa nytta häraf. En gammal Farmer berättade mig, at han af et enda Acre land, när Rosworna wille någorlunda fort, gementligen kunde förwärfwa sig 14, 16 til 18 Pund Sterlings inkomst, som dock allenast en wiß tid om året tagit in detta Acre land. Obs. Hoings-instrumenterne, som de brukade här på alla ställen, liknade aldeles de hackor, som de i Sverige, e. g. wid Ultuna, bruka wid Tobaks hoande, hwilka tör hända först kommit i modell här ifrån England.

Mr. Ellis fyrhjula Drillplog. Efter midnatten war jag hos Mr. Ellis, som då wißte mig nyttan af sin nyss upfundna fyrhjula Drillplog. Han sådde denna dag litet Hwete genom den samma. Landet war förut wäl brukadt, harswadt och lagdt i broad-land. En karl gick och drog Plogen, och den

den andre gick efter och styrde. Nyttan, som denna Plogen gjorde, war, at främst satt en liten Plog-bill, som plögde up såren, hwari såden, som såddes, skulle falla. Strax ofwänför denna Plog-bilen, dock mera bakåt, war en liten trätt, hwadan såden föll ned bakom Plog-bilen i såren. Utur den senare trätten föll den fina hopbundna gödseln öfwer den utsädda såden, och sist sattes harfwen, som antingen hade tinnar eller järn-skällor, at igenharfwa såden. Med et ord: den war måst af samma construction, som den Herr Probstem Westbäck upfunnit och beskriswit i Kongl. Wetensk. Acad. Handlingar. Mr. Ellis och jag woro ej af lika mening här om. Han sinictrade sig så mycket af sin invention, at han ock sade, at sedan Adam blef skapad, har icke blifwit upfunnit et så nyttigt Instrument och Machine, som denna Drill-plogen. Jag åter skulle alt för mycket beklaga människo-slågtet, om detta wore sant; ty sedan Mr. Ellis med 2:ne Karlar tilbragt hela eftermiddagen, at bruka denna plogen, hant han ej fyllest så ut en kanna såd. Föga war en half får sådd, innan man nödgades stanna och lagga om plogen. Då wille såden ej rinna: då fastnade mulden i hålet af bottnen på trätten: då harfwades kornen ej wäl nid, så at här woro frictions frictionum; och hade man i alla tider ej kunnat så på bättre sätt, än här skedde i dag, hade människo-slågtet långt för detta af hunger dödt bårt. Jag nekar dock ej, at, om denna Plogen rätt göres och brukas, kan den wid somliga sådesarter hafwa sin stora nytta, som wid arter 2c.

Järn-broddar, at klifwa up i tråden med.
Hos en arbetskarl fick jag se i dag en särdeles art

af järnbroddar, som de bruka, då de wela fliswä up i något trä, antingen at taga Iskorn-ungar, Krål-bon eller något annat; ty som träden här, til exempel Bökär ic. äro til många samnar nedan til aldeles utan qwistar och helt släta, så kunna de ej på annat sätt komma up, än med stegar eller med dese järnbroddar. De förre woro för kostsamma

och beswärliga at bära allestäds med sig; men de senare ej så. Deras skapnad kan bäst ses af hös stående Figur, hwarest C B A D wisar hela brädden, som är af järn, och D E remmen eller bandet, hwarmed den bindes fast wid benet. A B är den delen af brädden, som kommer at wara under skon, hwarpå en står, då en fliswer up. Längden af rummet emellan A och B är just passad efter bredden på skon. C är sielfwa udden på brädden, som alltid är på inra sidan om foten mot trädet. Längden från F til C är just två twärfinger. Den är slipad hwä, som den skarpaste och hwäaste knifsudd, at en så mycket bättre må kunna hugga in i trädet med den samma. Denna udden sluter sig ej i en acumen, som en knifsudd, utan är mera trubbig, och liknar närmare en smal huggbår; dock är udden ej aldeles så trubbig, utan mera oval. Wore den så smal-uddig, som en knif, torde den ej wära så stark, utan snarare springa af.

Järn-spik funnen midt i et træ. Några Earlar höllo på i dag, at säga i tu stäcker til bröder. Vid det de sågade en tjock klabb af Iis midt i tu, kunde de på en stund ej få såg-bladet stort fram, utan åtskilliga tänder deri gingo sönder. Anteligen, då de med mycken möda fått sågat klabben midt i tu, och wille se efter, hwad orsaken war, at sägen så stannade, funno de en stor järn-spik midt i trädet. Den war på alla sidor så omwryen af trädet, at wi näppeligen kunde annat se, än den warit ditwäxt; ty ingen förruttneelse synetes i trädet omkring honom. Den lärer warit slagen i trädet, då det warit ungt, och blifwit sedan så kringwryen och innessluten af det samma.

Den 3 April.

Kaniners slagt och gällning. Mr. Ellis berättade, at de här bruka slagta Kaniner på samma sätt, som et Swin eller annat Kreatur slagtas, nämligen, at en sticker det i strupen och tappar så ut blodet, då köttet skal wara långt behageligare, än då de slås ihjäl på det wanliga sättet med et slag öfwer nacken, eller lika som Harar dödas. Han mente sig wara den förste, som så begynt tagga lifwet af dem genom blodets aftappning. Eljest berättade han sig altid låta snöpa en del af harnarna, då deras kött skal blifwa margfalligt mera wälsmakeligt, än när de lämnas ofsnöpta.

Spisars skapnad. Nästan brännes mer wed af en Farmer och Landtman i England, än af en Bonde ic. i Swerige. England ligger några grader mera i Söder, än Swerige, är ock desutom med watten omslutit, som mildrar kölden

Kölden om Wintertiden. Derföre är ej underligt, at det är så stor skilnad emellan Wintrarna i Ang- land och Sverige, så at, då Boskapen i Swe- rige måste födas inne i hus 7 a 8 månader, går den här ute måst hela året, Winter och Sommar. Mången skulle derföre ej kunna föreställa sig, at de Angelska stugorna, hwari folket om Wintertiden wistas, wore kallare, än de Swenska, och än mindre skulle någon wela tro, at en Angesk Bond- de, Landtman, Torpare eller annan skulle bränna så mycket om ej mera wed om året, än en Swensk, i synnerhet emedan här äro så blida och karta Wintrar, samt orten defutom på de flåsta ställen när London mycket skoglös; men ändock är alt det- ta merendels och på wist sätt sant. Jag får näm- na orsaken: Spisarna äro här måst bygde på alla de sätt, som hos oss i Sverige, endast med den ättskilnad, at här aldrig brukas spjäll eller något annat i des ställe, at instånga wärman; utan spjäll är för en Angelsman, som aldrig varit utom Ang- land, et så obekant ting, at det är swårt, at så beskrifwa för honom, hwad spjäll är, at han skal kunna begripa det. Nej, här går all wärman fritt up genom korfstenen. Fönster, dörrar, tak, gålf ic. äro ej stoppade eller tätgjorda, utan luft och köld får fritt spela derigenom. Ingen måske på inra el- ler mellan-taket. Derföre är ej underligt, om det om Wintertiden är lika kallt inne, som ute. På landet i bondstugorna är gemenligen elds- hården så låg, at han är et planum med sielfwa gålfwet. Spisarna äro ock der inuti så stora, at 3 a 4 stor- lar kunna rymmas inuti sielfwa spisen, derpå de sitta, at wärma sig. Så snart luften begynner bli något swal, som gemenligen är från och med

en stor del af October til och med en stor del af April, brännes merendels wed i spisen från morgonen til aftenen. Här omkring sitter folket och värmar sig, och då kölden är något starkare, ses qwinfolken sitta wid elden, utan at göra det ringaste mer, än prata. Derföre är ock icke underligt, at en Angelsk Bonde icke bränner om året så mycket, om ej mera wed, än en Swenssk. Det samma kan ock säjas om en Angelsk Borgare, Präst, Gentleman &c.

Den 4 April.

Förmiddagen gingo wi omkring på ganska många åkrar, at göra våra anmärkningar wid deras åkerbruk med mera.

Jordmon härstädes. Jag har förut nämnt, at hela denna orten består af bara högder. Dese högder äro ej annat än bara Krit-bärg; ty gemensligen, då det gräfwes en aln ned i jorden, ofta och mindre, tager hufwva Krit-bärgen emot. Den jord, som ligger öfwerst i dagen, är här öfweralt af en brun färg, hwilken stöter litet på gult.

Åkers gödning, såning med Roswor, upförning &c. På et ställe hölt en Farmer på, at föra up sin åker, som tilförene varit gödd och bewärd med Roswor m. m. Jag frågade honom, huru han skött denna åkern? Han swarade: Förledit är i Maj-månad fördes Krita på den tillika med en myckenhet dynga, som här är näst bara halm, hwilket alt sprides ut och föres ned. Ut i Junii såddes hela denna inclosuren med Rosfrö. I September wid Michels-måso-tiden släptes Sären derpå, hwarest de sedan gått och betat til denna

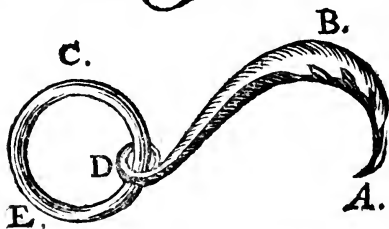
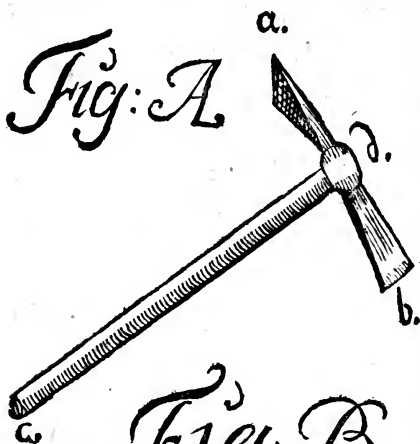
denna dag. Åkern blef, då den såddes med Rostfrö, lagd i broad land, och i dag, då den å nyo böriade plöjas up, lades den liksåledes i broad land, hwari de årnade i morgon så tvorn, om wårderleken blir wacker. Fåren med sin danga och urin, samt en del af de half rutnade Rostsvor, som nu plögdes ned, hjeipte anseñligen til at göra jorden fruktsam. De plögde först 4 a 6 fåror wid båda ändarna af åkern tvårs för den samma, och sedan plögdes hela åkern längs efter, så at alla de andra fårorna stodo perpendiculairt på fårorna wid ändan, som hästarna altid trampade ned wid roändningarna. Jag frågade orsaken, hwi han ej förde de fåror, som blifwit plögde wid ändarna, sist, som wi gøre? Farmern swarade, at som han i morgon torde wela så endast en del af åkern, nämligen det han hinner plöja up i dag, så hade han af nöden, at föra långfårorna wid ändan först; ty det bör märkas, at uti enskildta täppor eller inclosureer äro aldrig några åkerrenar midt på åkern. Diken ses ock aldrig i dessa orter på åkrar. Inclosuren ser inuti ut, som den wore endast et åkerstycke, den må wara stor eller liten; derföre när han för fårorna wid bägge ändarna, för han dem på en gång från den ena ändan af åkern til den andra, hwarigenom arbetet lisas. Alltså, om han i dag plögt på wårt sätt, nämligen lagt åkern först i fåror, och sedan dragit tvårsfåror wid bägge ändarna, at upföra den jord, som han wid ändarna wände ploggen på; så hade han endast kommit at föra et stycke af tvårsfårarna wid ändan, nämligen så myckert, som swarade mot den delen af åkern, han fört up i dag, hwarigenom han fått mera omak, än om han låtit gå från ena ändan

åndan til den andra. Åkern plögdes nog grund, som sades ske, at utöda ogräs. Den tu-hjula enkla Hertfordshire-Mogen war den, som til alt detta brukades. För somliga bruktes två hästar, för andra 3, åter för andra 4; ja om grunden war hård, spändes wäl 6 hästar för plogen. Här sattes altid hästarna partals för plogen, nämligen 2 i bredd, och ej efter hwarandra, som på somliga ställen skal wara brukeligt. Åtskillige förfarne Farmers sade, at åkern ej göddes oftare med Krita, än hwart 16, 18 a 20 år. Orsaken förebars, at, der han göddes oftare, blefwe jorden för torr, lös och lucker; men med annan gödsel göddes åkern altid hwart tredje år; ja flitige Farmers göda den sålunda hwart år.

Trå=verket i Plogarna. Allt trä=verket i Plogarna war härstädes af Ask, såsom et mycket hårdt och segt trä; undantagandes wänd=brädet, som merendels war gjordt af Bök; emedan Asken ej altid fanns til den tjocklek.

Huru gamla Bök och Ek=stubbar 2c. upgräfdes 2c. Uti en af åkrarna war wid en häck en lång åker=ren af 5 a 6 fammars bredd. Här och der stodo tjocka Bök=stubbar, samt då och då någon Ek=stubbe. Tråden, som wärt på dese stubbar, woro merendels afhuggna för 2:ne år tillbaka. Här hölt nu en karl på, at gräfwa och hugga up dem, som skedde sålunda: Han hackade först up mulden på ena sidan om stubben, tillika med alla de små rötter och fibrer, som gingo från den samma, med en yxa af den skapnad, som sig. A utwisar. Längden af denna yxa från a til b war 3 qwarter. Den war hwarf och något bred på

på bägge ändar; men med den åtskillnad, at ägget på den ena ändan war wändt sålunda, som ägget på en ordinair hugg-yra, och på den andra ändan som på en hacka eller skar-yra, fast skapnaden af denna hacka eller yra hwarken liknade en hugg-yra eller hacka. Alla dese lösthuggne rötter samlades

tillhopa och lades i små högar, at torkas. Sedan började han på, at hafwa sönder stubben, som skedde sålunda, at han hade en hop järn-wiggas, af hwilka han satte några i en rad midt och tvärs öfwer stubben, slog in den ena efter den andra, och dys medelst spjälkte den samma. Sedan continuerade karlen, at sätta den ena järnwiggan bredd wid den andra, alt som rännan

i stubben blef stor til, ända til 4 och flera wiggas bredd, hwaraf stubben mer och mer spjälktes, och gick altid den halwa delen af stubben, som började widga sig ut från det andra, emot den sidan, som

som Karlén förut gräfst bårt jorden och hackat up rötterna; emedan der ej fans den resistance, som på den andra. När han nu fått stubben således tämmeligen sönderbruten, brukade han järnhackan, (se fig. B.) som han på Engelska kallade Dog, at vidare aldeles slita och bryta isfrån halfwa stubben, i det han hängde haken D B A fast på den klufna stubben uti selswa rännan wid A. Sedan sattes en stark stång genom järn-ringen C D E, hwilken stång war skodd med järn på den ändan, som tråddes i järn-ringen. Wid ändan af denna järn-stöningen woro 2:ne järn-tänder, hwar med stången kunde fästas wid stubben. Han satte då den järn-skodda ändan ned mot marken eller wid roten på stubben, och började bända den andra ändan af stången ned, då tanden A på hakan drog och slet det löstfilade halfwa stycket bårt från den andra halfparten af stubben. På föreskrifne sätt ref han sönder och lös hela stubben. Denne Dog war hel och hållen, så med ring som med krok, af järn. Diametern af ringen war 7 tum. Krokens längd en half aln. Bredden på kroken wid B, der den war tjockast, war 2 tum, det skådes på hakan en tum. Inuti hakan emellan A och B woro åtskilliga inbuggna skårer, at den måtte fastna desto bättre. Sedan han fått up hela stubben, högg och flöfs den sönder til wed. Orsaken, hwarföre Karlén tog up dessa stubbar, war, dels at härigenom bekomma wed, dels och förnämligast, emedan han wille taga up denna breda renen til åker. Han berättade ock, at många Acre land på detta sätt mångenstäds här omkring blifwit uptagne och gjorde til åker eller ång. Med en trä-klubba dref han ned järn-wig-

garna, och då han gief hem, hade han 2 bräder af den längd som klubben, hopplagne wid sidorna ad angulum rectum, dem han lade som et taf öfwer klubben, at den ej måtte taga någon skada af rågn.

Måsa nog på Krit-jord. Jag har tillföre-
ne sagt p. 364. at all jord-men på denna trakten
war ej annat, än Krit-grund. Jcke desto mindre
märkte jag, at måsen wille utroligen wäl trivas
på den samma; ty måst alla ångar, åker-renar
mot häckarna, betes-hagar, utmarker, med et
ord: all gräs-grund, som ej ofta blef omlagad och
gödd, war så öfwerwärt med måsa af Bryis och
Hypnis, at våra måst måslupna ångar i Swe-
rige nåppeligen kunna wara warre. Wi märkte,
at på somliga af dessa måslupna ställen woro här
och der gröna plättar af et frodigt grönt gräs,
hwilket wi tillskrefwo Gårens dynga och urin, som
de låra fält på dessa ställen, eller något annat gös-
dande ting.

Zuru Bøkar fällas omkull. Här på orten
är Bøken den måsta bland alla trån. Hon hugges
fällan ned med yra, utan sägas med en lång säg
omkull, hwilket sker helt tätt wid marken, eller
nåppeligen en twår-hand öfwanför den samma.
Når således något mer, än halsparten af trädet,
blifwit affågadt, och det med sin tyngd börjar
trycka ned på säg-bladet, at det ej kan dragas fram
eller tillbaka, slå de in järn-wiggan i sjelfwa hålet
eller rännan, som säg-bladet gjort, och således
lyfta på en sida up trädet, at det med sin tyngd
icke kan hindra säg-bladet.

Bøkars sönderfågning och säg-spåns nytta.
På en af åkrarna höllo par karlar på, at säga sönder

der Bökär til smala bräder, at brukas til sköfflar. De hade grävt sig et hål ned i jorden, på sätt, som p. 220. är omtalt, hvaröfwer de lade stäckarna, när de sågade, då altid den ena kanten stod ned i gropen. Trädet sågades först i klabbar af 6 qvarters längd, dese åter til så smala och tunna bräder, som fanns nödigt. De klabbar, som woro sågade tvärt af, stältes påända, så at den ena ändan stod ned på jorden och den andra up i värdret. Den öfra ändan war täckt af den sågspån til en tvårfingers tjocklek, som föll wid sågningen. Detta skedde til den ändan, at hindra, det klabben ej skulle taga några sprickor eller råmnor af Solen. Jag frågade, om denna sågspån ej dugde til någon annan nytta? Flere, som jag här om tillsporde, gafs mig det svar, at, då den blir tår, brukas den til bränse, samt at den samma säljes på skoglösa orter per bushels eller tunnals, at brukas dertil.

Bökars ålder. På en af de största Bökär, som här war nederhuggen, räknade wi såsringarna, at få weta trädets ålder, samt at se, huru god jordmønen war, at drifwa träden snart til storlek. En tvårfhand ofwänför märken war diametern netto 7 qvarter. Wi räknade här 86 såsringar, som utwiste, at trädets ålder war 86 år. De innersta och yttersta såsringarne woro nog smala, nämligen af $\frac{1}{8}$ a $\frac{1}{6}$ dels tumms tjocklek; men wid den tiden, då trädet varit wid 30 års ålder, har det gjort den starkaste wäxten årligen i tjockleken; ty en enda såsring war ofta der til en half tums tjocklek. Föga war någon under $\frac{1}{4}$ tumms tjocklek, utan gemenligen emellan $\frac{1}{4}$ och $\frac{1}{2}$ tum.

Det war mycket lätt, at mäta diametern på stocken; ty den war med såg fullsågad. Längden af denna stock från storändan til den lilla war 14 alnar och 3 qvarter. Saf-ringarna räknades sedan i lilla ändan, som der utwijre trädets ålder til 65 år. Diametern war här 3 qvarter och en tum. 5 qvarter ofswanföre, der trädet war afhugget wid roten, war diametern af det samma 5 qvarter och 2 tum: peripherien på samma ställe war 4 goda alnar.

En Eks ålder. En Ek-stubbe mättes, huru gammal den war, då wi af saf-ringarna funno, at dess ålder varit 40 år. Diametern af denna war 2 qvarter och 5 tum: Saf-ringarne mycket tjocka. Eken har efter en Gubbes berättelse, som rådde om åkern, blifwit nedhuggen för 2 år och hårtförd, så at wi således ej kunde få se dess längd. Jordmon för dessa trån war den samma, som ofta förut är beskrefwen.

Flinta jämn på en sida. Wi fingo här et stort flint-stycke, som på ena sidan war så jämnt och slätt, som et bråde. Bredden och längden på den släta sidan war wid påß litet mera, än et qvarter. Men denna flinta i början varit en lös krita, som kommit at ligga mot något slätt brädestycke, eller blifwit huggen med en yxa? Utan på den släta sidan war blandad med en half petrificerad krita. At ej lämna i förgåtenhet, wil jag nu påminna, at här på orten rundt omkring Little Gaddesden ej finnes något annat sten-slag, än ordinair flinta och sammangytringar deraf.

Arbets-karlars skor. De skor, som arbetskarlarne

Farlarne gemenligen brukade, woro starkt järnbeslagne. Under klacken satt et järn, som passade sig efter klacken, och liknade någorlunda en hästsko. Rundt omkring sålorna woro slagne spikar helt tätt bredewid hwarandra. Äfwen war midt under sålorna slagne fullt med spikar, långt mera, än under våra Dalkarlars skor, så at de kunna gå med dessa en lång tid, innan de blifwa utnötte. De hade stundom lösa stöfwel-skaff, som ej woro fästa wid skon, utan brukades på samma sätt, som damascor hos oss, endast at dessa remmades tilhopa på yttra sidan om benet.

Tegel af den gula jorden. Af den rödbrunna på gult stötande jorden, som här öfweralt ligger strax öfwanpå Kritan, göra och bränna de här sit Tegel, sedan de förut blandat litet sand deris bland. Somlige sadas göra Tegel deraf utan någon sands tilläggning. Denna gula jorden ser ut som en gulröd lera, och är ganska seg och hophängande.

Eftermiddagen spatserade wi en lång stund omkring åkrarna och markerna med Mr. Williams, en Farmer här i Little Gaddesden, som af alla dem här bodde ostridigt war den största Practicus i Oeconomien. Han råknade för et särdeles nöje, at få berättas för mig sina hwariehanda hushålls-grep. När wi fingo se dess åkrar och ångar med deras bruk och härd, kunde wi ej nogsamnt förundra oss deröfver; ty de öfwertråffade margfalligt både Mr. Ellis och de andra Farmernas åkrar; ja alt hwad Mr. Williams tilhörde ute och hemma uti alla delar af Landthushållningen, war sådant, at de andras icke kunde gå up deremot.

Åkrens gödning. Om görligt år och tiden tilstådjer, låter han göda sin åker hwart år med den gödsel, som blir efter Kor, Får och Hästar, på det sätt, som nedanföre skal nännas. Tiden, då han låter föra ut denna gödsel, är om Wintern, på de dagar, som wäderleken är sådan, at han ej kan bruka hästarna til annat åkerbruk. Om gödning med Krita hade han samma tal, som p. 239. tilförene förmålt är.

Nedhuggna häckar til brånse. När han hugger ned någon gammal häck, at få en ny at wäxa i stället, använder han, som wanligt är, en del af den nedhuggna häcken til en död häcks uppsättning; men det andra, som sedan blir öfwer, och är det mästa, ware sig qwistar eller tjockare wirke, låter han hugga kårtare til 6 qwarters a 2 alnars längd, binder det i små knippr, och säljer til brånse at de fringliggande, som tarfwa sådant, eller lämnas det til betalning at dagswerks-kartar och dylikt folk, som arbeta hos honom. För 2 a 3 klappar af det gröfre wirket, af hwilka hwardesra är litet tjockare än en arm, får han lika mycket, som för en knippa af qwistar.

Art-land. Wi fölgde honom öfwer en af des åkrar, som hel och hållen war besädd med åtskilliga slags Arter. Åkern bestod af 10 Acre land. Arterna woro nu mot 3 twår-finger höga. När Art-stjälken blir 3 a 4 twår-finger lång, köres med wälten öfwer åkern, at göra den slät. Han sade, at Arterna taga alsingen skada deraf, utan det är dem nyttigt. En del af dessa woro sådda för 8 weckor; Maple pea för ungefär 3 dito.

Vicia 2c. sådde för hästar. På åttskilliga åkerstycken hade han låtit så *Vicia* eller *Wicker* af flera arter. Et af dessa slagen berömdes mycket. De der woro sådda sista Höst på broad land, hade den egenheten, at de tålte Winter-kölden, och woro redan 3 twår-finger höga. Uti Maj-månad låter han slå dem, och gifwer den gröna halmen åt hästar, som är dem ganska hälsofam, ransar dem och gör dem feta och wältrående. Sedan de således uti Maj blifwit aflagne, så de stå och wäxa, antingen at widare slås en annan gång mot Hösten, eller at lämnas til at samla frön af. Somlige slag af *Vicia*s woro sådda nu i Wår. Med *Clover* war ock et och annat stort åkerstycke besädt, som nu stod ganska härligt och grönt.

Gropar, der de fordom tagit Krita. Wi sågo på flera ställen uti åkrarna och äfwen på betesmarkerna stora djupa gropar, der de i forna dagar tagit Krita, antingen til åkrarnas gödning eller til något annat. Uti flästa delen af sådana gamla gropar war icke allenast bottnen öfwerdragen med tjock gräs-wall, utan i somliga stodo höga och tjocka Bökar. På alla backar rundt omkring denna trakten syntes sådana gropar.

Bökar, skadeliga för häckar. Allestädes här i häckarna rundt omkring åkrarna wårte stora höga Bökar. Många inclosureer woro så omgifne deraf, lika som af en häck. Mr. Wiljams sade, at desse tjente åkrarna til föga nytta; ty dels drogo de med sina widt utspridda rötter födan både från de på åkern sådda sådeslagen och de andra trät uti häcken, dels och förnämligast, at de gentom sin skugga och wattnets droppande från deras grenar

och löf lika som dödade de häckar och trån, som växte under dem, hvarpå allestäds syntes tydeliga prof; ty under alla dessa trån woro häckarna mycket usle och gles, at förtiga, det desse med sin skugga otroligt mycket befördeade Måskarnas värt och tiltagande, särdeles på Norra sidan om dem belånga ångar och betes-hagar, hwarest alltid fans, at Måskan under deras skugga trefs aldrabäst, och derifrån widgade sig sedan ut på den öfriga delen af marken. Men Farmerne måste tåla detta; ty de hade ej lof, at hugga ned så nyttiga och för landet prydeliga trån, mer än de nödvändigt behöfde; emedan få af dem ägde sjelfwa de gårdar, de bodde på, utan arrenderade dem af andra.

Sot til gödsel. Utskilliga åkrar wistes of nu sådda med Hwete, på hwilka Mr. Williams låtit strö sot til gödning. Han har låtit köpa det sanma i London, och fört det derifrån hit, så at det kostat honom 10 pence buskeln, innan han fått det hit, hwilken kostnad han dock ej ångrade; emedan han räknade sot för en bland de utwaldaste gödningar på åkern. Han hade äfwen låtit strö här af öfwer gräs-wallen på några af de instängda små ångar, hwilket han sade wara dels ganska gödande, dels at Måskan derigenom utrotades.

Ek-bark åt Garfware. Ungefär 3 eller 4 weckor här efter börja de falla ned Ekar, så barken af dem, den de sedan sälja til Garfware. De få nu gemenligen en shilling för gard deraf; eller bark upstaplad til en Cub af en gard.

Bök och Ek-ollon til föda för Swin. Af de Bökar, som här i ymnighet växte, samlades
ärligen

Ärligen en stor myckenhet ollon, hvarmed Swinen föddes, hwilka här af skola må ganska wäl och blifwa mycket feta. Likaledes samlas Ek-ollon til Swinens föda; dock spisa de samma i godhet til deras föda ej up emot Bök-ollon. Sontliga miste en stor hop Swin förledit är, som skedde derigenom, at de gifwit dem Ek-ollon at äta, innan de samma fått ligga någon tid och lika som präpareras, hwarigenom Swinen dogo, hwilket aldrig skal ske af Bök-ollon, dem de kunna äta utan skada, så snart de falla ned från trädet.

Genista spinosa, at bränna tegel med. Jag har förut nämnt p. 199. at de måst öfweralt på dessa wedlösa orter bruka *Genista spinosa vulgaris* Raj. syn. 475. til bränse i spisar. Nu berättade Mr. Wiljams, at den samma likaledes brukas här på orten, at bränna tegel med, då de samla den i små knippor, torka och stoppa under Tegel-bränningen dessa knippor i Tegel-ugnen, i stället för annan wed. Jag såg ock sedan wid Tegel-bruket, som hörde Hertigen af Bridgwater til, at derne, äfwen som Ormbunkarna, war samlad och lagd der i högar kniptals, at wid Tegel-bränningen betjena sig deraf til bränse.

Åska til gödsel på ångar. Han hade strödt Åska öfwer gräs-wallen på en och annan af sina ångar, dels at utrota måsan, dels at härigenom öka gräs-wårten; ty han räknade Åskan för en härlig gödsel på ångar.

Dikes-jord til gödsel. Med uti en dåld war et dike nyligen upkastadt. Jorden, som blifwit tagen derutur, war lagd i högar bredewid diket, at

ligga någon tid; men sedan skulle den föras på åker, spridas ut och blandas med den öfriga åkermulden, såsom en gödsel. Denna jorden, som var upgräfvon utur diket, var måst en skön svartmylla.

Uytan af the two wheel double Hertfordshire Plough, eller den tvåhjulade dubbla Hertfordshire plojen. Vi följde sedan hem med Mr. Williams til dess gård, der han wiste om the two wheel double Hertfordshire Plough, som ingen annan i hela Little Gaddesden utom honom hade. Det är bekant, at denna Plog består endast af en Plog-ås; men på den samma äro 2:ne Plogar, den ena framföre, den andra bakester. Plog-åsen gör en krok emellan bägge Plogarna, hwarigenom sker, at hwardera Plogen plöjer en särskild och ny får, så at den senare Plogen wänder sin får uppå den fåren, som den främre Plogen gjort. Således upkastar denna Plogen 2 fåror på en gång, och som alla Swete-åkrar härstädes merendels äro lagde in two bout lands, eller hward de här kalla four-thorough stiches, så åstadkommer denna dubbla Plogen den förmon, at, då andra måste plöja 2 gånger fram och 2 gånger tillbaka, at göra sådana four-thorough stiches, eller ryggar, bestående af 4 fåror, behöfwer han med denna Plogen ej föra mer, än en gång fram och en gång tillbaka, då åkern likaledes blifwer så lagd. Han wiste mig helt stora åkerstycken, som han med denna Plogen lagt uti Two bout lands. När denna Plogen brukas, måste alltid 3 par hästar sättas för den samma, i stället det för andra Plogar ej behöfwes mera än 2 par och mindre. Åkern

Åkern bör och wara mycket lös och torr, der denna Plog skal kunna brukas; ty om åkern ej är lös och torr, sade han sig aldrig bruka denna; emedan den då blir för tung, så at inga hästar örka draga den. Plog-åsen och trä-wirket bör och wara ganska starkt, om den annars skal hålla. Med et ord: uti lös-mylla och sand-jord skulle denna göra stor tjenst; men ej så uti lera och hård åker.

Halm af Korn, Hwete, Årter, Bönor &c. til gödsel. Här och der på hans få-gård stodo häckar under öppen Himmel, at lägga foder i för Boskapen. Häckarna woro sammansatte af 2:ne långa grindar, sådana som i Sverige brukas i stall för hästar, at lägga deras hö uti. 2:ne sådana långa grindar woro wid nedra ändan tilhopa fastade, och de öfre ändarna utwidgade från hwarandra, at de sålunda formerade en häck, hwaruti fodret kunde läggas. Denna häck stod på par häckar af trä, nämligen en under hwardera ändan, af den högd, som war beqwämligast, at Boskapen kunde hinna up til fodret. Uti dessa häckar lades halm af Hwete, Korn, Hafre, Årter eller Bönor, samt hö, hwaraf Kor och Får fingo äta om nätterna. Korna stodo hemma hela Wintern dag och natt, och åto af fodret i dessa häckar, när de wille; ty de gingo lösa i få-gården; men Fåren woro endast hemma wid gården, då det war rågnaktigt och elakt wäder; ty eljest sållades de om nätterna ute på åkrarna, eller gingo i inclosureerna. Af denna halmen i häcken äta Kreaturen en del, och en del draga de ned under fötterna, hwilken sedan blifwer utbredd öfwer hela få-gården, och lämnas åt dem, at ligga och trampa på.

på. Således fortfares hela året, hwaraf tjockleken af halmen, som ligger fringspridd öfver hela fågårderna, ausenligen ökas. Kreaturen falla ständigt sin dynga och urin derpå, utom hwad annat affkrap, som dit kastas. När denna samling stigit til någon myckenhet, skåttas den tilhopa i stora högar, som gemenligen sker om Wår-tiden, och lämnas så, at ligga och brinna tilhopa en tid, nämligen i 3 a 4 weckor, ej mera; emedan den får skada, hwarigenom en Farmer kan få en myckenhet skön och utwald gödsel för sin åker. Detta sättet, at skaffa sig gödsel, brukas af en och hwar Farmer, så här i Little Gaddesden, som i Paris hes eller Sotnarna rundt omkring. Jag såg ej allenast fågårdarna fulla af nedtrampad halm af alla oswammämde sådesarter, utan mångenstäds Ormbunkar blandade deribland, at öka gödseln. Wid eller utanför gårdarna blef jag allestäds warse stora halm-högar hopfsåttade, som äro lämnade, at ligga och brinna tilhopa. Denne så preparerade gödsel föres sedan wid lägligt tilfälle ut på åkrarna med karror, hwarest den lägges i små låg tätt bredewid hwarandra, bredes ut och föres ned. Enkannerligen föres den ut då, när wåtaaktigt wäder hindrar, at bruka hästarna til plögnung. När denna halmen måkas eller skåttas i högar, kastas näst alltid något mull öfver halmen, eller täckes den dermed, at ej Solen må få torka den för mycket, och draga kraften derifrån. Dessa hopfsåttade högar ligga alltid under öppen Himmel, fast Fjul torde wara bättre.

Årskilligt slags foder åt Hästar. Mr. Williams förde oss uti sit stall, at se, på hwad sätt hon brukar

brukar föda och fodra sina hästar. Här hade han med stål-qvarn låtit sönderkrofa de Årt-slag, som kallades Maple pea och Grey pea, uti grofwa stycken, blandat dem med Malt-dust eller Malt-sån, samt hwit och svart Hafra, hwilket han flere gånger om dagen lät gifwa åt sina arbets-hästar, som deraf trufdes oförlitneligen wäl. Detta foder gafs dem morgon, middag och afton, och alt som behöfdes; men deras wanliga föda war följande harkelse: Han hade låtit skära sönder halmen af Korn och Årt, Swete-agnar och ar, hwarwid satt litzet af Halmen til en twär-hands längd mer eller mindre, samt hö. Detta alt war så smått sönderskurit, at det föga war gröfre, än grof karkwad Tobak. Sedan hade de blandat alla dessa tilhopa, och lagt det tort uti krubban för hästarna, som åto det gerna och mådde wäl deraf.

Strata uti Krit-gropar. I den backen, hwar på Little Gaddesden war bygd, war et Krit-brott, hwarest de i forna tider tagit Krita. Här woro strata i denna ordning.

1:o Öfwerst swart-myllan eller den tegelfärgade jorden, bestod af förruttnade wärter och den tegelfärgade lera och Krita, somligstads en half aln, annorstads en aln.

2:o Krita af det ordinaira lösa slaget, 6 alnar.

3:o Et stratum af den tegelfärgade leran, netto et halft qvarter.

4:o Sedan bara Krita ända til botten.

Måle-hus. Utom det, at Mr. Wiljams war en stark Farmer, så hade han tillika stor förtjenst dermed, at han måltade Malt, och sålde deraf til
alla

alla omkringliggande. Han wiste of Målt-huset, som war nog stort. Gålfvret war gjort af den sten, kallad Freestone, som upgräfwes 6 Engelska mil härifrån, hwilken borkas sönder til stoft, blandas ut med watten, och tilredes som ler, samt göres sedan deraf gålf i Målt-hus. Gålfvret war något sluttande, så at watten kunde rinna af från Måltet. Denne Freestone, tillika med grufwan, der den tages, skal framdeles beskrifwas.

Stål-qwarnars bruk, at mala Malt och Ärtter. Här wistes of 2:ne Stål-qwarnar, af hwilka han brukade den ena, at mala Malt uti, och den andra, at sönderkroga de Ärtter, som han blandade med Hafra ic. til föda åt Hästarna. De hade hwardera et stort swäng-hjul, som gjorde arbetet lättare för den, som skulle draga henne.

Den 5 April.

Om morgonen togo wi en af de smärre Farmers eller Landtmän, som war bekant om äkerbruk och Landthushållning, med of, och begofwo of på wägen til Ivinghoe, hwilket låg uti Buckinghamshire, 4 Engelska mil från Little Gaddesden uti N. W., hwilket låg uti Hertfordshire ytterst på gräntsen mot Buckinghamshire. Utsigten med denna spatsersgång war, at få se orterna omkring Ivinghoe; emedan Mr. Ellis berättade, at utsigten af landet och jordmon war aldeles skild ifrån hwad den war wid Little Gaddesden; ty i Little Gaddesden är Chiltern land; men omkring Ivinghoe Vale land. Chiltern land kallas det land, som består af höga backar och Krit-bärg; Vale land åter, der landet består af stora fält och slätter, och ligger merendels i dalar.

Agrifolium ansefelig stor. Wid en häck, listet från en gård, blefwo wi warse et trä af *Agrifolium Raj. syn. 466.* som war et af de största jag härtills sett uti England. Wi tyckte, at högden af denna *Agrifolium* war 18 alnar, och hade den wäl warit högre, om den icke up i skatan warit afhuggen. Wi måtte peripherien en aln ofwan från roten eller marken, hwarest den war 9 qwarter. Stammen war til 8 alnars längd sedan roten hel rak och slät, endast at här och der utanpå barken wårte små knolor, til storlek och figur merendels som Hasel-nötter. Dese woro hårda och af trä; men syntes icke hafwa någon communication med sjelfwa trädet inom barken. Wi hade tilförene funnit på Bökar just dyliga knolor och af samma beskaffenhet. Karlen, som följde oss, wistte ingen annan nytta af detta trädet, än at det brukas til bränse.

Sådes-stack på stälpar. Wid en och annan gård sägo wi Sådes-stackar bygde på samma sätt, som tilförene p. 229. är beskrifwit, nämligen stående på stälpar. Stälparna woro midt uppå omslagne med polerad mäsing, at hindra mögens uppgång til Sådes-stacken, som här bestod af *Swete*, och kallades af wår Följellagare a *Wheat frame*.

Skått-kärra. En gåse kom skjutandes med en ansefelig stor Skått-kärra, lastad med *Genista spinosa* til bränse, den han huggit på de stora torra fälten, hwilka lågo här tätt bredewid. Skått-wet på kärran war bygdt som en skrinna, endast at wid bak-delen eller mot skålmare war ingen grind, utan den stod der öppet. Skåtteligen, här woro höga grindar, hwarest på ordinaira skått-kärror äro bräder framme och på sidorna.

Stort fält. Vi hade hela wägen ända inemot Ivinghoe på högra handen inelofurer eller med lefwande häckar omgärdade täpper af åkrar, ängar, betesmarker, samt ibland någon gård; men på wänstra handen war et mycket stort fält och utmark, som i utsigt någorlunda syntes lika våra torra magra Ljung-hedar i Sverige, endast at ingen Ljung fanns härpå, samt at landet låg här ej flatt, utan uphöjde sig sinaningom, och sinaningom tog af igen, eller sluttade nedåt. Det war måst alt öfwerwärt med Genista spinosa, hwilken här ej war stort öfwer en tvårhund hög; emedan den af fattigt folk altjämt afhöggs rätt wid marken, och fördes hem til bränse. På åttilliga ställen insunno sig Ormbunkar: somligstads war nog tufwor. Några grässtrån wiste sig här och der emellan Genista. Jordmon war den brun och rödgula jorden. Hela fältet, med mycket mera, hörde Hertigen af Bridgwater til.

Jordmon i dålderna, en flint-sand och dess nytta. Det war curieust, at merendels ned i alla dålder emellan högdena bestod jorden måst af bara flint-grus eller en grof sand, som ej war såadan, som war måsta sand i Sverige, nämligen af Quartz, utan den bestod af bara Flint, sådan som här öfweralt finnes, hwilken war sondermalen så til en gröfre som finare sand. At någon liten Krit-jords blanning härbland war färgen på denna en rost-färg. Vi sökte med flit länge, om wi icke kunde blifwa warse något sand-korn af Quartz; men fåfängt. Ej eller fanns här någon annan stenart, större eller mindre, än Flint. De, som bo här på orten, blanda denna sand med ler, hwaraf

hwaraf de göra och bränna tegel; och då de mura hus, blandas den med kalk.

Kalk af Krita. Jag frågade af Karlen, som följde of, hwad slags kalk de bruka här til sina hus, samt hwar de få den samma? Han swaras de, at de gräfwa up ordinair Krita utur Kritisbärgen, lägga den samma i högar, och bränna den på samma sätt, som wanligt är, at bränna Kalk af Kalk-sten, då Kritan, sedan hon blifwit bränd, smältas sönder til et fint pulfver eller mjöl, hwilket är en ordinair Kalk. Af denna Kalk, blandad med flint-sand, mura de alla sina stenhus. Alla de, som bodde här rundt omkring, berättade jämswäl, som en ganska bekant och allmän sak, at Krita brännes hos dem öfweralt til Kalk, i det hon lägges i Kalk-ugnar, och efter bränningen släcks, hwarom mera längre fram.

Nåslor til grön-kål. När Nåslorna först om Våren upkomma, pläckas de af quinfolken, och beredas til grön-kål, måst på sätt och wis, som wi i Sverige tillaga Spinat. De hålla här så före, at Nåslor, sålunda, eller ock på annat sätt tilredas och ätne, skola wara mycket hälsofamma, och rena bloden.

Dagg-maskar, en begärlig mat för Ankor. Allestäds på fälten, så wid Little Gaddesden, som Byarna och Sotnarna rundt omkring, ses hela marken full med mask-hål. Wid alla dessa hål finnas små högar af fin mull, hwilken masken häft up, då han gjort hålet. Omkring Woodford i Essex är marken på lika sätt full med maskar och deras hål. 3 dag blef jag warse, at en hop Ankor lupo omkring på fältet, och likasom sökte

D

efter

efter något. Jag frågade Karlen, som följde of, om han wiste, hwad de letade efter? Han swarade, at om nätterna och morgonen helt tidigt frypa maskarna utur sina hål ut på marken, då Ankorerna för den orsaken skul gå om morgonen helt bittida ut på fältet, at leta efter dem, samt åta dem ganska snält. När det lider litet längre in på dagen, at Solen kommer högre up på Himmelen, frypa maskarna ned i sina hål under jorden, då Ankorerna också, emedan de ej mer kunna nå dem, wända om tillbaka från fältet, och wandra hem til gårdarna. Wi fingo sedan flera gånger se, at Karlen sade sant. I Woodford hade Mr. Warner 4 stycken Giff-maskar, som gingo i hans trågård, och följde slitigt efter, då arbetskarlarne gräfde i trågården. Deße woro mycket behändige, at sluka i sig de maskar, som wid jordens omwänning blefwo upkastade.

Jordens tjocklek på Britan i Dälderna. Karlen, som följde of, berättade, at då en grop gräfwes i dälderna emellan Krit-bärgen, kan en ofta få gräfwä til 14 och 20, ja flere fots djup ända ned, innan en kommer dit, hwar Kritan tager emot; men deremot behöfwes ofta ej, at gräfwas på Krit-bärgen eller högderna öfwer en eller 2 fot, innan sjelfwa Krit-bärget tager wid. Jordmon war här allestäds i dälderna til en stor del den tilförene p. 256. beskrefna Flint-sanden, hwilken merendels altid hade en rödaktig eller rost-färg.

Genista spinosa til bränfle. Wi sägo mångenstäds på den tilförene p. 256. omtalta stora torra betesmarken anseuliga högar af Genista spinosa, som här war huggen och sedan heplagd, at derifrån föras

föras hem til brånse. Detta brånse war en samling af Genista spinosa, Ormbunkar och torr förna af gräs, hwaribland dock Genista spinosa gjorde det mästa.

Burbom planterad på torra backar. På en af de här warande mycket höga Krit-backar, hade Hertigen af Bridgwater låtit plantera, dels i rad, som häckar, dels i form, som små skogar, en myckenhet af Burbom (*Buxus arborescens* C. B.). Längden af dessa trån war 8, 10 til 12 qvarter. De trefs här ganska wäl. Orten, som de wärte på, war en af de högländtaste och aldratorraste, som kan gifwas, der gräs och andra växter af torfan, tör och hånda af jordmons magerhet, aldeles bårttwinat och dödt ut; ty desse lågo just för starkaste Solbaddet, litet nedanför högsta kullen på Södra sidan af en hög backe. Til utsigten, torfan och magerheten, liknade backen nog Polaks-backarna wid Upsala; men jordmon war här helt annan, nämligen den gula Krit-jorden, utom det, at denna backen war emot 2, om ej 3 gånger högre, än förenämde Polaks-backe. Hertigen af Bridgwater låter sälja mycket af denna Burbom til London åt Handtwerkare.

Åkrarnas belägenhet, jordmon 2c. omkring Ivinghoe. På Södra sidan omkring Ivinghoe, ungefär en Engelsk mil, innan en kommer til samma ort, ligga faseligen höga Krit-bärg, som på måst alla sidor äro branta; men aldramäst på den, som wester åt N. W. Nedanför dessa Krit-bärg åt N. W., N. och N. O. sidan ligga mycket stora åkrar, hwilka merendels äro helt jämna, och lika i utsigten nog åker-fälten i Upland. Åkrarna

Här omkring, hvar på Hwete war sått, woro lagde dels i broad-lands eller måst jämna åker-stycken, dels i two bout lands eller i smala ryggar med wattu-fårar emellan; dock brukades broad land mera. Broad landen woro ock merendels hel fläta, eller så godt som föga ting högre midt på. Här syntes inga diken, inga åker-renar, ja, ingen gårdesgård eller häck omkring åkrarna. De lågo i common field eller i teg-skiften, fast ingen ren war emellan tegarna, utan de skildes endast af en smal wattu-får. Fårigen och jordmon blef här nu helt annan, och särskild från den wi sett förut; ty fårigen på åkrarna war här måst hwit, eller ganska ljus-grå, som gjorde, at, då någon såg dessa åkrar på långt håll, kunde han ej annat tro, innan han wäl tagit dem i ögnasigte, än at de warit öfverbredde med Krita. Jordmon war ock här helt annan; ty den bestod af en hårdare art af Krita, som här kallades Hurlock, och har gerna den egenskapen, at hon swärligen wil gå sönder til nytta för åkern. Ibland, när det är stark torka, sades hon råmma ganska mycket sönder. Eljest kalla de denna jordmon loam eller loamy ground, och är juist, at jag må så säga, som et medium emellan Krita och en styf lera. Den är af en kritaktig art på wißt sätt; men Kritan är så hård, at den icke lätteligen kan uplösas eller göras til någon nytta på åkern. Jag talar om den jord, som gräfsdes up i Krita-backarna; ty den, som fans på åkrarna, war genom folkets flit och gödning mera lös; dock synes den måst hafwa de egenskaper, som en spif-lera, nämligen, at hålla fuktigheten qwar. På Norra sidan om de stora högder woro åkrarna ännu wid middags-tiden helt wät-

wåtaftiga, hwilket kom af den starka frosten, som war natten förut, hwars qwarlemnade wåtska Solen ännu ej hunnit uptorka; men då wi mot aftonen gingo hem, war mullen på åkrarna helt torr. På de wåtaftiga wågar, der jorden blef mycket trampad, såg den aldeles lika ut med et Kalk-bruk, som arbetas til murning. Hjulen på karrorna, hwarmed de förde på wågarna, woro häraf så färgade, som hade de fört i et Kalk-bruk med dem. Det war synnerligt, at ingen flinta syntes på åkrarna, om ej någon enda bit, som dock är owist, huru den kommit dit, då deremot åkrarna omkring Little Gaddesden och i alla Chilturn land woro helt fulla häraf; utan i det stället ligga här stycken af denna hårda Kritan. På samma sätt syntes i alla backar, hwarest de tagit jord, hela brottet bestå af sådana hårda Krit-stycken; men ej en enda flint-bit deribland, undantagandes på något enda ställe. Swete sadet wära ganska wäl i denna jorden: Korn tämmeligen: swart Hafre något bäst. På wåtare ställen skola Bönor triffwas ganska wäl; men Urter sadet icke wela fort.

Sår i fällor på nyss sådda Korn-åkrar. De höllo nu här som bäst på, at så Korn, som skedde i broad land, och härswades säden strax efter såningen ned. Den Plog, som här öfweralt brukades, war endast och allenast den så kallade Fot-plogen (the foot-plough). Mången skulle tänka, emedan den tu-hjula enkla Hertfordshire-Plogen (the two wheel single Hertfordshire plough) har framför andra Plogar så stora förmåner, det de ock skulle nyttja den; emedan den allmänt och nästan allenast brukas i Hertfordshire, som lig-

ger allenast 3 eller 4 Engelska mil härifrån. Men de sade, at deras Got-plog är bättre; emedan den förenämde Hertfordshire-Plogen med sina hjul ej skulle komma fram i denna jorden, som på wiså tider är ganska blöt och sank, utan hjullen skulle sjunka djupt ned, samt blifwa fullklibbade. På dessa nyssädda Korn-åkrar stodo åtskilliga fällor, hwaruti de om nätterna hålla Fåren, som med sin dynga och urin ansenligen göda åkern, der Kornet är sätt. När Fåren stått en natt på et ställe, ömsas fällan nästa morgon til rummet der bredewid, och fortfares således öfwer Korn-åkern i hela 14 dagars tid, sedan det blifwit sädt, ända til dess det blir par twår-finger högt. De hafwa alltid en knippa godt hö, som strös ut i häcken för Fåren, då de om aftonen komma dit. Fällorna bestodo så här, som öfweralt, af sådana grindar, hwilka äro gjorde til skapnad aldeles, som våra wanliga åker-grindar i Sverige, fast alt werket i dem, som bruktes til fällor, war mycket kienare, på det de måtte wara så mycket lättare, at ömsa och bära från det ena stället til det andra. Bredden eller längden, hwad jag wil kalla det, på dessa grindar war merendels 4 goda alnar; högden 7 qwarter. De hade så många sådana grindar i förråd, som deras myckenhet war af Får. När de sättas up til en fälla, klafwas den ena grinden wid den andra på det sättet, at en stör slås wid med en klubba midt emellan sid-tråden af 2:ne grindar, wid hwilken påle ena ändan af grinden bindes fast, och består således fällan af en höp grindar satte i fyrkant, samt en nederlagen påle emellan hwar grind, hwarwid de äro fastbundne, at de måtte stå stadigt. I dessa fällor stå Fåren om natts

nätterna under öppen Himmel, och tyckas ej hafwa särdeles varmt på wida fältet, när et starkt Nordan-wäder blåser; emedan åkrarna här äro ganska stora och ligga öpne för samma wäder; men som Fåren klippas här endast en gång om året, och det midt om Sommaren, så kunna de wäl bärsga sig.

Blådes-flutar til gödsel på åkern. På de åkrar, som woro sådda med Hwete, sågo wi här och der flutar eller små lappar af gammalt klåde, som war nedplögt i åkern. De, som bo här omkring Ivinghoe, och ligga 34 Engelska mil från London, låta sig ej falla beswärligt, at af Skräddare och andra i London köpa allehanda gamla klådes-flutar, dem de föra derifrån hem, skära sönder i små bitar, strö öfwer åkern, som de ärna så med Hwete, plöja dem ned, och så Hwete deri. De sade sig näppeligen weta någon ting, som så göder åkern och främjar sådes-wårten i sådan jord, som de der hafwa; ty dese lappar hålla länge qwar fuktigheten, äro en skön gödsel, med flera förmoner.

Åkrar utan häckar eller stängsel. Alla dese stora flacka åkrar, som woro belagne ned i dalarna omkring Ivinghoe, lågo helt öpna, utan någon hägnad eller stängsel, hwarken af häckar eller gårdsel. Jag frågade, hwarföre de ej planterat häckar omkring åkrarna til stängsel, såsom på alla andra orter der i negden? Mig swarades af några, at häckar icke wela fort i denna jorden. Andra sade, at åkrarna ligga här alt i teg-skifte om hwart annat, så at det således icke gärna låter göras sig; ty om den ena wil fram, wil den andra tillbaka, och om den ena wil plantera, wil den an-

dra icke, och således lemnas det ogjordt. Hårtill kommer, at ingen hade här frihet, at göra det, utom en synnerlig act af Parlamentet. Jag war tåmeligen nögd med den senare orsaken; men den för-ra hade jag swårt at sätta tro til; ty jag såg gamla häckar på et och annat ställe wid åkern, der träden tycktes wela trifwas så wäl, som up i Chiltun land omkring Little Gaddesden &c. ty Hagstorn, Siån, Björnbårs-buffar och andra löstrån gjorde här så wackra och tätta häckar, som i Hertfordshire. Jag frågade vidare: huru Kreaturen då kunna afhållas från, at springa in i åkrarna och der göra skada? Härpå lemnades mig det swaret, at hwar Farmer håller en Få-herde, hwilken följer med Kreaturen och Fåren, och drifwer dem på de ställen, som dem är tillåtit at beta på, samt afhåller dem från, at löpa in i åkrarna eller ångarna, at der göra skada.

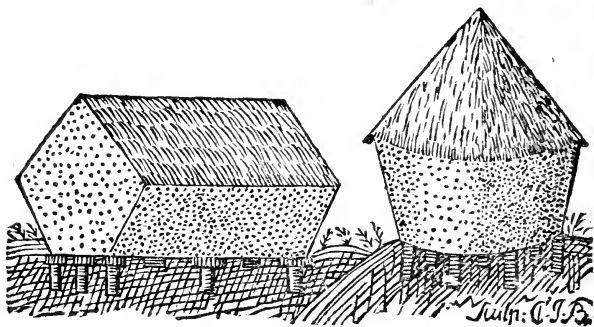
Zuru åtskillig slags halm, Ormbunkar &c. beredes til gödsel. På et ställe strax utan för Ivinghoe låg wid wägen en stor dyng-stack af dynga, halm &c. skotad tillsamman, at brinna tilbopa. Längden deraf war 8 famnar, bredden 4, högden inemot en famn. Den bestod af det foder, som de gifwit och bredt ut under Boskapen i fåsgården, nämligen Swete-Korn-Böne-Urt-och Hafre-halm, jämte en myckenhet Ormbunkar. De försara härmed, som det tilförene p. 251. är förmått.

Zuru de göra sig nytta af orenligheten på wägar wid byar. Allestäds, der jag rest här i landet, har jag märkt at, halm och annat bysje blifwit strött på de ställen af wägarna i byarna, som warit wåta och orena. Affigten har dermed warit,
dels

dels at få wågarna genom byen beqwämligare och torrare, at gå på, dels och förnämligast, at deris genom förskaffa sig tildkning på gödsel för återn; ty denna halmen eller bysjan blifwer af folk, hästar och andra Kreatur nedtrampad, blandas ut med Kreaturens dynga och urin, samt den gyttja och jord, wågarna bestå af ic. När det således legat någon tid, skåttas det wid wågen tilhopa i större eller smärre högar, hwilka merendels hafwa skapnad af en cub eller oblong. Deras högd är sällan under 6 qwarter, men wäl mera, ända til en famn. Gemenligen kastas litet mull öfwerst, at Solen ej må torka det för mycket. Här får det så ligga hela Sommaren i hög, at rutna och bringa tilhopa, hwarefter det utföres på återn, som en skön gödsel.

Sådesstackar på stälpar. I Ivinghoe sågo wi en stor hep Sådesstackar wid deras gårdar, hwilka alla stodo på stälpar, wid på 6 qwarter från marken. Stälparna woro måst af Freestone, huggna i fyrkant. På ändan af hwardera stens stälpen war lagd en flat hålla af samma sten-slag, som räckte långt utom stälpen på alla sidor, at förkomma, det mög icke måtte slippa up i stacken. Somliga hade stälparna antingen midt på eller mot öfra ändan rundt omkring klädd med en tunn gangsta slät måsings- eller blåck-skifwa, hwilken liksom således hindrade mösens upklifwande til stacken, emedan de ogörligen kunnat få fäste på måsingen eller blåcket. Dock war tillika nödigt, at ej några stänger, verktyg eller annat kom at resas mot stacken, hwaraf de lätt kunde betjena sig, at komma up. Dese Stackar woro dels fyrkantiga,

dels runda, och kan deras skapnad bäst ses af hö-
stående figurer; ty de hade dem ej af flere slag. Of-
wanpå woro de, så wäl, som alla Sädessäckar på
desa orter, ganska wäl täckte med halm, hwilket war

gjordt på samma sätt, som om hö-säckarna tilförene
p. 211. är utförligen handlad. Uti sådana säckar
war icke allenast upsatt Hwete, Korn och Hafra,
(ty Råg säs ej på denna orten) utan äfwen Urter
och Bönor. Utom de fötter eller pelare, som stodo
rundt omkring sidorna, war alltid en fot eller pe-
lare satt midt under säcken, för större styrka skul.
Stälparnas antal war gemenligen 9, nämligen en
midt under och 8 rundt omkring. Det är ej nå-
got ringa nöje at se, huru reguläert och jämt halms-
ändarna, som wetta utåt, äro lagde på alla sidor,
och rundt omkring, likasom woro de med en sax el-
ler knif jämnade alt utomkring. Desse Sädess-
säckar stodo alltid hemma wid gårdarna och aldrig
ut på åkrarna. Säden kan i långliga tider för-
waras god och oskadd i en sådan säck, utan at
den skal orna eller taga någon skada; ty mångfal-
lig förfarenhet har wist, at alla slags frön förwar-
ras

ras bäst och längst i sina egna frö-hus. Nederst på botten breddes hållet ut Genista spinosa, Hagtorn, eller Slån, och stundom Ormbunkar. Dese taggiga trån brukades i synnerhet til botten derföre, at om någon händelse fört möß i stacken, skulle deras taggar betaga dem det nöjet, at wistas länge der, samt eljest hindra andras upstigning. Med wid marken woro stackarna altid smalare, och breddast midt på, der deras tak lyftades, på det sidorna ej måtte taga skada af rågn, som dröp ned från tak-foten på stacken. Art- och Böne-stackarna woro täckte med halm på samma sätt, som Sädes-stackarna.

Wält. På en betes-marck uti Ivinghoe låg en stor Wält, hwilken war gjord på det sätt, at ofwanpå wälten war likasom et tak, hwarpå stenar kunde läggas, då en wille göra wälten tyngre, och åter tagas af, när en wille wälta något, som icke behöfde så mycken tyngd. Diametern af wälten eller stacken war 3 qwarter.

Bladen på Hedera til föda för Får. Bladen af Hedera arborea C. B. sades samlas här af goda Hushållare, som gifwa dem gröna åt sina Får, hwilka skola äta dem ganska begärligt. Karlen, som följde oss, wiste afwen berättat, at af trädet göres som små ärter, hwilka läggas i får, at hålla dem öppna med.

Beskrifning på Ivinghoe. Ivinghoe är en Parisk eller stor by, hvars inbyggare til största delen föda sig med åkerbruk. Dock woro här och några få Köpmans-bodar, såsom wanligt är i alla Parishes eller stora byar i England. Husen
eller

eller gårdarna äro ej bygda alla i en rad, som i Little Gaddesden, utan mera i en rundt form, som i en Stad. Midt i Parishen står en wacker sten-kyrka med torn på, dock ej bygd på det wanzliga sättet i England, nämligen öfwerst affkurit, utan med spir-torn, hwaruti satt en tim-flåcka, utan wisare. Alla hus i denna Parish, utom en del uthus, hwilka woro af Ek-bräder, woro bygde af sten eller tegel, dock alt emellan korb-werke, som gick både ad angulos rectos & acutos. Taket nästan alla af halm, wäl bygda och ganska branta. Allestäds wid gatorna och rundt omkring husen woro trån planterade, så at orten låg måst uti en trågård. Byen ligger eljest måst uti en dal. På östra sidan äro höga Krit-bärg, på hwilka åkrar gå ända til öfwersta kullen.

Såg-spån af Bök til brånse. På somliga ställen blefwo wi warse, at de uti sina lider hade bland annat brånse äfwen högar af Bök-spån. Deras nytta, då de blifwit torra, sadet endast wara den, at eld derigenom kan hållas i spisen; men at de icke duga, at koka mat med. Några qwistar läggas altid nederst i spisen, hwaruppå sedan dese kastas.

Glinta til gälf och grundwal på hus. Somligstäds bestodo Förstugu-gälfwen endast af Glinta, som der war lagd i ler, så at den flata sidan kom at wändas up. Mångenstäds war jämwäl grundwalen på hus, ofta til en eller 2 alnars högd från marken, endast murad deraf.

Allehanda slags halm til gödsel. I hwar och en få-gård war Hwete-Korn-Hafre-Bönes-
Art-

Ärt- och annan halm i ymnighet strödd under Kor, at derigenom föröka gödseln, på sätt, som tilföresne p. 251. beskriwit är.

Åkrarnas belägenhet 2c. Norr om Ivinghoe.

De, som lågo närmast byen, woro belägne på Norra sidan om et Krit-bärg, så at de sluttade tåmmeligen. På dem syntes hwarcken renar eller diken, utan endast usla och söndriga häckar omkring dem. Alla woro lagde i broad lands. Bredden af hwar broad land war gemenligen 10 alnar. Jordmon war hwit och af samma beskaffenhet, som 258. är beskrefwen, nämligen af en mycket hård Krita, utan någon blanning af flinta deribland. Den sadet hafwa den egenkapen, at wid stark torra spricker alt sönder i djupa och breda råmnor, ofta til 2 a 3 tumers bredd. Men nedre delen af åkrarna Norr om Ivinghoe, de nämligen, som lågo nederst på slätten uti dalen, woro lagde på et helt annat maner, nämligen i Ridge half Acre land, samt Ridge Acre land, det är, hela åkern låg i stora ryggar eller uphöjningar, hälst midt på, och sedan sluttande åt bägge sidor, just på samma sätt, som åkrarna äro lagde i Wesmanland och Merike i Sverige. Hwar rygg war här gemenligen så stor, at den innehölt et helt eller et halft Tunnlands land. Bredden af hwar ridge eller rygg war 10, 12, 14, 16 och flera alnar. Perpendiculara högden af dessa ryggar midt på, mot det de woro i botten af wattusåren, war 3, 4 eller 5 qwarter; ty somliga ridges woro högre, än de andre. De nödgas lägga juna åkrar på detta sätt; emedan de ligga så lågt och äro mycket benägne för wåta, samt emedan här ej brukas några

gra andra diken, än wattu-fårar emellan dese breda ridges. Derasf kommer ock, at det, som stätt närmast wattu-fåren, aldeles blifwit dränkt och fördärfwat af watten. Nästföregående är woro dese låga ställen sådde med Bönor. Alla ryggar och wattu-fårar woro dragne från högden af åfern ned til dällderna, at watten så mycket fortare måtte afsinna. Djupast ned i dällden lopp en liten bäck, näppeligen större än et ordinairt dike. Gållan syntes någon flinta, mindre någon annan sten på dese åkrar, som nu denna Sommaren lågo i träde, och skulle om Hösten sås med Hwete; men ännu war ingen början gjord, at föra up dem, utan de woro i samma stånd, som då Bönorna affkuros.

Åkrar och annan jordmon 2c. Wi gingo sedan öfwer förenämnda bäck, hwarest åkrar på andra sidan togo emot, som woro af en hel annan färg, än dem wi nyss beskrifwit, fast de endast af en liten bäck woro skilde från de andra; ty jordmonen war här icke mera hwit, utan af en mörkaktig färg, samt hade nog flint-stenar. Den tycktes ock ej wara så styf, som den hwhita jorden, utan mera lös och liknade mylla. För sin låga belägenhet skul war den liksåledes lagd uti breda ridge lands eller ryggar; dock woro ryggarna här icke aldeles så höga, som de förra eller på andra sidan om bäcken, hwhilka aldeles liknade Wesmanlands åkrar; utan dese woro mera lika våra åkrar i Mexike, hwarest ryggarna ej äro så höga. Det war förundrans wärdt, at en liten bäck af 1 a 1½ alns bredd skulle göra en så stor skillnad, hålst som samma bäck ej war öfwer en aln djupare, än
 selswa

sjelfwa wattusfårarna i åkren på bägge sidor. Orsaken torde wara denna: Bäckten löper från W. til O. På Södra sidan ligga höga Krit-bärg af den hårda Krit-arten, hwilka långslutta mot bäcken. På Norra sidan om samma bäck ligga til 2 eller 3 Engelska mil, små högder af annan jord, eller litet mörkare, som äfwen slutta mot bäcken; men deras sluttning är så liten, at det näppeligen går från horizontal-streket. Den hwita jorden, som på Södra sidan om bäcken finnes i dällderna, har twiswelsutan blifwit nedskölgd från de närwid belagne Krit-bärgen; emedan jordmon är enahanda; men at den ej kommit på andra sidan om bäcken, lärer skedt deraf, at watten i bäcken, som rinner tämmeligen fort, alltid fört det samma bårt med sig. Jag skule ock inbilla mig, at i första början har jorden på Södra sidan om bäcken warit i dällderna af samma swarta färg, som den är strax på andra och Norra sidan; men har sedan blifwit öfwerhölgd af den hwita jorden, som blifwit nedskölgd från Krit-bärget; ty den swarta jorden på Norra sidan om bäcken lär så tacka bäcken för det den fått behålla sin färg. Här på Norra sidan om bäcken blef landet åter indelt i små inclosureer, eller med lefwande häckar omgärdade täppor af åkrar, ångar och betes-marker, fast här ock mötte of ganska stora åkrar eller Common fields, de der lågo i tegskifte, samt woro uphögde som åkrarna i Merike. När wi kommo par Engelska mil Norr om Ivinghoe, fingo åkrarna ännu en swartare färg, så at jordmon der war måst som en swart-mylla. Alla woro lagde i 10 alnars breda ridges, tämmeligen höga, aldeies som åkrarna i Wesmanland, endast at en stor del af desse ridge lands

lands woro så, at längs midt efter högsta ryggen war Dragen en liten watta-får til 1 a 1½ qwarterns djup. Watta-fårarna emellan ryggarna woro nu måst fulla med watten. En stor del af dessa åkrar hade förledit år warit besädda med Bönor, och woro nu lämnade denna Sommar i tråde. Måsta delen af åkrarna lågo lågt och på wattenaktiga ställen. Några deraf woro nu sädda med Bönor, och det i broad cast, samt sedan nedplögda. Detta land, hwarest Bönorna nu blifwit sädda, hade, om Sommaren förut, warit sådt med Hwete. At detta landet war lågländt och wått, kunde åfwen ses af åttskilliga Juncis aquatilibus, hwilka wäxte på sjelfwa åker-styckena.

Dikes-jord til gödsel på ång. När wid wägen war på et ställe et dike, hwarigenom en stor del af wattnet hade sit lopp, som kom från nyssnämnda åkrar, de der bestodo af en swart jord. Detta dike, som blifwit igensyldt af den swarta jorden, hwilken wattnet fört med sig från åkrarna, war nu uprånfsadt. All mulden, som blifwit tagen derutur, war lagd i en hög lång bank längs wid diket på marken, hwarest den nu skulle lämnas at ligga någon tid i öpna luften, at likasom tempereras. Derefter skulle den föras hem til gården, fastas uti dyng-stacken, der den skulle ligga en tid, at draga til sig mera saft från den samma, och derefter föras ut på åkern eller ången, och spridas ut öfwer gräs-wallen, hwarest den otroligen skal öka gräs-wårten, i synnerhet om rågn råkar falla strax efter, sedan den blifwit utspridd,

Åkrarnas belägenhet ic. wid Carrington. Wid Carrington, som låg par Angeliska mil Norr om Ivinghoe, bestodo åkrarna af en jord, hwilken war måst swart, som frut, ganska fin och lös, och såg nästan ut, som den swarta jorden, dem wi gräfwa utur våra färr i Sverige. Sällan syntes någon flintsten deruti. Hela åkern war lagd i breda ridge lands, eller ryggar, på samma sätt, som i Merike. En del af dem war nu besädd med Hwete, hwilket nu stod grönt och ganska wackert. Midt längs efter högsta ryggen gick en liten wattu-sår af et qwarters djup, eller ibland litet mera. Bredden på hwart och et ridge lands eller rygg war merendels altid 10 alnar. Hwettet hade altid blifwit sät på ordinairt sätt och nederplögt.

Halm til bränfle. Wi sågo på en åker stora högar af Hwete-halm, samt åfwen på et och annat ställe wid gårdarna denne halmen lagd i högar, dels under skjul, dels icke. De berättade, at de skulle bruka förenämde halm på denna wedlösa orten til bränfle wid wattens kokning, diskars twättning ic.

Korn säddes. Allestäds, der wi i dag wandrade omkring, höllo de på, at så Korn, både på jämna åker-stycken och på breda uphögda ryggar. När Kornet är sådt, harfwa de det neder. Gemenligen woro 3 eller 4 harfwar bundna i bredd, på sätt, som tilförene p. 193. är beskrifwit, samt en häst för hwar harf, så at de alla drogo i bredd. En enda liten Gåse förde alla dessa hästar och harfwar, så at til 3 och flera sammanbundna harfwar, samt lika många hästar, behöfdes endast en liten Gåse.

Stora åkerstycken sådda med Bönor. Åkrarna, som lågo ströxt Norr om Ivinghoe, hvilka woro mycket lågländta och wåta, woro nästan hel och hållna besädda med sådana slags Bönor, som de här kalla Horse Beans, eller Häst-Bönor. Det är med dem, som Hästar och Swin födas största delen af året; men åt Får och Kor gifwas de ej gerna.

Tjenlig mark til Får-bete. En och hwar, som jag derom tillspode, wiste berättat, at fälten och åkrarna här omkring Ivinghoe icke äro goda til Får-bete; emedan de äro wåta och lågländta; ty då rågnaktiga Somrar insälla, besonmma Fårren gemerligen här Röt-sjukan och wattu-soten, och dö ofta bårt til stor myckenhet. Swårtom höllo de alla Chiltorn land, det är, de på högderna eller Krit-bärgen belägna orter, för de aldrattjenligaste och hållsammaste åt Får, och der de trifs was aldrabäst, hwilket alt en långlig förfarenhet har wist wara sant.

Kalk af ordinair flinta. Åtskillige i Ivinghoe berättade, at de, som bo 20 mil derifrån, bränna sin Kalk af den ordinaira flintan, som i Hertfordshire finnes öfweralt på alla åkrar. Jag gjorde det infast, at det torde wara någon art af Kalksten, som liknade flinta? De swarade nej, utan at det war samma ordinaira flinta, som här finnes på åkrarna, och den som brukas, at slå eld med; men sättet, huru den brännes til Kalk, wiste de ej beskrifwa. Smeden i Little Gaddesden, och en annan gammal man, bejakade äfwen sedan det samme, nämligen, at de på somliga orter bränna Kalk af flinta: lade och dertil, at denne

denne Kalk blir ganska god och stark, samt bättre än annan Kalk: äfwen, at det skal wara et särdeles sätt, huru de bränna Flintan til Kalk, hwilket desse män dock icke hade sig bekant. Mr. Ellis berättade och för mig, at han hört för säkert förstås, at Kalk brännes på somliga orter af Flinta; men at han sjelf aldrig fått se det. Saken lärer dock komma derpå ut, at det är någon särdeles Kalkstens-art, som til färg, skoprad och hårdhet råmmeligen liknar Flinta, hwaraf Kalken brännes, och den främmande lära taga för en Flinta; ty det är något svårt at tro, at ordinair Flinta skal så lätt gå til Kalk.

Petrificater i Krita. Uti Ivinghoe berättade äfwen åtskillige, at här öfweralt brännes Kalk af ordinair Krita; men som jag gjorde det infäst, at det torde wara någon art af Kalk-sten, som iknade Krita, gick Husbonden i gården och tog fram et stycke ordinair Krita, samt wiste, at det war af denna, som Kalken här brännes. När wi begynte se på Krita-stycket, funno wi åtskilliga Muskel-skal inwärta deri. Wi slogo sönder Krita-stycket, då liksåledes Muskel-skalen funnos inuti det samma, hwilka alla woro af det slaget, som kallas Pectinites. De woro alla mycket små. Et ofelbart tecken, at Krita-bärgen i forna tider warit sjö, samt at Krita är et senare tidens barn, om annars desse så kallade Muskel-skal icke äro lufus naturæ.

Uyttran af den hårda Krita-jorden wid Ivinghoe. Den hwita jorden, som grofs up på de wåta ställen wid Ivinghoe, redan för Krita-bärgen, af det hårda slaget eller Hurlok, såg just ut,

som et Kalk-bruk. Karlen, som fölgde oss, berättade, at de bruka här, at mura med den samma; emedan den är ganska bindande. De stycken här af, som blifwit mycket hårda och likasom half petrificerade, föras ut på wägar, at fylla dem dermed. Eljest brukades ock ordinair flinta ganska mycket, at föras på wägar, och at dermed fylla de djupa spåren, som hjulen af de stora och tunga karror och wagnar, hwilka brukas i England, åstadkommit ofta inemot en alus djup i marken.

Häckar af Bök. På et och annat ställe emellan Ivinghoe och Little Gaddesden bestodo häckarna omkring inclosurerna förnämligast af små Bök, hwilka med flit blifwit dit planterade. Och som Böken här på orten behåller sina gamla löf qwar hela Wintern ända til Våren, då de nya börja spricka ut, så är en sådan Bök-häck deruti af synnerlig nytta och fördel, at den är et ganska godt skjul för Fåren om Winter-tiden i elakt wäder och kall blåst; då deremot de andra häckarna stå löflösa.

Ändring på jordmon. Så snart wi kommo $1\frac{1}{2}$ Engellsk mil Söder om Ivinghoe, fick jordmonen en hel annan färg och utseende. Den hwita tog af, och den gulröda, hwaraf alla åkrarna rundt omkring Little Gaddesden bestå, låt åter insinna sig. Åkrarna blefwo fulla med flintstycken, backarna beklädda med en ymnighet löf-trän, och frodiga häckar omkring alla åkrar. Swad orsaken war til en sådan förändring, kunde wi ej finna; ty facies och utseendet af Krit-bärgen, så wid Ivinghoe, som här, hwarest denna ändring af jordmon begyntes, war den samma, som omkring
Little

Little Gaddesden, endast at dalderna emellanåt word här mångfalt större och jämnare. Mån dalderna i forna tider stått under watten, då högderna deremot, som warit uppe, blifwit cultiverade och bebodde, samt swartmyllan eller myllan efter förruttnade wårter och Kreatur haft mångfalt flera 100:de års tid, at föröka sig, och genom sammanblanning med Kritan fått den gulröda färgen? Men då tyckes, at rågn och wattu-floder bårt-skölja myllan från högderna ned i dalderna. Mån den hwita jorden omkring Ivinghoe torde få efter några 100:de år samma rödgula färg, som jordmon omkring Little Gaddesden och der omkring? Mån skillnaden i Kritans mognad eller hårdhet här rörer af tiden och åldren, sedan Kritbårgen kommit at stå ofwan om wattnet, eller under det samma?

Släckar af sårstid jordmon. På somliga ställen af utmarken, hwilken bestod af den rödgula jorden, funnos plättar af en hel annan färg, nämligen måst beckswarta. En sådan släck kunde wara ungefär af en famns diameter. Karlen, som fölgde of, berättade, at de kalla dessa släckar Lands Springs, det är Lands-källor: at de somliga tider äro mycket wata och sura: at, om på det stället gräfwes helt djup ned, fås dock ingen annan färg på jorden, än denna swarta, hwilken är likasom en ådra af hel annan färgad jord bland den andra. Mån et långligt wattnets syrande gjort denna färg? Mån under Kritbårgen finnes en swart jord, och at någon wattu-ådra går derifrån up i dagen? Mån något minerale åstadkommer detta?

Skillnad på Hvete-broddens grönska och längd. Det är bekant, at de här i England icke så alt sit Hvete på en tid, utan somt förr, somt senare; somt i September, annat i October, November, December, Januario, Februario &c. Alltså måste oc^t brodden blifwa skiljaktig från hwar annan. Wi sågo i dag af alla slag: somt war helt grönt, långt, tätt och gauska wackert, annat mindre och mindre, alt efter tiden det blifwit sått, så at somt hölt just på, at komma up.

Skada af Tegskifte eller *Common fields*. I dag hade wi margfalt tydeliga prof derpå, hwad skada och hinder det är för en Landtman, at hafwa alla sina ågor i tegskifte med sina grannar, samt deremot hwad förmon, at hafwa en enstaka gård och ågorna för sig sjelfwa, der han får handtera och sköta dem efter egit godtycke. Omkring Little Gaddesden och på alla Chiltorn land hade hwar Farmer merendels sina enstaka ågor, dem han sedan med häckar indelt i små täppor. Der war en täppa besädd med Hvete, en annan med Korn, Roswor, Arter, Hafra, St. Foin, Clover, Trifoliis, Viciis, Poteter, eller hwad han wille. Han kunde, den tiden åkern skulle ligga i träde, besä den med Roswor, föda Får derpå, och sedan nedplöja de qwarlämnade afbitna Rosworna, samt hafwa derigenom mångfalt större fördel, än om han lämnat honom i träde. Kärteligen, han kunde på tusende sätt förbättra sina ågor, och förtjena penningar. Twärt om, här omkring Ivinghoe, der tegskiften brukades öfweralt, syntes inga häckar. Jette eller bleswo här några Art- eller gräs slag sådda til foder för Får, Kor, Hästar och Swin.

Gwin. När Hwete, Korn, något Hafra, Bönor, samt Roswor hos någon enda undantages, så hade de de ej mera. Ej eller hade de något Rosland, at föda Får på. Alltså war dem betagit den förmon, at få sälja några feta Får eller annan Boskap &c. Orsaken til alt detta, föregofwo de wara, at deras åker war Common field, eller en allmänninge, som låg i teg-skifte, och sålunda kom at ligga hwart annat år i tråde; då alltid den ena fick råtta sig efter den andra; men den förnämsta orsaken af alla sådes wara, at på et Common land har ingen frihet, at instånga sit, utom en speciel permission och act af Parlamentet.

Den 6 April.

Om morgonen företogo wi oss åter, med samma man, som följt oss dagen tilföre, en spatsersgång til en ort, hwarest de gräfwo up den hwita hårda kritaftiga stenen, hwaraf Kyrkor, Hus &c. här på orten byggas. Denne sten-arten kallas här Freestone, och skal strax nedanföre beskrifwas.

Åkrarnas belägenhet &c. Åkrarna emellan Little Gaddesden och Dagnal lågo merendels på långsluttande fidor om Krita-bårgen. En stor del af dem woro lagde i broad lands, enkannerligen de, hwarpå Kornet nu såddes. Dessa broad lands eller breda åker-stycken lågo måst helt flata, så at de ej woro högre midt på. Emellan hwart broad land eller sådant jämt åker-stycke gick alltid en wattu-får dragen från högden på ålern ned til dällden. Nedre wid, der wattu-fårarna och broad landen ändades, war en wattu-får dragen twärts öfwer; men gemenligen märktes det felet derwid, at den-

na fåren lagt en mull=banē i ändan af hwarje på henne nedlöpande wattu=får, utan at ågaren gjort sig den mödan, at skåta up mullen utur de längs ned efter återn löpande wattu=fårar, at således lämna watnet fri utgång i twår=fåren. Mr. Ellis åttrar woro härutinnan ingen ting bättre, än de andras. Det tyckes ock swårigen slå felt, at watnet, om en wåt Sommar skulle infalla, kommer här at dämmas up och skämmer wårten.

Halm=tak. På mästa delen af husen, der wi i dag gingo fram, så i Dagnal, som annorstädes, woro taken merendels af halm, bygda på det wanliga och förre beskrefna sättet, mycket branta, samt af en half alns tjocklek. Ibland war åfwen öfwersta delen af gaswel=wäggen, til inemot halsparten af gasweln, upifrån öfwerklädd med halm, eller gjord som et halm=tak, så at somliga af dese tak någorlunda liknade de så kallade Italienska taken. Karlen, som följde oss, sade, at dese tak äro underkastade stor fara för eld och eld=gnistror, hwadan sker, at de nu börja skaffa sig tegel=tak, så fort de hinna. Det tak=tegel, de här bruka på sina tak, är måst alltid af det fyrkantiga slaget, samt flatt som tak=spån. De gröras och brännas af den gula jorden, som här öfwerallt finnes. Mångenstäds hade de åtminstone tak=tegel på stugan, hwaruti eldades. Dock woro nästan flera stugor täckte med halm=tak.

Tre=hjulad wagn, at föra säd 2c. med. Vid Dagnal såge wi en liten wagn med 3 hjul, at föra säd, harswar, plogar 2c. dermed ut på återn, samt til annan nytta. Diametern på hjulen, som alla woro lika stora, war en aln. Öfwanpå kårren war en skrinna om 3 goda alnars

altars längd och $1\frac{1}{2}$ alns bredd. Hjulen woro satte så, at et stod framman till, och 2:ne bak efter i bredd, som på en kärva. Främsta hjulet war fast wid och lopp uti skalmarna aldeles som hjulet på en skått-kärva, der det dock warit bättre, om det blifwit stält så, at det wid wändningen kunnat wrida sig omkring på samma sätt, som främre hjulen under en wagn.

Rariteten af källor, bäckar och åar här på orten. Det war märkwärdigt, at på hela denna orten war det ganska rart, at få se en källa. Paris herne eller byarna lågo dels på Kritz-bärgen, dels i dällderna wid de samma, dock gemenligen utan at hafwa tilgång til någon källa. Så war det wid Little Gaddesden, så wid andra byar. Allt det watten de hade, skulle tagas utur brunnar eller dammar. Således war måst wid hwar by en eller flera stora dammar med slit gräfsda, hwilka skulle wara som sammelsplatser för watten. Här tog folket sit watten, och här släckte Kreaturen sin törst. Somligstads i betes-hagarna woro äfwen dylika dammar för Boskapen skul. Landet är här föga annat, än en samling af Kritz-bärg, liksom satt bredewid hwarandra, långsluttande måst på alla sidor. Emellan dessa Kritz-bärg äro djupa dällder, der landet på andra ställen i werlden går i sådana bugter up och ned, eller består af en kädja af högder och dalar, löper gemenligen altid en litten, om ej större, bäck ned i dällderna emellan högderna. Så har jag sett det i Ryssland, så är det i Sverige, så har jag sedermera funnit det i America; men här ej så. Sjelfwa botten i dällderna består antingen af åkrar, ångar, betes-hagar

eller utmarker, utan at der ses något rinnande watten. Det är ganska sällan, at här träffas någon bäck. Slutet tyckes alltså blifwa, at et land, som består af Krit-bärg, har wäl sina källor, bäckar och åar; men dock på långt när ei i den myckenhet, som et land, hwilket består af gråsbärg och lergrund. Sedan wi i dag spatsierat öfwer ganska stora åkrar, som lågo platta och jämna, och liknade mycket åkrarna i Upland i Sverige, endast, at på dessa Ängelska funnos inga åkerrenar, utan styckena lågo alla i platta broad land, råklade wi på en källa, som en stor raritet på dessa orter. Den tog sin början midt på en stor åker, hwarest den med sin bäck formerat en dæld til 10 a 12 famnars djup under superficies på sjelfwa åkrarna. I denna djupa dälden strömmade watten fram undan jorden på flera ställen, just som små bäckar kommit rusande fram, och formerade strax en tämmelig stor bäck. Källbäcksbäckarna bestodo af bara Krita, fast de nu merendels woro med gräs öfwerdragne. Ned i bäcken wäxte en myckenhet *Nasturtium aquaticum supinum* C. B. En allmän flagan war, at högländta orter hade stor brist på watten.

Allehanda slags Halm til gödsel. Vid alla gårdar, som wi i dag gingo förbi, syntes allehanda slags halm lagd i fågårdarna, at förwandlas til gödsel, på sätt, som tilförene p. 251. omständeligen är utfördt.

Sådesstackar på pålar eller stälpar. I Edgborough, Eaton, samt alla byar och gårdar wi i dag gingo förbi, sågo wi en myckenhet Sådesstackar af Hwete, Korn, Hafra, Arter och

och Bönor, de der stodo på stälpar, huggna af den hwita så kallade Freestone. Högden på stälparna war 5 a 6 qwarter. Deras skapnad, samt stackarnas byggnad, i öfrigit aldeles samma, som tillförene p. 265. är beskrifwen. Men utom dessa slags Sâdes-stackar fingo wi äfwen så i Edgeborough och Eaton, som wid andra gårdar, se en annan byggnad af Sâdes-stackar, som war sådan: Sâdes-stacken eller sjelfwa sâden war satt på en botten af trädor, hwilken botten stod på 6 stälpar af trä. Längden på hwardera stälpen war 4 alnar. Midt på den samma, eller 2 alnar ifrån marken, war et järn-bleck af et qwarterns bredd lindadt om stälpen, at hindra mösens upgång til den samma. Öfwan til i ändan woro stälparna inhuggna eller bundna tilhopa med de horizontela stackar, hwilka lågo på dem, och gjorde botten i stacken. Med wid marken stodo dese stälpar på klappar, at de ej måtte rötas bårt i ändarna af markens fuktighet. Öfwan på war stacken ganska wäl täckt med halm. Gemenligen woro dese stackar af den fyrkantiga skapnad, som ses l. c. En död Kråka war merendels hängd derpå, at skrâma andra af samma slagte. Wid dessa Stackar war den förmon, at de jämwäl kunde brukas som et skjul och lîder, at förwara allehanda redskap under för rågn; ty kârror, plogar, harfwar ic. woro gemenligen ställda under dem; men då måste noga tillses, at ej något af denna redskapen blef så lagd, at det kunde tjena mösen för en stega up til stacken. Dese och flere slags Sâdes-stackar brukades endast af dem, som hade stora farms eller gårdar af mycken åker om hånder; ty de, som woro små Farmers eller Landtmän, hade ej sådana af nöden; emedan de snart huuno tröska ut sin Sâd. Sâs

Såten, at sitta på wid spisar. På frogarna war den sedwänjan, at karlarna suto wid och omkring spisen, och antingen rökte Tobak, eller drucko. Det är förut nämnt, at inga spjäll brukas här, samt at dören sällan i rummen låtes igen, i synnerhet på källare och frogar, så at wädret har fri ingång nästan från alla sidor. På spisen ligger alltid eld och brinner. Därföre, när det är kallt, kan en ofta wärma sig på den ena sidan, och frysa på den andra. Ut förekomma detta, brukades här mångenstäds en art såten eller bänkar, gjorda af bräder, til skapnad som Säckor, med mycket hög karm bak åt ryggen, at då en satt deri, kunde hufwudet icke ses bakifrån. Dese Säckor gingo ej i en linea recta, utan woro krökte, som et stycke af en cirkel; emedan de, som såto i denna Säckor, sålunda hade bättre fördel af wärman i spisen, hwilken kom likasom från sjelfwa centrum. Ut efter deras storlek kunde 6 och flere personer få rum, at sitta deruti. När någon satt i en sådan fram för spisen, war han alltid fri för drag bak på ryggen; emedan den höga karmen af tätt ihopslagna bräder förhindrade sådant.

Winter-föda för Bi. Karlen, som följde oss, berättade, at den bästa föda, som kan gifwas åt Bienen om Winter-tiden, är Salt, som stötes fint sönder, och sättes för dem. Han sade vidare, at Bienen här på orten födas gemenligen om Wintern med Säckor och Håning, som dock på långt när icke skal wara så godt, som detta, nämligen Saltet, ehuru orimligt det synes för den, som det aldrig försökt. Han försäkrade, at ibland 100:de, som hålla Bi, äro ej 10, som hafwa sig detta

detta bekant, ej Mr. Ellis sjelf; hwilket karken likwål sade sig många resor försökt, at föda Bienen med. Han trodde sig ock wara öfswertygad, at jag en gång skulle tacka honom dertfore.

Såren bette på Swete=brodd. Swete=åkrarna stodo nu här mångenstäds härliga och gröna med frodig brodd, på hwilken Såre-hopar woro allestäds släpte, at der gå i bet. Som detta war et Vale land, eller i dällderna af stora fält bestående land, så brukades här ej mycket inclofurer, eller med lefwande häckar instängda täppor, utan merendels Common fields, eller land, som låg i tegskifte, hwarfore wi ock ej sågo här några täppor besädda med Roswor eller gräs-frön til Sårens föda.

Korn såddes. Folket war denna dag allestäds på åkrarna syfellsatt, at så Korn, hwilket skedde på jämna åker-stycken, då det utsäddes på sätt, som hos oss sker, och harswadades ned.

Åkrarnas belägenhet. På Norra sidan om Eaton woro ganska stora åkrar, hwilka lågo emellan Krit-bärgen uti dalar på nog lågländta och wåta ställen. De liknade mycket åkrarna i Upsland deruti, at dese woro stora, samt lågo helt flatta och ej på högder. För det de lågo så lågt och woro så mycket wåta, woro de alla lagde i Ridge Acre lands, eller på Wesmanländska maneret. De skildes endast derutinnan ifrån dem, at midt långs efter högsta ryggen gick en liten wattu-sår af 1 a 1½ quarters djup, och lika bredd öfwantil. I wattu-sårarna emellan ryggarna stod nu en myckenhet watten. Inga andra diken syntes. Swetet war sätt på en del af dessa åkrar,
och

och nu höllo de som bäst på, at få Korn på det andra.

Snäckor uti ymnighet. Wi gingo igenom en inclosure eller täppa, hwarest war en liten skogs-lund af löf-trän. I den samma låg ned på marken under träden en ganska stor myckenhet Snäckor.

Breda åkerrenar wid häckar, och hwar före. I måst alla små inclosureer och täppor af åkrar här på orten, så i Little Gaddesden, som annorstädes, woro gemenligen renarna mot häckarna ansenligen breda, af par famnars bredd och mera. Härtill frågades orsaken? Swartil swarades, at, som på alla dessa orten finnes mycket litet ång, så woro de mone derom, at härigenom förskaffa sig mera hö. Desutom är ej rådligt, at hafwa den plögda åkern för när til häckarna; ty som träden, hwaraf häckarna bestå, med sina rötter ränna under jorden ut åt åkerstycket, så kan ingen säd wäxa när wid häcken; emedan rötterna på träden draga då bårt all födan utur jorden; hwarföre det ock finnes, at den säd, som säs för nära til häcken, likasom twinar bårt och döer ut.

Beskrifning på Tatternels Sten-grufwa. Wi gingo sedan til det stället, hwarest den hwita stenen hugges, som här kallas Freestone, och hwaraf kyrkor och andra hus m. m. byggas. Stället, der den tages, är et af de högsta Krit-bärgen, som här på orten finnes, belägit uti Bedfordshire, wid påß 6 Engelska mil Norr om Little Gaddesden. Den närmast dertil belägna byen kallas Tatternel, hwarefter grufwan eller Sten-brottet likaledes fått sit

sit namn. På somliga ställen woro dessa Krit-bärg långsluttande, annorstäds brantare. Somligstäds woro åkrar åkradsfwerst, hwarest jordmon syntes nog hwit, dock ei aldeles som Krita; twifwelsutan emedan den tid efter anhan blifwit utblandad med allehanda slags gödsel, som blifwit förd på åkern. Här woro åkrar många: städs ofwanpå dessa Krit-bärg, hwarest just under de samma, många famliar in i backen, woro stora gångar, der de höggö och upgåfde denna stenen.

När backen på någon sida betraktades, der den war brant, och all gräs-skärpan war bärta, at klara hwita Krit-backen wiste sig i öppna dagen, så låg den merendels i denna ordning: Öfwerst war gräs-skärpan med den näst derunder warande wartinyllen (eller hwad jag må kalla det) til en half åns tjocklek, dock ibland litet mindre. Sedan og den ordinaira Kritan emot, hwilken dock war utblandad med den hårdare arten af Krita, som här kallas Hurlok, och är så hård, at en ej kan bita med henne. Ju djupare en kommer ned, ju nera möter af denna Hurlok, och ju mindre och mindre af ordinair lös Krita, til des efter 3 eller 4 fammars perpendiculairt djup icke finnes annat, än bara Hurlok. Bland Kritan och Hurloken syntes mer än sällan någon flint-sten, så at linta är här ganska rar. När en kommer än längre ned, börjar denna Hurlok blifwa utblandad ned Freestone, då Hurloken, alt som en kommer djupare, tager mer och mer af, men Freestone deremot til, in til des en långst ned ser ej annat, än bara Freestone.

Denna Freestone grofs djupt under backarna: Här woro 3 ställen, der de nu för tiden huggit den samma, och hwarest gingo gångar ned wid fosten af backen långt under jorden eller Krit-bärget. Jag war längst intil ändan på twänne deraf, af hwilka den ena war längre än den andra. Den förra gick ända til 40 Pole under jorden. (en Pole är litet mera, än 8 Swenska alnar.) Wid ingången i backen war den samma til par famnar murad omkring, som en Port af denna Freestone, at förekomma, det ej Hurloken på de branta sidor i backen måtte få rafa ned och täppa igen ingången; men sedan en kom längre in, war ej något vidare muradt, utan taf och wäggarna bestodo alt af Freestone, sådan som Naturen satt den dit. När någon ärnade gå hit in, tändes i början af ingången up et ljus, som bars i handen, at lysa sig med; ty sedan en kommit 6 eller 7 famnar in i grufwan, war intet ljus mera af dagen, utan så kall-mörkt, som en natt. Bredden af dessa gångar under jorden war merendels 3 alnar; högden $3\frac{1}{2}$ aln. Dock war bredden och högden ibland litet större, ibland åter något mindre. Allestäds samlade sig nu watten ned genom tafet eller hwalfwet i gångarna ofwan ifrån backen, hwilket sadet komma af den snö och rågn, som om Winter-tiden samlat sig på backen; men om Sommaren skal, efter Karlarnas enhälliga berättelse, här wara så tort allestäds, som på torra lands-wägen. Karlarna betjena sig af detta wattnet, som således silas ned, då de skola hwässa sina verktyg, hwar med de förrätta sit arbete; men til intet annat. Både taf och wäggar woro mycket ojämna; ty ibland gingo kanter ut, ibland bugter in, alt som de

de råkat, at hugga stenen, och delt den til sig. Gångarna in i Krit-bårgen gingo måst horisontelt; dock sluttade de litet ned på somliga ställen. På bägge sidor wid den stora gången gingo andra gångar in, både ad angulos acutos, rectos & obtusos, så at, om ingången af alla dessa tvårgångar varit öppen, hade detta funnat vara för en obekant den argaste Labyrinth och irrgång, som funnat gifwas; men dessa ingångar woro nu måst uppfyllte med de lösa bitar af Freestone, hwilka wid huggningen blifwit söndersmålade.

Stenen delte sig här i grufwan alt uti råmnor eller springor, som alla gingo ofwan ifrån ned åt, mer eller mindre perpendiculairt; men aldrig gingo några råmnor horisontelt eller ock mycket snedt före på den samma, hwilket ock war Karlarnas enhälliga berättelse. Dessa råmnor woro ibland bredare, af et quarters widd och mera, ibland helt smala; men måst alla mycket djupa, så at en par alnars lång kapp kunde stickas in i dem, utan at nå til ändan. Dessa Stenar skära af hwarandra någorlunda perpendiculairt ad angulos rectos, eller at hela undre delen af Krit-bårgen inuti lika som består af fyrkantiga pelare, ställda perpendiculairt, dock af olika tjocklek, nämligen, at somliga af dessa fyrkantiga pelare woro större, andre mindre. Likaledes äro ock sidorna ej altid lika breda, så at, då på den ena pelaren alla 4 sidor äro af lika bredd, kan på en annan endast de 2:ne emot hwarannan stående sidor vara lika breda, nämligen til exempel: 2:ne af de emot hwarannan stående sidor kunna vara af 3 alnars bredd; men åter de 2:ne andre gent emot hwarannan

stående sidor äro då ej af mera, än 2 alnars, en alns, eller 3 quarters bredd, o. s. w. Man fordrar icke här en absolut Mathematisk likhet i bredden af alla 4, eller de 2:ne sidor, som stå midt emot hwarannan, utan man är nögd, endast de någorlunda blifwa lika breda. Således skära desse stenaar af hwarannan utaf naturen perpendiculairt på alla sidor, och formera lifasom perpendiculaira sidor af cuber och oblonger; men aldrig blifwa de af naturen affkurna horizontelt, utan all horizontel affkärning måste ske med konst, i det, at då karlarna wela hafwa en sten bruten horizontelt af någon perpendiculair högd eller tjocklek, hugga de med sina hackor en horizontel rand, der de wela hafwa honom delt, och lå så wiggas af järn deruti, hwarmed de spränga honom horizontaliter löst til hwad tjocklek de wela.

De lösprängde stycken föras sedan ut på en låg wagn, hwilken i stället för 4 hjul har 2 kassar af Ask, en wid hwardera ändan. Hwardera kassens diameter är mot en half aln. Stråfwet på wagnen är gjord af stadigt Ekwerke. Denna wagnen med den stenen, som derpå ligger, drages af karlarna längs efter gången, til des de få den ut i dagen, och då de sedan wela hafwa den up för backen wid ingången af grufwan, windas han up efter wägen med en wind eller Spelstock, samt drages så til den ort, der de tänka hugga och tilarbete honom.

Stenen war ned i grufwan, och, då den först höggs, af en grå eller lerfärg, samt så blöt, at den kunde skäras med knif så lätt, som en hårdnad eller torkad spiklera. Likaledes kunde en då med
hän

händerna och fingerna bryta den i stycken, så framt styckerna icke woro för tjocka; men då han kommit up i dagen, och legat i fria luften en tid, blef han mycket hwit, fast ej aldeles som en Krita; ty det kunde synas ansenlig skillnad, om någon ristade med et stycke Krita på en wägg, murad af denna sten, hwilket jag försökte, och den man, som hade upseende öfwer grufwan, öfwen wiste mig. Likaledes har han ock den egenskapen, at, sedan han kommit i fria luften, hårdnar han allt mer och mer, allt som han blir gammal til, och kommer at ligga längre tid i öppna dagen. Häråf sker, at så snart han kommer utur grufwan eller Stenbrottet, arbetas han af Karlarna, medant han ännu är mjuk, til allt hwad de wela och det kan brukas til.

Att desse Kritzbärg, hwarest denna sten hugges, ej warit sådana från werldenes början, tycks kas de åtskillige heterogenea witna, hwilka ofta under huggningen finnas i den samma, och hwars af wi märkte följande:

1. *Kesbällar*, merendels runda och flotlika, ojämma utanpå, ibland utanpå och färgade, ibland gläntfande som en *Swafwel*-kes. Då de slogos sönder, syntes, at et centrum war nästan midt i stenen, hwarifrån radii och strålar utgingo til alla sidor af peripherien. Karlarna kallade den *Crows gould*, d. å. *Kråke-guld*, och wiste ingen nytta af dem. I elden lagda, brunno de, och osade starkt *Swafwel*. Desse suto här och der i stenen. De hade en ansenlig tyngd, nästan som et lika stort järnstycke.

2. Trårötter af gamla förruttnade trån. Arbetskarlarne sade sig ibland finna stycken i denna sten af den tjocklek, som en Karls arm, hwarpå ej allenast barken kan ses och skiljas ifrån sjelfwa trådet inuti, utan ock tydeligen märkes, at de äro små stycken af Skar. Sådana stycken finnas här sållan af mer, än en half alns längd. Jag war så lycklig, at få här en sten, hwaruti en sådan qwist eller rot satt, hwilken karlarna höggö löst, tillika med et stycke af stenen, och skänkte mig det, som en raritet. Qwisten uti samma sten är ungefär af den tjocklek, som et lill-finger.

3. *Concha, Pectinites dicta.* Denna fans til stor myckenhet i dessa stenar. Sållan war någon sida på en sten slätt huggen, hwarpå ej fans et, om icke flere, Skal deraf. De woro af olika storlek. Antalet af strimmorna war äfwen icke lika på alla. De små af en nagels storlek gjorde här mästa antalet.

4. *Concha, Ostrea dicta, ordinaira Ostron-Skal.* Wi sågo här af 2:ne stycken, som suto i sidan på en stor sten, den wi ej hade frihet, at hugga sönder. De woro så naturella, som hade någon nyligen tagit et Ostron-Skal och frammat det in i stenen. Den mannen, som hade upseende öfwer grufwan, sade, at sådana naturella Ostron-Skal skola ganska ofta finnas inuti denna stenen, då den hugges sönder. Dessa Ostron-Skal, så wäl, som förenämde Pectinites, ligga altid, efter Upsyningsmannens berättelse, horizontela uti stenen, då han står i grufwan, eller at de wända den convexa sidan ned och concava up.

Flere heterogenea kunde wi ej blifwa här warse: ej eller wiste Upsynings-mannen eller arbets-karlarna at berätta om flera slag, ehuru wi sporde dem derom.

Nyttan af denne Freestone, och hwartil den brukas, är mångahanda. Den förnämsta är, at mura hus deraf, då den förut här wid grufwan blifwit huggen i en fyrkantig aflång form. Likaledes brukas han til Kamrar och Dörr-Poster, samt frantsar omkring spisar, fönster och dörrar, til åtskilliga slags stälpar och pelare, botten i bakugnar, med mera sådant. De flästa kyrkor här på orten äro alla upmurade af denna sten, hwilket utmärker denna Sten-grufwans höga ålder. En myckenhet här af föres omkring til åtskilliga Gentlemans gårdar, at mura hus och annat deraf. De små stycker, hwilka slås och smålas sönder i grufwan, då stenen brytes lös, brukas dels at föras på wägar, at fylla igen de djupa wagns- och karr-hjul-spåren: dels föras de af somliga Farmers hem, bokas sönder til et fint pulfver, blandas med watten, och arbetas til et bruk, hwaraf så wäl gälf i målt-hus göras, som botten i logar, at tröska på; emedan detta, således præpareradt, binder sig ganska starkt tilhopa. Jag frågade karlarna, om kalk kan brännas af denna sten? De swarade alla: nej, lade ock dertil, at en må bränna honom, huru länge en wil, kan han dock aldrig blifwa til kalk; hwilket jag lämnar derhän. Likaledes sade de, at han icke duger, at lägga til gälf; emedan han blötnar och måras sönder af watten, som kommer at syra derpå.

Werktygen och annat, som arbetskarlarna
 här wid sit arbete betjena sig af, äro följande:
 In i grufwan, der stenen hugges lös, brukas en-
 dast hacka, järn-wigg och klubba. Hackorna el-
 ler yrnorna likna aldeles de hackor, som wi i Swe-
 rige bruka, at hacka qwarn-stenar med, endast at
 dese Angelske äro mycket hvarsa och slipas ofta.
 Järn-wiggarna och klubban äro som ordinaira.
 De betjena sig af den tilförene p. 290. beskrefna
 wagnen, at föra de större stenar utur grufwan;
 men små bitar föras ut med skätt-kärra. Allt ar-
 bete i grufwan förrättas wid ljus; emedan ei det
 ringaste af dags-ljuset kan komma til de ställen, der
 de arbeta, utan när ljusen äro utsläcste eller bårt-
 tagna, är der kol-mörkt. Sedan de fått stenen
 på det stället de wela, hugga de honom med före-
 nämde hackor, af hwilka somliga äro större, an-
 dre mindre. Några äro bredare, andre smalare.
 Med dese hugges stenen tämmeligen jämn och slät
 på sidorna. Wil någon hafwa en stor bred sten,
 eller annan smalare sten midt i tu, brukas en lång
 säg, hwarmed en eller 2:ne karlar säga honom så
 sönder, som de wela. Allt få sidorna jämna och
 hörnen räta, brukas lineal och winkel-hake. Allt
 sedan få all ting helt slätt och glatt, betjena de sig
 af et skaf- eller slät-järn, hwarmed de skafwa den slätt.

Med i grufwan, som gief under jorden, suto
 här och der på wäggarna wid gångarna fastklib-
 bade torra qwistar af Timjan, Törn-rosor 2c. om
 hwilka karlarna berättade, at, då dese om Som-
 mar-tiden sättas färsta dit, kunna de sitta der grö-
 na, och som färsta, samt wälluktande, i par må-
 naders tid. Utskilliga, som nyfikenheten drifwit
 neder

neder, eller in i denna grufwan, hade ritat sina namn med årtalet på wäggarna.

Jag frågade Karlarna, om de, som ständigt arbeta i dessa grufwor, finna sig ansåktade af någon särdeles sjukdom framför andra? De swarade, at de merendels få njuta en god helsa, och weta sig ej wara underkastade några flera sjukdomar eller främpor, än andre. Det skal ock wara mycket sällan, som någon sten af sig sjelf faller ned från hwalfwet i gångarna. De påminte sig ock ej mer, än en olycklig händelse, som timat i så måtto, at en karl blifwit ihjälslagen derigenom, at en sten fallit lös från hwalfwet, och krosat honom ihjäl. Denne lärer twiswelsutan warit den Gudsförgätne mannen, om hwilken Mr. Ellis talar uti sin Shepherd's Sure Guide p. 231. och 232. Karlarna sade sig ock ej hafwa märkt något tecken til instundande wäderlek af denna grufwa.

När denna stenen hugges, riswes eller skrapas med et järn, luktar och stinker han aldeles som en Orsten.

Stället och ingången til grufwan war wäl mot 20 famnars perpendiculairt djup under öfwersta högden på Kritbärget, om ej mera.

På åtskilliga ställen syntes faseligen stora gropar, hwilka nu på bottnen woro öfwerwårte med gräs, der de i forna tider huggit up denna sten. Arbetskarlarna berättade ock, at wid hwar och en af samma gropar finnes et hål eller gång inunder jorden; men at ingången dertil wore nu igenfallen. Det djupaste hålet, som war 40 pole in i backen, hwarest de nu arbetade, och hwari jag war, sadess wara öfwer 500 år gammalt. Hela grufwan sadess wara arrenderad för 1000:de år. Et eller annat

hus war här upmuradt af denna sten, täckt med halm, deri arbetatena spisade, förwarade sina verktyg och arbetade i elast wäder.

Åkrarna, som lågo på Krit-bärgen ofwanför eller uppå grufwan, blefwo besädda antingen med Smete eller svart Hasre, hwilka bägge sådes wä-
pa på denna jordmon mycket härligt. Men an-
dra sådes-slag skola ej wela der så fort; eme-
dan jordmon är för torr.

Krita förwandlad til flinta. Karlarnas enhälliga berättelse wid Freestones grufwan war, at, då ren Krita, uti hwilken ej finnes någon flint-bit, föres på åkern til gödning, eller eljest stycken af ordinair Krita kastas på backar, och den fått ligga der någon tid i Solen och öpna luf-
ten, förwandlas den til ordinair flinta, så at, på de ställen, der aldrig tilförene warit flinta, kan på detta sätt komma en ymnighet deraf. Mr. Ellis och andra Farmers, hwilka jag sedan här om frågade, bekräftade, at det sanma war sant. Eljest berättade dese arbets-karlar wid grufwan, at ingen ting är allmännare, än bränna Krita til Kalk, hwar-
med sedan muras hus m. m. Men at bränna Kalk af en ordinair flinta, höllo de för en o-
möjelig ting.

Rinnande watten genom källare håller drickat swalt. Uti Eaton, der wi spiste mid-
dags-måltid, wiste wården of sin källare, hwar-
uti han hade sit öl och dricka, hwilken war belä-
gen tätt wid en liten rinnande bäck, och så inrät-
tad, at watnet kom at rinna i källaren midt under
drickes-tunnorna. På hwardera sidan i källaren
war en rad med dricks-tunnor, och watnet rann
under

under hwardera raden, hwarföre det ock wid ingången i källaren deltes i 2:ne grenar. Han för-
såkrade, at drickat om Sommaren aldrig surnar
i denna källare, utan af det underrinnande wat-
net hålles mycket swalt. När han wille, kunde
han altid utestänga watnet utur källaren, allenast
hållet täptes igen, hwarigenom det rann in, då
det flöt sin gång i sielfwa bäcken, som lopp tätt
förbi källaren.

At stiga til hästar från en trappa. Alle-
städs här wid gårdarna på landet och i de små stä-
derna war en liten trappa, murad af 6 qwarterns
a 2 alnars högd, med trappe-steg intil högsta
högden deraf, på hwilken karlarne, men i syn-
nerhet qwinfolken, gingo up, när de wille sätta
sig i sadelen på hästar. Denne trappa war ibland
murad in wid muren på husen; men stundom stod
den ock för sig sielf allena ute på gården, eller ute
på backen.

Qwarnar. På fälten, der wi i dag gingo,
sågo wi 2 eller 3 Wäder-qwarnar bygda på samma
sätt, som hos oss måst är brukeligt. En Wattu-
qwarn blefwo wi ock på et ställe warse, som i in-
gen ting war skild ifrån våra, mera, än at här
uppe^{blef} sig en faselig myckenhet af et slags wäldi-
ga Råttor, dem de kallade Hannoveriska Råttor.

Åkrars belägenhet &c. På Södra sidan om
Edgeborough syntes ganska stora åkrar. De woro
alla lagde i broad land och teg-skifte; men ej
den ringaste åker-ren eller dike fants derpå. Dese
senare behöfdes ock icke; emedan de lågo nog slut-
tande. De woro nu lämnade til sädes-land för
denna Sommaren. Wi märkte här, hwilket wi
åfwen

åfwen tilförene funnit på alla mycket sluttande och stupande åkrar i hela denna orten, at wattu-fårarna emellan landen woro ej dragne från högsta delen på åkern til den lägsta, utan tvärs öfwer, och måst parallelt med hjewä dällderna, hwilket alt war skedt, at watnet wid starkt rågn ej måtte skölja hårt mulden och den sådda säden, som det annars til en del skulle göra, om wattu-fårarna lupo ända fram från högden til dällden, hwilket genom åkerns och fårarnas utdragning på förenämde sätt förefommes.

Får-fällar på åkrar, och dessa Kreaturs mångfaldiga nytta. Får-dynga och urin hålles här för den utwaldaste gödsel på åkrar, och Fårens fällning på trädes-jord räknas för en så nyttig ting, som ej med penningar kan betalas. Det är ock endast genom Får, som mången fattig man har all sin föda och utkomst. Saken förhåller sig så: En fattig man lagar genom arbete, eller huru han kan, at han fömår skaffa sig några Får, ju flera, ju bättre. Derpå går han til en Farmer eller Landbrukare, och tilbjuder sig, at få fälla sina Får om nätterna på hans trädes-åkrar, endast Farmern wil gifwa honom en skällig betyning derföre. Farmern är aldeles nögd med et t. bud, som så mycket gagnar hans åker, och kommer med Fåre-mannen öfwerens, at betala honom en wis summa för hwart Acre land, som han med sina Får fällar åt honom. Om nu Fåremannen ser, at Farmern ej wil gifwa honom så mycket, som han tycker sig hafwa fog at begära, talar han til en annan Farmer derom, och sluter altid accord med den måstbjudande, eller der han får större för-

fördelar. När accordet är ingått, drifwer Färemannen sina Får om dagarna i bet på Commonland eller allmänningar och betes-åkrar, eller ock på Farmerns eget land, der han alltid har frihet, at beta dem; emedan de med sin urin och den dynga, de lämna efter sig, alltid betala, hwad de äta. Den ymnighet af allehanda slags ogräs, som wäyer up på åkern, ger dem äfwen en ymnig föda. Färemannen går sielf wall med dem, och om astoneit drifwer han dem ut på dens trådes-åkrar, som han slutit accord med, der de fällas om nätterna på samma sätt, som tilförene p. 259. är omtalt och beskrifwit. Ju mera Färemannens Får ökas, ju flere Acre-land kan han göda om året, och följakteligen ju större är hans winst. När det är mycket elakt wäder, föder han dem hemma om natten med allehanda slags halm och hö, det han sedan förwandlar til gödsel, på sätt, som tilförene är omnämmt, samt säljer den samma. Luftens blida art här i England, som tillåter Fären, gå ute och beta hela året, Sommar och Winter, samt följakteligen måst all den tiden fällas på åkrarna, gör, at profiten genom en liten fåra-hjord blir ansenlig, då den Englands förmon lägges dertil, at de här aldrig hafwa af nöden, at frukta för Wargar, hwilka ej finnas der i landet. Färens ull, och den hemma wid owäder samlade gödseln af halm, samt Färens urin och dynga, hwilket alt Färemannen kan sälja, jämte det han kan förnytttra då och då något Får til slaktare, betalar rikeligen de få penningar, han lagt ut för hö och halm åt Fären, den tid owäder twungit honom, at hålla dem hemma. Somliga försäkrade, at, när en man är ägare af 30 eller 40 Får, kan han, endast

endast genom det han fallar dem på andras åkrar, förvärtwa sig om året från 10 til 20 Pund Sterling. Andre sade, at, om en man hafwer 150 Får, så kan han på 2 weckors tid wid pass med dem göda et Acre land, och får gemenligen af Farmern 16 Shilling i betalning för hwart Acre land han således göder. Fåren hållas ej mera, än en natt på hwart ställe af åkern; men de stå dock tämmeligen tätt. Farmern lämnar mannen gerna frihet, at beta sina Får på sin egen grund, och betalar honom ändock ofwannämde summa för hwart Acre land. Somliga af dese Fårsmän sälja om Wintern bäst sina Får, och köpa sig om Wåren andra i stället från de orter, der de hålla mycket Får. De göra det för den orsaken skul, at de midt om Wintern ej så lätt kunna fälla Fåren på åkern, utan nödgas då ofta hålla dem hemma, och föda dem med allehanda slags halm och hö.

Om astronon sent kommo wi tillbaka til Little Gaddesden igen.

Den 8 April.

Ryrko-tak af halm eller Ljung. Mr. Ellis berättade, at han på sina resor sett uti Suffolk Ryrkor murade af sten; men, i brist af annat, täckte med halm, på sätt, som hus med den samma här täckas. Et sådant halm-tak sade han kunna wara 100 år. En Gentleman från Cumberland förtälde då tillika, at på et och annat ställe äro Ryrkorna i Cumberland täckte med Ljung.

Löf til brånfle. Mr. Ellis berättade, at fattigt folk plåga samla löfwen, som falla ned af träna, torka de samma, och bruka det til brånfle.

Zuru Kalk brännes af Krita. Wid det jag i dag frågade Mr. Ellis om processen, huru Krita brännes af Kalk, bad han mig, göra sig följte til et ställe, der de bränna den samma, hwilket jag gjorde, och fant det ske på följande sätt: Här war en ordinair murad ugn, hwari Tegel brändes. I den samma brändes Kalk och Tegel tillika och på en gång. Kritan gräfwes förut up i större och smärre stycken utur Kritt-bärgen, och föres til Tegel-ugnen. När en då wil bränna Tegel, muras öfwer ugnarna närmast til elden med bara Krita, och det i den myckenhet, som en wil hafwa Kalk til, eller har Krita, dock ej mera, än at teglet äfwen må hinna genombrännas. De största stycken af Kritan läggas närmast til elden, och de mindre der öfwanpå. Öfwanför Kritan läggas de Tegel-stenar, som skola brännas på wanligt sätt. Derefter göres eld i ugnspiporna, hwilka här woro 2:ne stycken. Aldraförst lägges grof wed in, hwarmed ugnen göres het. Sedan brukas endast små knippor af Ris-qwistar, Genista spinosa med gräs och måssa, eller ock Ormbunkar. Med dessa fortsättes bränningen i 3 eller 4 dygn, då både Teglet och Kritan blir fullbränt. Sedan Teglet och Kritan hunnit någorlunda swalas, täckas de öfwanpå med måssa och Genista spinosa tilhopa blandade, sådana som de skurit och bundit tilhopa på fältet. Dermed stoppas ock alla ugnsmunnar igen, at ingen fuktighet må dragas sig in. Derpå tages först Teglet och se-

dan

dan Kritan ut, hwilken Krita är nu efter brännin-
gen mycket lättare, än förr. Den släckes då med
watten, som annan osläckt Kalk, då den faller
sönder til et fint hwitt mjöl eller pulfver, som är
den Kalk, hwarmed de här mura hus, goda åker
och ång, med mera.

Får-bete, som är godt. Jag frågade Mr.
Ellis, hurudant Får-bete war i de Provincier här
i England, hwaräst de hafwa de bästa Får och den
utwaldaste ullen? Han swarade: Alla Får-beten
i samma Provincier bestå af bara höga Krit-bärg
eller backar; dock med den åtskillnad från dessa or-
ter här i Hertfordshire, at der äro inga häckar,
utan alt Common land och öppna fält. Han sade
widare; at Fåren icke wela triswas så wäl på den-
na orten, hwaräst äro för mycket inclosureer eller
med lefwande häckar omstångda täppor, fast betet
i sig sjelfst är nog godt; men aldränst wela de
komma fort på wåta platser och Vale lands, der
de altid fara illa. Han lade dertil, at den ort,
Fåren skola triswas bäst på, bör wara torra hög-
der, der wädret på alla sidor har fri tilgång, och
ej hindras af häckar &c. Inga sumpiga ställen
böra wara der. Ju högre orten ligger uppe i wä-
dret, ju bättre för Får. Om ångarna ligga låg-
ländt; men bestå af salt-gräs, må ock Fåren tåm-
meligen bra, fast de ej få så fin ull.

Fårhållningen i Cumberland. Af en mann
ifrån Cumberland lärde jag följande: Der fins
nas inga Krit-bärg, utan endast höga gräs-bärg.
Fåren äro mycket finäre, än de i andra delar i
England, och ullen ansenligen sämre; men köttet
godt. Håstarna ej af så stort slag, som här. Får-
ren

ren gå ute och beta hela Vintern. En myckenhet Kor hålles der. Osten, som der göres, är ej så god, som på andra ställen i England; men Smörret är skönt, och köpes derifrån til många orter. Swinen äro der sköna och feta, och drifwes årligen en myckenhet derifrån til London. Hjwete säs der ganska litet; men Någ mycket, och än mera Korn och Hafra, af hwilka tu senare deras mästa bröd består. Jord-wallar brukas mäst til stängsel omkring deras åkrar. Wid åker-försele betjena de sig mäst af Hästar. I den floden, som skiljer Cumberland från Skottland, finnes den bästa Lox, som gifwes i England. Farmerne äro merendels sjelfwa ägare af sin Farm, eller de hemman de sitta på. Rart, at finna här någon Bök; men Ek-skog nog. Jnga Getter hållas der. Husen somligstads byggda af ler och halm tillhopa blandas de; men på somliga ställen i Skottland äro wäggarna på husen gjorda endast af gräs-torf, samt täckta med halm eller Ljung. Spisar och bränsele brukas på samma sätt, som i England, nämligen utan spjäll. Stenskol är hwad de mäst bränna. Kärror nyttjas mäst, at föra med. Orten är mycket kall om Winter-tiden. Deras mästa gödsel för åkern är Boskaps-dynga.

Den 9 April.

Efter middagen spatserade wi omkring på åtskilliga åkrar och ångar, samt inclosureer, at anmärka et och annat.

Uf hwad wårter höet består. Tilförene p. 227. är upteknad, af hwad wårter det höet bestod, som fants i en af Hertigens af Bridgwater hö-lador.

dor. 3 dag roade wi oss, at upleta och up-
 skrifuva de örter, som funnos i en hö-stack i Hud-
 nall. Höet luktade oförlifneligen wäl, at näppes-
 ligen angenämare lukt på hö kan gifwas. Äga-
 ren sade, at de hafwa dermed ingen annan konst,
 än om det är tort wäder, då höet blir slagit, och
 det samma torra wädret wil påstå, händer ofta,
 at det slås den ena dagen, och innan aftenen af
 den andra dagen står det i hö-stacken, endast at
 det nödwändigdt blifwit wändt och torfadt, innan
 det sättes i stacken. Han tilskref den goda lukten,
 som höet hade, endast jordmonens godhet. Huru
 härmed är, lämnar jag derhän; men det wet jag,
 at jag så här, hwarest jordmon war utblandad
 med Krita och på Krit-bärg, som annorstädes i
 England, der jordmon bestod af grus och der in-
 gen Krita funnits på flera mil, sett hö, hwilket
 til färger roanat något, och det mången långt
 ifrån skulle tagit för bärtkämt; men hade dock den
 ljufligaste lukt, som hö någonsin kan äga, at det
 war et nöje, at lukta derpå, samt äts defutom
 mer än begärligt af hästar och Boskap. Konsten,
 huru detta tilreddes, skal litet längre fram omör-
 das. Som detta hö, hwilket wi i dag sågo, war
 här wäxt på höga backar, så sökte wi med flit ef-
 ter, om wi kunde finna Herr Archiater Linnæi
 Sår-gräs eller Sår-Swingel häruti; men mödan
 war fåfång. Wi sågo ej tecken dertil. Til tjenst
 för dem, som weta rätta grunderna til ängarnas
 ans, wil jag här gifwa en förteckning på de wäx-
 ter, hwaraf höet bestod, då jag, på sätt, som
 förr skedt är, wil sätta samma wäxter i ordning,
 alt som det af hwardera slaget war mycket til i
 höet, och woro följande:

CYNOSURUS, Kambering, (*Linn. Fl. Sv.* 31.) var af alla mäst.

Sålkhyen (62.) ganska ymnigt. De fina bladen deraf gjorde snart sagt här den bästa gräs-vårten och mästa hvet.

ANTHOXANTHUM (29.) nog.

Svart Väpling, mycket.

Hundering (83.) tämmeligen.

LOLIUM perenne (104.) något.

Röd Väpling, Ångs-Svingel (91.)

Ångsgrön (77.), Plantago (123.), latif. incana C. B. Lotus pentaphyllos flore majore luteo splendente C. B. Dens Lonis (627.), Jacea nigra (709.), Mjölktistel, Hieracium (639.) fruticos. Ångs-Syra (295.). Af hvardera föregående fans här tämmeligen.

GRAMEN lanatum. Dalech. (67.), Ångs-Zafre (96.), Ångs-Kampe (50.), Lathyrus (599.) fylv. lut. Darr-gräs (80.), Röd-Svingel (93.), Tussilago vulg. Equisetum prat. Brunella, Millefolium vulg. alb. Cerastium villosifosum, Bellis fylv. minor. C. B. Linum catharticum. Af hvardera af dessa fans allenast något enda stånd.

Klådes-lappar til gödsel på åkern. Wi gingo sedan öfver små inclosureer eller täppor, hvilka woro sådda med Hwete, dels i broad land, dels i four thorough sitches. Öfver allt på dessa åkrar lågo små klådes-lappar och flutar af allehanda slags färgor, af hvilka somlige lågo ned i jorden, andra öfvanpå. De woro köpte af Skräddare i London, och derifrån hitförde, samt lagde på åkern, som en förträffelig gödsel, at för-

Öka sådesvärtten. Jordmon war här den samma tegelfärgade jord, som öfweralt på Chiltun land finnes; men desutom woro dese åkrar ganska fulla med flinta.

Bötkars värt och ålder. På Norra sidan om en backe woro åtskilliga Bökar nedhuggna, hwarest wi tilbringade tiden en stund, at se deras ålder. Alla dese stodo i fria lusten, ej tätt til, utan långt ifrån hwarandra.

En Bök-klabb mättes, som hade i stora ändan 54 Saf-ringar. Diametern war just en alm. De Saf-ringar, som funnos närmast kärnan, woro smalast och smärst, hwarifrån de blefwo gradatim större, ju längre de suto från kärnan mot utan, derest de woro störst. Längden på klabban war $4\frac{1}{2}$ alm. I lill-ändan woro 44 Saf-ringar; diametern 3 qvarter och en tum. Tjockleken i lill-ändan på den sidan, som wändt sig mot Öster, emellan utan och kärnan, war 7 tum. Det öfriga war alt på den Västra sidan.

En annan Bök-klabb hade i stor-ändan 70 Saf-ringar. Diametern kunde icke mätas, der den wid roten war afhuggen; emedan stammen mot roten så mycket arenat sig ut på alla sidor; men 5 qvarter ofwan för stället, der stor-ändan war afhuggen, fans diametern 3 qvarter, $1\frac{1}{2}$ tum. Längden på klabban war $8\frac{1}{2}$ alm. I lill-ändan woro 59 Saf-ringar, diametern 2 qvarter, $2\frac{1}{2}$ tum.

En annan Bök-klabb hade i stor-ändan 51 Saf-ringar. Diametern war der en alm. Längden på klabben 5 alnar och $\frac{1}{2}$ qvarter. I lill-ändan woro 41 Saf-ringar: diametern der 2 qvarter, $4\frac{1}{2}$ tum.

4 $\frac{1}{2}$ tum. Alltid när diametern på något trä mättes, blef barken undantagen.

Hedera ganska lång. Dess wårt och ålder. I en Skogs-Parck sågo wi 3 eller 4 stånd af *Hedera arborea* C. B. hvilka woro de högsta och längsta, jag ännu wet mig hafwa sett. De hade lindat sig omkring Bökar, och klifwit up i de samma ända til toppen. Deras gröna löf wälde, at de på långt håll gjorde Böckarna likasom grönskande, och med fulla friska löf närmast stammen. Högden på dessa Hederer war, som wi efter ögues måttet kunde döma, goda 30 alnar, om ej mera. Wi skuro af en bland de tjockaste, par alnar från marken, at se, huru gammal den war, samt mätte dess tjocklek. Diametern war just 1 $\frac{3}{4}$ tum, och hade den här 30 Saf-ringar, som utwiste dess ålder och åretal. Allt som hon klifwit up i trädet, hade hon der och hwar slagit in en myckenhet fibrer och rötter uti det samma från sin stam, at hålla sig fast med. Hon hade grenat sig i många grenar, som alla lupo upåt. Somliga gingo ända rakt up; andra lindade sig någorlunda spiraliter omkring trädet. Denne blifwer ej särdeles ålskad af Trägårds-mästare; emedan den skadar träden, drager födan ifrån dem, och åstadkommer röta.

Den 10 April.

At förwara rötter om Wintern. Wär wård berättade, at bland de aldrabästa sätt, som brukas i England, at förwara Mor-rötter, Palsternackor och andra rötter om Wintern osskadda för köld m. m. är, at lägga dem i torr Swete-halm. Mr. Ellis sade, at en del förwara dem i torr sand

i kallare. Andre låta dem stå ute på landet hela Wintern, endast at landet täckes wäl öfwer med halm eller annat, at kölden icke må komma åt dem.

Tecken til wäderlek af *Bellis*. Det war roligt at se, huru *Bellis* sylvestris minor. C. B., som här i ymnighet wäxte på alla betesmarker samt gräsgrund, och nu blomstrade som bäst, drog ihop sina blomblan, när luften war kall, eller då det liknade sig til rågn och elakt wäder. En stor del blomster af *Syngenesia* eller *floribus compositis* hafwa denna egenheten.

Kesbällar här och der på åkrar. Jag har tilförene p. 291. gifwit en beskrifning på de Kesbällar, hwilka suto inwäxte uti Freestone wid Tatternel, och funnos i samma sten-grufwa til myckenhet. Under våra spatsersgångar hit och dit på åkrar och annorstädes här på orten funno wi ofta dessa Kesbällar, antingen i gropar, der de gräfwit up Krita, at föra på åkern til gödsel, eller ock ut på åkerstyckena, mångenstäds, så omkring Edgeborough, som här omkring Little Gaddesden. De, som funnos på åkrarna, hafwa twifwelsutan blifwit ditsförde med Krita från Kritgroparna. När dessa en tid legat på åkern, hade luften, rågnen och Solen tåmmeligen ändrat deras färg och utseende. De sågo aldeles ut, som et stycke af den järn-malm, hwilken gräfwes i kårer och moras, och woro af samma järnaktiga rost- och Ocher-färg. Den inre delen af dem såg mycket lik ut Ochra, fast den war hårdare; men sielfwa utan behöft ännu sin stråaktiga Swafwelslika färg och skapnad. De hade ännu sin förra ansenliga tyngd. Som altså dessa finnas här i alla Kritbackar bland den ordinaira Krita, så

frågas: Mån nedersta delen af alla Krit-bårg, fast ibland djupt ned, bestå af Freestone? Mån Krita och Freestone differera allenast i graden af hårdhet eller mogenhet, alt som de ligga närmare mot dagen eller djupare ned? Mån ej det, som nu är Freestone, i forna tider varit Krita, eller tvärtom? Mån ej Krita en gång torde förvandla sig först til Hurlok, och sedan til Freestone, eller mån tvärtom?

Den 11 April.

Zuru en ny häck anlägges. När någon årnar anlägga en aldeles ny häck af lefwande trån antingen omkring åker, ång eller andra ågor, sker det här i Hertfordshire, hwarest folket hålles före wara försarnast deruti, på följande sätt: Häcker planteras gerna i en linea recta. Om jorden är fri från trån och stubbar, plöjes par fåror ända fram, der häcken skal planteras. Dessa fåror wändas mot hwarandra; men är marken full med trårötter, at plogen ej kan komma fort, gråfwes gemenligen jorden up med spada. Somlige plåga ej gråfwa något på det stället, de årna plantera, utan bendia sig endast af mulden de kasta up utur diket. När jorden sålunda blifwit upplögd eller upgråfwen, der häcken skal planteras, gråfwes et dike längs och tätt bredewid den samma, hwilket dike, sedan all jorden derutur blifwit upkastad, gemenligen är af en alns eller 6 qwarters djup, under brynet af marken. Denna mulden, som tages utur diket, kastas på den upplögda eller gråfda jorden i början så mycket, at det blir en bank af en half alns högd eller litet mer. Derpå tages unga telningar af Hagtorn eller Glån, hwilka skås

ras snett af, en god twärhand eller et qvarter of
 wanför roten, planteras sedan uti den upkastade
 banken, alla i en rad eller linea recta. Tjockleken
 af dessa telningar är som et finger, ibland ock litet
 mindre. De sättas så tätt bredvid hwarandra,
 at det är gemenligen ej mer, än et halft qvarter
 emellan hwardera. När de planteras, göres lika
 som en wattu-sår längs ester hela banken, ungefär
 af en twärhands djup, hwari dessa telningar sättas
 med rötterna; men ställas så, at de ej komma at
 stå perpendiculäirt, utan mycket lutande mot di-
 ket, på det de framdeles måtte desto bättre afhäl-
 la Bostapen. Derpå öses sären igen, hwari de
 äro planterade, i det nill fastas på deras rötter,
 så at de nyh planterade telningar ofta ej komma at
 stå med ändan öfwer en tum ofwan på jorden. De
 telningar, som gemenligen nyttjas härtil, äro an-
 tingen Hagtorn eller Elån, som blandas om hwar-
 andra; men desutom sättas här och der, antingen
 til en wiss distance och längd från hwarandra, el-
 ler huru en behagar, små telningar af Pilar, (Sa-
 licibus) Bök, Ytt, Lönn, Lind, Alm och andra
 löf-trän, hwilka afsåras, at de blifwa lika stäckuga,
 som de andra. När det är beställt, börjas med,
 at göra wallen högre, i det mera nill fastas up-
 utur diket på förenämde nyh planterade telningars
 rötter, til des wallen eker banken blifwit til en half
 alns perpendiculair bögd mer, än då de förra plan-
 terades, samt af den slutning, at, då en kappläggas
 på sidan eller snedden på banken, är gemenligen 3
 qvarter emellan den raden, de förra telningar sat-
 tes, och högden af denna tilökta jorden. Hwari
 planteras nu på aldeles lika sätt en rad af Hagtorn
 och Elån, samt flere ofwannämde löf-trän, hwil-

Kas rötter sedan öfvertäckas väl med den jord,
 som blifwit upkastad utur diket. När en
 perpendiculair linea uprättas från den raden, de
 nedanför planterade telningar stå uti, ses, at de
 stå en half alm närmare til diket, än de öfre;
 hwaraf kan dömas om bankens sluttning mot dikets
 sidan. Jorden, som här upkastades utur diket,
 och hwaru häcken war planterad, bestod af den te-
 gelfärgade, som fants här öfveralt, med något
 flint-sand och små flint-stenar deribland. På ena
 sidan förhindrade diket Boskapen, at komma til
 de nyß planterade telningar, at göra dem någon
 skada, och på den andra woro upsatte antingen
 som led-stänger, eller ock en död häck, den der nå-
 gorlunda liknade en gårdessgård, at likaledes för-
 komma, det Boskapen äfwen på den sidan ej mås-
 te nåkas de unga träden. Det är gemenligen i
 October eller Februarii månader, som detta arbe-
 tet förättas i England. På et ställe emellan
 Little Gaddesden och St. Albans war en ny häck
 planterad på förenämde sätt; men at hindra Bos-
 kapen, at skada de unga telningar, war öfverst
 midt på och längs efter banken satta som led-stän-
 ger. Medan för telningarna war et djupt dike up-
 kastadt, dels för samma ändamål, dels och för-
 nämligast, at få mull, deri telningarna kunde
 planteras. På andra sidan om diket midt emot
 häcken tätt wid dikets-brädden war en död häck up-
 rest, at hindra Boskapens och Färens nedstigande
 i diket, til at bita af de nyß planterade telningar.
 På et annat ställe woro til samma ändamål upre-
 ste grindar, aldeles sådana, som här brukas wid
 fällor på åkern, och äro tilförene beskrefne p. 260.
 Dessa woro stälte just wid sidan af mull-bänker,

deri telningarna woro planterade, at hindra Fårens upstigande til mullbanken.

Obs. Uti England är den förmon, at måst i hwar stad och stor by finnes en eller flere Trågårdsmästare, hwilkas förnämsta göremål är, at så och plantera en myckenhet af allehanda träns frön, samt hålla träscholar, så at de kunna sälja en myckenhet af allehanda unga telningar för et billigt pris til den, som dem behöfwer. När då en Landman wil anlägga, til exempel, en ny häck, går han til en sådan Trågårdsmästare, och köper af honom så många 1000:de telningar han behöfwer, dem han straxt kan utplantera til häck, utan at wänta från den tiden de säs, til des de blifwit så stora, at de kunna utplanteras, hwilket wore för långsamt, emedan Hagtorns-bår ligga merendels par år i jorden, innan de komma up.

Ibland göres en häck med et dike wid des ytra sida, såsom på förenämde sätt: ibland och utan dike, då mull, at plantera telningar uti, tagges på ömse sidor om det stället, hwarest häcken kommer at stå. Wid telningarnas plantering är i synnerhet nödigt, at swartmyllan blifwer lagd närmast intil och omkring deras rötter. Om häcken blifwer anlagd utan något dike derwid, måste en död häck aldräförst upresas på hwardera sidan om de planterade telningar, at afhålla Boskapen derfrån, til des de hunnit blifwa någorlunda stora.

Zuru en gammal häck förnyas och en död upresas 2c. Det är förut flera resor omtalt, at här brukas ingen annan stängsel omkring åkrar, ångar, beteshagar, trä- och frydd-gårdar m. m. än häckar

häckar af allehanda slags planterade taggiga trån, ibland ock af trån utan taggar, och då dese blifwa något gamle, huggas de ned, at nya telningar må uppskjuta från de afhuggnas stubbar, då en död häck imedlertid upreses, så länge de uppskjutande telningar hinna ernå sin tillräckeliga högd, at selswa kunna uteslänga Kreaturen. Nu har jag nyss förut beskrifwit, huru en aldeles ny häck plägar anläggas i England; derföre wil jag här omständeligen utföra det senare, eller at förnya en gammal häck, upresa en så kallad död häck m. m. och det på det sätt, som denna syftlan förrättas här i Hertfordshire, hwarest i allmänhet hålles före, at folket aldrabäst förstår denna saken i hela England.

När en ny planterad häck blifwit 9 år gammal, hugges den då gemenligen ned, dels at ågaren må få brånse deraf, så för sig sels, som at sälja åt andra, dels at han af de uppskjutande nya telningar må få en ny och bättre häck; ty då en häck stått i 9 år, börja en del af träden deruti åltras och gå ut, at den ej mera blifwer så tät, som förr. Til at altså förrätta denna syftlan, hugges alla de trån ned, helt tätt wid marken, som ej wära uti en linea recta, midt uti häcken, der den döda häcken skal upresas; men en del af de trån, som således stå midt i häcken, så många nämligen, som en tycker på det stället skola behöfwas, lämnas at stå, til des en hunnit, at hugga aldeles bårt de andra. Derefter tages stasrar af de löf-trån, som stått i häcken, af hwilka qwistarna afhuggas och stasrarna göras helt slåta. Hwardera stasrarnes längd lämnas til 9 qwarter. Tjockleken är från en

half til 2 tumms diameter, och ibland mera. Dese 9 qvarters långa staftrar sättas alla i en rad, der häcken skal wara, den ena stafweren efter den andra (aldrig två staftrar i bredd), så at wid pass en alns längd lämnas emellan hwar stafwer, ibland litet mer, och ibland litet mindre. Dese stafwar stötas til en god tvärhand, om ej et qvarter, ned i jorden, och at det så mycket lättare måtte ske, har Karlén en liten klubba, hwarmed han drifwer dem ned. Härwid märkes, at, om några af de trån, som wåra längs efter, der häcken skal upprejas, finnas, som ej äro särdeles långa och tjocka, så afhyggas de par alnar ofwan för markén. Den qwarlemnade 2 alns långa stubben göres helt slät från qwistat, och lemnas at stå, til at brukas som en stafwer. Ju flere en kan få af dessa, ju bättre är det; emedan de, såsom rotfaste trån, göra, at den döda häcken står stadig och fast. Derz efter tager Karlén de i häcken qwarlemnade längre trån, hugger dem mer än til halsparten af, en tvärhand ofwan om roten, och bänder dem så sakta och warsamt ned längs efter häcken. Denna nedböjning begynnes wid den ena ändan på häcken sålunda: Låt häcken, til exempel, gå uti en linea recta från Norr til Söder. Om då Karén wil begynna, at slåta den döda häcken på den Södra ändan, så hugger han litet mer än halsparten af de deri stående trån en tvärhand eller mera från markén, hwilken huggning sker på Norra sidan om trädet. Derefter fattar han i trädet, bänder och böjer det sakta och warsamt ned åt Söder; och som nedre delen af dessa trån äro tjocka, at sedan de sålunda blifwit nedböjde, de vidare icke låta böja sig någorlunda serpentiformiter, at jag må

må så lof, at kalla det så, eller då på den ena sidan af den ena stafveru, och strax efter på den andra sidan af den andra, så låter han den tjocka stammen böja tätt på en sida wid stafsarna, och det gemenligen på den öwistiga sidan, hwarom längre ned. Dock rättar han sig här efter situation af trädet, på hwilkendera sida af häcken det mera står; men öfre ändan af dessa wid roten halft afbuggna trån, som låter böja sig, wrider han hit och dit serpentiformiter omkring stafsarna, det är, om han på denna häcken, som står i Söder och Norr, låter den smala ändan af detta trädet gå på Östra sidan af den ena stafveru, låter han det sedan gå på den Västra sidan om den dernäst efter följande stafveru; dock lagar han merendels så, at ändan af dessa wändes åt den öwistiga sidan. Jag skal strax nämna om, hwar jag förstår med den öwistiga sidan. Nu som desse nedwiska och wid roten halft afbuggna trån skola göra här samma gån, som gärdsel eller gärdsel-trädor hos oss, så laggas de gemenligen i den lutning, som en del af gärdesgårds-trädor hos oss, nämligen ej horisontaliter, utan snedt och sluttande, dock at sluttningen är närmare til en horisontal, än til en perpendiculair linea. På detta sätt fortsar karlen från Södra ändan Norr åt, så at han böjer de följande i häcken stående trån öfwer dessa, som förut blifwit nedböggde, och det nästan på samma sätt, som wi hos oss gärda en stupande gärdesgård, endast at han här lemnar öfre ändan, som som förr sadet, at stå på ena sidan tätt wid stafsarna, och böjer lilländan nu til ena sidan om den ena stafveru, nu til den andra sidan om den andra, samt lagar så, at alla yttersta ändarna af

dessa

deſa trån lemnas på en och ſamma ſida om den döda häcken eller gårdesgården, nämligen ſåſom i föregående exempel, om han wändt ändan af det första nedbögdä trä åt Öſtra ſidan om häcken, ſå böra ock, ſå mycket möjeligt är, alla andra ytterſta ändar af de nedbögdä trån wändas dit åt.

Högden på häcken är likadan med ſtafarnas, nämligen twänne alnar. När träden huggas wid roten något mer än til hälften af, aftas noga, at hugget eller ſkärningen på den delen af trädet, ſom ſkal böjas ned, göres mycket långt, at watten af rågt och annan wata ſå mycket mindre må kunna ſkada det, ſamt at det deſto bättre må kunna böjas; men ſtubben, ſom står ned i marken, bryr en ſig ej om, huru ändan af den hugges. Och ſom ſällan ſå många trån wåra midt i häcken, at de allena, då de böjas, kunna wåra tillräckeliga til at fylla häcken med, utan öpningar bliſwa likafullt här och der; ſå tagas långa ſpråtar och ſtånd af Hagtorn, ſom wridas eller läggas in i häcken på ſamma ſätt, ſom lik-ändan af de förra, nämligen at de gå någorlunda in formån ſerpentinam horizontaliter, eller nu på högra ſidan af den ena ſtafwern, och ſedan på den wänſtra om den näſtſöljande, och ſå ſkiftewis, altid ſå, at ytterſta ändarna ſedan wändas åt en och ſamma ſida på häcken, ſom här uti anförda exempel, til den Öſtra. De äro i ſynnerhet angelågne, at på detta ſätt wrida eller ſätta in Hagtorn eller Glån ned wid marken, at dermed hindra Swinen til at söka ſig hål igenom hägnaden; emedan deſe bågge trån med ſina långa taggar gerna betaga dem all luſt, at förſöka ſådan.

Men at denna döda häcken ännu må få mera styrka, förkaffa de sig långa språtar, antingen af Hazel, Wide, Björnbårs-bussar, eller något annat trå, af hwilka de taga 2:ne stycken ungefär lika långa, som wridas spiraliter om hwarandra högst på häcken öfwer de andra, alltid så, at ånsdan af störrarna komma at wridas in emellan de 2 språtar, och sålunda fästas. De begynna här med sålunda: stor-åndan af den ena språtan sättes på den ena sidan om en stör, och stor-åndan af den andra på andra sidan af samma stör. Sedan wikas språtarna i kors om hwarandra, så, at den språtan, hvars stor-åndan nu war til exempel på Västra sidan af en stafwer, kommer härnäst at ligga på Östra sidan om den nästa stafwer. Så göres gemenligen med språtarna i början af deras stor-åndan, der de äro tjocka och styfwa; men sedan wridas de spiraler, så at de gemenligen gått uti en, om ej två spiraler emellan hwar stör. När dese språttar blifwa alla, tages 2:ne nya, och förfares dermed på samma sätt öfwerst längs efter hela gårdesgården. Men härwid märkes, at om de wid roten litet mer äro halft afhuggne och sedan nedböjde trån wända rot-åndan eller den tjockare delen, til exempel, at Norr, och skatan eller den smalare åndan at Söder, då de ligga i häcken, böra dese spiraliter wridna språtar wända stor-åndan twärt emot at Söder, och den lilla at Norr, samt arbetet med deras wridning börjas wid den Norra åndan; emedan det tros, at den döda häcken härigenom blir stadigare och fastare bunden, än om de med åndarna wändas på samma sätt; som de stora trån, hwilka ligga snett och stupa; hwarwid åf-

wen

wen aftas, at dese spiraliter wridne språtar komma alla at ligga horizontaliter. På de flästa woro språtarna endast wridne en gång spiraliter emellan hwar stör; så at en och femma språta härigenom alltid kom at ligga på samma sida om störarna. Gemenligen lagades alltid så, at smaländan af dessa kom på slutet äfwen at wändas til den qwistiga sidan, och om den någon gång kom at wändas ut mot den andra, högses han alltid af.

Jag har i denna beskrifning ofta nämnt den qwistiga sidan. Nu wil jag säga, hwad det är. Sedan den döda häcken således är uprest, som beskrifwit är, hugges på den ena sidan, hälft på den, som wetter inåt, alla qwistar båret, så at den der är helt slät och jämn; men på uttra sidan om denne döda häck eller gärdesgård, dit karkarna wändt alla skåtarna af de så nedbögha som insatte tran, qwistar han af den på det sätt, at qwistarna wid marken få gå ut til 4 eller 5 quarters längd från häcken, men blifwa sedan afhuggne kårtare och kårtare, ju högre de äro upp, så at de öfwersta näppeligen äro en twärhand långa. Står någon på den släta sidan, och ser öfwer häcken, samt längs efter den på den qwistiga sidan, så ser den der ut som en sluttande jord-wall. Orsaken, hwi qwistarna på den ena sidan lemnas så långa, är, at de unga skått och telningar, hwi åka komma at ränna up juft emellan dessa qwistar, må i sin späda ålder wara af dessa terra qwistar, som merendels äro af Hagtorn, skyddade från Kreaturens åtkomst.

På åtskilliga ställen war brukeligt, at då de afhuggit en gammal häck wid roten, och uprest en

död på en beskrefne sätt i samma ställe, så grofwode längs efter bredwid häcken på den ena sidan et litet dike af en half alns djup, och lika bredd, hwilket skedde för 2:ne orsaker skul: 1. Den mullet, som togs i diket, kastades up på, och öfwer häckens rötter, hwilket räknades för en utwald gödsel, at drifwa den afhuggna häcken, både til at skjuta fortare och gifwa större ymnoghet på telningar. 2. Förhindrade diket på ena sidan, at Boskapen ej kunde komma til de unga telningar och stada dem. På den andra sidan försvarades de af de taggiga qwarlemnade qwistar; men mångenstäds, ja snart sagt på flästa ställen, war detta försurnmadt, hwilket dock tycktes wara ganska godt.

Alla i häcken nedhuggna trån och qwistar samledes tilhopa, höggos af i åtskillig längd, och bandts tilhopa i knipper. Stammarna på de tjockare träu, som woro af en arms tjocklek, mer och mindre, sattes ut och burdos särskilt tilhopa; qwistarne och de smalare stycken blefwo äfwen hopbundne i knipper. Näppeligen lemnades någon qwist, ehuru liten han ock war, som icke fick sit rum bland de andra i knippan. Et öfelbart bewis, at folket här wisste sätta et rätt wärde på skogen, samt wara aktsamma om en så dyrbar skatt. Men det är ock otröligt, hwad nytta och fördel en Farmer och Landtman på dessa skoglösa orter hade af dessa häckar, hwilka gifwo honom icke allenast tilräckeligt bränne til des egit behof, utan satte honom ock i stånd, at sälja en ymnoghet deraf åt andra, som sielfwe ej hade sådant. Ju gröfre trädet war, ju dyrare såldes det. Jag märkte jämwäl, at mera eftertänksam-

ma

ma hushållare förde alltid de smärsta ris-knipporna hem til eget behof, och låto bendja sig dermed; men sparte alt det tjockare werket, at försäljas til andra. Ja, jag såg den, som sjelf brände Ormbunkar största delen af året, och sålde all den wed, som han årligen fick af de häckar, han högg ned, hwilket war ansenligt. Swart som hålst wi wandrade omkring, blefwo wi warse stora buntar och knippor af gröfre och smärre werke, som de bundit tilhoppa af de nedhuggna häckar, och lemnat en tid wid häckarna at torkas, hwarifrån det antingen fördes hem, eller försälgdes för reda penningar, eller ock lemnades åt fattigt folk, som derföre gjorde dagswerke åt Farmern.

Når en häck således blifwit nedhuggen och omlagad, gjorde han gemenligen så starka skott, at han efter 2 eller 3 års tid kunde göra nytta för stängsel, och wara i stånd, at utehålla Boskapen. Den döda häcken togs då bårt, och fördes hem til bränsele.

Deze lefwande häckars nedhuggning, och döda häckars upresning i stället, förrättas gemenligen i October och November månader om Hösten, samt Januario, Februario, Martio och uti begynnelsen af April om Wåren, endast med den åtskillnad, at de unga häckar höggos ned om Hösten; men de gamla om Wåren, som försarne Hushållare funnit wara bäst.

Uti häckarna stodo här och der stora trån, som Bökar, Askar, Almar, Lindar &c. hwilka woro som en prydnad omkring åkrarna; men de stora löf-trån sadet dock hafwa den olägenhet, at de med sit droppande, då rågn-wäder inföll, likasom dödade

dödade den häcken, som stod under dem, utom det, de draga anseelig föda från åkern der bredewid.

Högden på dessa döda häckar war, som förut är sagt, gemenligen par alnar; men så war den ock på somliga ställen lägre, der nämligen, hwarest de endast hade Får, och icke stor Boskap.

Orsaken, hwarföre träden höggos litet mera, än til hälften af, wid roten, och sedan bögdos ned, war, utom hwad ofwanföre är anfördt, dels, at den döda häcken derigenom måtte bli stadigare, dels at unga skätt skulle skjuta up, derest en långslutt skära war gjord i det bögda trädet.

Häckarna bestodo här af åttskilliga trån, såsom Hagtorn, Slån, Lörne, Björnbars-buskar, Wilde, Ulf, Alm, Lönn, Bök, Agrifolium, Et, med flera, hwaribland Hagtorn gjorde det mästa, och dernäst Slån. Denne senare war en arg skalm, at frypa under jorden med sina rötter, så at han ej war lång tid bland de andra i häcken, innan han kom frypandes från dem fram ut på åkrarna, hwarest han så luggade Fåren, som under honom sökte efter det fina gräset, at stora ulltappar suto allestäds qwar på hans taggar, hwarföre ock Jungström aldrig kallade honom annat, än Ullstuf, hwilket namn denna buske här gjorde ganska wäl rätt före. Et litet dike, dragit längs wid häcken, hade lätteligen kunnat mota en sådant hans owana, at frypa långt från häcken.

Så snart de trån, wid en häcks nedhuggning, som ej ärnades til den döda häckens upresning, woro omfullhuggne, gräfdes gemenligen up et smalt dike längs wid häcken, utur hwilket mulien fastades up på de afhuggna stubbar, som med den sam-

ma öfvertäcktes, at ej Solen måtte skada stubbarna, utan at de skulle drifwas, at göra starkare skått, och slå ut flera telningar.

Helgedagars firande i England. England hafwer måst samma högtids-dagar, som wi i Sverige, och äro äfwen Evangelierne och Epistlarne på dem til en stor del de samme; men Kyrko-Ceremonierne äro ganska skilljaktige. Sjelfwa Predikan (hos dem af Engelska Kyrkan), som alt läs ses utur conceptet, warar i ke öfwer en half tima. Prästen uttyder ej deruti Evangelium eller Episteln, utan han tager något Bibliskt Språk, som han förklarar och moraliserar öfwer, och sker stundom, at i hela hans Predikan ej flera Skriftenes Språk citeras och anföras, än det enda han tagit til Text. Söndagen hålles här utwärtas i somt ganska helig, at intet wanligt arbete får förrättas på den dagen. At dansa, spela kort, spela på instrument, tralla och sjunga dansar om Söndagen hålles för en ganska stor synd och förargelse, och kunde den, som wore så oförsigtig och bröt deremot, hålst i någon stad, snart fasta sig i stor fara och öfwenlyr. Men at sitta den dagen på krogen, dricka sig drucken, at besöka mindre tuftiga hus och tilbringa dagen med liderligt tyg, aktas ej så noga. På de andra Helgedagar, då Söndagen undantages, såsom andra och tredje dagen i stora högtider, Jungfru Mariæ Bebodelse-dag, Midsommars-dagen ic. hålles wäl predikan i Kyrkan; men alt arbete förrättas likafullt, som på en annan Sökne-dag. Med et ort: de firas här på samma sätt, som Apostle-dagar i Sverige.

Ängelska Qwinsfolkens Klädesdräkt, *maner* 2c. När de Ängelska Qwinsfolken här på landet skola gå ut, at hållsa på hwarandra, m. m. bära de gemensligen alltid en röd klädes-kåpa på sig. Äfwen brukä de sina järnskor under sina ordinaira skor, då de skola gå ut, at förefomma, det orenligheten på wägar och gator ej måtte skada deras wanliga skor. Alla gå snörda, och bruka dageligen en art af Manteau, gjord gemensligen af brunaktigt Camelot. Den samma hufwudbonaden, som qwinsfolken bruka i London. Här är ej owanligt, at se en Farmers, eller ock en annan ringa mans hustru klädd om Söndagen, som en annan förnäm Fru på andra orter i werlden, och hwardags klädebonaden är i proportion derefter. Styf-kjortlar brukas sällan på landet. Då de gå ut, bära de alltid halm-hattar, dem de sjelfwa här göra af hweste-halm, och äro nog wackra. Om högtids-dagar hafwa de manchetter. En skal här nästan aldrig få se, at en qwinna bryr sig det ringaste om utsyflor, som at wara med på åker och ång, m. m. Näppeligen består qwinsfolkens syfla här på orten i annat, än at laga mat, hwilket de gemensligen göra ganska wäl, fast stek och Pudding är nästan alla Ängelsmans rätter. Defutom twåtta de och skura färil och gälf 2c. ty om renlighet, i synnerhet härutinnan, äro de mycket mone: Twåtta kläder, sömma et och annat smått. De bryr sig aldrig om, at baka; emedan Bagare finnes i hwar Parisk eller by, hwarifrån de alltid kunna hafwa färset bröd. Nästan det samma kan säjas om bryggnig. Wäfwa och spinna är äfwen hos de flästa et mer än rart ting; emedan deras många Manufacturer befria dem från sådant. 3

öfrigt hörer det mansfolken til, at stilla Bostapen, mjölka Kona, samt at förrätta alla syflor på åker och äng, i loga och lada, m. m. Jag tilstår, at jag i början ströf mig några gånger om ögonen, til at få dem rena; emedan jag ej kunde tro mig se rätt, när jag först kom hit ut på landet, och blef hos Farmerna warse husen fulla med unga qwinnfolk, när mansfolken deremot både morgon och afton gingo ut, dit Bostapen war, med mjölkstäfwan i handen, satte sig ned at mjölka, och buro sedan mjölken hem. Jag fant då, at hwart land har sin sed. Kärteligen, då någon kommer i et hus, och sett qwinnfolken laga mat, twätta gälf, fat och diskar, sticka på en strumpa, eller sy på något linnetyg, twätta och stärka linn-kläder, så har han, snart sagt, sett all deras hushållning, och alt hwad de göra; hela Guds långa dag, året ut och året in, när endast några visiter läggas dertil. Hos dem saknas nästan alla qwälls-syflor, som våra qwinnfolk i Sverige förrätta; men i det stället sitta de här omkring spisen, utan at företaga sig det aldraminsta af hwad wi kalle hushålls-syflor. Men det beröm kan dem aldrig betagas, at de se ganska wäl ut, och äro i sällskap mycket beleswade. På angenäma tal, ljusliga swar, artiga infall, med et ord, på alt, hwad en del kallar beleswenhet, felas dem aldrig. De äro lycklige, at de fått hwälfwa den mästa delen af hushålls-bördan på mansfolken, så at det i högsta måttan är sant, hwad både Anglåndare och andra skrifwa, at Anglånd är et Paradis för Fruentimmer och qwinnfolk. Det är sant, at gemena pigor få hålla något mera uti; men så är det alt ändock måtteligt, och går sällan utom hwad ofwansföre upräknadt är. Mest mat

mat-mödrar äro i synnerhet de, som här njuta en fullkomlig frihet, tillika med deras Döttrar. För oss i Sverige, der hustrun icke mindre, än mannen, på allt sätt nödgas sika och wara om sig, at winna sin utkomst, skulle en hustru från England icke särdeles tyckas wäl passa sig; men så har jag dock med egna ögon sett några prof derpå, at, när nöden twungit dem, at gripa sig an, hafwa de blifwit så fåcka hushållerskor, som någonstads i werlden; ty dem felas ej skarpsinnighet, at tränga sig genom de swåraste saker.

Den 13 April.

Ångars gödning. Detta arbetet, at göda ångar, förättas merendels här om Hösten, sedan de bärgat höet, då sot och andra slags gödsfel sprides öfwer de med Clöver, St. Foin och andra höslag besädda täckter.

Zuru mycket de så efter en *bushels* utsåde. Åttskillige Farmers säde här, at par bushels Swete utsås gemenligen på et Acre land, och derefter fås, då åkern är wäl lagad och års-wårten god, 25 bushels. Wid Ivinghoe berättades, at de få 10 bushels Korn efter en bushels utsåde.

At så laga, det höet blifwer grönt och wälluktande. Af de många goda höslag här i England har jag i synnerhet sett 2:ne: det ena är helt grönt och som det wore nyss slagit, fast det kan wara, et eller flera år gammalt: det andra ser brunaktigt ut, men luktar oförlifneligen wäl, at ej behageligare luft på hö kan gifwas. Jag frågade den fåcka Farmern, Mr. Williams, på hwad sätt bägge desse höslagen tilredas? Han swarade,

at höet behåller sin gröna färg, om det handteras på följande sätt: så snart det blifwit slagit, och legat en liten stund, wändes det om, hwarmed, om det är Solken, fortfares hela dagen, så at det nästan wändes om en gång i hwar tima; emedan med hö är den beskaffenhet, at om Solen får länge skina på en sida, och torka det samma, mister det sin gröna färg, och blifwer blekt. Med denna wänning fortfares så länge, til des höet blifwer torrt, då det föres hem, och lägges i lada, eller hellre i stack. Et hö, sålunda tillagadt, har en mycket behagelig lukt, fast ej aldeles så hög, som det efterföljande brunattiga, eller den senare sorten, hwilken tilredes således: sedan höet är slagit, wändes det, som ordinairt, då och då, och när det inemot blifwit torrt, men har dock ännu någon fuktighet qwar, som dock nödvändigt bör wara til en wis grad, hwarwid fordras en granlaga kunnskap; så föres det hem, lägges i lada, men hålft i stack, då det af den nu omtalta wis fuktigheten, som ännu warit qwar deruti, kommer at få likasom en art af swettning, hwilken, långt ifrån at skada höet, eller at gifwa det någon obehagelig smak eller lukt, förskaffar det den ljusligaste och behageligaste lukt, som någonsin i något hö kan finnas. Mr. Willjams twiflade dock mycket, om någon efter blotta berättelsen wore i stånd, at göra detta, om han ej finge wara tillträdess, när höet så tillagades, och då finge låra känna, huru wida det bör wara torrt, innan det lägges tilhopa, at undergå denna swettning. Detta är det hö, som är så begärligt för Kor och Hästar, at de nästan försaka alt annat, då de kunna åtnjuta det samma. Farmerne räkna ock detta för häl-

söfsamt

fosamt och nyttigt åt Kor; emedan de törsta mycket, och dricka starkt, när de ätit häras, och gifwa sedan en ymnighet mjölk. Här får jag nu lägga til, at alla Farmers, jag talt med här på orten, bejakade enhälligt, at det är mångfalt bättre, at lägga höet i stackar, gjorda och täckta på sätt, som tilförene p. 211. är beskrifwit, än at lägga det i lador. Orsaken föregifwo de wara, at, sedan stacken är wäl täckt, kan höet i den samma blifwa långt bättre; emedan lusten på alla sidor har fri tilgång, at wädra och torka det, då deremot det, som blifwer lagdt i lador, ej har den förmon, utan blir til en del, hållt det, som ligger närmast wid wäggarna, unkit och möjligt. Ej eller skal det hö, som blifwit lagdt i lador, någonsin kunna få den behageliga luft, som wäl ansadt hö, lagdt i stack, gemenligen hos sig behåller, fast sjelfwa gräs-slaget ofta ej tyckes wara så utwaldt.

Äske-trädets ålder. En Äsk, som wäxt i en häck, och nyss war nedhuggen, hade i stor-åndan 104 Saf-ringar, som utwiste des ålders-år. Diametern war här 3 qwarter och 4 tum. Ifrån det 14:de til det 30:de året hade trädet gjort de tjockaste Saf-ringar; men ytterst woro de ganfka fina. Längden war 6 alnar. Detta trädet hade ej fått frihet, at wäxa i längden, utan sedan det nått par fannars högd, hade det blifwit afhuggit i toppen, at det måtte utslå flera skätt, hwilka höggos af, sedan de hunnit wäxa til någon tjocklek, och fördes hem til bränse, hwarestefter stubben lemnades igen frihet, at slå ut andra, som åter efter någon tid afqwistades til samma ändamål. Detta sättet, at förskaffa sig bränse, har jag sett ganfka mycket

i bruk på de orter, jag rest i England. Wid den i häcken qwarstående stubben war et skått lemnadt, som runnit up från roten, och kunde i framtiden nyttjas på lika sätt.

En annan Ask hade 92 Saf-ringar i stor-åndan, som utmärkte des ålder. Diametern derstädes war 3 qwarter och en tum. Ånda intil 19:de året hade hon gjort helt smala Saf-ringar; men i det 19:de året hade hon gjort en nog stor, och på det 20:de den alrastörsta. Sedan hade hon framgent haft stora Saf-ringar, ånda til des hon nått 38 år, då de derefter började blifwa allt smalare och smalare. Längden på denna klabben war 9 alnar och 3 qwarter. I lill-åndan woro 80 Saf-ringar. Diametern war der 2 qwarter och en tum. Hon war huggen och handterad på samma sätt, som den förra.

Ek-trädets ålder och wårt. Wi råkade sedan en nedhuggen Ek, den wi äfwen sökte, at få weta åldern på. Ili stor-åndan woro 48 Saf-ringar. Diametern war 3 qwarter och 4 tum. Sedan den hunnit til $4\frac{1}{2}$ alns längd från roten, hade hon blifwit afhuggen, at hon måtte slå ut flera skått, som kunde nyttjas til bränse. Hon hade ansenligen tjocka Saf-ringar. På ena sidan om häcken, hwaruti hon stått, war en wäg, på den andra åkrar: bara små trån med henne i häcken. Jordmon den samma, som öfweralt här wid Little Gaddesden. I lill-åndan kunde Saf-ringarna ej skönjas; ty hon war flera gånger afhuggen.

Harfvarnas beskriwning, som här brukas.
 De här brukeliga Harfwar äro gjorda på samma sätt, som hos oss i Sverige. Gemenligen är deras längd 2 alnar, 3 tum, bredd 6 qvarter och 2 tum. Somliga bestodo af 5 trån, och somliga af fyra; men alltid 5 tinnar i hwar trå. Distansen emellan tinnarna war gemenligen $1\frac{1}{2}$ qvarter; tinnarnas längd 6 a 7 tum. Bredden på hwar dera deras sida $\frac{3}{4}$ tum. De woro ej fasthåstade, som gemenligen brukas hos oss, at de trädas in nedifrån, och så nådas öfwantil, då alltid den delen, som är inträdd i trädet, är smalare, än den der nedanföre; utan de woro här trädde igenom öfwanifrån, då öfre ändan af dem war tunt utslagen, krökt ad angulum rectum, med et spikhål på samma krökta och tuntslagna järn, hwarigenom en spik slogs ned i harfstråden, hwilka fäste pinnan; men som hålet för harfpinnan war så stort, som tjockleken på pinnen, så sköts pinnen ofta up och blef lös i denna flintfulla jorden.

Jordens tjocklek somligstads på Kritan.
 Uti en tjock lund af löftrån war en grop, der de tagit Krita, hwarest wi måtte jordens tjocklek, som låg öfwanpå Kritan, den wi befunno wara 2 alnar och $\frac{1}{2}$ qvarter. Denna jord, som låg öfwanpå Kritan, war af samma tegelfärgade art, som här öfweralt finnes. Sådan war tjockleken på detta stället; men annorstads war den ibland mer, ibland mindre.

Äldren och wårten på Agrifolium. Uti en nyligen nedhuggen häck låg bland andra trån en något tjock Agrifolium, (Raj. syn. 466.) hwilken i storändan hade 30 Saf-ringar, som
 X 5 utwisste,

utwiste, at den war 30 år gammal. Diametern war $4\frac{1}{2}$ tum.

Den 14 April.

Manfolkens syflor och plågsed här på orten. Manfolken måste här kännas wid den tyngsta delen af hushålls-bekymret. De skola försörjta alla syflor på åker, ång, i skog, loga, lada. Qwinfolken hafwa äfwen præctat Bostaps-skötsel på dem, ända så långt, at Karlarna gemenligen mjölka Korna, hwarom förut är nämnt. Kärtesligen, alla uthus-syflor höra manfolken til. De skola samla tilhopa allt det, hwarmed de skola föda, nära och klåda både sig sjelfwa och qwinfolken; ty här få ej qwinfolken såra finger af mycken spånad; ej eller arm- och rygg-werk af wåfnad. Det hörer Manufacturerne til, at ersätta detta, och manfolkens penninge-pung tiltalas här om. Manfolken tycka altså det ej wara mer än billigt, at de taga sig någon liten ro ibland. Wi bodde här hos gästgifwaren, som hölt öl- och brännwins-sälgnig, hwarest manfolken i denna byen som ofta infunno sig, at tilbringa några timar wid några Pint beers. Der sägs ibland både för och efter middagen en myckenhet arbets-kävar och andra förnöta tiden på sådant sätt. Dock woro aftnarna efter kl. 6. enkannerligen helgade dertil, sedan Karlarna slutit sit arbete och dags-werk. Jag undrade ofta, huru en del kunde hafwa sin utkomst på sådant sätt, hälst öl och brännwin war här mycket dyrt; men aldramåst deröfwer, at folk, som endast för dags-penning skulle skaffa föda åt sig, sin hustru och barn, kunde på detta sätt förspilla tid och penningar. Det war imedlertid ej owant,

at se mången sitta hela dagen på krogen. Men andets maner, at wänner och graunnar komma tilhopa, sitta och glamma, ymnigheten på penningar här i landet, lättheten, at på alt sätt hafwa sin föda, endast at han war någorlunda flitig, lårer yulpit hårtil. Jag såg dock mer ått sällan någon säga så mycket til lifs, at han blef drucken deraf. Ol war ock det, som här måst brukades. Brännwint begärtes sällan. Det endast företom mig strämmande, huru folk, som gemenligen är så fiskande om sig, kunde använda ofta en stor del af dagen härmed. Detta lefnads-sättet war brukeligt på alla de ställen, jag reste här i landet. Det är då ej underligt, om en stor del arbets-karlar och andre, ehuru stor dags-penning och förtjenst de kunna få, ändock näppeligen hinna samla mera, än hwad går utur hand i mun.

Tussilago på åkrar. På största delen af åkrarna, som woro något fuktiga, wärte *Tussilago* vulg. til en stor myckenhet, och det måst på de åker-stycken, som nästa året förut warit besädda.

Göken hördes i dag af mig första gången i detta år, fast somlige sade sig hört honom en wecka förut.

Dens Leonis syntes nu första gången stå i blomman i denna Wår.

Mullwads-högar upkastade. Jag har ofta förut nämnt, at här på orten finnes en ganska stor ymnighet af Mullwadar. Den jord och mullhögar, som de upkastat på ångar, låto Farmerna sprida ut öfwer ången, at de, i annor händelse, icke måtte förorsaka några tufwor derpå.

Bökaras ålder och värt. Nedan för gården, der wi hade vårt härbärke, war en lund af höga och tätta bökar. Bland dem wore några nedhuggne, af hwilka wi räknade Saf-ringarna på 2:ne, at se deras ålder och värt, samt at inhämta underrättelse deraf om jordmons fruktbarhet. En af de Bökar, som här lågo, hade i stor-åndan 162 Saf-ringar. Diametern war der 5 qwarter och 4 tum. Längden af denna Böks-täckten war 10 alnar. 3 lill-åndan wore 142 Saf-ringar, och Diametern en aln, 4 tum. En annan Böf i samma Park hade i stor-åndan 168 Saf-ringar, hwilka utwiste trädets ålder til 168 år. Diametern war i denna åndan 6 qwarter, 5 tum. Längden war 9 alnar, 1 qwarter. 3 lill-åndan wore 156 Saf-ringar, och Diametern 1 aln, 1 tum. Härwid göres endast den anmärkning: Denna Lunden eller Parken bestod af höga och tätta Bökar. Jordmonen war här den samma, som öfweralt omkring Little Gaddesden finnes, nämligen den östra beskrefna tegelsfärgade jorden; men at desse trån i proportion efter deras ålder icke kommit at tiltaga så i deras tjocklek, som de, hwilka tillföre af mig blifwit beskrefne, är orsaken, at de före ståtade wuxit i häckar, der de haft fri lust på alla sidor, långt emellan hwart trä, rötterna haft nytta af de derwid belägna åkrar, m. m. Men desse hafwa stått i trångsel, der lusten af de fringstående blifwit förhindrad, at komma til dem, hwarest de endast måst skynda sig, at rånna up i högd. För hända, at det äfwen kunnat något bidraga härtil, at marken alltid warit öfwerwärt med gräs, som ej gifwit trädens rötter så ynnig föda, som då de rannit under de cultiverade åkrar.

Zuru frukt-trån planteras wid murar och deras nytta. Öfweralt, der jag rest här i England, så på landet, som i och wid London, samt andra Städer, såg jag en särdeles nyttig sed med wiså frukt-tråns plantering, som bestod deruti: Omkring mästa delen af trågårdarna här i England woro upreste murar af tegel-sten til ätstillig högd. När nu någon hade et frukt-trå, som han wille förmå, at bära antingen tidig eller mogen frukt, planterades det samma (om muren gick från Väster til Öster) på Södra sidan tätt ut med muren. Sedan breddes deß qwistar warligen ut längs efter muren på bägge sidor om trädet, hwarefter togs en liten bit klåde, som wicks om qwisten. Denna klädes-bit slogs sedan fast med en spik i muren, hwarigenom qwisten eller grenen på trädet kom at sträckas ut längs efter muren. Allt som qwisten war lång til, slogs den med flera lappar fast wid muren på förenämde sätt. De begynte härmed, då trädet war litet, och foro sedan ständigt fort, alt som trädet wärte. Ingen qwist eller gren fick wära ut på yttre sidan twärt från muren; utan trädet måste endast sträcka sig ut på bägge sidor. Derigenom, at trädet sålunda kom at stå starkt i Solbaddet, kunde ej annors ske, än at deß frukt skulle bli mycket tidigt mogen och ganska skön. De trån, hwars frukt annars aldrig kunnat mogna i England, skyndade sig på detta sättet til mognad så wäl, som infödda Engelska. Apricoser, Pistacier, Persiker, med deras mångfaldiga varieteter, samt andra sköna frukter, handterades på detta sätt. De planterades på lika wis mot murar och wäggar wid hus, hwilka om Sommar-tiden sågo ganska härliga ut häraf, då et utwalde

frukt-trå ofta öfverklädde hela väggen. Ingen sida på muren eller hus-wäggen (ty husen woro här måst alltid af sten) lämnades bar och ledig härifrån, ware sig den, som wändes åt Söder, Öster, Väster eller Norr; ty de walde dertill ut sådana trån, som antingen fordrade morgon-middags- eller aften-Solen, eller ock älskade stå i skugga. Således syntes ofta, at Kersbärs-trån, som bära Moreller, woro utspetade på Norra sidan om murar eller väggen wid huset. Sammaledes woro hwita och röda Winbärs-buskar planterade på sistnämnda eller Norra sidan.

Halm-hattar. Jag har förut p. 323. nämnt, at största delen af Engelska qwinfolken här på orten bry sig ganska litet om sådana hushålls-syflor, som i andra länder göra en stor del af qwinfolkens färrättningar, utan at de lagt måsta bördan deraf på manfolken. Jag såg dock på somliga ställen en del qwinfolk wisa, at dem ej feltes skickelighet til hwarjehanda, endast landsens sed ej befriat detta könet från sådant. Här funnos ätskilliga, hwilka woro mycket flitiga med halm-hattars förfärdigande, dem de sedan sände hit och dit, at försäljas. Den halm, som härtil brukades, war endast Swete-halm, ej någon annan. Af den tages långa strån, som skäras af uti 1½ qwarters långa stycken, hwilka bindas i små knippor, sedan vagina förut blifwit rånfäde och tagne derifrån. En sådan halm, som af rågnen blifwit svartspräcklig, bör ingalunda tagas. At få halmen ännu hwitare, brukas följande: En af förenämde knippor doppas i watten: sedan lägges Swafwel i en rund stöp-slef, som ej har något

skaff,

kast, och tändes eld derpå, hwarefter detta up-
tända Swaflet tillika med stop-sleswen sättes på
botten i en kanna, stop eller dylikt kåril, af lika
widd ofwan och nedan. Rundt omkring sidorna
om detta kåril resas dessa haln-strån, at Swaflet
är midt i botten. Öfwer stopet täckes med et klä-
de, då ångan och röken af Swaflet gör halmen i
dessa knippor eller strån mångfalt hwitare, än den
tilförene war af naturen. Då en wil flåta här-
med, doppas en sådan knippa förut i watten, at
halmen må blifwa mjukare, och ej brytas af.
Sjelfwa sättet, huru denna flåtning sedan sker,
kan ej så tydeligen med orden beskrifwas.

Anmärkingar wid Krita och Glinta.
I denna Rese-beskrifning är ock förut ofta nämnt,
at högderna på hela denna orten i Hertfordshire
bestodo af bara Krita, och at öfwersta skårpan
war full med Glinta, samt af sådan Glinta ofta
en sådan myckenhet på åkrarna, at marken näppe-
ligen kunde synas derföre. Här märkte wi, at
den måsta Glinta låg ofwantil i brynet; men ge-
nenligen ju djupare ned uti en Kritz-grop, ju min-
dre fans stycken deraf. Jag såg många Kritz-gros-
sar, på hwilkas sidor näppeligen syntes en Glint-
bit, då likwäl åkrarna och marken ofwanyå war
deraf aldeles full. Mån det då icke deraf tyckes
öfja, at Glintan genereras af Krita, hwilket lär
er ske på det sätt, at, då en Krita kommit utur
gropen, och blir lagd på öfna fältet, at Sol,
luft, torra och wåta så spela derpå, den då små-
ningom hårdnar och förwandlas til en Glinta.
Sådan war en stor del af Farmernas berättelse,
wilka sade sig hafwa rönt och försarit, at då Kri-
tan

tan kommit at ligga några år på fältet under öppen Himmel, har den blifwit förbytt til Flinta, så at på de ställen, der de wiste, at ingen Flinta til förene varit, har sedermera, då Kritan legat der någon tid, funnits fulit med Flintstycken. Sådän war Mr. Ellis berättelse, och sådän äfwen en stor hop andra Farmers. Jag gjorde det inkast, at Flinta kunde ligga midt i Kritstycken, och at ingen blef henne warse, innan hon kom ut på åkern, då Lust, Rågn och Sol gjorde sjelfwa Kritan til et fint mjöl. Men de swarade, at de då skulle råka på en stor hop med Flintbitar i sådana Kritbrott, hwarest Kritan gräfwes eller hugges löst til åkrars gödning; men sådant hade de ej funnit, elser ock ganska litet. Det är ej all slags Krita, som undergår denna förwandling, utan det måste wara en särdeles art; emedan, då Krita föres på åkern til gödning, största delen deraf går sönder til et fint mjöl eller mull, sedan den en tid legat på åkern i öpna luften; men endast några wisst stycken deraf lemnas, at ligga hårda, utan at så gå til stoft; men af hwad Kritart detta är, kan jag ej säja. Det kan icke wara den hårdare Kritarten, som här kallades Hurlock; emedan wi observerade wid Ivinghoe, at der fanns näppeligen något Flintstycke, der dock en myckenhet af Hurlocken låg på fältet. Än mera tyckes en kunna styrkas i den mening om Kritans förwandling til Flinta deraf, at de på Norra sidan om en högd belågne åkrar gemeentligen woro mindre upfyllte af Flinta, än de på den Södra. Orsaken synes då wara, at Solen ej kommit at skina så starkt på dem på den Norra sidan. At Flinta fanns i sådant mått noghet på åkrarna, tyckes altså kommit deraf, at

Farmerne då och då göda sina åkrar med Krita, den de gräfva utur Kritz-bärgen. Mån på de åkrar, der mindre Flint-stenar äro, blifwit lagd mindre myckenhet af Krita, eller at de sällan blifwit dermed gödda? eller mån Kritan är der af en annan art? Mån ej Ungelska åkrarna en gång blifwa så fulla med Flint-stenar, at ågavena nödsakas pläcka dem bårt och lägga dem i högar, om de annors skola kunna så, eller så jord, at så uti? När ordinair Krita kommer at ligga i dagen, eller blir wåt, hårdnar hon gemenligen så, at ingen kan skrifwa dermed. Utom hwad nu anfördt är, tyckts det wara tämmeligen klart, at det så förhölt sig med Kritan och Flintan; ty wi funno somligstads på åkrar stora stycken af Krita, hwilka woro helt hårda, och då wi slogo sönder dem, bestodo de af Krita alt igenom. Andre af dem hade midt uti centro så mycket Flinta, som en Art, andre som en Böna, andre som en Håsel-nött, och andre mera; men alt det, som war utanföre, war en hård och half petrificerad Krita. Detta gick så i grader, at från en årts storlek af Flinta midt i centro, och alt det andra en hård Krita omkring, gick det til en knytnåfives och än större storlek af Flinta midt uti, så at omsider endast yttersta skärpan på somliga af $\frac{1}{2}$ tumes tjocklek war af denna hårda Kritan. Häraf ses, at då Krita börjar förwandlas til Flinta, sker altid begynnelsen in centro på et Kritz-stycke. Wi sågo och samlade här åtskilliga stycken, deri wi kunde, efter alt utseende, tydeligen igenfinna hela processen, ända från en swart mogen flinta midt i centro til en lös Krita ytterst, samt alla grader af hårdhet emellan dessa bägge puncter, mogen Flintan och

lös Krita. En stor hop af Flint-stycken på åkrarna hade en hwit Krit-skärpa omkring sig. Midt igenom åtskilliga Flint-stycken woro hål, gjorde af naturen. Ibland funnos Flint-stycken af allehanda slags rolig skapnad, som liknade Get-horn, tappar, m. m. I somliga stycken syntes spår efter Musel-Skal, enkannerligen i det slaget, som kallas Pectinites. Då Gintan en lång tid legat i So-len, får hon en hwit färg utanpå, som en bränd Kisel-sten, och somligstads bland det hwita har hon en blåaktig färg. Ofta ses i Krit-gropar strata af en hel annan färg, nämligen af den tegelfärgade jorden eller svartmyllan öfwerst, som är et tecken, at dese orter i forna tider stått under watten; ty i djupa Krit-gropar finnes ofta 2 och flere strata af en sådan tegelfärgad jord, med flera alnars ren Krita öfwanföre och emellan dem.

Den 15 April.

Om morgonen begofwo wi oss på resan tillbaka från Little Gaddesden til Woodford uti Essex. Wi fingo hela den tiden, wi wistades i Little Gaddesden, lära mångfalt mera i Engelska hushållningen af Farmerne, än af Mr. Ellis, som war ganska jaloux och inhållen af det lilla han wiste deri. När wi först kommo til Little Gaddesden, hade han sin fyrhjula Drill-plog, som stod ut på gården; men strax der-efter sattes han innom lås, så at jag sedan ej fick se honom mera, än då Mr. Ellis med 2 karlar tillbringade en hel estermiddag, at utså med den en kanna säd ungefär. Då wi togo afsked, gaf han mig et ark fullskrifwit af hwarjehanda af honom så kallade Recepter. Til exempel: huru en förträffelig gödsel för åkern skal tilredas; huru åtskilliga

Bostaps-

Boskaps-sjukdomar skola botas &c. men han uppenbarade ej sättet, huru alt detta med sådan fördel skulle verkställas, utan utsatte endast, til hwad pris han sålde en och hwar af dessa Recepter. De måsta kostade 100 Dr. Köpp:mt trycket; men då borde köparen tillika heligt swärja, at aldrig uppenbara det samma för någon annan. Gläda, at mannen hade så fårt minne, at han sielf glömt bårt, at practicera dessa Recepter på sin egen gård och mark; ty hans åker och ång såg ej så ut, at de swarade mot det, hwad i dessa förträffliga Recepter utlofwades. Han tilböd sig ock, at förrätta med mig en resa genom åtskilliga Provinciier i England på 14 dagars tid, til at underwisa mig i Engelska hushållningen, och för alt detta sit omak begärte han ej mera, än at jag endast skulle hålla honom häst, kost, och alt hwad han på denna resan behöfde, samt 12 a 14 Guineer på köpet. Jag tackade honom för hans höflighet, och bad honom, skjuta up med denna resan til en annan gång. Dock anhölt jag til slut, at han, som rest så mycket omkring i England på de ställen, hwarest de bästa Engelska Fären och utwäldaste Engelska ulken fants, och nu äfwen hade 3 Tractater om Färens skötsel färdiga til trycket, wille låta mig weta, hwad örter och gräs-slag de i synnerhet äro, som samma Fär äta och må så wäl af? och åter, hwad wärter de äro, som äro så skadeliga för Fären; emedan detta ock är en bland grunderna til Färens skötsel? Mr. Ellis stannade en liten stund härwid och teg; men sade ändteligen, at han ännu aldrig kommit at tänka derpå.

Vi lemnade altså om morgonen Little Gaddesden, och färdades denna dag först til St. Albans, och sedan til Colney, belägit 3 Engelska mil på andra sidan om St. Albans. Efter par Engelska mils resa, sedan wi lämnat Little Gaddesden, kommo wi til Great Gaddesden, som är en Parish; men äger ei så många gårdar och hus, som Little Gaddesden, hwilket strider tvärt emot dess namn; ty Little Gaddesden betyder Lilla Gaddesden, och Great Gaddesden Stora Gaddesden. För hända, at det varit större i forna tider.

Prospecten af landet. Emellan Little Gaddesden och St. Albans war landet alt ständigt en omkiftelse af högder och dällder. Det liknade mycket landet emellan Tweer och Moscou; men är mera emellan Moscou och Toulou uti Ryssland. Högderna woro här höga, bestodo af Krita, dock öfwersta skärpan af den ofta tilförene omnämnda tegelfärgade jorden eller leran. Gemenligen gingo dese högder från N. N. W. til S. S. O. och ibland från N. til S. fast de ock ofta hade något annat läge. Sidorna på dese högder woro merendels långslutte; dock på somliga ställen något brantare. Allt landet war indelt i inclosureer på lika sätt, som är nämnt om wid Little Gaddesden p. 210. och flereskåds. Dese inclosureer woro på lika sätt omgifne med häckar af samma anläggning. Täckta gårdar wiste sig här och der. Husen bygde af sten, murade emellan Korpswerke af trä, hwilket gick både ad angulos rectos & acutos. Somliga hus woro täckte med flata takstegei; men de måste med halm, på sätt, som tilförene wid åttifiliga orter här i Hertfordshire är beskrifwit. Några

gra ut-hus hade väggar af Ek-bräder. Omkring gårdarna woro allehanda slags frukt-trån planterade, som Apple-trån, Pärön-trån, Kersbers-trån, Walnött-trån &c. af åttskilliga slag, jämte det en del af dem stodo somligstads uti häckarna omkring inclosureerna, så at gårdarna här merendels woro belagne i löf-lundar af frukt-trån. På sidorna och högderna lågo antingen åkrar, ångar, eller betes-hagar. Med et ord: Landet liknade här allestads en täck och wäl anlagd trågård.

Harfwar, at riswo bårt måsan på ångar med &c. Wid en Herre-gård lågo par stycken sådana Fäll-grindar, som tilförene p. 262. äro beskrefne, emellan hwilkas trån och spolar på undra sidan war inträdd och inwecklad en myckenhet af Glån-qwistar, at de suto wäl fast. Med dessa således tillagade harfwar förde de längs efter måslupna ångar, då taggarna och de hwassa qwistar på Glån reswo up måsan på ången, och sopade den bårt med sig. Likaledes brukades dese harfwar dertil, at, då gödseln war spridd öfwer gräs-wallen på ångarna, förde de sedan med dessa harfwar öfwer ången, hwarmedelst dyngan och mulden blefwo af Glån-qwistarna sönderrisna och smälade i stycken.

Trå-rötter til brånse. Wid samma Herre-gård lågo åttskilliga högar af par famnars högd, samt 5 eller 6 famnars längd och bredd wid basis, hwilka alla bestodo af upgräsna rötter efter Bök, Ek, Ålf &c. som nu woro merendels sönderhuggne, at brukas wid gården til brånse i stället för annat wed. Så wiste de här på orten, at göra nytta af hwar bit påjet trä, och wara öma om skogen.

Hopgyttrade Flint-stenar. Merendels wid alla gårdar woro lagde här och der mot knutar tåm- meligen stora stenar af en a 2 mans börd, hwilka stenar woro endast en hopgyttring af helt små trinda så kallade Pebblestones, som alla äro en art små runda slåta Flint-stenar. De hade här blifwit hopbundne af någon fin lera, som sedan gått til Flinta. Jag wet ej, hwarifrån de tagit dem; ty på öppna fältet funnos de ej. I London fick jag sedan se små stycken deraf, som woro slipade och lagde til låck på dosor, då de sägo ut, som den skönaste Agat, och spelte med åtskilliga färgor.

Zurudant watten här brukas til kokning &c. Jag har tilförene p. 281. nämt, at någon källa eller rinnande watten mycket sällan finnes på Krit-bärgen eller backarna. Derföre nödgas de, som der bo, gräfwä sig stora och djupa dammar, deri rågn-watnet kan samla och sila sig tilhoppa. Til färgen liknade detta watnet i dammarna aldeles sådant hwitt och tjockt watten, som hos oss i Sverige plär stå i ler-gropar, endast at detta här i England stötte något litet på gult, hwilket alt kom af Krit-grunden, som det stod uppå. Af detta watnet betjenar folket sig, i brist af annat, til mats kokning, kårils twättning, bykning &c. och kunde wi aldrig känna någon olägenhet derefter af den mat wi äto, som war kokad dermed. Wi sägo ock lin-kläder, gälf &c. blifwa rått så rena och hwita här af, som af annat watten. Detta war ock Boskapens drick, hwilken likaledes mädde wäl derefter.

Sådes-stackar på stälpar. Wi sägo hela denna wägen ända från Little Gaddesden til Wood-

Woodford uti Essex Sâdes-stackar wid gårdarna, dels af rund, dels af fyrkantig skapnad: dels stodo de på pålar, dels på bara marken. Med et ord: aldeles sådana, som tilförene p. 255. äro beskrefne. Somliga stodo på trä-stälpar, mer eller mindre höga, omveklade midt på eller wid öfra ändan antingen med polerad måsing eller järn-bleck. Andre stodo på sten-stälpar, som woro af den hwita Freestone, hwilken tages wid Tatternel. De woro huggna i fyrkant och på alla sidor helt släta. Högden af stälpen war 5 qvarter. Öfwan på hwardera stälpen war lagd en fyrkantig håll af samma sten-slag, hvars undra sida war helt slät och flat, och räckte på hwardera sidan et qvarter utom den fyrkantiga stälpen, så at möß och andre små skadedjur ogörligen kunde klänga sig up efter dessa stälpar til stacken. Öfwanpå woro dessa fyrkantige hållar så huggne, at de sluttade ned på alla sidor, så at watnet stray rann af dem. Botten på stacken bestod af smala stänger, lagde $\frac{1}{2}$ a 1 qvarter från hwarandra, på hwilka först lades antingen Ormbunkar, qwistar af Slån, Hagtorn, eller torr halm, och sedan Sâdes-kärswar.

Halm til gödsel. Halm af Hwete, Korn, Hafra, Arter, Bönor ic. gafs Kreaturen til foder hemsma, och hwad de deraf ej äto, kastades i få-gården, at nedtrampas och förwandlas til gödsel, på sätt, som tilförene p. 251. är beskrifwit. Detta sågo wi brukas i hwar och en Farmers gård, der wi i England reste omkring.

Gödselns utförsel. Den gödsel, som på förenämde sätt war tilverkad, sågo wi på många ställen nu utföras på åkern med kôrros, och der

läggas i små laf eller högar. Dese kårer woro ganska stora, och på det sätt gjorda, at skräfwet kunde böjas och winnas ned bakåt, sedan förut et tvärbråde bak-til war bärtagit, då gödseln af sig sjelf rasade ned, hwarefter skräfwet föll tillbaka i des förra horizontela situation. Sådana kårer brukas til samma ändamål på många ställen i i Sverige, endast, at de Engelska äro långt större.

Zuru åkrarne woro lagde ic. Åkrarna woro här öfweralt indelte i finarre eller ock större inclosures, omgifne med häckar af allehanda slags trån, som wid Little Gaddesden tilförene är omrördt. Sem landet här låg skiftewis i högder och dälder, så rättades ock belägenheten af åkrarna merendels derefter; dock lågo de gemenligen på siddorna af högderna. Jordmon på dem öfwerst war den tegelfärgade jorden, som tilförene wid Little Gaddesden är beskrefwen; men derunder til mer eller mindre djup tog fasta Kritan och Kritbårgen emet. Nästan på alla åkrar härstädes låg en fäselig myckenhet med ordinaira Flint-stenar, af knyt-näfwars storlek och mindre, så at en föga kunde se til något af jorden eller mulden derföre. De hade på somliga ställen så tagit öfwerhand, at de nödgats pläcka dem tilhopa, och lägga dem i högar. Karlen, som fölgde oss, försäkrade, at det bästa och utwäldaste Swete, Korn och Hafra, ja Roswor med, wåra på sådana mycket steniga åkrar. Dese åkrar woro nu besädda med Swete, Korn, Hafre och Arter, eller ärnades de, at besås med Rosfrön, at förtiga, det en del war nu lämnad til trådes-land. Swetet war här måst öfweralt sådt i stiches eller four thorough land.

Bredden

Bredden på en sådan stitche war just en Swenssk aln. Wattu-fårarnas bredd, som lågo emellan hwar stitche, war ofwäntil 3 qwarter; djupleken 1 a 1½ qwarter. På några få ställen war Hwete sådt i broad land, der nämligen, som landet tycktes wara mycket torrt. Arterne woro här måst öfweralt sådda i nyssnämde stitches, undantagandes på något enda ställe i broad land, hwilket sistnämde öfweralt brukades wid Little Gaddesden. Korn, Hafre, Rostwor, Clöver, St. Foin, Vetches eller Wicker &c. woro alla sådde på broad lands. Hwetet stod hårligt. Korn och Arter woro redan upkomne.

Clöver, St. Foin, Ray-grafs &c. sådda til Bostaps-foder. Somligstads woro inclosure-erne sådde med Clöver, (*Trifolium purp. sativ.*) annorstads med St. Foin, eller ock med St. Foin och Clöver tilhopa. Annorstads med Clöver och Ray-grafs tillsammans, eller ock med bara Ray-grafs. (*Ray-grafs* eller *Rey-grafs* är *Lolium radice perenni*, *Linn. Flor. Svec.* 104.) Alllestads stodo dese wårter nu mycket wackra. Karlen, som följde oss, sade, at, då Clöver och Ray-grafs äro sådda tillsammans, förhindrar Ray-grasset, at Rona ej swälla eller spricka, då de äta för mycket af den alt för mågtiga Clövern. Det samma sade Mr. Wiljams i Little Gaddesden förefommas, om Clöver och Trefvil (*Medicago - - - legumini- bus reniformibus - - - Linn. Flor. Svec.* 621.) äro sådda tilhopa. På somliga ställen, der de förledit är skurit Clöver, war stubben eller halmen, som de lämnat qwar, nu samlad tilhopa och lagd i högar, at föras hem, til at läggas bland

annan halm i få-gården, at rutna tillsammans til gödsel; ty om denna torra stubben länades af stå qwar, skulle den förhindra den nya Clövern värt.

Strata i en Kritt-grop. På S. W. sidan af en backa i en åker war en stor Kritt-grop, der de tagit Krita, at föras ut på åkern til gödsel. Här woro sidorne ej af bara Krita, utan hwar af annan slags jordmon. Strata lågo i denna ordning:

1. Öfwerst den tegelfärgade jorden, ibland af 2 qwarterns, ibland ända til en alns tjocklek; ty somligstads war detta stratum mera, annorstads mindre tjockt.

2. Krita, deruti Flint-stenar woro här och der inblandade, 2 qwarter.

3. Den tegelfärgade jorden, 2 a 3 tum.

4. Krita med litet Flinta, 3 qwarter.

5. Den tegelfärgade jorden, $\frac{1}{2}$ tum.

6. Krita med en myckenhet Flint-stenar deruti, 2 alnar.

7. Den tegelfärgade jorden $\frac{1}{2}$ a 1, 1 $\frac{1}{2}$ a 2 tum tjock; ty somligstads war det tjockare, än på de andra ställen.

8. Den hårda Kritan, som här kallades Hurlock, ända til botten, eller en aln; ty huru det sedan war, kunde jag ej se; emedan den nedersta mulden och Kritan hindrade sådant.

De smala strata på den tegelfärgade jorden eller leran gingo ibland i långa bufter upåt, ibland nedåt, eller undulatim. Märkeligt war, at det aldranedersta stratum eller N. 8. war Hurlock. Håri fans näppeligen en enda Flint-sten, som dock i tämmelig myckenhet war bland Kritt-hwarfven.

Karlen,

Karlen, som fölgde of, sade, at Hurlock är den bästa, at bränna Kalk af, och at af ren och lös Krita ej blifwer så god Kalk. Somlige af Flintstenarna i Krita sågo ut, som tappar eller smala Get-horn. Mån jag ej, om gropen varit några famnar djupare, skulle fått se Freestone derunder, sådant som det war wid Tatternel?

Hedera ätes af Får, och är en prydnad wid gårdar. Karlen, som fölgde of, berättade, at Får gerna äta bladen af *Hedera arborea* C. B. Samma berättelse hade jag sedan af andra. I St. Albans, der wi spiste middag, hade denne wid somliga trädgårdar klängt sig up på planken, och öfwertäckt dem så, at de på långt håll sågo ut, som gröna klippta häckar.

Källor. I dällderna sågo wi då och då Källor af rinnande och klart watten.

Tattare. Wi råkade i dag på åtskilliga ställen stora hopar af de lösdrifwande Tattare, jämte en myckenhet af deras hustrur och barn, och undrade högeligen, at detta onyttiga folket kunde tålas här i landet.

Flinta til murar, wägars lagning, m. m. På et och annat ställe sågo wi wallar wid åkrar upmurade af bara Flinta. Somligstads woro en stor del af Kyrko-murarna bygde deraf. Utan för St. Albans höllo några Earlar på, at gräfwä djupa diken bredewid wägen. Djupleken af dem war 7 qvarter. Der dese diken woro på backar, fans i den från dem upkastade jorden en ymnighet af stora Flintstycken, somliga af den storlek, at en Earl näppeligen orkade lyfta mera, än et deraf. De fördes sedan ut på wägarna, at fylla igen de
djupa

djupa hålen, efter deras stora och tunga karr- och wagnshjul. På andra ställen, der marken war jämnare och ej på backar, upgrofs små Pebblestones, som woro små rundaktiga Kiselstenar af bara Flinta, hwilka ock fördes ut på wägar. Tilika med dessa Pebblestones gräfdes här ock up en myckenhet tegelfärgad gravel eller grus, hwilket sedan sällades från kiselstenarna, at brukas på gångar i trä- och kryddgårdar. På somliga af dessa ställen, der marken war jämn, och ej på högder, bestod jorden, ända ned til botten i diket, af förenämde tegelfärgade Gravel, med lera deribland, samt en myckenhet Pebblestones. Unnorståds och i backar war öfwerst den tegelfärgade jorden til 6 qwarter a 2 alnar, sedan Krita derunder, hwaruti fans mycket Flinta.

Kyrkötorns Skapnad, m. m. Kyrkötornen här i England, enkannerligen på landet, woro gemenligen sådane, at de ej sluttade sig öfwerst uti en spira eller spits, utan liknade en afhuggen Parallelogram, så at, så snart den fyrkantiga muren på tornet lyftades, war ock gemenligen tornet alt, endast, at sidorna öfwerst liknade gamla stads-murar, eller at allraöfwerst woro i muren lämnade den ena öpringen bredewid den andra på alla sidor, af lika bredd med det, hwilket af tegel war upmuradt emellan öpringarna. Midt uppå eller mot någondera sidan af detta likasom afhuggna tornet war en smal stång uprest, på hwilken wid wiða tillfällen uphissades en flagga, antingen af en eller annan färg. 3 dag sågo wi på alla Kyrkötorn i St. Albans flaggor uphissade, somliga af hwit, andre af röd, någre af annan färg.

Ses

Orsaken sadess wara, at det skeddde, til at fira Hertigens af Cumberland Födelse-dag, som inföll i dag.

Hästhoar. Uti Colney hade de på et och annat ställe Hästhoar, derutur Hästarne drucko, inuti fordrade eller öfverklädde med bly. Jag har defutom sett sådana både för och sedan på många andra ställen här i England.

Orter begärlige för Swin. Utan för Colney giingo några Swin och åto af de gröna växter, som stodo wid wallen nedanföör en häck. Jag märkte, at Alfine media C. B. war dem en mycket begärlig föda; men de brydde sig ej om unga Nässör af bägge slagen (Urtica urens minor C. B. och Urtica urens maxima C. B.) utan wäjde dem med slit.

Den 16 April.

Wi fortsatte wår resa från Colney, hwarest wi lågo nästföörledne natt, genom Bell Bar, Cheshunt, Waltham Cross och Waltham Abbey, äls wi om astoneen kommo fram til Woodford i Essex.

Juncus til Säten i stolar. På åtskilliga wåra ställen och wid watten sågo wi nog af Juncus ævis panicula sparsa major C. B. hwilken der wårte. Karlen, som fölgde oss, berättade, at af denna göres botten i stolar, då den antingen flätas ned 3 rågor deraf, eller wrides med 2. Fattigt olk skola härmed förtjena sin föda.

Åkrarnas belågenhet och låge. Wi blefwo på et ställe warse en åker, som låg helt flat. Jordmon war en grå lera. Inga eller ganska få
Glinte

Flint-stenar wiste sig på den samma, hwilket wi sedan märkte på alla de åkrar, wi i dag sågo, nämligen at ganska få Flint-stenar funnos på dem. Förenämde åker hade sista året varit besädd med Arter, då han varit lagd i Three bouts land, det är, 6 fåror i hwar ryggning. Bredden af et sådant three bouts land war 9 qwarter. Battu-fårarne woro dragne emellan hwar rygg eller uphögning, hwilka öfwerst woro en aln breda. Djupleken på hwar och en wattu-får war $1\frac{1}{2}$ qwarter. Landet war wåtastigt. På åndarna woro wattu-fårar, at leda ut watnet. I denna Sommar war detta lemnadt at ligga i träde, och skulle nästföljande Höst besås med Hwete. Längre up på samma åker, der jordmon war torrare, war åkern lagd i Ten bouts land, eller at hwar ryggning bestod af 20 fåror. Bredden af et sådant land war 5 aln. De woro högst midt på, och sluttade til bägge sidor.

Swalor syntes i dag första gången i detta år.

Kaniner, deras hemwist, m. m. Wi kommo för middagen til en slått, som war ganska mycket öfwerwärt med Ormbunkar. Hon war måst innesluten af åkrar. På detta fält, som war omkringstångdt med plankor, fingo wi se en stor myckenhet af Kaniner, til färgen grå, hwilka här hade sit tilhåld. Marken war helt full af de hål, som de gråfwit deri, och i hwilka de rände ned, så snart en kom något när til dem. De sades alla höra til en Gentleman, som bodde ej långt derifrån. På et och annat ställe woro fällor uppsatte, at fånga dem. Dessa fällor liknade aldeles et slags fällor, hwilka utfattas efter stora Nät.

Råttor. De äro hopslagne af 4 bräder, som en lång låda. Wid hwardera ändan står et perpendiculairt bråde, såsom en dörr, hwilket med en särdeles gjord inrättning ofwanpå fällan liknade en brunns-hink, och kan hisas up, at ingången til fällan står öppen. Midt i fällan sitter tvårt öfwer en järn-ten eller litet trä, hwarpå, så snart Kaninen stiger och trycker det ned, slipper en pinne lös utanföre, då bräderne wid bägge ändarna falla ned, och Kaninen således blir instängd. Urmar, gjorda af små språtar, gå ut från dessa fällor på fyra sidor, lika som wid en Rysja, at leda Kaninen dit. Inuti sjelfwa planket wid åkrarna woro äfwen sådana fällor; dock endast öppna åt den ändan, som wändes mot åkern; men igenspikad på den andra ändan mot slätten, der Kaninerne woro, så at det tycktes, som ågaren til åkern hade frihet, at fånga alla Kaniner, som woro i des åker, och wille gå derifrån; men hade ej lof, at taga någon, då den gick in i åkern. Wi blefwo sedan samma dag på par andra ställen, det ena emellan Bell Bar och Cheshunt, det andra emellan Waltham Abbey och Woodford, warse sådana ställen på öppna marken, der Kaniner höllos, och dylika fällor woro, at fånga dem med. På det förra stället hade de sit tillhåll i sidan af en backe, der ågaren låtit gräwa åtskilliga lång- och tvär-diken, af 6 quarters djup, at afläda watnet, som kom rinnande ned ofwan ifrån backen, och hindrade, at det ej måtte få sila sig til de ställen, der Kaninerne hade sina hål, utan at marken måtte för dem wara torr. Wi sågo dem rånna der, til tusende-tals. De hade dragit Ormbunkar ned i sina hål. Ingen annan

annan föda gafs dem, än den de sjelfve kunde söka sig ut på markn. Agaren tycktes altså hafwa en anseelig profit af den mark, han arrenderat ut för dessa Kreatur.

Zärliga bygningar. En stor myckenhet af präktiga stora bygningar prälade allestäds i lunderna, der wi hela denna dagen färdades fram. Naturen och konsten syntes här hafwa hulptits åt, at göra detta landet behageligt.

Den 17 April.

Kall Vår. Vår wård, en man om 70 år, berättade, det han ej kunde minnas, at en kall wäderlek, och, än mera, så mycket snö, råckt så långt ut på Våren, som i detta år; ty det snögade största delen afwen af denna dagen helt starkt. Samma tal hade alle andre, med hwilka jag språkade här om. Löfwen på träna började nu först spricka ut. Hagtorn och Törne woro de, som måst derutinnan hunnit; men på de andra syntes näppeligen mera, än endast knäpparna i arbete, at spricka ut, der dock gemenligen alla trån sadestå wid denna tiden med stora löf.

Den 18 April.

Om morgonen reste jag in til London, och kom om aftonen ut igen.

Åsnors nytta. Dessa Kreaturen brukades af ättskilliga här i landet. De woro gemenligen helt små, som åres-gamla Solar. Förnämsta orsaken, hwarföre de höllo dem, sadest wara, at de, som hafwa Lung-sot eller Hectique, måtte hafwa tillfälle, at dricka Åsne-mjölk; emedan Medici här på

på orten föreskrifwa den samma såsom den sä-
 fraste och bästa medicine mot dessa passioner.
 Det är ock dersföre, som stora Äsne-skäckar ses, i
 synnerhet på fälten rundt omkring London. Äsnor
 brukas deutom härstädes til at bära bördor. I
 synnerhet bruka Bagare, som skicka omkring sina
 drängar, at sälja bröd, äsnor, at bära bröd-kor-
 garna, då gemenligen en stor korg sitter på hwar-
 dera sidan om sadelen. Tattare, som stryka här
 omkring landet, bruka i stället för hästar endast
 äsnor, at bära deras barn och Bagage.

Den 19 April.

För middagen gick jag tillika med Mr. Warner
 och några Engelska Gentlemen til de orter, som
 lågo strax Öster om Woodford. Skäckar, inclo-
 surer, Hus, Sädens- och Höstackar, allehanda
 slags halm til gödsel i få-gårdar, med et ord, all
 deras hushållning, war sådan, som den wi be-
 skrifwit wid Little Gaddesden i Hertfordshire;
 men jordmonen war en tegelfärgad lera utblandad
 ganska mycket med Gravel och Pebblestones, Kris-
 ta syntes här ej til. Landet är ock här i Essex
 långt mera benägit för wåta, än i Hertfordshire,
 der marken war mycket torrare.

En stor Ek. Mr. Warner gick enkannerligen
 med oss ut i dag, til at wisa oss et Ek-trå, som war
 en af de tjockaste Ekor han sade sig sett i England.
 Wi måtte peripherien på stammen par alnar of-
 wanför jorden, då wi funno, at denna Ek war
 15 alnar omkring. Hon delte sig $2\frac{1}{2}$ samnt ofwan-
 för roten uti 12 stora grenar, och hwardera af dese 12
 delte sig sedan i flera finärre grenar. Wi måtte des
 widd från yttersta ändan af qwistarna i Väster

til yttersta ändan af dem, som woro i Öster, på det sättet, at wi wid hwardera sidan uprätte från marken perpendiculaira lineer, hvilka rörde wid den yttersta ändan af grenarna i Väster och i Öster, då wi funno, at emellan bägge lineerne woro just 58 alnar. Eken stod i Barking Parish eller Socken, och marknad har i forna dagar blifwit hållen under den samma. Somliga af des grenar woro nu bårttorfede.

Crambe maritima til mat. Uppå min resa år 1742. i Bohus-län fant jag *Crambe maritima Brassicæ folio*, *Tournef.* den der wårte wildt wid sjö-stränder. Jag nämde då i et mit Memorial til Kongl. Sw. Wetenskaps-Academien, at denna torde duga til mat. J dag fick jag se samma min mening stadfästas; ty Mr. Warner wiste mig 3 fångar i sin krydd-gård, der denna war sådd endast för köks-behof, och bruktes på följande sätt: Uti April- och Maj-månader börjar den at skjuta up nya skått, nästan som en Sparis. Dessa skåttas af och tilredas på samma sätt, som Spinat i Sverige, då den är en af de wälsmakeligaste gröna rötter, som någon kan begära. Wår middagsmåltid war i dag til en stor del deraf. Den cultiveras öfweralt här i England af Gentlemen til förenämnda ändamål. Då den blir äldre, duger den ej at äta; emedan bladen blifwa sega, som skinn. Des frön sås i April, Maji, Junii eller Julii, så bittida nämligen, at de må hinna komma up, och taga nog styrka mot Winter-kölden. Nästa Wår öfwertäckes fången med Gravel eller grus til en twårhands högd; men alrahälst om der til kan fås sand från hafs-stranden. J detta
trifs

trifs den ganska wäl. När den är 2 eller 3 år gammal, kan man börja skära honom, och står den på samma rot i långliga tider, är från år, utan at behöfwa sås.

Den 20 April.

Sist-måsar's nytta i trä- och Krydd-gårdar.

Mr. Warner hade 4 stycken Sist-måsar i sin trä-gård, hwaraf 2:ne woro af det wanliga slaget, och 2:ne andra litet större, samt swartare, dem han fått från New Foundland i Norra America, hwarest de finnas willa til ymnighet. Han hade låtit klippa den ena wingen af dem, at de ej kunde flyga bårt. Dese wandrade allestädes omkring i Krydd-gården, och sökte up met-massar, Erucas, Grodor, Sniglar, jämte flera för Krydd- och trä-gårdswaxter skadeliga kråk, dem de åto up. När arbets-karlarna gräfde up jorden på något ställe, fölgde de tätt efter dem, och pläckade up alla met-massar och gröfre insecter, hwilka karlarna wid jordens omwändning häfde up i dagen. Med et ord: de rån-sade trä-gården slitigt från mycket ondt, utan at någonsin göra skada på örterna, mer än at de någon gång trampade på dem, som dock hade ingen ting at betyda. Den mat, som dem eliest gafs, war antingen stycken af rått kött, eller skifwor af Swete-slimpor, dem de bågge med mycken begärlighet swalgde til ganska stora stycken och skifwor uti sig. De woro så tama, at om de än woro längst bårt i trä-gården, och Mr. Warner från sit fönster ropade Gull, Gull, kommo de strax springande, i mening, at få någon mat. De, som hade sin härkomst från America, woro mycket arga. När någon lopp efter dem, wände de sig om,

at hugga emot; och der en då sprang undan dem, lupo eller flögo de et stycke efter.

Orsak til tufwor på ångar. På en och annan ång blef jag warse små tufwor af en half alns högd wid pass, och lika stor diameter. När jag gräfde i dem, så funnos deri några af de gula ettermyror. Jag frågade af Angelsmän, hwad de mente wara orsaken til dessa tufwor? De swarade, at första orsaken är mullwaden, som upkastar högar; men sedan taga myrorna sit tilhåld i de samma, och föröka dem.

Åkrarnas läge och håfd här wid Woodford. Landet här omkring Woodford ligger ej jämt såsom et planum, utan sluttar alt mot Östra sidan, så at det har stor förmon af morgonsolen. Alla de andra åt denna trakten af Essex belägne åkrar och ångar slutta liksåledes antingen åt den ena sidan eller den andra. Jordmon härstädes består af en tegelfärgad i tärningar fallande lera, utblandad med grof sand och små Pebblestones, hwilka Pebblestones äro små runda stenar, de der bestå af en ordinair Glinta; men eljest finnas här inga andra flintstycken af sådana, som woro i Hertfordshire på åkrarna; ty de, som der funnos, woro måst sönderrennade flintstycken med en kritskärpa omkring dem, samt mycket hwasskantige; men dessa Pebblestones äro merendels små, helt runda, samt utanpå mycket släta af en petrificerad hwit kritskärpa öfwerdragne. De, som här bodde, nekade aldeles, at här på orten omkring Woodford finnes Kritbärg, utan de påstodo, at alla högder der bestodo af nybnämde tegelfärgade jordmon, grof sand och Pebblestones. Til åkerns bruk
nytt

nyttjades här Plog, Harf, Wält, Spada, m. m. Deras Plog war måst lik Essex-Plogen, hwilken i somt liknar Hertfordshire Fot-plogen; men har bredare bill, och ingen fot, wänd-brädet är ock båt-tre ståldt. Någon enda brukar äfwen Hertfordshire enkla hjul-plog. Harfwarua, wälten och spadan liknade aldeles dem, wi hafwe i Sverige. De brukade äfwen här wid harfningen, at ibland binda 3 och flere harfwar i bredd, som tilförene wid Hertfordshire är beskriswit. Hwetet såddes här merendels i sex bout land; men ibland ock, på det i Hertfordshire brukeliga sättet, i stiches eller two bout land, eller som det kallas, four thorough land. Bredden på et sex bout land war gemenligen 6 alnar, ibland mindre. Wattu-såvarne emellan dessa landen woro öfwerst 3 qwarter breda: deras djuplek öfta mot en half aln. Dessa 6 bout lands sluttade något på ömse sidor wid ändarna. Nederst war landet med flit gjort stupande, at watnet snart måtte af-rinna. Hwetet stod på alla dessa ställen mycket härligt. Somligstads woro ännu flera, annorstads mindre bout land, alt som jordmon af åkern war wätare eller torrare. Korn såddes här ganska litet, och det alt i broad land. Ärtter woro sådda i drill, 3 a 4 qwarter emellan hwar drill eller rad, och hoades merendels emellan dem, i det de med små hackor drogo mulden up til deras rötter. Hafra såddes här nog, och det alt i broad land. Poteter planterades här mycket af en del, och det gemenligen på et wift stycke af åkern. Gödselen fördes i Martii-månad ut på et sådant åker-stycke, och spriddes ut öfwer landet. Sedan gräfsdes samma land up med spada, då

gödselen kom at ligga nederst. Håri planterades Poteterna sedan i rader. Til at göra detta desto fortare, hade de en kåpp af hosstäende figur, hwarmed de gjorde et litet hål för Poteten, at lägga den uti. DB är den delen af kåppen, som gör hålet i jorden, då de på pinnan CD trampade. Suga diken ses här på åkrarna, fast landet somligstads kunnat behöfva dem, utan sårorerna emellan stiches skola uppfylla alt detta. Åkrarna woro alt omgärdade

C med häckar af Hagtorn, hvilka uprättades och ansades måst på samma sätt, **B** som tilförene är nämt wid Hertfordshire. Alt landet här omkring war indelt i små inclosureer eller täppor, som woro antingen åkrar, ångar eller betes-hagar, hvilka alla woro omstängde af Hagtorns-häckar.

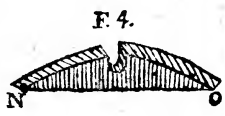
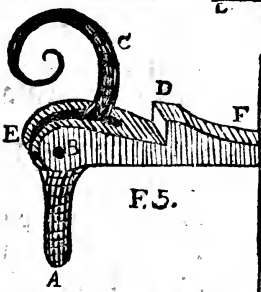
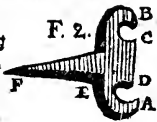
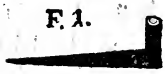
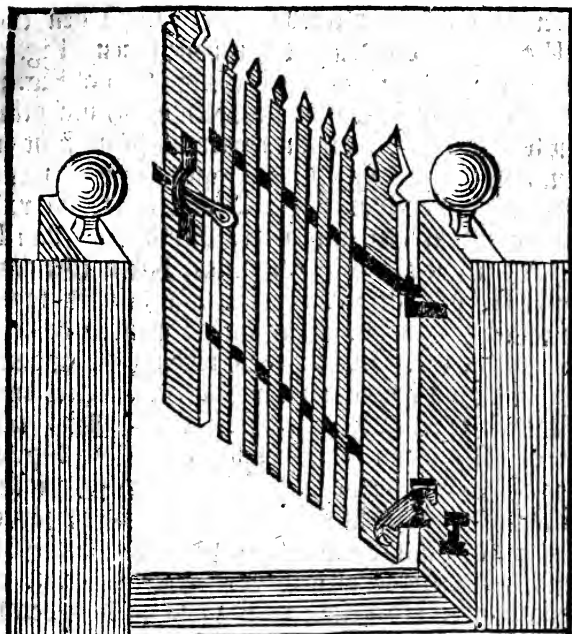
Bestrifning på Woodford. Detta är en Parish eller stor By med Kyrka uti, som ligger 8 Engelska mil från London åt N. O. i Essex. Husen derstädes äro ej bygda så tätt tilhopa, som i åtskilliga andra Parishes, utan mera fringströdda. De äro alla af sten, flera wåningar höga, wäl och dels präcktigt bygda. Zubbyggarena äro dels Farmers; men än flere Gentlemen. Näringsgen är här åtskillig. Gentlemennerne lefwa måst på sina penningar, som de få af sina gods. Baggare, Krögare, Slaktare hafwa ymnig affättning på sina waror, och bruka således en god födkrof. Farmers eller andre, som äro ågare af någon jord, göra nytta af den på mångfalt sätt; ty dels brukas den til åker, dels til ång, dels til betes-hagar. På åkern sås i synnerhet Swete, Hasra och Arter,

ter, som ägarna sedan föra til London och der förttra; men måsta profiten inslyter af ångarna och betes-hagarna; ty som hö i London är mycket dyrt, så lönar det här öfverflödigt mödan, at wäl ansa ångarna. Genom den myckenhet Håstar och andra Kreatur, som de lämna frihet, at gå på deras ångar och betes-hagar, förtjena de otroligt; ty åtskillige i London sända hit ut sina Håstar, at beta, och betala dertfore wist i weckan för hwar Häst. På samma sätt sker med slagt-boskap, som födes på ångarna. Eljest upköpa Farmerne sielfwe en myckenhet Får, Kalkwar och annan Boskap från åtskilliga ställen, dem de hålla en tid antingen i deras inclosure, eller i hus, at få dem feta, och så försälja dem til Slagtare i London. Det senare räntar måst om året för Farmerne härstädes; emedan inga mat-waror hafwa i England så stor åtgång, som kött. Sådane Farmers kallas Graziers; ty de drifwa minst sit Landt-bruk på säd, utan på gräs och betes-hagar, til at göda Boskap och sälja den samma. Orten omkring Woodford är behagelig. Husen ligga på en högd. Högder och dälder i landet der omkring gifwa en härlig utsigt på långt håll. På W. och S. W. sidan synas Londons höga torn, samt de präktiga byggningar, som ligga kringströdde här och der på landet, jämte en myckenhet åkerfält, lust- och trä-gårdar. På N. och S. O. sidan wisar sig floden Thamsle, der skeppen gå til och från London, at förtiga en omwårling af wackra Byar, präktiga Herre-gårdar, fruktbarande åkrar, ångar, trä-gårdar, skogs-lundar, med mera, som här ej ringa förnöjer ögat. Detta är ock orsaken, hwi en del uti London boende dels hafwa

hår sina egna gårdar, dels hyra hår hus, i synnerhet om Sommar-tiden. Häraf kommer ock det, at rummen härstädes om Sommaren betalas ofta dyrare, än i slielwa London.

Bestrifning på hwarjehanda Grindar. Här woro sådana af åtskilliga slag. Jag wil först tala om dem, som de brukade ganfka mycket wid gång-wägar utan för Gentlemens gårdar. Dese woro så gjorde, at de kunde tagas up på både sidor, så wäl in-åt som ut-åt. De äro merendels små, gjorda som andra grindar; men i stället at andra grindar hänga på 2 gång-järn och hackar af lika skapnad, så är skapnaden på det nedre gång-järnet och haken här aldeles skildt från den öfra. Den öfre haken är lik med våra wanliga dörr- och grind-hakar, och afbildas på hosstående Tabell Fig. 1. Han är inslagen på den sidan om grind-stälpen, som wetter mot grinden. Grinden hänger med et gång-järn på denna hake, hwilket gång-järn är inslagit midt i sidan på grinden, som wetter mot grind-stälpen. I stället för det nedra gång-järnet är i grinden inslagit ned wid, et qwarter från marken, eller litet mera, et järn af den skapnad, som i Fig. 2. afmålas, hwarest FE är den delen, som inflås i sidan af grind-ramen mot grind-stälpen. Detta järn är så inslagit, at AB är horizontelt. I stället för nedre haken äro 2:ne sådana järn, som afmålas i Fig. 3. slagne in i grind-stälpen, bägge i bredd, och så långt från hwarandra, som uti Fig. 2. är emellan C och D. Här i Fig. 3. är MI och LK den delen, som slås in i grind-stälpen, och det på det sätt, at GH då kommer at stå perpendiculairt. När grinden nu hänger på öfre kroken Fig. 1. så står af Fig. 2. den inbögingen eller ut-

holf-

holkningen, som är emellan B och C på den ena GH af Fig. 3. och den andra utholkningen i Fig. 2. emellan D och A står emot det andra G H af Fig. 3. så at G H alltid sitter inne i utholkningen, när grinden står igen. När man skjuter up grinden åt en kant, stöder hon sig, til exempel, med den ena utholkningen emellan B och C emot G H, då wid samma tilfalle den andra utholkningen emellan D och A går löst och från den andra haken eller järnet G H, och alt vice versa, när grinden tages up på en annan led. Klinkan på grinden är som en wanlig grind-klinka; men trubbig på ändan, och sitter midt i sidan på grinden, som wetter mot stälpen. Det järn, hwari klinkan faller, när grinden står igen, är af den skapnad, som Fig. 4. hwaraf ses, at grinden kan öppnas och falla igen, på hwilkendera sidan en wil, emedan detta järnet Fig. 4. är fastslagit just på den sidan om grind-stälpen, som wetter mot grinden. Haken Fig. 1. är något lång, och grinden tung, så at hon deraf, då hon öppnas och fälles igen, stannar af sin egen gravitet eller tyngd just så, at klinkan faller igen och uti hålet för den uti Fig. 4. Järnet i Fig. 4. bör slås så på grind-stälpen, at N. O. står horizontelt. Klinkan får icke gå längre, än latitudo transversalis eller bredden ostwarpå af järnet Fig. 4. på det hon må kunna löpa fram och tillbaka, och ej taga mot grind-stälpen.

En annan art af klinka föreställes i Fig. 5. Åker-grindarna här äro til största delen aldeles lika med våra grindar, och löpa på likadana gång-järn eller hakar. EF är et järn inslagit horizontelt i sidan på grinden. AC är et annat järn, som står perpendiculairt; men löper

löper på en järn-nagel wid B, så at det med undra sidan kan böjas inåt mot grind-stälpen; men ej med samma undra sida eller del E A utåt från grind-stälpen från perpendiculära ställningen. När grinden är öppen, och den sedan fälles igen, tager klinkan, som är orördig, emot detta järn C A emellan E och A, då det med nedra ändan A böjer sig in mot grind-stälpen, och så snart klinkan gått längre in, faller det af sin egen tyngd tillbaka uti perpendiculär ställning igen, och kan grinden sedan icke förr fås up, innan man böjer antingen A inåt eller C utåt så mycket, at A C blir måst parallel med E F. Wid D är en hake, mot hwilken detta järnet slås in i grind-stälpen; emedan annars någeln wid B torde skadas, om järnet drefwes in medelst slående på det wid E. På andra orter war alt detta af trä, och i stället, at klinkan här faller under E F, går hon på dem öfwer det samma, då, wid det grinden går igen, B C, som då ej är krökt, utan in recta linea, böjer sig inåt mot grind-stälpen, och A då går ut från den samma, och öfwer af des tyngd wid A faller af sig sjelf igen, då den orördiga klinkan eller järn-spiken kommer in mot grind-stälpen.

Sådes-lador; Sädens tröskning &c. Sädsladorna här på orten woro dels murade af tegel, med kors-verke af trä emellan; dels woro wäggarna af Ek-bräder, slagna horizontaliter fast. Öfwanpå woro de merendels täckta med tak-tegel. Så woro täckta med halm. Logen, hwarest Säden tröskades, war midt uti, och en lada på hwardera sidan. Golswet uti den ej högre från marken, än i de bredewid warande sådes-lador: ej eller war någon wägg emellan dem bägge. De
fortz

fortsfora med tröskningen ända långt in på Som-
maren. Slagorne woro sådane, som hos oss.
Somliga brukade rånfa säden från agner medelst
kast-skäfwel: andre hade dertill en särdeles ma-
chine, hwilken war gjord af trä til skapnad som
et Ränn-trå, hwarmed och på hwilket man rån-
ner up wäsiwar; men i stället at Ränn-trådet står
perpendiculart, är denna lagd horizontelt, då
den skal wändas omkring. Den ligger altså med
hwardera ändan af sin axel på en uti ändan
upgräsiwen stålpe. Wid hwardera af de yttre
horizontele och med axis parallelt liggande längs-
trån är fäst en fyrkantig duk, antingen af groft
lårst eller ylle, som hänger nedåt. När machinen
wesiwas omkring, slakta dese dukar, (som äro 4
stycken) wädret starkt fram. Den tröskade sä-
den tillika med agnarne lägges i et glesst rissel,
som antingen står på en trä-ställning, eller hän-
ger på rep. Detta Rissel ställes emellan ma-
chine- och log-dören. Dertpå börjar en karl
winda omkring machinen, och en annan at stö-
ta Risslet fram och tillbaka, då det starka wä-
dret, som kommer från dukarna, driswer agnar-
na, hwilka tillika med säden falla från risslet
ut til och genom log-dören; men säden faller ned,
ju gröfre ju mera, til en perpendicular linea.
Sedermera sällas och waannas säden än en gång,
til des hon blir ren. Ju tätare machinen win-
das omkring, ju starkare wäder kommer derifrån.

Anmärkingar wid några delar af
hushållningen uti Essex. Åtskillige af Far-
merne hade här en myckenhet Kor, hwaraf de
fingo ganska mycket mjölk. Jag har til-
före

förene nämt, at quinfolken aldrig gingo ut, at mjölka, utan denna syflan förrättades alt af karlar, hwilka morgon och afton gingo ut i beteshagarna, der Boskapen hölts, och mjölkade, busro sedan mjölken hem derifrån, då den mottogs af pigan, som silade den samma om Wintern uti träsbunkar, men om Sommaren i stora fyrkantiga, et qwarter eller en twärhand djupa lådor af bly, hwaruti mjölken skal löpna om Sommaren ganska wäl och blifwa mycket skön. Den söta mjölken såldes til de fringboende, som sjelfwe ej hade Kor; men det, som blef öfwer, silades på föresagde sätt, och gjordes Smör deraf. Smöret kärnades i tunnor, hwilka wredes omkring med en handwef. Kärnmjölken såldes til de fattiga, eller göddes Swinen dermed. Drångarne woro nog syfelfätte om dagarna med åtskilliga utsyflor, som Boskapens skötsel, plöjning, säning, förning, häcksars omlagning, med mera; men så snart de om aftonen kommo in i stugan, togo de sig ej det ringaste arbete före, mera än at de åto, suto och glammade til kl. 11. om quällen. Aldrig brydde de sig om, at göra wagnar, åker-redskap &c. ty alt sådant köptes hos wiså här i landet, hvars enkannerliga syfla war, at göra dem. Til Brånstle brukas här dels Stenkol, som köpas och hitföras från London, dels och måst wed, som deras häckar rikeligen meddela dem, särdeles deras Ekar och andra trån, dem de topphugga och lämna at slå ut nya telningar, hwarom tilförene är nämt. Stekswändare äga de, snart sagt, i hwart hus här i England. De wändas genom lod, hwilket drages up så ofta, som det lupit ned. Sjelfwa Stekswändaren är af järn, simpelt gjord, en ganska nyttig

nyttig invention, som lifar beswäret hos et folk, som äter så mycket köttmat.

Den 21 April.

Om morgonen reste jag från Woodford in til London. Herr Abraham Spalding gjorde mig då bekant med Mr. Ellicot, hwilken nu räknades för en ibland de måst berömda Urmakare i England, så af Byrsäck som andra Ur. Han är tillika Medlem af Kongl. Wetenskaps-Societeten härstädes. I et af sina rum wiste han mig åtskilliga af de Ur han gjort, det ena Konstigare än det andra. Mot aftonen följde han mig til den stora Natural-Historiens Befordrare och de Lärdas älskare, Mr. Peter Collinson, hwilken sedan tog mig med sig til Kongl. Angelska Wetenskaps-Societeten, som kommer tilhopa hwar Thursdag Kl. 5. efter middagen. Jag fick då lof, at komma in med, och en liten stund, sedan jag war intommen, läste Secretairen up en sedel eller Bill, af innehåld, at en Swenssk Gentleman wid namn Kalm blifwit introducerad til at se The Royal Society af Mr. Collinson, Fellow of the same Society. Här lästes up Observationer om Magnetens miswifningar, Rön om en Coccionella, som skadat träden i Jreland: berättelse från Mr. Bradley, at han blifwit warse en Comet, m. m. Litet efter Kl. 7. slöts sammankomsten, då Ledamöterna begofwo sig småningom hemåt. Mr. Collinson gjorde mig strax bekant med Dr. Mortimer, Secretaire af Kongl. Wetenskaps-Societeten, samt med Mr. Catesby, Auctoren til det pretieuse och kostbara werk om de Carolinska örter och djur i America.

Den

Den 22 April.

En stor del af denna dagen användes, at bese åtskilliga Rariteter i London. Mr. Warner gjorde mig hela dagen följe, at wisa mig de samma. Bland åtskilliga andra märkwärdigheter räknar jag i synnerhet följande: Konung Carl I. til häst, alt i Koppar: Stället, der Konung Carl I. blef halshuggen: Konung Jacob II. uti Koppar: Westminster Abbey Kyrka, hwarest Konungarna i Angland krönas och begrafwas. Wi sågo här de Kongl. grafwarna, bland hwilka i synnerhet förtjena at åskådas Drottning Elisabeths, den halshuggna Skottska Drottningen Marias, Konung Henrich den VIII:des, Konung William den III:djes grafwar. En gammal stol wistes i denna Kyrka, som war gjord mycket slätt, hwaruti alla senare Angelska Konungar i flera 100:de års tid setat, då de blifwit krönte. Mången fattig inhyses gumma har en bättre och wackrare gjord stol, än denna; men för des stora ålder skul, emedan han redan i 13:de Seculo blifwit förd af Konung Edward I. från Skottland, samt för Prophetien om den sten, som ligger i denna stol:

Ni fallat fatum, Scoti quocunque locatum,
Invenient Lapidem, regnarè tenentur ibidem.

Hålles den i så stort wärde. Sällan finnes någon, som nu ser honom, och icke wil hafwa den curiösitet, at sätta sig derpå. Wid Kröningar öfwerdrages denna stol med dyrbara tyger. En annan stol står bredewid, som blifwit gjord, då Konung Wilhelm III. och hans Drottning Maria blefwo bägge på en gång krönte. Desutom sågo wi här Sir Isaac Newtons graf, samt Monumentet uprest wid den samma til hans åminnelse. En ting förefom mig synnerlig,

nerlig, at de här ej allenast uprest Monumenter och Epitaphier efter sådana wälsförtjenta män, som i denna Kyrka blifwit begrafne, utan ock efter sådana, som fått sin lågerstad på andra stället. Ja, för sådana, som ej varit af den Engelska Nation, och som dödt i andra länder, och, för hända, aldrig varit i England; men antingen genom Hjerte-dater eller deras lärda skrifter wunnit den Engelska Nations kärlek och tycke.

Wi sågo sedan bägge Parlaments-huset, det öfra och det undra: Stället, det de för sista rebellion anlagade Skottiska Herrar blefwo examinerade: St. James Park, Kongl. Palacet, m. m. Chelsea Hortum Botanicum, som är en bland de förnämsta i hela Europa. Här funno wi den lärda Mr. Miller, som är samma Horti Præfectus.

Om aftonen war jag hos Dr. Mortimer, Secretaire wid Kongl. Wetenskaps-Societeten härstädes. Här råfode jag den store Ornithologus, Mr. Edvard, som utgifwit en Bok om Foglar i Engelska Språket med makalösa Koppar-stycken, alt i lifliga färgor, at det ser ut, som Fogeln stode lefwande på papperet. Han hade nu med sig åtskilliga ritningar på en hop rarare Foglar från flera orter, dem han oförlifneligen wäl aftagit, och tänkte framdeles göra genom trycket allmänna.

Skrifwa med Blyarts-penna, at det ej må suddas ut. Mr. Warner berättade mig, at om man skrifwer med Blyarts-penna på rent papper, och, så snart man skrifwit, doppar papperet sakta och warsamt uti rent watten, samt låter det sedan wäl torikas, skal alt, hwad sålunda med Blyarts skrifwit är, swärligen kunna suddas

suddas ut, utan nästan sitta så fast på papperet, som hade det varit skrifwit med bleck.

Den 23 April.

Ut fördrifwa Liktornar. Swenska Sjö-Capitain Shierman sade, at han flera gånger fördrifwit Liktornar både på sig och andra således: Han har tagit Talg, strukit deraf på en Linne-klut, lagt samma Linne-klut öfwer Liktorn, så at talgen kommit just at ligga på Liktornen. Härmed har han fortfarit i 8 dagar, dock så, at han tagit hwar dag ny talg. Derefter har han tagit et Rusin, ju färskare, ju bättre, pläckt utur det samma alla de stora frön eller stenar, hwilka han kastat bårt. Sedan har han lagt samma Rusin på Liktorn, at den blöta eller föttaktiga sidan af Rusinet kommit at ligga tätt på Liktorn, samt lindat så en Linne-klut deröfwer. Härmed har han åter fortfarit i 14 dagar, så at han hwar dag lagt et nytt och färskt Rusin på, och tagit bårt det gamla. Rusin-stenarna kastas derföre bårt, at de ej med sin hårdhet måga ligga och gnaga på Liktorn, och dymedelst förorsaka sweda och ömhet. När han, som sades, continuerat med Rusinens påläggning i 14 dagar, har gemenligen hela Liktorn gått bårt.

Den 24 April.

Sjö-Röfwaren *Angrias* påfund, at få skepp at segla fort. Capitain Shierman. som wistats i 14 års tid uti Ost-Indien, hade på samma tid haft den olyckan, at en gång blifwa fånggen af den namnkunniga Sjö-Röfwaren *Angria*, uti hwilken fångenskap han varit in på tredje året,
 A a innat

innan han sluppit derutur. Han berättade, hward denna Sjö-Röfwaren betjente sig af, at så sina skepp, at segla mycket fort, så at intet Europæiskt skepp kunde gå undan honom, med mindre han ju skulle få det fast, hwilket bestod derutinnan, at han aldrig hölt något af sina skepp uti sjön öfwer en månad, efter hwilkens förlopp han lät föra det i någon däck, astappa watnet, och sedan guida skeppet hel slätt och halt med Cocos-nötter, som woro klufna midt i tu. Med dese Cocos-nötter gnedts skeppet utanpå så länge, (den delen af skeppet nämligen, som kom at stå i watnet) at ej stort war kvar af Cocos-nöten: och som Cocos-nöten tilika har en ymnighet af olja i sig, så blef utan på skeppet på dubbel sätt glatt och halt: Först gjorde Cocos-nöten med sin hårdhet wid gnidningen skeppet hel slätt och glatt, och sedan gjorde oljan af Cocos-nöten det så halt, at det lopp otroligen fort genom watnet, och hade deraf ganska litet motstånd. Efter en månads förlopp började oljan gå bårt, och en hop af Testaceis, eller Snäckor, Musflor och dylika skal-djur fästa sig derpå, hwaraf skeppet tog på, at gå något trögare, hwarföre han straxt lät antingen draga det up på landet, eller ock föra det uti en däck, skrapa af det, som fäst sig derpå, och sedan guida det, som redan sagt är. På sådant sätt satte han sig i stånd, at intet Europæiskt skepp kunde undankomma honom, sedan han allenast fått ögnafästet derpå. Alla hans skepp hafwa warit af Et. Hans fasta Slott på landet gjorde honom och des skepp säkra, om någon Sjö-Magt wille bjuda til, at tukta honom. Til utwärtas utseende har han sett ganska wäl ut, warit något grym, i synnerhet emot fångarna, af hwilka

hwilka han som oftast för sin ro skul låtit stå hufvudet. Han dog, då han war endast några och 30 år gammal, och lemnade sin föd-kröf åt sina bröder och åt sina barn, dem han aflat med sina många hustrur.

Den 25 April.

Beskrifning och nyttan af den hwhita sten, som här kallas *Portlands stone*. Denna sten-*art* brukas mycket, i synnerhet i London och der omkring, til hus-byggnad och annat, och har sit namn deraf, at han kommer från ön Portland. Han är en hwhit, eller hwhit och litet på gult, eller ock stundom på grått stötande sten af Kalk-stens arterna, och liknar ganska mycket den Freestone, som tilförene är beskrefwen wid Tatternel i Bedfordshire. Twifwelsutan har han ock samma ursprung, som den. Uti denna Portlands sten finnes äfwen en ganska stor myckenhet af Ostron- och Musel-skal, samt andra Testaceis. Den har ock den egenskapen, at då den riswes, luktar han starkt af Orsten. Allestäds här i London, hwarest Stenbyggare bo, får en se karlar, som sitta och säga denna sten sönder til åtskillig skapnad. Deras säg, som de bruka härtil, ser aldeles ut, som en annan säg; men har inga tänder; utan de bestjena sig i det stället af sand, som skal göra samma nytta, som tänder, hwilket sker sålunda: De taga den sand, som finnes här wid London, och sichta den tåmmeligen fin. Sedan utblandas han med litet lera, fuktas med watten, lägges på et bråde, hwilket ställes ofwanpå den stenen, de ärsna säga, så at brådet sluttar til skåran eller remnan, som sägan gör. På öfra sidan om

brådet står en kanna eller ämbare fullt med watten. Detta kåril har en liten pip nedantill, hwarigenom watnet sakta rinner twärt öfwer det slutta brådet förbi den fina sanden, af hwilken det förer litet småningom med sig ned i skåran, när sågningen påstår. Således förer watnet ned den sand, som legat i wågen; men när all sanden runnit af brådet, makar karlen med en kapp mera sand ner til watnet, at det må föra den samma på lika sätt småningom ned i såg-skåran under sågen. I med-
 lertid drager karlen sågen fram och tillbaka, då den-
 na fina sanden faller alt för et under såg-bladet,
 och således gör samma gagn, som tånder, at nöta
 och såga stenen. Orsaken, hwarföre de på sina
 sågar ej bruka tånder, sade de, at tänderna skulle då
 bita sig så hårdt fast, at ingen skulle kunna hårda
 ut med, at såga. Med andra hos Stenbyggare
 brukeliga verktyg bereda och utkrusa de denna stenen
 sedan på mångfalt sätt. Af detta sten-slaget är största
 delen af St. Pauls Kyrka ända up til toppen byggd.
 Här af är ock Abbey Kyrka i Westminster, ja
 måst alla andra Kyrkor, liksåledes det så kallade hö-
 ga Monumentet uprest. Här af äro ock stora Herrars
 präktiga hus byggde så i London, som ut på landet. Af
 denna göres defutom Graf-stenar, Fönster-karmar
 utantill och ramar omkring dörrar, gålf-stenar,
 stenar, at belägga sidorna på gator, der folket
 går til fots, och der det är fritt för dem, som köra.
 Den nyttjas ock, at täcka trågårdsmurar med,
 samt murar omkring gårdar, til stålpar på gat-
 sidorna, at hindra, det ej Kuskar och Öfware må
 få köra dit åt, der folket går: til poster omkring
 spisar: at täcka utanpå nedra delen af fönster och
 gluggar på byggningar: til wåttar i trä- och frydd-
 gårdar:

gårdar: til stålpar under sädes-stackar: til trappstenar. Här af äro äfwen Londons och Westminster förundrans-wårda broar öfwer floden Thames murade, såsom ock alla mil-stenar. Kärteligen, denna Portlands-sten brukas här til alt, hwartil Gottlands, Ölands och den flata Tålg-stenen wid Kinnekulle i Sveriget kan nyttjas.

Den 26 April.

Preservativ mot Rödsof. Capitain Shierman berättade, at han wid sit wistande uti Ost-Indien åttskilliga gånger fört swarta Glaswar från den ena orten til den andra; men som dese gemenligen, då de ligga tilhopa uti stor myckenhet under däcket; plåga få Rödsofen, har han, til at förekomma den samma, låtit bränna ordinair kock til kol, stött det sönder til pulswer, och blandat der af bland Råsen, som de äto, hwarigenom han utråttat så mycket, at de sällan blefwo angrepne af denna smittosamma sjukdomen. Dock sade han, at detta bör ske med warsamhet; ty om detta pulswer lägges för mycket eller för ofta i deras mat, kunna de lätteligen bli så förstoppade, at de deraf sätta lifwet til.

Dikes-broar af Tegel. Jag såg måst öfweralt på de orter, som ligga omkring London, at der något watten kom at rinna under landswågen eller ock någon annan wåg, hade de i stället för någon annan bro, gjort en bro af tegel, i det de gräft der et stort djupt dike, murat och hwälft en bro med tegel-sten, samt fyllt sedan med mull ofwanpå hwalfwet, at wågen blef jämn och slät öfweralt, så at föga tecken märktes til någon bro.

På samma sätt hade de ock gjort, när någon listen bäck eller rännel kom at flyta igenom någon mull-walk, som blifwit upkastad omkring ångar, åkrar, krydd-gårdar, eller då den wände sig under något hus m. m. at watnet då alltid lopp under och igenom små hwälfda Canaler af tegelsten. Det wore önskeligt, om wi i Sveriget wille följa samma sed; ty at tegel-broar kunna stå länge ut, wisar förfarenheten här, och at deras hwälf, när de äro rätt gjorda, kunna nog hålla, at föra på, är här af klart. Nåppeligen lärer något land gifwas, der större karror och wagnar brukas, och tyngre last läggas, än i England, hwarest på en for-wagn lastas 3 gångor så mycket, om ej mera, som på en wagn i Sverige. Smedlertid har jag sett dylka broar öfweralt i bruk, der jag rest i England, så i Hertfordshire, som Bedfordshire, Buckinghamshire, Essex, Middlesex, Surrey och Kent. Nåppeligen kunde wi hafwa bättre nytta af våra ymniga gråstenar, än om de användas härtil.

Den 27 April.

I dag gick jag up i det så kallade *Monumentet* i London, och besåg det samma. Mången skulle hisna, at se ned från en sådan högd, och stanna i förundran, huru en af sten så hög och smal pelare, som är iholig inuti, at man på trappor uti den kan komma up til dess topp, har kunnat i så många år stå stadig och orörlig. Det tyckes dock, som de, hwilka bo här rundt omkring på alla sidor, swärliken kunna wara utan fruktan för den samma wid häftiga stormar. Men längre fram skal mera handlas här om.

At få ymnighet af kryddgårds-wårters frön. Trågårdsmästarna här omkring London hafwa gemenligen den wanan, at de ej använda sin tid, at så och cultivera allehanda af trä- och kryddgårds-saker, utan de hålla sig merendels wid något wist. Således brukar en del endast at så Bönor, Ärtor och Spinat, och lämna de andra köks-kryddor. Andre bry sig åter ej derom, utan fortplanta andra wårter. Somlige fråga ej efter några örters plantering och skötsel, at sälja til husbehof, utan använda all sin tid och arbete på, at så allehanda slags örter för köks- och blomster-kryddgården, at deraf förskaffa sig frön, dem de sedan sälja, och hafwa sin utkomst endast derigenom. Andre Trågårdsmästare äro endast syfellsatte, at hålla Trå-Scholor, hwaruti de hafwa allehanda slags unga trån, at sälja o. s. w. så at ofta sker, at den, til exempel, som af Trågårdsmästarna endast lagt sig på tråns plantering, ej har satt köks-kryddor i sin trågård. Bland dem, som endast brydde sig om, at så allehanda örter, til at få deraf frön til salu, war Mr. Gordon, som tilförene varit Trågårdsmästare åt den namnkunniga Sherard. Wid det jag war i dag uti hans kryddgård, märkte jag, at den jord och mull, som han merendels brukte för sina wårter, war nog mager, i anseende til hwad annors brukas i en köks-kryddgård, hwilket alt skedde derföre, at plantorne ej måtte skjuta mycket i blad, utan gifwa en större ymnighet på frön; ty en fet jord gör, at örterna wåxa frodigt i stiel och blad; men bekomma derigenom fåga eller inga frön, och twärt om; ty här sker det samma, som in regno animali: en fet Höna wårper ej många ägg.

At rått *propagera Arbutus* af frön. Mr. Gordon berättade, at der äro ganska få Trågårds-
mästare, som kunna fortplanta *Arbutus folio ser-
rato* C. B. af frö; ty nog kommer den up, sedan
den af frö blifwit sådd; men då den skal omsättas,
dör den gerna ut. Mr. Gordons grep härwid war,
at han sådde frön i en dresbänk, och så snart deß
plantor kommo up, satte han om dem; ty om han
wäntade längre, dogo de gerna, när de skulle
ömsas til et annat ställe, hwilket få skola hafwa
sig bekant.

Den 28 April.

Sir Hans Sloanes Natural-Samling. Om
morgonen reste jag tillika med Mr. Warner, Ca-
pitain Shierman och några andra Engelska Gent-
lemen up til Chelsea, hwarest wi en stund besågo
Chelsea Trågården; men gingo sedan til at bese
Sir Hans Sloanes Samlingar i alla 3 Natursens
Riken, Antiquiteter, Anatomien, med flere Cu-
rieusiteter. Wi sågo här en stor Samling af alles-
handas stenar, dels slipade, dels sådana, som ännu lägo
i deras matrix, såsom de af naturen finnas. Wi
sågo af Agater, Jaspis &c. allehandas slags pärl,
Thée-käppar, skålar, dosor, askar, skedar, Ilefwar
och andra små instrumenter utarbetade, en myc-
kenhet af allehandas pärlor, åtskilliga lärda mäns
Contrefaits, bland hwilka wi i synnerhet betrak-
tade den stora Botanici, Johannis Razi: en gans-
ka stor Samling af Insecter från åtskilliga orter
i werlden, som hwart och et nu förwarades i fyr-
kantiga lådor med klart glas inlimadt både öfwer
och under, at man helt wäl kunde se dem; men
deße lådor woro eljest så wäl hopfljstrade och så
tåta,

tåta, at ingen mal eller annat skadeligt Insect kunde komma til dem, och skänna dem. Somlige af de Ost- och West-Indiska Sjårilar prälade långt mera, än en Påfogel med sina makalösa färgor af många slag: en ganska stor hoy med alla handa Coraller och andra hårdare Sjöväxter: en myckenhet af allehandas Cristall-sorter: åtskilliga Folkslags kläde-bonad: Musicaliska Instrumenter 2c. hvarjehanda Foglar och Fiskar uppstoppade, hwarest Foglarna ofta stodo fäste på små bräd-bitar så naturella, som de ännu lefde: Sceleta af åtskilliga fyrfotade djur, bland hwilka wi i synnerhet besågo det af en ung Elephant: uppstoppade skinn af en Camel och en Africanisk mångrandig Usna: åtskilliga Sceleta af människor, större och mindre: hufvuden och andra delar af faseligen stora Hwal-fiskar: Honungs-fogeln från West-Indien, den der prälade med sina många färgor och satt uti sit bo, som han varit lefwande, inom glas: det Fögelbo, som ätes i Asien såsom annan mat: en stor Samling af Ormar, Ödlor, Fiskar, Foglar, Maskar, Insecter, små fyrfotade djur, små barn och annan missfödsel, åtskilliga delar af människans kropp, m. m. alla lagde i Spiritu vini i Glasfor, och väl förwarade: torkade skinn af Ormar från Ost- och West-Indien af många alnars längd, och tjockleken derefter: ganska många Tomer af inlagde örter uti Herbarier, bland hwilka wi i synnerhet sågo dem, hwilka Sir Hans Sloane sjelf samlat i Jamaica: Sir Hans Sloanes Bibliothecque, hwilket lärer bland privata och endast af en enda mans Samling hafwa så sina likar, och består af något mer än 48000 Volumer, alla bundna i ståtliga band.

Den 29 April.

Gattar af Tagel. Åtskillige Fruentimmer här på orten hade Gattar, som woro gjorde af snö-hwit Häst-tagel, och sågo oförlifneligen wäl ut.

St. Pauls Kyrko-torn. Wid middags-tiden gick jag tillika med Herr Warner och Capit. Shierman up uti St. Pauls Kyrko-torn, at derifrån se prospecten omkring London. Wi stego här up i det samma ända mot toppen på trappor. Tornet är alt upmuradt af hwit Portlands sten, hwilken är full af allehanda slags petrificerade Musflor. Framdeles skal vidare blifwa handladt om St. Pauls Kyrka och Torn. Från öfwersta galleriet på detta Torn war en makalös utsigt åt alla kanter, endast luften fått wara klar; men den tjocka stensols-röken, som på alla kanter swäfwade öfwer Staden, betog utsigten på åtskilliga ställen. Härifrån kunde wi räkna en ganska stor hop Kyrkor i London, nämligen några och 60, alla sådana, som hade torn, och kunde skiljas från de andra stora husen. Innanhwalfswet eller kåpan på detta stora torn, som är inne uti Kyrkan, och har gallerier rundt omkring sig inuti, är i synnerhet derföre märkwärdigt, at om man sätter munnen tätt til muren och hwissar någon ting wid en af dörrarne, som gå in til hwalfswet, och en annan wid det samma sätter örat til muren wid någon af de andra midt emot warande dörrar på andra sidan om hwalfswet, hör den hwart ord, som hwiskas, ganska tydeligen och distinkt, liksom då någon talar genom en lång smal pipa eller tub; men tager han örat från muren, höres alsintet, fast den andre hwissade lika hårdt, som tilförene.

Den

Den 30 April.

Mull-wallar omkring ångar, köks-krydd-gårdar &c. En myckenhet af små ångs-tåppor, betes-hagar, köks-krydd-gårdar m. m. ligga på alla sidor omkring och tätt intil London, samt en del af wien in i för-städerna. I stället för gärdes-gårdar, plank, mur eller annat hägn omkring alla dessa woro höga och tjocka mull-wallar upkastade. Dessa mull-wallar bestå af samma jordmon, som finnes på ångarna &c. nämligen af en tegelfärgad lera, med mycket Gravel och Pebblestones deribland. På et och annat ställe in i För-städerna hade de upkastat wallar omkring köks-krydd-gårdarna måstendels af bara den orenlighet, som blifwit kätad tilhopa på gatorna der nära wid. Högden på dessa jord-wallar war åtskillig, merendels 3 alnar, ibland, fast sällan, ända til 4 alnar; dock ofta endast 2 alnar a 6 qwarter; men föga derunder. Gemensligen war et dike på yttra sidan om dem. Nedantil war wallen bredast; men sluttade sedan från ömse sidor mera och mera tilhopa, ända til det högsta, der han stundom näppeligen war et qwarter bred. Bredden eller tjockleken nedre wid marken war 4, 3, 2½ a 2 alnar, alt efter högden af wallen. När en sådan wall blef gammal, rasade han på somliga ställen ned, hwarföre han som ofast borde omlagas. Wallens högd och sluttning, jämte diket utanföre, gjorde, at intet Kreatur kunde komma deröfver, så länge han war hel. Skogen blef härmedelst spard, och behöfdes ej mera tid och möda med dessa mull-wallars lagning, än hos oss i Sverige årligen sker med våra gärdes-gårdar. Dock tyckes sådana mull-wallar ej wäl kunna duga til hägn hos oss; emedan war starka köld

om

om Wintern och tjälén skulle nedriswa dem, at de behöfde för mycken omlagning. När desse Ängelska mull-wallar började rafa ned på något ställe, togo de af den jorden, som gräfdes up i diket bredwid wallen, och sinetade öfwer sidorna på den samma, at de blefwo helt släta, eller om hålet war stort, fylles det med nyfnämde mull. De äro mycket mone derom, at gräs och örter måtte wära på sidorna om wallen; ty det hindrar, at rågn och frost om Wintern ej skadar wallarna så mycket; emedan desse wårter med sina rötter binda mullen, samt eljest täcka öfwer den, så at hon då mindre rasar ned.

Den 1 Maji.

Ängsråppor omkring London, och deras gräs-wårt. Wi nämde just nu, at på de slästa sidor om London tätt intil staden ligga, bland annat, åttskilliga ängsråppor eller beteshagar med höga mull-wallar omkring. Gräs-wårten i dem war ganska tät och frodig måst öfweralt, nu af en half alns längd och mer. Wi sågo i dag här stånd af *Alopecurus culmo erecto* (Linn. Flor. Svec. 52.), som war mot en aln lång, och woro spicæ här af öfweralt ute. Det sköna tillfället, at här i London få allehanda slags utwald gödsel, at sprida på dessa ängar, är det, som enkannerligen bidrager til denna frodiga wårten. Deras ägare hade här af en ganska stor inkomst; ty en del af dessa beteshagar hyrdes ut til dem, som höllo Kor, at derigenom förse staden med mjölk. Andra uthyrdes til Slaktare, at någon tid der hafwa den slakt-boskap, de köpt. Somliga at Bryggare eller andra, at släppa sina hästar deruti. Något

Något wist betaltes om dygnet för hwart Kreatur, som hade frihet, at gå der, hwilket för hela året steg til en ansenlig penning. På Norra sidan om London woro enkannerligen de mästa ängar, i hwilka war den härligaste gräs-wårt, som kan gifwas. Wid den 18 a 20 Maji war gräset så långt, som på våra bästa ängar i Sverige wid slutet af Junii-månad. Det war ock wid förenämde tid i Maji, som de började öfweralt slå dessa ängar, som om Wären ej blifwit af något Kreatur bette. *Bromus panicula erecta coarctata* (Linn. Flor. Svec. 87.) och öfwanämde *Alopecurus* gjorde måst allena all den härliga wårt på dessa ängar, fast röd eller hwit Wäpling stundom blandat sig deribland. Det sadet, at ägarena gemenligen göda dem hwar Höst uti September- och October-månad med den dynga och orenlighet, som samlas i London på gatorna och lägges utan för Staden i stora högar, hwarifrån de sedan föra den ut på sina ängar, hwilket i synnerhet bidrager til denna deras frodiga wårt.

Den 2 Maji.

At hindra tjufwor klifwa öfwer Träsgårds-murar. Den hägnad, som här sägs omkring Trä- och krydd-gårdar, war gemenligen murar af 2, 3 a 4 alnars högd. Somligstäds, fast sällan när wid London, woro häckar af åtskilliga taggiga trån. På något enda ställe syntes plank af bräder; men murar brukades dock måst; dels emedan de woro de waraktigaste, och bäst kunde utestån ga häftiga och kalla wäder, dels emedan quistarna af åtskilliga frukt-trån kunde bäst utbredas och fästas emot dem, då en skulle dem drifwa til tidig frukt, hwarom

tilförene är handladt. Men at förekomma, de tjufvar ej måtte kunna klifwa öfver muren, had de öfverst på den samma smetat ler til et quarters högd, samt i a 2 quarters tjocklek. I detta ler hade de allestäds, då det ännu nyß blifwit lagdt på muren, instuckit härts och tvärts en myckenhet af bitar efter sönderslagna Bouteiller, glas, glasflaskor och dylikt, hwilka wände sina hwassa kantar upåt och mot alla sidor, och gjorde, at ingen, som fått begärelse, at klifwa öfver muren, kunde med bara händerna taga fäste på den samma, utan at dese hwassa och kantiga glas-bitar skulle ju rifwa hans händer aldeles sönder; och der han, wid öfverklifningen skulle råka at sätta sig på muren, torde han få så mycket, at han ej så snart blef läft derefter. Eljest war det i Angland mycket lätt, at få sådana sönderslagna glas-bitar på krogar och källare, hwaraf här finnes en så stor myckenhet.

Den 3. Maji.

Hjelp för Präst-barn. I dag hölts Vocal- och Instrumental-Musique af mer än 100:de Musicanter uti St. Pauls Kyrka, der en ansenlig myckenhet af folk samlade sig, at afhöra den sammaga.ungen blef insläpt, som ej betalte något wigt, hwilket modererades alt efter rumet, som han wille hafwa i Kyrkan. De penningar, som härigenom samlades, blefwo utdelte åt fattiga Präst-barn til deras underhåld och underwisning. Londons Gazette berättade, at de i dag på detta sätt samlat något mer, än 400 Pund Sterling. Detta, som skedd i dag, war endast som et Præludium til den stora Musique, som kom at anställas följande Thorsdag eller den 5 hujus i St. Pauls Kyrka, då Arke-Biskopen af

af Canterbury, måst alla i London warande Biskopar, jämte en otalig myckenhet folk, war der tillsammans, at afhöra den präktiga Musique, hwilken räknades för den förnämsta af all Musique, som årligen hålles i London. Fredags-Gazetterne gjorde sedan bekant, at de den dagen samlat något öfwer 700 Hund Sterling, hwilket alt kom at användas til fattiga Präst-barns upfostran och hjelp af bägge könen.

Ceremonier wid början af Maji. Nu synes mångenstäds på gatorna en plågsed, som mjölk-pigorna bruka här i London wid början af Maji, eller wid Sommarens ingång. De hade bundit ihop åtskilliga kåril, som kannor, stop, skålar &c. hwilka woro merendels af Silfwer; men ibland ock af Bleck eller Tenn, och gjort af dem en skapnad, antingen som en Pyramid, eller som en kark, eller måst som en qwinna, eller ock på något annat sätt. En del af dessa bilder woro utprydda med en myckenhet blomster. De buros antingen på en bår eller på hufwudet. En Spelman följde altid med, som spelte på Viol, jämte några pigor. De stannade måst utanför hwart hus, der de woro wane, at utbjuda mjölk, då Spelmannen spelte, och en eller flere af pigorna dansade. Bruket war, at sedan de det gjort, fingo de penningar af den, för hwilkens hus de dansade. De började härmed den 1 Maji, och fortforo i några dagar.

Den 4 Maji.

Om morgonen gjorde jag min upwaktning hos Hertigen af Argyle, en Herre, som war en ganzka stor älskare af Mathematique och Naturkun-
noghet;

noghet; men i synnerhet af Botanique, och den delen deraf, som kallas Dendrologie, hwilken handlar om trån. Derefter tilbragte jag en stor del af dagen hos Dr. Mitchel, som war född i Virginien i Norra America, och der wistats en stor del af sin lefnad, samt således hade sig ganska bekant alla omständigheter i det landet. Han lämnade mig bland annat underrättelse om följande, hwilket alt jag sedermera, då jag kom til America, har funnit wara ricktigt.

Wax af et slags Pors. På många ställen, hwarest äro morass eller wåtländiga marker wäyer uti Norra America i ymnighet en liten buske, som af Botanicis kallas *Myrica foliis lanceolatis subserratis, fructu baccato.* Linn. Hort. Cliff. 455. Upsal. 295. Denna Myrica eller Pors har bär i stället för annan frukt, hwilka utan på hafwa en art af wax, som der brukas til ljus. De taga bären, kasta dem i en gryta med kokhet watten uti, då waxet smälter från bären af sig sjelft, och flyter som en fetma ofwån på watnet. När watnet blir kallt, stelnar waxet, som då kan aftagas och förwaras, til des det behöfwes. Ljusen göras här af på samma sätt, som af Talg eller ordinairt wax. Merendels bruka de, at blanda detta wax bland den talg, de ärua stöpa ljus af, efter det gör talg-ljusen hårdare och fastare; ty som Somrarna uti Virginien äro ganska warma, så blifwa talg-ljusen af den starka hettan så mjuka och weka, at de ej kunna stå rätt, utan kröka sig omkull; men då något af detta waxet smältes tilhopa med talgen, böja de sig aldrig af Sommarswärman. En del fattige der på orten sadas göra
sina

sina ljus helt och hållna af detta waret allena. Hertigen af Argyle hade några af dessa buskar planterade uti sin trädgård, hwilka ej allenast triffwas der oförlifneligen wäl, utan hade ock burit så ymnog frukt, at han låtit stöpa wax-ljus af det wax, som han på ofwannämde sätt låtit koka utur bären.

Willa Orar. När en Kommer i Virginien några mil från hafsstranden up i landet eller up emot bergen, får en ofta se en myckenhet af de willa Orar, som der finnas. När de blifwa warse en människa, löpa de strax bårt, utan at göra någon skada; men om någon skjuter efter dem, och de endast blifwa sargade af kulan, och ej genast dödade, komma de rusande til den, som skutit, och äro nog farliga, om en ej kan finna utwäg, at antingen straxt skjuta ned och dräpa dem, eller ock komma undan. Deras förnämsta föda är den stora Rören (Arundo), som der wärer öfweralt i Moråsen. Indianerne, eller det willa folket derstädes, skjuta dem, äta ibland up köttet, eller ock kasta det bårt, bruka skinnets sielfwa, eller sälja det til Europeerna, hwilka hafwa deraf samma nytta, som af annat Orsläder. En wiß Gentleman i Virginien har låtit fånga lefwande Kalfwar af dessa, och upfödt dem hemma hos sig; men han har aldrig kunnat få dem aldeles tama, så at de icke likafullt behållit något af sin willa och yra natur; ty så snart, som de sluppit lösa, hafwa de rönt bårt til skogs, och har ingen gårdesgård eller hagnad warit så god, som de icke då brutit sig öfwer. En sådan lefwande Kalf hade ock blifwit öfwerförd til England, och är den samma,

hvilken finnes aftagen uti Mr. Catesby's präktiga verk öfver Carolina. Somlige Gentlemen uti Virginien hafwa likwäl fått dessa Oxar tåmmeligen tama; men de hafwa ändock måst på slutet skjuta dem ihjäl, för den stora skada de gjort; ty då de sluppit lösa, hafwa de wäl ej lupit bårt, utan blifwit qwar wid gården; men gått in i hwad hägnad de welat, åtit up och trampat ned säden och andra planterade saker; emedan ingen hägnad kan wara så stark, den de icke med sina horn kunna störta omkull, eller åtminstone skaffa sig öfning och hål igenom.

De öfrige af hans anmärkningar om åtskilliga ting i Norra America skola på sit behöriga ställe framdeles i denna Resa införas.

Den 5 Maji.

Trä- och köks-krydd-gårdar. På alla sidor rundt omkring Chelsea syntes nästan ej annat, än antingen trä- eller köks-krydd-gårdar, samt präktiga hus likasom kringströdde här och der bland de samma. Trägårdarna woro fulla med allehanda slags Frukt-trän, som Äppel- Väron- Blommon- Kersbärs-trän &c. hvilka nu måst alla stodo som bäst i blomna. Jag såg här mångenstäds stora fält, som ej annat woro, än Trä-Scholor, all fullplanterade med allehanda slags små trän, endast at säljas bårt. Här woro många Trä-gårds-mästare, hvars enda föda och inkomst bestod allenast af dessa Trä-Scholor, eller, som de här kallas, *Nursery*. Detta war ock i sig sielf en ganska nyttig ting; ty när en Gentleman eller någon annan hade köpt sig et gods, eller ock eljest

jest wille anlägga en ny Trågård, behöfde han ei wänta i några år, innan han från frön hant up-
 resa små trån, dem han skal plantera ut; utan
 han fick strax köpa alla sådana til åtskillig storlek,
 wäl ansade och klippte, utaf förenämde Trå-
 gårds-mästare, så at han på et år, om han an-
 nors hade råd dertil, kunde plantera så många
 trån i trågården, som han wille och behöfde, samt
 af hwad slag han behagade. Sammaledes om
 några gamla trån gingo ut af någon händelse,
 kunde han alltid på förenämde sätt lätteligen få an-
 dra; och emedan här woro så många, som drefwo
 denna näring, så war ock lätt, at få sådana un-
 ga trån för et nog lindrigt pris. Likaledes förhål-
 ler det sig med körs-krydd-gårds-saker. Somliga
 Trågårdsmästare lägga sig på alla slag, at för-
 ra til salu: andre bry sig endast om några få, dem
 de så i ymnighet, och ansa wäl. Wid det wi i dag
 wandrade ut omkring Chelsea, sågo wi hela fälten
 som stora åkrar, sådda endast med Bönor, Kål
 och Sparis. Bönorna woro alla af det slaget, som
 här kallas broad Windsor Beans. De woro alt
 sådda i rader uti broad land. Bredden emellan
 hwar rad war $3\frac{1}{2}$, och ofta allenast 2 qvarter emel-
 lan raderna, och distancen emellan Bön-stånden
 i hwar rad $1\frac{1}{2}$ a 1 qvarter. De stodo nu öfwer-
 alt i blomma. En gåse gick med en liten järn-
 hacka, och rånfode bärt ogräsen emellan raderna,
 af hwilka ogräs Swit-rotten (*Triticum Linn. Fl.*
Svec. 105.) war det förnämsta och wärsta. Som-
 ligstads hade de emellan raderna planterat åtskilli-
 ga arter af Kål. På andra ställen woro långa,
 6 qvarters a 2 alnars breda sängar, alla besåd-
 da med Sparis. Här märkte jag et nytt påfund,

som jag ej förut blifwit warse, nämligen huru de samlat en myckenhet halsar af sönderslagna Bouteiller. En sådan Bouteille-hals war satt på hwart Sparis-stånd, så at Sparisen stod och wårte up igenom denna halsen. Andan af halsen war öpen, så at luften hade fri tilgång til Sparisen. När Solen sken på dessa glas-halsar, kunde ej annat ske, än at glaset blef mycket hett, hwarigenom wärman inuti glaset eller halsen måtte ansesligen förökas, då följaktligen Sparisen så mycket mer kom at drifwa fort och skynda sig. Alla de Sparis-stånd, som woro inuti dessa Bouteille-halsar, hade ungefär den tjocklek, som et lill-finger, samt woro nu som alrabäst, at blifwa affskurna. Sålunda wiste de, at här i England göra nytta af måst allehanda, ofta af sådana ting, som skattas hos oss för odugeliga. Förut p. 383. är wist, huru sönderslagna Bouteille- och glas-bitar kunna användas til fördel, och här, huru de äfwen wetta, at betjena sig af gamla sönderslagna Bouteille-halsar.

Den 6 Maji.

Sir Hans Sloanes Frus Graf. Jag har nämnt förut p. 276. om den makalösa Samling af allehanda slags naturalier, som Sir Hans Sloane sig förskaffat. Han war nu i en hög ålder, och öfwer sina 90 år, samt hade en lång tid lefwat i Enklinge-stånd. Wid sit wistande i Jamaica blef han gift med en ganska rik Enka, hwarigenom han sattes i stånd, at upfylla sin naturliga böjelse, och tilhandlade sig största delen af den Natural-Samling han nu äger. Sedan han för 8 år ungefär tillbaka lämnat Præsidents-systan uti The Royil Socca

Society eller Wetenskaps-Societeten, har han beständigt lefwat här i Chelsea på sin gård, fri från allt bekymmer. Swar och en ansåg denna mannen med en synnerlig wördnad; emedan han war den äldsta af alla lärda, som nu lefde i Europa, hvars namn för deras skrifter och lärdom skul är wida bekant. Wi finne bland den lärda mannens, Herr Johan Rays, Philosophical Lettres åtskilliga bref, som Sir Hans Sloane skrifwit til honom redan år 1684. samt åtskilliga Herr Johan Rays swar derpå, af hwilka skönies, hwad stor insigt Sir Hans Sloane redan den tiden ägde uti alla delar af Naturkunnogheten, at förtiga de andra wetenskaperna. Hans Fru, den wi nyss talte om, och med hwilken han tilbragt det mästa af sin lefnad, låg begrafwen på Kyrko-gården här i Chelsea, hwarest Sir Hans Sloane låtit upresa et wackert Monument af huggen sten öfwer grafwen, som war på S. O. sidan om Kyrkan mot wägen. Rundt omkring denna uthuggna graf war et järn-galler. På O. och W. sidan war Sir Hans Sloanes wapen. På S. fans ingen ting skrifwit, utan de der uthuggna stenar woro helt släta. Twiswelsutan lärer Sir Hans Sloane welat lämna andra frihet, at der inpräglade hans äminnelse och låford, sedan hans stoft en gång kommer at förwaras härunder tillika med des R. Fru. På N. sidan om detta Monument låstes desse ord utan allt prål och flatterie:

Here lyeth the body
Of Dame Elizabeth Sloane,
Wife of Sr. Hans Sloane Baronet,
Who departed this life
The 27 of September, 1724.
Aged 67.

Det är:

Här ligger det jordiska af Fru *Elizabeth Sloane*, Hustru åt Herr *Hans Sloane*, *Baronet*, hwilken lämnade detta dödeliga den 27 September 1724. 67 år gammal.

Den 7 Maji.

Om morgonen reste jag från London ut til Woodford i Essex til Mr. Warner.

Gräs, ogräs &c. til dref-bänkar. Mr. Warner hade låtit slå ned gräset på åtskilliga ställen i sin trädgård, samt lagt det uti en hög, at föras ned på botten uti en dref-bänk, samt sedan mull derofwanpå, at bruka i stället för obrunnen häst-dynga; ty då rätt hö kommer at ligga tätt tillsammans, börjar det brinna tilhopa, och sålunda förorsakar samma hetta, som obrunnen häst-gödsel gör, då hon lägges och trampas ned uti en dref-bänk. På åtskilliga ställen uti Chelsea wid London blef jag warse, at Trädgårds-mästarena låtit samla tilhopa allt det ogräs, som de uti sina Föls-kyrdd-gårdar kommit öfver, samt lagt det i stora högar, at bruka til samma ändamål.

Måsans hastiga wäxt. Jorden syntes på många ställen här i Angland, i synnerhet om hon war magar, wara nästan mera benägen för Måsans wäxt, än jag sett på andra ställen. När de lagt jord i krukor, och sätt några örter deri, skedde ofta, at Måsan började komma up i krukkan några få dagar derefter. Ju magrare jorden war, ju snarare sadet Måsan komma up. Den na Måsan war alt af Bryis. Krukor eller påttor, deri de lagt mull och sätt växter för et halft år, eller

eller så wid påß förut, woro ofwänpå så öfwer-
täckta med Måsa, at mullen i krukkan swärligen
kunde skönjas. Somliga af dese krukor stodo i
dresbänkar under glas, andra under öppen Him-
mel. Jag såg denna Måsans hastiga wärt i
krukor på många ställen.

Den 8 Maji.

My Lord Tilneys präktiga Hus. Efter mid-
dagen tog Herr Warner mig och åtskilliga Swens-
ska af sina wänner med sig, at wisa oss My Lord
Tilneys präktiga Palais, som ligger emellan Wood-
ford och London, ungefär 6 Engelska mil från
sistnämde ort. Wi hade här et tydeligt exempel,
huru Kadeligt det är, at icke hafwa måtta med,
hwad en wil sig företaga. Mig lämnades om detta
hus följande berättelse: Det war ungefär för 20
år eller litet mera, som My Lord Tilney, en Ir-
ländsk Earl, fick lust, at här anlägga et nytt och
präktigt hus, jämte en stor och skön trädgård der
omkring; emedan orten låg ganska wäl, och utsig-
ten derifrån war mycket behagelig på alla sidor.
My Lord Tilney war då en Herre af många pen-
ningar, som han ärft af sina förfäder. Den swä-
righeten mötte honom på det stället, der huset skul-
le anläggas, at der war intet watten; men pen-
ningar kunde bota alt sådant. Der tilförene war
näppeligen annat, än et dike med litet watten uti,
sågo wi nu en stor flytande Å, alt med konst och
mannasarbete gjordt. Han lät gräfiwa omkring
hela orten många dammar, hwaraf en och annan
liknade en liten sjö, så at den, som ligger midt för
den präktiga byggnings fönster, och är alt med
arbete gjord, är så stor, at de kunna segla af och

til derpå med stora båtar. Omkring huset är på ena sidan en stor och präktig trädgård med mångfaldiga Alléer, Promenader, trån, klippta och huggna på allehanda sätt, åtskilliga lust-hus, Orangerier, dres-hus, Ruiner, hwall af bögda trån. Med et ord: alt hwad i trädgårdar af konst kan åskas och åstadkommas. På lång distance å alla sidor planterades i Alléer, rader och andra former allehanda slags trån; men det, som förnämligast upväcker en åskådares förundran, är den präktiga stora byggningen, som är alt af huggen sten, och mera liknar et Kongl. Palais, än en Privat-mans egendom, så utan som innantil. Uti detta woro ganska många rum meublerade på det kostbaraste, och det således, at det ena rummet ej war det andra likt. Förträffeliga målningar, dyrbara tapeter, kosteliga bord af margfallig slags Marmor, stora Crystall-ljus-kronor, förgylta stolar, bord, taf ic. allehanda slags Bildhuggeri, och hwad rart Ost- och Wäst-Indien kan meddela, prälade här för ögonen. Wi sågo Tapeter, eller rättare sagt et slags skärm af korshwis lagd glas-trå utaf åtskilliga färgor och målningar, som liknade fina tyger, och sadess wara komne från Ost-Indien. Det försäkrades, at My Lord Tilney nedlagt så mycket på alt detta, at han swärligen har så mycket qwar, at han någorlunda kan föra sin stat, eller hålla wid magt, hwad han här upbyggt. Det war ännu åtskilligt, så wid byggningen, som trädgården, hwilket ej hunnit til sin fullbordan; emedan ägarens förmögenhet ej tillåtit honom, at göra widare omkostnad.

Den 9 Maji.

Om morgonen reste jag in til London igen.

Arundo vulg. til skjul i köks-krydd-gårdar. I stället för andra häckar war här mycket bruktligt, at nyttja Rör eller *Arundo vulgaris* C. B. til skjul eller skärm för de växter, som skulle stå i Sol-baddet. De hade til den ändan tagit Rör eller *Arundo* (*Linn. Flor. Svec.* 99.), rest den perpendiculairt, och gjort deraf som et plank in linea recta til den längd, som behöfdes. Rören lades här helt tätt tilsamman, samt så tjockt, at tjockleken af denna hägnad war ungefär par tvärsfinger. Öfverst och nederst woro 2:ne smala stänger, deremellan Rör-ändarna sattes, och med bast bundos fast. Ändarne af dessa stänger woro bundne fast wid nedslagna pålar i marken. Ofta hade de i stället för annan hägnad omkring köks-krydd-gårdarna ej annat, än endast denna *Arundo* uprest på nyf omtalte sätt.

Huru wägar omlagades. Jag har förut omtalt, at wägarna i Angland ej kunna hafwa länge bestånd för deras tunga karror och wagnar skul, hwilka med sina hjul snart skära djupa hål ned i marken. At bota desse, sedan de en gång blifwit gjorde, hackades med hackor up all wägen. Derefter togo de en stor harf, på hwilken lades någon tyngd, med hwilken de sedan harfwade all wägen slät och jämn, så at, då hästarna komma derpå gående, wälja de ofta ut et nytt swår, at hjulen således komma at gå på hårdare ställen, än förr. Ofta harfwas ock wägen jämn med denna harf, utan at den förut uphackas; men det sker endast då, när spåren efter karr-hjulen ej äro sär-

deles djupa. Eljest brukades här mycket, at nå vägen blef ojämn, hackades den up, och den uphackade jorden fördes til hålen efter hjulen, samt stjalptes deri.

Den 10 Maji.

Röks-krydd-gårdar, deras hägnad, ans 2c. Jag har förut p. 386. nämnt om, at landet rundt omkring Chelsea är måst helt och hållit användt til Trä- och Röks-krydd-gårdar. På samma sätt förhåller sig med landet på alla kanter rundt omkring London, at det är måst upbrukadt til Lust-Trä- och Röks-krydd-gårdar; emedan det stora London och den grusweliga myckenhet af folk, som der krålar på gaterna, betalar Trägårds-mästarene mångfalt deras besvär och omkostnad. Dese Trä- och Röks-krydd-gårdar äro inhägnade antingen med mull-wallar, eller murar, eller trä-plank, eller lefwande häckar af trä, eller med wallar af Ox-horn, hwarom längre fram. Mull-wallarna äro beskrefne tillförene p. 379. Murarne äro omstalte p. 381. fast största delen af dem ej hafwa sådana glas-bitar inlagde öfwerst. Alla dese murar äro upreste af tegel. Plank af bräder brukades här och mångenstäds; men de bräder, som härtil nyttjades, woro ej andre, än dem de köpt af gamla sönderslagna skepp, farkostar och båtar, hwilka ännu suto helt fulla med spikar. Sälunda wisste de på denna trä-lösa orten at jämwäl göra nytta af gamla skepp och båtar, sedan de blifwit obrukbara til sjö. Af häckar betjente de sig och ganska mycket til hägnad. Hagtorn war det trä, hwaraf de måsta häckar bestodo; men desförutan så jag och se häckar af Allin, enkannerligen af et litet

litet slag deraf: äfwen af Barrlind, Äfwenbof, Glån och flere. Inuti trågårdarna bruktes inset trä så mycket til häckar, som Barrlind (Taxus), hwilken lät klippa och handtera sig på margfalligt sätt. Huru de betjente sig til skjul af Arundo vulg. är nyf tillförene p. 393. omrört. Utom ordinaira Föfs-krydder woro planterade uti de krydd-gårdar, som lågo näst til lands-wägen, allehanda slags blomster, dem de förbi-resande köpte och förde med sig. Jag såg ock hela denna tiden både karlar, Fåringar och pigor gå eller sitta på gatorna i London med korgar fulla af allehanda slags blomster, bundna i små knippor, dem de utbudo til de förbi-gående, som ock i myckenhet köpte dem. De Föfs-krydder, som denna tiden gjorde största antalet i Föfs-krydd-gårdarna, woro Bönor (Fabæ), Arter, Kål af åtskilliga slag, Pariö, Pip-lök, gräs-lök, Rådisor, Sallad, Sparis, Spinat. Måsta delen af dese woro sådde i rader, at de så mycket lättare med tvåra hackor kunde rånfa hårt ogräset emellan dem, och hålla jorden lös. Emellan raderna af Arter, Bönor och Kål war 3 a 4 qwarter, samt 1 a 1½ qwarter, eller mera, emellan hwart stånd i raden. De rånfades alt här med små nåtta tvåra hackor, och mulden makades til stjälken af plantorna alt mer och mer, alt som de wårte, så at de stodo som i kypor. Arter rånfades. På Bönorna skars öfwersta ändan af stjälken, at de så mycket mera måtte skiuta i skidor af frukt. Emellan de plantor, som woro sådda tätare, rånfades och uprördes mulden med helt små hackor af 2 a 3 twärfingers bredd, jämte ½ a 1 alus långt skast; men det kostade nog på den, som rånfades, hwilken således måste gå mycket frokryggig och luta hela dagen.

Den

Den 11 Maji.

Om morgonen spatserade wi ut, at bese de orter, som lågo på S. W. sidan af Chelsea, öfwer bron wid Fullham, och gingo et stycke på andra om sidan om sistnämde ort. På alla ställen emellan Fullham och Chelsea, som är en distance af 2 Engelska mil, samt rundt omkring Chelsea, sågo wi föga annat, än bara Trågårdar, och enkannerligen löfs-krydd-gårdar. Wi hafwe förut talt derom. Stora stenhus, som hörde til Gentlemen och andra, woro strödde här och der emellan Trågårdarna, dit de, som bodde i London, då och då, i synnerhet om Lögardags eftermiddagarna, reste, at taga likasom frisk luft, och at hafwa den förmon, at smaka landts-leswernets nöjsligheter.

Fullhams Bro. Fullham är en Parish, belägen 2 Engelska mil från Chelsea, samt 4 dito från London i S. W. Den ser ut, som en wacker stad, med ätskilliga slåta gator. Alla husen äro af tegel, mycket wackert murade, af hwilka en del, som höra til Gentlemen och Herrskaper i London, äro präcktigt bygde. Rundt omkring denna orten ligga fullt med Trå- och krydd-gårdar, både för nöje och nytta, och kan wäl säjas, at landet här öfweralt ej är annat, än en Trå- och lust-gård. Floden Thames stryker tätt förbi denna Parish på S. sidan, så at orten beqwämligen kan hafwa tilförsel från London. Här är öfwer floden en bro af trä, bygd på nedslagna pålar. Alla de, som gå eller föra häröfwer, måste betala bro-penningar. Hwar person, som går til fots, betalar en half pence.

Stora fält. På andra sidan om Thamfen midt emot Fullham lågo stora tämmeligen slåta och bara fält, som woro lämnade til betesmarker. De woro måstendels öfwerwärte med Genista spinosa, hwilken nu blomnade som bäst, at hela fältet lyste gult deraf. På något enda ställe war hon afbuggen, antingen til bränse eller annat. På somliga ställen sågo wi här Ljung; men den war helt liten. Mon jordens fruktsamhet och godhet war orsaken dertil? och mon den hålft wil trifwas på torra och magra ställen? Jag blef och här warse små plättar med Renmåsa, som äfwen war mycket stackug. Jordmon war en tegelfärgad grof sand med litet svartmylla öfwerst. Hästar, Kor, Orar, samt en stor hop med Älsnor gingo här i bet.

At förekomma dam på wägar. Utaf Solen och det starka Wästanwädrer woro wägar nu så torra, at då wagnar och hästar särades derpå, upsteg deraf så mycket stoft och dam, at det war ganska swårt, at komma fram, i det både ögon, näsa och mun fyltes häraf. Trån och örter wid wägen woro öfwertäckte dermed. At hota detta, sågo wi på et ställe en man föra en kärre, hwilken war gjord som en brädslår; men hade baktil twärts öfwer en rad af små hål. Denna kista war nu full med watten, och då et bråde togs up baktil, som täpte igen hålen, rann watnet småningom ut, hwarest han förde fram, och gjorde wägen hel wät, at stoftet ej kunde mera stiga up. Det war utan för en Herres hus och trädgård, som han förde af och til på wägen med denna kärre. Jag såg sedan på flera ställen sådana

sådana färror brukas, enfannerligen den dagen, då Konungen gick up i Parlamentet.

Den 12 Maji.

Frön ligga länge ofskadde i jorden. Mr. Miller berättade, at på et ställe, der *Rhabarbarum verum* stått för 10 år, lät han wid denna tiden flytta det derifrån på et annat ställe, sedan ingen planta deraf wäxt i 10 års tid; men nu i år, då han låtit röra jorden på samma ställe, har et nytt skänd kommit up af de frön, som legat der i jorden så många år, hwilket nu blomstrade som bäst. Det samma sade han sig förfarit wid et slag *Fumaria*, hwars frön legat 14 år i jorden, innan de kommit up. Wid *Fumaria* nämde Mr. Miller detta, at Lobel gjort et nytt Species af *Fumaria bulbosa*, och kallat en deraf *Fumaria bulbosa, viridi flore*, som dock endast är en varietet; ty om en tager *Fumaria bulbosa*, och gräfwer des lökar för djupt ned i marken, dock så, at den kan komma up, blifwa alla blommorna gröna, som Lobel beskriwit dem; men läggas dese lökar närmare up til jord-brynet, blir det det ordinaira *Fumaria bulbosa*.

Ugnar i Orangerier. Ugnarna i Orangerierne uti Chelsea Apothequare-Trädgård, äro alla inrättade på det sätt, som Mr. Miller berättar uti sit Gardeners Dictionary under ordet *Stoves*, nämligen at röken kommer at passera i åtskilliga krockar fram och tillbaka uti en af lång-wäggarna på Orangeriet. Uti det största Orangeriet i Chelsea trädgård gör Röken 6 krockar, innan den hinnes ut. Mr. Miller sade, at han i början låtit göra

göra som Canaler under gällsvet på sidorna om huset; men han har sedan ändrat det på förenämnde sätt; emedan han ej funnit, at det war godt; ty af den starka hettan blef garfware-barken, som låg närmast dessa Canaler, så het, at han wardt helt torr, och fara war, at den kunde fatta eld. Ja, han wiste 2, om ej flera exempel, at Orangerier här i England derigenom brunnit up, at garfware-barken blifwit så het, at han tagit eld. Med Sten-kål eldas ugnarna här om Winteren gemenligen en gång om dygnet, nämligen en gång hwar afton; men om dagen är mulen, eldas och litet om morgonen. Mr. Miller hölt Sten-kol för de bästa, at bruka härtil; emedan de brinna så jämt. Torf hölt han wara lika god med Sten-kol deruti, at de brinna jämt; men de hafwa den olägenhet, at ofet af dem tränger sig genom muren in i rumet, så at det luktar starkt i Orangeriet deraf, hwilket ej sker af Sten-kolen. Mr. Miller sade, at han i början brukat Torf; men lade bort den för nygnående orsak. Wed trodde han ej wara så god til eldning, som Sten-kol och Torf; emedan den hettar för hastigt och starkt. Garfware-barken, som en tid legat i Orangeriet omkring krukorna, brukas sedan i trädgården som ordinair gödsel. På mulen i krukorna uti Orangeriet lades ingen ting, hwarken såg-spån eller annat. Ut i Moscou har jag sett såg-spån, lagd på mulen i krukorna uti Orangerier, at hålla fuktigheten längre qwar.

Den 13 Maji.

3 dag slöts Session i Parlamentet för denna gången, då Konung Georg II. fl. 2. efter middags

gen

gen for up i Parlamentet, at gifwa det del af fredswilkoren, samt at taga afsked af det samma; emedan Hans Maj:t war sinnad, at följande eller ock samma dag sätta sig öfwer til Holland, och så widare til sina Riksländer i Hannover. Jag hade et af de bästa tillfällen, som kunde gifwas, at både länge och wäl få se honom; emedan jag stod främst, både då han gick in och utur Parlamentet, just der han steg utur wagnen. Då Han gått utur Parlamentet, och satt sig i wagnen, lät Han hålla en liten frund stilla, innan Han åkte från Parlaments-huset, och talte med Hertigen af Richmond, som sedan följde med Honom i wagnen. Eljest, när Han kom in mot Parlaments-huset, och äfwen då Han kom ut och satte sig i wagnen, hof menige hopen up et skri eller fågne-rop. Somliga ibland dem ropade: God bless the King: det är: Gud wälsigne Konungen.

Ranalagh House. Om aftenen befåg jag Ranalagh house, som ligger litet från Chelsea, åt Londons sidan, dit ungdomen af bägge könen, och äfwen de äldre, resa, at förlusta sig. Ranalagh-hus räknas för en ibland de största Salar i Europa. Det är bygdt måst rundt, och har endast pelare midt uti. Här hålles om Sommaren Musique och sång, eller Instrumental- och Vocal-Musique måst hwar aften, samt då och då för middagarna. Den, som wil slippa dit in, måste betala en shilling. Rundt omkring huset är en stor trädgård, med många alléer planterade med höga häckar på ömse sidor. På alla sidor in i huset äro bygda in wid skranket som små Contoir,

Contoir, dock hel öppna mot sjelfwa Salen. Midt uti denna afstängningen är et bord, med bänkar på bägge sidor. Den, som behagar, sätter sig här och låter hämta til sig allehanda slags mat och dryck, som här är strax til hands. Manfolks och Fruentimmers göromål är här ej annat, än at spatsera omkring i den stora Salen, afhöra Musiquen, sitta och plåga sig i de små rumen, eller ock at förlusta sig i trädgården, m. m. Dylika lusthus finnes på många ställen både i och utom London, der tiden på sådant sätt förnötes, enkannerligen efter middagen och om aftnarna. Uti Staden hålles Comædier, Oratorier, Musique, Linz-dansare &c. Utom allehanda Lusthus, och alt som års-tiden är, så betjena de sig af det ena eller det andra. Om dese nöjen endast användes dertil, at sedan en om dagen tröttat sig ut med syflor, han då här någon gång i weckan efter middagen toge sit nöje, at upfriska sina sinnen, då hade de sin stora nytta; men at använda hwarje dag härtil, låter oförgripeligen ej wara annat, än at skämma bårt ungdomen, och leda dem til slöseri, lättja och liderlighet. Alt har sit mått. Här wänjas de til fåfånga: försumma den ädla tiden: falla småningom i weklighet, och at sky för arbete. Fruentimmer och de unga Glickor blifwa på mångfalt sätt bårtskände, och mista all lust til hus-hålds-syflor.

Den 14 Maji.

Rön wid *Larix*. Mr. Miller berättade, at Hertigen af Bedford hade låtit plantera en hopy af *Larices C. B.* uti sin Trädgård, af hwilka somliga kommit at sättas uti mycket god trädgårds-jord, an-

Dre af dem åter hade endast fått taga til goda en utmager jordmon. När de sedan börjat wäxa, hafwa de i den magra jordmonen, hwart år gemensligen gjort dubbelt längre skätt, än de i den goda trågårds-jorden, samt sett mycket lifliga ut, då deremot de förra, som stodo uti en god jord, sett helt matta ut, likasom de måst twinga sig fram til wäxt. Häraf rönes den allwisa Skaparens förundranswärda lagar wid wärterna, at och den magra och fattiga jorden skal hafwa sina särskildta trän och wärter, som deri må ganska wäl; men wantrifwas i en för of människor så kallad bättre jordmon. Han sade, at han funnit det samma på Cedrus af Libanons bärg; men som jag märker, at han infört det rönet uti sit werk, The Gardeners Dictionary; så wil jag nu ej orda vidare derom, utan wisa Läsaren dit.

Chelsea är en liten Förstad eller By, belägen par Engelska mil från London utåt Väster. Floden Thames stryker tätt förbi Chelsea på S. O. och S. sidan, och på de andra sidor är ej annat, än trä- och köks-frydd-gårdar, hwaraf här finnes en gruswelig myckenhet. Orten liknar en Stad, har en Kyrka, wackra gator, wäl och til en del prästigt bygda hus, alla af sten til 3 a 4 wåningar höga. Jag kan just ej weta, hwad en del, som här bo, nära sig med. Somlige hafwa små Frambodar; men det wil ej stort säja. Källarmästare, Krögare, Coffee-Rokare, Bryggare, Bakare, Slagtare och dylige kunna här rikeligen hafwa sin utkomst; emedan en myckenhet folk från London wid wackert wäder om Sommaren färdas hit ut, at förlusta sig, då sådant folk wäl wet at

at taga skäl och betalning för hwad de sälja. De andras förnämsta inkomst synes wara af hus och rum, som de hyra bårt åt Gentlemen, hwilka om Sommaren då och då, i synnerhet om Lögerns dagen, Söndagen och en del af Måndagen resa från London hit, at här wistas och taga frisk luft. Hus-rummen äro och här ansenligen dyrare, än i sielfwa London, hwilket sadet komma deraf, at de hafwa stora utlagor, samt at de få om Winter-tiden ingen, som wil logera der, hwarföre de om Sommar-tiden nödgas taga likasom för bägge på en gång, at upfylla skadan. Åtskillige hus härstädes höra til Gentlemen, som bo och wistas i London, och endast då och då resa ut til Chelsea; men snart sagt en tredje del af husen sadet höra til Sir Hans Sloane, hwilken köpt dem för många år tillbaka, och nu hyrer dem ut til åtskilliga.

Den 15 Maji.

Efter middagen spatserade jag ut til Norra sidan om Staden, at bese orterna åt den kanten. Här war landet indelt måst i bara Ångs-täppor. Bacfra och ganska wäl bygda byar, gårdar och byggningar woro fringströdde här och der bland de samma, hwilka byar och hus gemenligen woro omgifne med härliga trågårdar. En myckenhet folk strömmade nu om Söndags-aftonen från alla kanter af London hit ut, at förlusta sig och taga frisk luft. I alla förnämde byar war et öfwerflöd på källare, frogar och dylika hus, der de som kommo från staden, hade sin ro. Eljest woro små lust-hus bygde i trä-gårdarna, med bänkar och bord uti, hwilka nu alla woro fulla af swärmande folk-skäckar af bägge könen.

Den 16 Maji.

Ormar handterade med händer. Wi blefvo så i dag, som dagen tilföre, warse en gemen starfwigt flädd karl, som hade en stor samling både af lefwande Hugg-ormar och Snokar, dem han gick och bar omkring på gatorna, at wisa åt folk för penningar. Han kunde helt tryggt handtera dem med sina händer, utan at Ormarne bödo det ringaste til, at hugga honom. Han hade en påse, hwari han lade dem, och när någon gaf honom en half pence, tog han ut dem med handen, antingen den ena efter den andra, eller ock handen full, så många, som deruti kunde rymas. Ofta, at upwäcka mera förundran, stoppade han antingen en Hugg-orm eller en Snok helt och hållet in uti munnen på sig, samt höll munnen igen en liten stund, öpnade så munnen och lät Ormen krypa derutur. Då han släppte dem på marken, sökte de at ränna bårt. Han sade, at han några gånger blifwit biten i tummen af dem, då han fångat dem; men han wiste et sådant bot derföre, at det ej kunde göra honom skada; dock wille han ej uppenbara, hwaruti det bestod. At Snokarne ej gjorde honom någon skada, war intet under; men huru han bar sig at med Hugg-ormarna, wet jag ej. Det såg jag, at de ej allenast icke bödo til, at hugga honom, utan ock, då en kåpp fattes at dem, eller då någon rörde med kåpp-andan wid deras hufswud, högg de aldrig i kåppen. Ja, somlige nåswise af den ringare hopen dristade sig ibland, at nappa i dem, utan at Ormarne försökte, at hugga dem. Deras tycktes wara anledning, at tro, at denna karlen klypt bårt tänderna af dem, hwarmed de hug

Huggas. Sådane woro våra omdömen här om i dag. Följande dagen betalte Dr. Mitchel honom hederligen, då han uppenbarade för Dr. Mitchel, hwaruti hans konst bestod, at han så tryggt kunde handtera Hugg-ormarna, nämligen deruti, at, då han fått fast någon af dem, har han skurit bårt de 2 stora tänderna, hwilka de, lika som en katta med sin klo, kunna skjuta fram och hugga med, eller ock draga dem tillbaka. Sedan de mist dem, kunna de ej vidare göra någon skada. Han berättade, at han stundom, då han fångat dem, blifwit af dem biten; men at hans bot dertföre varit *Orn-olja*, den han gjort på det sätt, at han kokat *Orn-ister* til *olja*, hwilken *olja* han beständigt bar hos sig i en glas-flaska, och då han blef biten, smorde han sig med denna *oljan* öfwer det stället, der han blifwit huggen, då han vidare ej hade någon skada deraf, sedan han allenast gnuggat in *oljan*. Skillnaden emellan en Hugg-orm och en Snok sade han bland annat wara den, at Hugg-ormen, då han ser, at en människa wil slå honom ihjäl, håller han alltid hufvudet högre, än halsen; men en Snok skal wid det tilfället hålla det lägre ned, än halsen.

Swinens föda, kött &c. uti Norra America. Dr. Mitchel berättade, at näppeligen på någon ort i werlden skal finnas skönare och walsmakeligare Swin-kött, än i Norra America; hwilket han förnämligast tillskref *Maysen*, som der planteras och växer i myckenhet, och hwar med Swinen födas. Likaledes släppas de der uti *Ek-skogar* om Hösten, hwarest de föda sig af den myckenhet *Ek-ollon*, som der finnes.

Den 17 Maji.

Hågnader eller stångsel omkring ångar, Krydd-gårdar oc. af Ox-horn. Jag har förut på flera ställen nämt om den stångsel och hågnad, som de mycket bruka wid London omkring sina föds-krydd-gårdar och ångar m. m. hwilken består af upkastade höga mull-wallar; men nu wil jag tala om en annan slags hågnad, som de äfwen här mycket betjena sig af, och är sådan: En mull-wall upkastas på wanligt sätt. Bredden eller tjockleken wid grunden lämpas efter högden af den tilårnade hågnaden; ty ju högre wall, ju bredare basis. När nu mullen blifwit upkastad til ungefär et quarters högd, göres den jämn ofwarpå öfweralt. Derpå hafwa de til hands en myckenhet af qwickan eller inre delen af Ox-horn; ty yttre delen, eller sjelfwa hornet, tages bårt, at säljas til Kam-makare, och andra, som arbeta i horn, eller hafwa desse, sedan de köpt hela hornet af Slaktare, behållit yttre delen qwar, och lämnat den inra och odugeliga delen til detta behof. Denna qwickan är så afhuggen, at en del af hufwud-skålen gemenligen följer med. Qwickarne sättas då helt tätt utmed hwarandra öfwer den til wall upkastade jorden, och det så, at den större och tjockare ändan på qwickan, eller den, som en del af hufwud-skålen är fäst wid, wändes utåt eller ligger iust i brynet af sidan på wallen. På detta sätt lägges 2 rader af qwickar, nämligen en rad på ena sidan om wallen, och den andra på den andra, så at lill-ändarne på horn-qwickan möta hwarandra midt på. Häröfwer kastas sedan mull til et quarters högd ungefär, då åter på förenämde sätt lägges et stratum af dubbelt lagda Ox-horns-qwickar, näm-

nämligen så, at en rad wänder storåndan mot ena sidan, och den andra mot den andra. Således fortfäres skiftewis med mull och Oxhorns-qwickar, til deß wallen hunnit til den högd en wil. Endast märkes härwid, at wallen drages ihop smalare och smalare från ömse sidor, ju högre den blir. Således kan wäl på en sådan wall ofta ses sju strata af Oxhorns-qwickar. Andamålet, hwarföre dese qwickar brukas, är förnämligast, at dermed binda jorden i wallen, och göra henne stadig, at hon ej må så snart rafa ned. Ibland woro mindre strata och hwarf af dese qwickar i en wall, som 5, 4 och 3; men då war ock mera mull emellan hwarf stratum, som til en half eller en hel alns tjocklek; men en sådan wall war ej så beständig, som der flere strata eller hwarf af Oxhorns-qwickar woro inlagda. På några få ställen fans wallar snart sagt af bara Oxhorns-qwickar, lagda helt tätt ofwanpå hwarandra, endast, at de med mull fyllde up rummen emellan hornen. Således wiste de här göra sig nytta af det, som annorstäds fastas bårt.

Ångar slagne. På somliga ställen omkring London hade de nu slagit sina ångar första gången detta år, så tidig war redan gräs-wårten härstädes: der dock af alla sades, at detta år warit en så senfärdig Wårtid, at på många år all ting ej kommit så sent fram, och wuxit så långsamt, som nu; utan så mycket, som örterne och träden hunnit detta år i Maji, så wida plåga de wara komne andra år och på wanligt sätt i April-månad.

Den 18 Maji.

At hindra damm på gator. Af den starka torfan, som nu warat i några dagar, steg et starkt och tjockt damm up på gatorna i staden; men ännu mera på wägarna utom den samma wid förning med hästar, wagnar och kårer, så at en knapt, i synnerhet utan för staden, kunde se up med ögonen. At någorlunda hindra detta på gatorna i staden, woro här och der kårer eller gåsar, som med skålar kastade omkring det watten, som kommit at rinna ur pumparna ut på gatan, och gjorde sålunda gatorna wåta. De, som hade sina köpmans-bodar strax bredewid, hwarest mycket fördes, låto på detta sätt bestänka gatorna. På platsar utanför hus, der folk wandrade fram och tillbaka, spriddes ock watten för samma orsak skul.

Sir Hans Sloane. För middagen gief jag til Chelsea, och tilbragte en del af denna förmiddag uti Chelsea Apothecare-trågård. Sedan följde jag med Mr. Miller til Sir Hans Sloane, at hos hos honom göra min upwaktning. Han låg i dag til sängs, såg ut som sielfwa ålderdomen, och berättades nu wara på sit 94:de ålders år. Mr. Miller gaf honom wid handen orsaken til min resa, at jag wore sinnad, at färdas til de orter i Norra America, hwarest ingen Botanicus warit förut, at der samla och beskrifwa alla de örter och trån, jag komme öfwer, samt göra allehanda observationer i Historia Naturali och Natur-kunnogheten m. m. hwilket Sir Hans Sloane tyckte ganska mycket om, och trodde, at jag skulle finna der en hop rara saker. Sir Hans Sloane hade redan för några år tillbaka aflädt sig alla publique beställningar, och
läms

lämnade nu all sin öfriga lefnads-tid, at lefwa i ro och stillhet uti Chelsea på sin gård. Han hade nu tämmeligen swag hörsel, så at wi måste ropa starkt, om han skulle höra det. På tungan hade han fått som et slag, så at han talte nog otydeligt, samt ganska långsamt. Ibland gick en lång stund förbi, innan han fick fram något ord.

Den 19 Maji.

Friesland nu förloradt. För middagen war jag hos Dr. Mortimer, som war Secetaire af Kongl. Wetenskaps-Societeten. Bland annat wi talte om, frågade han mig, om jag hade mig bekant, hwad som blifwit af det Friesland, som i forna tider är nämt, såsom det der legat Väster om Island. Han wiste mig par gamla Landt-Chartor, hwaraf bägge hade Friesland utsatt som en stor ö, ungefär in mot half så stor som Island, väster om det samma. På Friesland woro utsatte namnen för många hamnar och orter. En af dese Landt-Chartor war stucken år 1666. Som wi denna tiden ej wete af någon stor ö wid samma Longitude och Latitude, så är en fråga, hwad wi skole hålla här om? Mon en sådan ö har warit til? Dr. Mortimer berättade, at han talt med åtskilliga gamla Skeppare här om, och har bland dem en berättat honom, at då han seglat ungefär wid samma Longitude och Latitude, som de gamla satt Friesland, har han funnit der et mycket grundare watten, än annorstädes, ja på somliga ställen så grundt, at han ej wågat sig gå der fram. Eljest hafwa alla Skeppare berättat, at denna tiden synes intet land, ö eller dyligt der. Mon här fordom warit en stor ö, som sedan sunkit?

Cedrus af Libanon burit frukt. Dr. Mortimer berättade, at han varit ute hos en af sina bekanta på landet, hwarest några stycken af Cedertrån från Libanon varit planterade, af hwilka den ena nu första gången burit frukt, och haft föttar. Den samma har varit der planterad af frön för 50 a 52 år sedan, och från den tiden den såddes, har den ej blifwit ömsad från samma ställe. De andre, som blifwit sådda på samma tid; men sedan ömsade, hade ännu ej wist tecken til frukt.

Den 20 Maji.

3 dag togo wi en spatsersgång ned åt Greenwich-kanten på Södra sidan om Floden Thames. Under alla våra spatsersgångar ut åt landet, som fast ofta skedde, togo wi noga i akt, hwaraf gräs-wårten på ångarna bestod, des frödhighet, med hwarjehanda, som hörer til ångs-skötseln; men som det samma skulle taga för mycket rum i en Rese-beskrifning, så lennas det til något annat Academiskt arbete.

Stängsel omkring krydd-gårdar, åkrar, ångar &c. Den stängsel och hägnad, som på denna kanten närmast London måst brukades omkring trä- och köks-krydd-gårdar, åkrar och ångar, war gemenligen sådana mull-wallar, som äro beskrefne tilförene p. 379. Annorstäds war en dylik mull-wall upkastad; men dock ej så hög, hwarpå Gläderstrå (*Sambucus*) war planteradt, som här gjorde en tät och wacker häck. Vid alla dessa mull-wallar woro gemenligen diken, hwilka ännu i denna orten hade en ymnighet af watten uti sig.

fig. Somligstads woro wid dessa wallar planterade pilar, ungefär 2 a 3 famnar från hwarandra, som blifwit afhuggne wid påf 2 famnar ofwanför marken, hwarefter de slagit ut en myckenhet nya telningar, hwilka sedan å nro. afhöggos, så ofta de behöfdes. Numorstads, och öfweralt något längre från staden här i Kent, hade de häckar omkring sina inclosureer af Hagtorn, deruti sedan allehanda slags löf-trän blandat sig in.

Bestaffenheten af högderna. Ungefär 3 eller 4 Engelska mil S. O. om London lågo uti Kent några stora högder bredewid hwarandra. Dessa woro på alla sidor långsluttande, och bestodo af jord. Jag såg på dem ända up til fullen antingen åkrar eller ångar, alla indelte i små inclosureer eller täppor, inhågnade med häckar af Hagtorn med en myckenhet af allehanda slags löf-trän deribland. Jordmon, hwaraf öfre färpan på dessa backar bestod, war den tegelfärgade leran, som här omkring London öfweralt finnes, utblandad med en finare eller gröfre sand af lika färg. Somlige af dessa inclosureer woro besädda med Swete, andre med Korn: några med Ärtor och Vicier. En stor del med Bönor. Några woro lagda til ångar, och stodo nu i en ymnig gräs-wärt. Jorden på alla dessa högder såg gemenligen ut, som hade den varit en fin lös sönderstött tegelsten. Prospecten från dem war behagelig. Ut Väster syntes hela London, huru det låg och sträckte sig i en krof längs efter floden Thames, samt prälade med sina många torn. Toppen af
St. Pauls

St. Pauls Kyrko = torn tycktes måst wara af samma högd, som dese backar. Stenkols = röken, som städse swäfwar öfwer London, hindrade nog, at jag ej fick se det tydeligen, utan det stod som i en tön. De skepp, som seglade i Thamsen, kunde helt wäl ses. Landet alt omkring liknade en trågård, och des många häckar hindrade, at jag ej kunde se stort til åkrarna. At Kent synetes landet som en samling af skogbewäpta högder, med åkrar deribland.

Swetet war sätt i stiches eller sind ryggar. Gemenligen war en sådan rygg af 5, ibland ock af 6 alnars bredd, med wattu = fårar emellan hwar rygg. Junga diken brukades på alla de åkrar, wi i dag sågo, undantagandes wid häckarna. Högden af ryggarna midt på war 1, 1 $\frac{1}{2}$ a 2 qwarter högre, än botten af wattu = fåren, och sluttade mot bägge sidor. Swetet stod här härligt; men ännu synetes ei något ar.

Kornet war sådt på dylikt sätt, som hos oss uti Sverige, i broad land.

Ärterna woro alla sådda i rader, och war altid 6 goda qwarter, ibland ock 7, emellan hwar rad. De hade med hackor (hoe) rånsat bärt alla ogråsen emellan raderna, samt makat den lösa mulden up mot stjälken af Ärterna. Junga rustor eller annat war lagdt hit för Ärterna, at fliswa på, utan de lade sig längs efter marken, då de bleswo store. Det war et ganska behändigt sätt, at så Ärtor på detta sätt i rader; ty en hade ganska lätt före, at med en kratta utöda ogråsen. I trågårdarna på denna sidan om staden sågo wi Ärterna på

på lika sätt sådda i rader; men då war ej gerna mer, än 3, 4 a 5 qvarter emellan hwar rad.

Bönorna woro här på åkrarna alt sådde i broad cast, dock på 5 alnars breda stiches; men i köfs-kydd-gårdarna wid Southwark woro trå-gårds-bönorna alt sådda i rader, en aln eller 5 qvarter emellan hwar rad. Somligstäds i trå-gårdarna war en myckenhet af Sparis-sångar, och Bönor woro i gångarna emellan dem planterade.

Vicia sativa war altid sådd i broad cast, och ej i rader, dock på 5 alns breda stiches.

Huru Får ränsa bärt ogräs emellan Bönor. I en af inclosureerna, som på förenämde sätt war sådd med Bönor, märkte wi, at de hade släppt några och 30 Får, som der gingo och ränsade bärt ogräset emellan Bönorna, hwilket ogräs de åto up och beto af helt tätt wid marken; men tilfogade Bönorna ej den ringaste skada. Wi gingo länge, och sågo med noga flit efter, der Fåren gingo midt ibland Bönorna, om de ej rört dem; men wi kunde ej märka et enda blad af dem vara afbitit. Det ogräs, som här i myckenhet och förnämligast wäxte, war *Sinapis Linn. Flor. Svec. 548.* Rapisstrum flore luteo C. B. eller den wanliga Åker-senapen, samt något stånd af Hwitrot (*Triticum Linn. Flor. Svec. 105.*), dem Fåren bågge begärligen åto, i synnerhet Åker-senapen. När Fåren åtit sig mätta, lade de sig ned bland Bönorna, at hwila. De gjorde således här dubbel nytta, först at de ränsade bärt ogräset, och sedan, at de med sin dynga och urin gödde åkern.

Wärternas frodighet. På alla sidor omkring London, både när wid Staden, och åfwen något

något längre från den samma, märkte jag, at en hop växter gemenligen woro mycket frodigare och större, än hos oss i Sverige. Således woro Karrbörre-bladen, bladen af Rattost (Malva), så ock Senecio vulg. Aparine vulg. Urtica urens maxima, Hufwudstoka, och flere sådana, dubbelt större, om ej mera, än de gemenligen äro i Sverige; hwilket alt låter wara et tecken til jordmons godhet och fetma härstädes, dels af Naturen, dels af en från långliga tider tillbaka brukelig gödning och omlagning.

Den 21 Maji.

Sir Isaac Newtons Graf. Bland andra präktiga Monumenter, som äro upsatte i St. Peters eller Westminster-Abbey-Kyrka här i London, hwarest Konungarna i England både frönas och begrafsas, är äfwen det, som är upsatt til åminnelse efter den stora Mathematicus och Philosophus Sir Isaac Newton. Han ligger begrafwen i främre delen af Kyrkan, strax för Choret, deri en del af gamla Kongliga grafvarna äro. Öfwanför wid grafwen mot sidan af Choret är hans Monument uprest, hwarest han sjelf ligger utbuggen i hwit Marmor, och stödjer den högre handen under hufwudet. Öfwanför honom är en Himmels-glob utbuggen äfwen i hwit Marmor, hwarpå Cometernas gång med förgylte Linier står utsatt, samt dese ord: Dec. 24. 1680. Under högra arm-bogen äro 4 böcker in Folio, hwarpå han stöder sig. Dese böcker ligga på hwarandra, och står på ena sidan utsatt, hwad de skola innehålla, nämligen på den öfwersta stå de orden: Divinity; på den näst derunder Chronology; på

Opticks;

Opticks; sist Philo. Prin. Math. Med under hos
 nom stå utbyggne Änglar, som hålla Mathemati-
 ska Instrumenter oc. Skriften under på Monu-
 mentet är denna:

H. S. E.

ISAACUS NEWTON, Eques auratus,

Qui animi vi prope divina

Planetarum Motus, Figuras,

Cometarum Semitas, Oceanique Æstus,

Suâ Mathesi facem præferente,

Primus demonstravit:

Radiatorum Lucis dissimilitudines,

Colorumque inde nascentium proprietates,

Quas nemo antea vel suspicatus erat, per vestigavit,

Naturæ, Antiquitatis, Scripturæ,

Sedulus, Sagax, fidus interpres,

Dei O. M. Majestatem Philosophia asseruit,

Evangelii Simpliciter moribus expressit.

Sibi gratulentur Mortales,

Tale tantumque extitisse

HUMANI GENERIS DECUS,

NAT. XXV. DEC. A. D. MDCXLII. OBIT XX. MAR.

MDCCLXXVI.

Omkring sielfwa Monumentet är järn-galler.
 På ena sidan af Monumentet stå dese ord: GUL.
 KENT Pict. & Archit. invenit. På andra sidan
 midt emot: MICH. RYSBRACK sculpsit.

På sielfwa Graf-stenen stå dese ord:

HIC DEPOSITUM EST

QUOD MORTALE FUIT

ISAACI NEWTONI.

Den 22 Maji.

Efter middagen reste jag tillika med några Angelsmän och nu warande Oeconomix Professoren i Lund, Herr Mag. Burmester, ut til Hempstead, en liten Stad eller Town, några få Engelska mil Norr om London, på et mycket behageligt ställe, hwarthän om Söndagarna och wid wackert wäder en stor hop folk reser och spatserar om Sommaren, at roa sig.

Uf hwarad jordmon högderna (*The Hills*) omkring London bestå. Högderne eller jordbackarne, som ligga i negden omkring London, så at Kent-sidan, som at Essex-och andra sidor, likna utwärtens ganska mycket högderna i Hertfordshire, hwilka gemenligen under öfra jordskärpan bestå af bara Krita. Til följe häraf har jag efter Analogien welat tro, at förenämde högder i negden omkring London äfwen bestodo längre ned af bara Krita, och at endast öfwerst låg en tjock skärpa af den här öfweralt befintliga tegelfärgade jorden; men åtskilliga, som jag rådfrågat här om, nekade aldeles, at någon Krita fans under dessa högder. I dag fick jag ännu ytterligare bewis, at detta synes hafwa sanningen på sin sida; ty nu warande Prof. Burmester berättade mig, at han sett ned uti Woolwich en graf eller grop gräfwen til ungefär 20 Engelska gard ned igenom en sådan backa, der jordmon legat måst i denna ordning: öfwerst swartmylla: så et stratum af den tegelfärgade leran: widare et hwarf af allehanda Muschel-och Snäckskal; dernäst et hwarf af en hård lera med små runda stenar fullt deri; hwarunder sist en fin hwit sand tager emot, som sedan utan ändring gått så långt

så långt ned, som det war gräsvit; men af Krista finnes ingen ting i denna backa. En, som bodder när bredewid, sadess wara ägare til samma grop, utur hwilken han säljer den fina sanden til åtskilliga, at bruka den wid deras tegelsläende och annat.

Winter-krafsa til Sallad. *Erysimum foliis lyratis extimo subrotundo, Linn. Flor. Svec. 557.* eller **Winter-krafsa**, växer ymnogt i Angland på dikes-bräddar och annorstädes. Den säas här i frydd-gårdar, och brukas om Winter-tiden, samt äfwen om Wären, medan den ännu är spåd, til Sallad, eller rättare, til grön-kål, på samma sätt, som wi i Sverige bereda Spinat. Om de ej hafwa den planterad uti frydd-gårdar, betjena de sig af den wiltd-wäxande.

Ängar och deras gräs-wäxt. På hela den kanten, der wi i dag wistades, war en stor myckenhet inclosures eller täppor, måst alla lagde til ängar. Landet omkring Hempstead bestod merendels af högder långsluttande til alla sidor. Gräs-wäxten war i dem ganska härlig, och nu så lång, som någonsin på våra alrabästa ängar i Sverige wid slutet af Junii-månad, hwilket här förnämligast kommer deraf, at desse ängar gödas gemenligen hwart år. På de flästa af ängarna omkring Hempstead bestod gräs-wäxten nästan alena af *Bromus panicula erecta coarctata, Linn. Fl. Sv. 87.* hwilken stod här så tät, som den tjoesfaste Någ-åker, och war måst hwart stånd af 5 quarters längd och mera. När detta gräs wäxte på höga fullar och på mycket torra ställen, war det ej längre, än det gemenligen är i Sverige.

D D

Några

Några andra gräs-slåg hade mångt sig deribland; men de woro så få, at det ej är wårdt, at nämmas. Af dem war dock *Alopecurus culmo erecto* *Lin.* *Flor. Svec.* 52. den mästa. Jag har ock märkt, at på största delen af de härliga ångar, som finnas omkring London, hafwa alltid merendels bägge desse förenämde gräs-slågen gjort den mästa, bästa och frodigaste gräs-wårten. Jag skulle dock tro, at om wi i Sverige, hålft när til Städerna, ansåde våra ångar med den omhet och flit, som Ungelsmännen omkring London, så skulle våra ångar fasta af sig så mycket och så godt hö, om ej mera, som desse. Jordmon war här den samma, som öfweralt rundt omkring London, nämligen en tegelsfärgad lera utblandad med en finare eller gröfre sand af lika färg, hwarest öfwersta jord-brynet af wårternas rutnelse gått til mylla. En stor del af ångarna åt denna kanten woro nu slagne, och höet dels bårt- eller hemfördt, dels stod det ock ännu i sätar eller wälmar.

Silk-grafs uti America. Jag frågade Dr. Mitchel, hwad *Silk-gräs* eller *Silkes-gräs* war för en ört, som nämnes om uti Beskrifningen öfwer Virginien, och säges duga til det samma, som *Hampa*? Han swarade, at den kallas af Morison uti des Hist. *Yucca foliis filamentosis*, och skal wåra i Virginien wid sjö- eller hafvs-stränder. Jordmon har den blifwit brukad, som Lin och *Hampa*, at göra kläder af; men sedan de der fått kläder och annat dyligt från Europa, har sättet, at bereda denna til Lin, så blifwit bårtglömt, at de nu mera ej hafwa sig bekant, på hwad sätt den tillsörene bereddes

reddes. Dr. Mitchel sade, at han hade sätt den i sin trågård i Virginien, hwarest den trefs wäl. Han har försökt, at handtera den på samma sätt, som Hampa, då han af fibrerne i bladen fått en art ej olik Hampa. Det wäxer endast få stånd af den wilddt uti Virginien, utan är des hemwist längre til Söder. Dr. Mitchell trodde ock, at den näppeligen skulle finnas i Pensylvanien; emedan der är för kallt för denna ört, hwilket jag sedan funnit wara sant, och at af des blader beredas Linne.

Den 23 Maji.

Swad skilnad jordmon gör åt wårter.
 Det är ibland förundrans wärdt, at se, hwad skilnad så Climatet, som jordmon, med flera omständigheter, förorsaka på en och samma wårt.
Medicago - - *leguminibus reniformibus* - - -
Linn. Flor. Svec. 621. eller *Trifolium prat. lut. capitulo brevior* C. B. wäxer i Upland i Sverige på åkerrenar och wid wägar i lergrund, der den kryper utåt jorden, och ofta sträcker sig öfwer en alns längd ut på alla sidor. När hon kommer uti köks- och andra kryddgårdar, wäxer hon ännu frodigare och större. Här omkring London fant jag henne på högder och kullar, hwarest hon wårte så usel, liten och spinkot, at jag hade stor möda wid, at känna henne igen. Jag såg näppeligen et enda stånd deraf, som hunnit til et qwarterns längd, utan de fläste woro allenast $\frac{2}{3}$ qwarterns långa. Somliga woro ock föga 2 tvårfinger. Jordmon war här utblandad med en tegelfärgad lera, sand och swartmylla, som tycktes wara en god jord; men ändock war denna ört här

D D 2

så flen;

så flen; då likväl en hop andra örter wärte nog frodigt. *Lolium radice perenni*. Linn. Flor. Svec. 104. hade måst samma öde Den wärte liten och ganska spinkot; då *Bromus panicula erecta coarctata*. Linn. och *Alopecurus culmo erecto*. Linn. trifes i denna jorden ganska wäl. Enfannerligen märkes wid förenämde Bromus, at hon här gjorde den längsta och förnämsta gräs-wärten på måst alla ångar omkring London, och wärte til 5 a 6 quarters längd, då den gemenligen i Sverige på de torra sand-backar ibland ofta ej är öfwer en twärhand lång, spinkot och usel.

Hela eftermiddagen användes måst hos Mr. Catesby, en man, som är ganska nannkunnig för sin *Natural-History of Carolina* uti America, i hwilket werk han med listiga färgor oförlifneligen wäl astagit de raresta Trån, Örter, Djur, Föglar, Fiskar, Ormar, Grodor, Dolor, Skildpaddor och Insecter, som finnas i samma ort, så at ingen kan annat se, än at de äro lefwande, der de stå med sina naturella färgor på papperet. Mr. Catesby tycktes nu wara en man närmare 60 år, något närlynt. Han tilbringade nu sin tid i läsning och at widare utarbete Natural-Historien. Förenämde hans werk, som bestod af 2:ne stora Volumer i Regal Folio, war ganska dyrt, och kostade nu bägge tilhopa här i England 22 a 24 Guineer, altså ej för en fattig man at köpa.

Nytta och skada af *Punch*. Jag frågade Mr. Catesby och Dr. Mitchell, om de trodde, at *Punch* wore en nyttig eller skadelig driick? De swarade, at deras mening war, det den blir nyttig eller skadelig, alt som den präpareras. Mr. Catesby

by berättade, at de hafwa i Virginien och Carolina förfarit följande: De drucko en tid Punch, som war gjord af starkt Brännwin eller Rum och Watten med mycket Säckor deri; men endast liten tillsats af Limon-saft. Den werkan, de sinaningom funno deraf, war, at de efter någon tid fingo en art af Paralysis, hwilken war sådan, at de ej kunde hålla uti någon ting med fingerna; ty de hade nästan ingen styrka i dem, utan måste sätta alt, hwad de wille taga uti, emellan bägge händerna, på det sätt, at, til exempel, de kunde ej hålla om glaset, som de wille föra åt munnen, med fingerna, dem de icke kunde trycka tilhopa, utan emellan bägge hand-logorna. Sedermera började de minska quantiteten af Brännwinet och Säckret; men lägga mera Limon-saft deri, då de derefter ej fingo en sådan beswärlig Paralysis, fast dock gerna den ledsamheten i framtiden följde, at den, som druckit Punch, gemenligen på ålderdomen blifwit mycket darrande.

Wägglöfs fordom sällsynte i England.

Mr. Catesby berättade, at ungefär för 20 år tillbaka wiste de här i England ej stort, hwad Wägglöfs war; men sedan den tiden hafwa de gjort resor hit med skepp från utländska orter, så at i London nu finnas få hus, der dese mindre efterlängta de gäster ej qwarterat sig in.

Zuru Foglar och Fiskar i en Natural-Samling bäst *conserveras*. Mr. Catesby nämde om den Method, som han på sina resor brukat, at präparera och conservera Foglar och Fiskar, dem han ärnat til en Natural-Samling, som bestod deruti, at när han fått en Fogel, har han tagit

git inålsiworna wål utur den samma, strödt sedan Snus öfweralt uti den, satt den uti en bak-ugn, hwilken warit så warm, som då brödet tages utur en ugn; ty om der är för heft, smälter alt fettet bårt. När den stått litet deri, togs den ut, at swalna. Åter sattes han i ugn, och fortfors så; til des han war fulltorr; ty grepet består här deri, at han ej måtte bli för hastigt torr, utan sinänningom; emedan, som förr sadess, en stor hetta smälter fettet, och gör, at det rinnet ut, samt skämmer bårt fjädrarna. Sedan, då en wil föra dem någonstads, läggas de i tunnor eller dylikt, strös Snus öfwer och uti dem, at fördriswa mal och andra skade = kråk. Fiskar conserveras bäst i Spiritu Vini.

Den 24 Maji.

Swart land har sin sed. Swart land har sin särskildta sed i et och annat; så är det ock här i England. Jag tror näppeligen, något land skal finnas, der någon får se så många *Peruquer*, som här. Jag wil ej nämna om, at måst alla förnämna *Fruentimmer*, och äfwen en del af de sänre, bära *Peruquer*, utan jag talar endast om *Manz* folken, som snart sagt alla gingo dermed. Gåsen hade knapt hunnit få byxor på sig, innan han kom fram med en *Peruque* på hufwudet, som war stundom ej stort mindre, än han sjelf. Det fick ej komma någon underligt före, at se *Bonde = drängar*, *Torpere*, *dagswerks = karlar*, *Bönder*, med et ord, alt arbets = folk, gå i deras wanliga hwardags = syflor alla med *Peruquer* på hufwudet. Så, ja ganska få woro de, som woro nögdä med sit eget här. Jag fick länge nog föra mig omkring i en *Kyrka* eller

eller annan Samling af folk, innan jag blef warse någon med egit hår. Jag frågade orsaken til det hat och den nedriga tankan de här buro til deras egit hår? Mig swartes, at det war ingen annan, än sedwanan och modet. Här i England brukades merendels kårta Peruquer; dock hade ock en del förnåma dem med låckar uti. De woro nog dyra. För en Guinee war han påflig nog, och såg ej för wacker ut. Jag måste åtminstone gifwa par Guineer, om jag wille hafwa en af någorlunda wårde och godhet. Aldrig märktes, at någon Engelsman betjente sig af stöflor wid annat tillfälle, än då han skulle rida och sitta til Häst. I annor händelse brukades altid skor. Stundom, när det om Winteren fallit något snö, så det blef örent på gatorna, syntes då och då någon enda, som gick med stöflor. Om någon wid annat tillfälle spatserade i Staden med stöflor, hade han alltid en piffa i handen, såsom et tecken, at han rest in til häst, eller årnade snart sätta sig til häst och rida utur staden. Gjorde han ej det, ansågs han för en främmande, på hwilken folket kunde stanna och stura, som på något owanligt. Jag mins, at jag wid mit wistande på landet uti fult och rågnaktigt wäder, då jag dragit stöflor på mig, at gå torrare om fötterna, blef af en och annan tilfrågad, om jag årnade rida ut någorstads den dagen, i så elakt wäder. Sällan går någon med Wårja, om ej af Hofstaten, eller någon Främling.

Den 25 Maji.

Efter middagen reste jag tillika med Dr. Mitchell, Mr. Whatson, den namnkunniga Mr. Gra-

ham och några andra af Angeliska Vetenskaps-Societetens Ledamöter ut til Dulwich i Surrey, och andra der omkring belägna orter, at så der som i Kent se, hwad rara växter der kunde finnas. Hela landet åt denna trakten war ganska behageligt. Det gick up och ned uti långsluttande högar med dalar emellan. Wi hade en continuerlig omskiftning af wäl byggda byar, Herre-gårdar, åkrar, ångar, trä- och köfs-kyrdd-gårdar, utmärker ic. Öfwerallt war landet indelt i små inclosureer med häckar och Hagtorn omkring, så at ingen kunde annat föreställa sig, än at han alt för et reste genom en trågård. Här och der syntes små skogar af allehanda löf-trån. När landet från någon af de högsta backar togs i ögnasigte, såg det nog täckt ut; men den stora myckenheten af häckar gjorde, at det längre ifrån ej tycktes wara annat, än alt öfwerwärt med skog, hwarigenom något sten-hus här och der tittade fram; ty som inclosureerne merendels woro här små, så hindrade häckarna, at åkrar och ångar ic. som lågo der emellan, kunde synas.

Gramina perennia nog rara uti Virginien. Dr. Mitchell, som wistats en ganska lång tid i Virginien och Norra America, berättade, at *Gramina perennia* äro der mycket sällsynte. De *Gramina*, som der måst finnas, äro gemenligen annua, eller sådana, som skola så sig sielfwa hwart år. Det war ock dertfore, som han sade, at han war sinnad, at låta samla här en myckenhet frö af *Graminibus perennibus*, och sända dit öfwer, at der blifwa sådde. Eljest sade han, at gräset i Virginien ej har den sköna, lifliga och gröna fär-
gen,

gen, som det äger här i Europa, utan färger på gräset är der brunaktig, och ej så behagelig.

Gödsel lagd i högar; ångars gödning.
 Måst öfveralt här i England war brukeligt, at föra ut dynga och annan orenlighet, som samlas wid gårdar och byar, och lägga den i stora högar wid åkrar, ångar eller annorstäds, at der någon tid få brinna tilhopa. De, som bo rundt omkring London, köpa den dynga och orenlighet, som i London samlas på gatorna, samt föres ut och lägges i stora högar utanför Staden. Denna orenlighet föra de sedan om Våren ut til sina ångar, köks-krydd-gårdar, åkrar &c. lägga den i något hörn deraf, eller ock på utmarken bredewid i en stor hög, der den ligger hela Sommaren under öppen Himmel och brinner tilhopa. Öfwanpå är den gemenligen täckt med halm-byfsje. Som en stor del af landet rundt omkring London är lagd til ång och betes-marker, och ägarna äro mycket mone, at på alt sätt förkofra gräs-wårten derpå, emedan de då kunna hafwa mera winning deraf; så göda de gemenligen sina ångar en gång hwart år, hwilket sker sålunda, at uti September- eller October-månad, eller ock senare, när Kreaturen ej mera släppas på ångarna eller betes-hagarna, taga de den gödsel, som legat och brunnit ihop i förenämde högar, föra henne ut på ången och sprida der ut den samma något tunt. Någnet, som den årstiden gemenligen följer derpå, följer denna gödsel ned til roten på gräset, at den ej swimmer bårt i lusten. Härav sker, at ångarna omkring London bära en så frodig och ymnig gräs-wårt, at de kunna slå så tidigt, samt flera gånger om året.

året. Denna wäl ihopbründna gödseln, års-tiden, då den sprides på ången, - samt Engelska Climatet, at ej mycket snö faller på en gång om Wintern, som wid upsmältningen sköjer det bästa och fetaste af gödseln bärt; gör, at ångarna fara oförlifneligen wäl häraf, samt at ingen här stort wet, hwad det är, at gödseln spridd på ångar skal bränna bärt gräset.

Råg sällsynt omkring London. 3 dag fingo wi första gången se Råg wära här i England; ty på alla ställen wi varit förut, hade wi ej blifwit warse något Råg-stånd; emedan Swete är det, som här öfweralt brukas. Denna Rågen stod ni i ar öfweralt, och war tämmelig wacker, så at Råg skulle kunna trifwas här ganska wäl, om de ej hade Swete, hwilket alltid får företrädet.

Senfärdig Wår. Alla här i England sade, det all ting af Regno Vegetabili kom detta år 3 weckor senare fram, än det varit på många, ja på 60 år härstädes; der wi dock tyckte, at det war 3 weckor tidigare, än det kunde wära omkring Stockholm i Sverige wid denna tiden på wanligt sätt.

Bålso-brunnar och Zus derwid. På et ställe woro wid sidan af en högd några gropar grädda i backen, hwilkas watten de om Seminaren brukta at dricka, som andra Surbrunnars. Watnet hade intet aflopp, smakade ock som watten i ordinaire ler-gropar, och lär nyttan af dessa endast bestå i folkets inbillning. Åtskilliga kojor woro byggda derwid för brans-gästerna. Waggarna woro af mull-wallar, tafet af Genista spinosa, och bara
marken

marken tjente til gälf. Wid Dulwich war en brunn, gräfwen och murad djupt ned i jorden, hwilken berömdes hafwa hulpit många til helsan. Watnet sådes wara purgerande. Den starka hettan och törsten dref oss, at taga til lifs en stor ymnoghet häraf, utan at någonsin derefter känna den ringaste retning til stols.

Mat-warors pris i frigs-tider. Jag frågade, om mat-waror word dyrare här i Angland i frigs-tider, än ellsjt? Mig swarades nej; utan de äro då gemenligen mindre dyra. Orsaken är, at det då är förbudt, at föra dem utur Riket. Alt kött wid denna tiden war dyrt, kom af Boskaps-sjukan, som tagit bärt en sådan myckenhet af Kreatur.

Den 26 Maji.

Sir Hans Sloanes Samling af Naturalier och Curieusiteter. 3 dag fölgde jag några Gentlemen til Sir Hans Sloane, at ännu en gång se hans Natural-Samling, samt at i synnerhet få nogare betrakta Ormen Cobra de Capello, hwilken på nacken har likasom glas-ögon, samt at få räkna des Scuta abdominalia och Squamas caudales, hwarom Herr Archiater Linnæus genom bref mig anmodat. Jag har förut p. 376. nämnt et och annat af hwad jag här sett. Nu wil jag utföra det något widlyftigare, och det i den ordning, som de oss wistes; men at beskrifwa alt omständeligen, skulle fylla några Folianter; ty en, som ej sielf sett denna Samling, läser hafwa ganska swårt, at inbilla sig, at den är så stor. Wi hade i dag den förmon, at Sir Hans Sloane hedrade

hedrade oss med sin närwarelse par timars tid, under det wi betraktade och sågo hans stora Samling. Swad wi nu här ögnade, war i synnerhet följande:

8 stora lådor fulla med allehanda rara och pretieusea stenar, dels som de finnas af Naturen uti deras matrix, dels slipade eller af konsten tilwärfade på mångahanda sätt. Wi sågo här

En låda full med allehanda slags stenar genererade i djur, såsom ock stenar genererade i njuran och blåsan på människor, af hwilka somlige woro inemot af en knytnäswoas storlek, så ock allehanda slags Bezoard-stenar.

En Agat slipad, deri wistes Solens förmörkelse nog naturell.

En slipad Agat, deri Naturen afbildat et Fortifications-werk.

En dito, som liknade trån och en skog.

Jaspis med Cinnober-malm uti.

Agat slipad, med prickar uti, hwilka liknade grodromm.

Snus-dosa hel och hällen af bara Jaspis.

Jaspis slipad, derpå en figur af 2 qwinnor stod.

Puddingstone kallades en sten, som wi sågo til myckenhet omkring Little Gaddesden och på andra ställen i Hertfordshire. Den är ej annat, än en sammangyttring af åtskilliga små runda flintstenar. I Hertfordshire brukades den måst til råmärken och gränse-skilnader. Jag såg der helt stora stycken deraf. Här i Sir Hans Sloanes Samling war han slipad, och liknade ganska mycket Pudding af åtskilligt slag, hwadan han ock fått sit namn. Uti Handverkarnes bodar fants Snus-

dos-läck deraf, hwilka sågo ganska wäl ut. Den, som i dag wiste of denna Samling, berättade, at en wis Angelsman för några år tillbaka köpt några stycken af denna slipade, fört dem til China, och der försält dem, på hwilka han wunnit 1200 Pro Cent. En god handel.

Flint-sten, som liknade aldeles en fot.

En Sten slipad, hwilken såg ut som Måsslingen.

Allhandas Théé-käppar och skålar, gjorde af Agat, Carneol eller Sardonyx. Alla sågo makas löst wäl ut. Somlige af dessa har ofta kostat Sir Hans Sloane 50 Guineer. Afwen woro ätskilliga slags dosor gjorda af samma sten-arter, förträffeligen wäl arbetade.

En liten fyrkantig låda med läck på, alt af genomskinlig Jaspis.

En Bågare af Jaspis, såg ut, likasom Flugor träckt derpå.

Ätskilliga slags Skedar af genomskinlig Jaspis, af Naturen präktigt färgade.

En ganska stor hop Käppar, Skålar, Glasfor, små Kistor eller lådor med läck på, alt af Jaspis.

Runda Jaspis-stycken som bällar, polerade utanpå.

Sten med watten inuti, som hördes squawpa, när han skakades.

Agyptisf Pebble-sten. I brottet liknade den en mans ansigte.

En stor Käpp af et stycke, deri Naturen formerat tilsammans, som sådes, 3 slags sten; ty botten war en så kallad Blod-sten, medelstelen af Käppen war Jaspis, och det öfwersta Agat.

Sedan wistes of de dyrbaraste stenar, som woro lagde i en låda, på et särdeles sätt gjord. Lådan war fyrkantig, litet mera än et qwarter lång, och ej fyllest et qwarter bred, samt ungefär mot et qwarter hög. Dswanpå sluttade den från alla sidor tilhopa, at hon liknade et Monument på en graf, eller et hus med Italienssk taf på. Den bestod af en stor hop små lådor, hwilka icke dragas ut, som wanligt, utan den öfre lådan war alltid låck åt den undra, så at den nedersta lådan hade til låck alla de öfra lådor, o. s. w. Adla stenarna woro små, och lågo i små runda hål, gräfde eller utskurne i lådorna. Det sadess, at i denna låda woro 1300 särskilta slag af ädla stenar.

Hufwuden af åtskilliga män, Kejsare, Konungar, Afgudar ic. utarbetade och stuckna i allehandas slags ädla stenar.

Stenar, som liknade sära ögon; item lika med ögon, deri Starren finnes.

En Opal med gröna och andra färgor uti.

Alexander Magnus, Mars, en Afgudinna på Ceylon m. m. utgräfna i Onix.

Många ringar med allehandas slags dyrbara stenar infattade.

Mocco-sten infattad i en ring, derpå Naturen målat trån. Sir Hans Sloane har gifwit 100:de Pund Sterling för den samma.

Sten i en Ring, deri en Fluga war utstucken.

En Beryll, om hwilken berättades, at Stora Mogul burit den uti sin mysa.

En Sten af Konsten gjord lik en Torndyswel, med Ägyptiska hieroglyphiska bokstäfwer derpå.

En fullvärt Chinesisk Frus skor, hvilka dock ej woro större, än 2 a 3 års gamla barns skor hos oss.

En Machine af Elfenben, hwarmed Ost-Indiska qwinnfolket klå sig på ryggen.

En dito af Onyx.

Åttskilliga slags Kammar, som brukas af folket i Ost-Indien, somliga af träpinnar bundne wid hwarandra.

Mångahanda slags Pärlor.

En Indianisk afgud, at bära i byrsäcken.

Skallror och skramlor, som Ost-Indianerne sätta på händer och fötter, då de dansa.

En liten plåt af gull, som Ost-Indianerne binda fast på sig, at bruka i stället för Mustacher, och et stycke af Schildpaddskal, som de liksåledes binda fast wid hakan, at bruka i stället för skägg.

Åttskilliga Indianiska Qwinnfolks klådebonader.

Et Fogel-bo, som de i Ost-Indien äta. Det war hwitt, och såg nästan ut, som hade det warit gjordt af hwitt war.

Derifrån gingo wi ut i en Sal, hwarest åttskilliga målningar suto på wäggen, hwaribland wi märkte:

Sir Hans Sloanes namn (S. HANS SLOANE) på en taffla, hwilket formerades af bilder utaf bara nakna qwinnor, de der wredo sig i åttskilliga ställningar. Således gjordes bokstafwen S af en naken qwinna, som böjde sig framåt, hade tillika bögt knäna ned, och et nakot barn hölt henne om bägge fot-bladen, samt låg på marken bakom henne.

Uti et annat rum sågo wi:

Åttskilliga Contrefaits af Konungar, Generaler, lärda män och andra, och bland dem:

Den stora Natural-Historici Mr. John Rays Contrefait, som skal wara det enda efter honom, hwilket fins i Angland. Han är ganska lik det samma, som finnes i hans Wisdom of God in the Creation, wid Titul-bladet.

Sedan gingo wi i det långa smala rumet, der måsta delen af Sir Hans Sloanes rariteter äro: Samma rum är ungefär par fanmar bredt. Höjden wid pass 7 alnar; längden sades wara 110 Engelska fot. Wid sidorna stodo nederst skåp med allehanda slags Natural-Curieuseiteter och andra saker dels på dem, dels hängde de på wäggen; men ungefär en famn från gålfwet öfwanför Natural-Curieuseiteterna woro wäggarna alt öfwerklädde med böcker. Här märkte wi bland otaliga många andra ting följande:

Skåp fulla med alla sorter af skal efter Cochleis.

En grufwelig myckenhet af alla slags Coraller.

En Magnet, hwilken drog et järn-stycke stort som en stor yxa.

Bouteiller, hwilka legat en lång tid på hafsbotten, på hwilka utampå wurit fullt med åtskilliga slags Coraller.

En ganska stor Samling af Cristaller.

Allehanda slags Fogel-ägg.

En Wäst-Indisk Konungs Peruque eller hufwud-bonad, gjord af röda fjädrar: såg nog artig ut.

Fjädrar af åtskilliga slags Foglar.

Åtskilliga slags Fogel-bon.

Många Skåp fulla af allehanda slags insecter. De woro alla lagda i stora lådor; men hwaré species eller individuum war lagdt i en fyrkantig låda, hwarés latera woro af trä. På somliga war både låcket och botten af et ganska klart glas; men måst war endast låcket af sådant glas. I fogningen war glasét fastkliftradt eller fastlimadt med papper, at det allestäds war ganska tätt, så at ej luft, mindre någon mal eller annat dylikt insect kunde komma dit in, at göra någon skada. Då botten war af glas, war insectet limmadt fast midt på botten.

En Wäst-Indisk yxa, sådan som de i forna tider brukat, innan de fingo järn, at dermed hugga ned trän, göra sig båtar &c. Skaftet war af trä, sjelfwa yxan af en skarp sten, lik en wigg, som war bunden med grof trä eller snören fast wid skaftet.

Uppstoppade Skaller-orms skin.

Många Testudines eller Lazertæ uppstoppade eller upptorkade.

Många uppstoppade Foglar, hwilka suto lika som de warit lefwande.

En stor hoy uppstoppade Fiskar.

Hornet af den Fisk, som kallas Enhörningen.

Sågen af Sägfishen.

Utskilliga Canceres echinati.

Indianiska Musicaliska Instrumenter af mångahanda slag.

Skåp fulla med allehanda slags Testaceis, större och mindre, somliga ganska pretieuse, omnium generum & specierum.

Lapp-trumma.

Et stycke af petrificerad trä från Irland, af 5 qwarters längd.

Åtskilliga curieusea Tobaks = pipor.

En ganska stor samling af allehanda slags Petrificatis.

Phylolithi Plantarum (Wallerii Miner. p. 337.) eller i Skifwer afstryckningar af örter.

Ichthyotypolithi (Wallerii Miner. p. 368.) eller i Skifwer afstryckningar af Fiskar.

Bären af Candle berry bush, samt gröna genomskinliga ljus gjorde deraf.

Barf af trä från Jamaica, hwilket sadet kallas *Ligato*, hwaraf somt liknade aldeles et stycke hwitt sämsk. Somliga stycken deraf sågo ut som linne eller papper; somliga som gles Mättel eller Kammar = duk, och sadet hafwa blifwit brukadt til Manchetter.

Skåp med små lådor fulla af allehanda slags frön, de der lågo dels bara, dels uti sina frö = foder. Dessa frön lågo uti sådana glas = lådor, som äro beskrefna tilförene p. 433. Då jag talt om insecterna, endast at botten i dessa lådor war måst öfweralt af trä.

Bouteiller af Pumpor.

Et Skåp fullt af Materia Medica.

I et annat rum sågo wi

336 Volumer af inlagde torkade plantor på Regal-Folio. På hwarat blad woro så många örter fastlimmade, som fingo rum.

En Corall, kallad Barba Neptuni, ganska skön.

En Machine, at lägga böcker på, då en wille läsa, eller har af nöden flera böcker på en gång. Jag kan ej så noga beskrifwa den. Den liknar någorlunda et sådant hjul, som i Stockholm finnes wid Norrebro, och drifwes der af strömmen; men

men i stället för hwardera wingen eller brädet i samma hjul, war här en lång fyrkantig låda, som satt rörlig (*mobilis*) på en axel, och lårer i botten haft någon tyngd; ty ehuru detta hjul wreds om kring, wände dock hwardera lådan en och samma botten alltid nedåt. Boken lades på yttra stupande sidan af lådan, och stod således alltid i samma läge, huru hjulet ock wändes. Längden af detta hjul war wid påß 10 qwarter: diametern ungefär 6 a 8 dito. Jag kommer ej ihog, huru många lärdorna woro; men man kunde hafwa fram för sig liggande en ganska stor myckenhet böcker på en gång.

24 Volumer af rara Böcker, alla i kosteliga band, skänkte til Sir Hans Sloane af Konungen i Frankrike.

5300 Volumer af Manuscripter i Medicine och Natural-Historien, bundne i wackra band.

En Bok af Chinesiskt papper med åtskilliga wackra målningar uti.

Utom förewände långa och smala rum woro ännu 8 andra rum, deri alla wäggar woro fulla med böcker ända ned från gålfwet up til taket. Hwardera af dessa rum war wid påß 7 alnar högt; längden och bredden ungefär $2\frac{1}{2}$ a 3 famnar, ibland mer, ibland mindre.

Små runda tskrifar af *Cartilago vertebrarum Balenæ*, woro poreusa som en Pimpsten.

Skåp fulla af *Echinis marinis* och andra hafsdjur, i sådana glas-lådor, som tilförene p. 433. äro beskrefne.

Sceleta af allehanda slags små djur.

Hystrices och andra djur uppstoppade.

En Porc-epic eller Iggekott från Hudsons Bay.

Skeleton af *Armodillo*.

Åtskilliga Folkslags skor; men Finnarnas Näfwer=skor och Rysharnas Bast=skor saknades deribland.

Et Credenz-fat, gjordt af bara skal af många handa slags testaceis.

Åtskilliga slags örter och blommor, hwilka liknade Tulipaner, Rosor och andra blommor, hopfatta likaledes af allehandas testaceis, med mångfaldiga färgor.

Många lådor och skåp fulla af allehandas slags Testaceis omnium generum & specierum, hwar af en del woro mer än wackra.

Stora stycken af Crystall, genomskinliga som den klaraste is.

Skålar, Krus, Kannor, Fat, Figurer af djur &c. gjorda af naturell Cristall, ganska tåcka.

En Snäckas, som lägger ägg, af skapnad och storlek, som Swal=ägg, til färgen hwita, uti hwilka ägg ligga helt små Snäckor, som sedan wäxa stora.

En annan Snäckas af en kuytnäfwas storlek, hwilken har et särdeles slags inälfwor uti sig, som et långt band med många tvåra afdelningar, uti hwilka afdelningar lågo små Snäckor af små årters storlek, som sedan wäxa til förenämde deras moders storlek.

Bi- och Getinge=bo, samt andra insecters nästen.

Skåp fulla med allehandas slags Coraller.

Obl. En stor hop af alla förenämde Skåp hade glas=dörrar, at man derigenom kunde se, hwad som war i Skåpet.

I et annat rum woro åtskilliga af sådana böcker, som bestodo af colorerade ritningar på allehandas

handa slags naturalier: Sådana woro Marianas, Catesbys, Sebes, Madame Blackwells &c. Kostbara verk.

Et annat rum wistes of en Ægyptisk Mumie, allehanda slags Anatomiska Präparata, Människos Sceleta &c.

Et annat allehanda slags Romerska och andra antiquiteter, som dels blifwit upgräfne utur jorden, dels öfverkomne på andra sätt, såsom lexfrukter, skålar &c.

Et stort rum fullt med en ganska stor samling af Fiskar, Foglar, Insecter, Ödlor, Ormar, mångahanda små djur, åtskilliga Monstra af människor och djur, alla lagde i Spiritu Vini. Jag hade önskat, at jag noga fått gå igenom allt detta; men jag war länge syfvelsatt, at räkna Scuta abdominalia och Squamas caudales på ormen Cobra de Capello, hwilket war nog swårt, i det Ormen låg uti Spiritu Vini i en förseglad glasflaska.

Ormen Cobra de Capello, hwilken har på nacken såsom par målade glasögon, hade 183 Scuta abdominalia och Squamas caudales. Ont de små Squamæ, som sitta under hakan, parallela med Scuta abdominalia, också räknas; så blir det 2 mera.

Et annat rum med åtskilliga slags skinn- och andra sällsamma folkskläder. I samma rum ännu

En upstoppad Camel.

En vandig Ästia från Caput Bonæ Spei (Equus lineis transversis verficolar. Linn.)

Wästindiska båtvar af näswer.

I Trädgården sågo wi Sir Hans Sloanes stol
E c 3 med

med 3 hjul inunder, 2 framföre, och et litet baktil, derpå han låter draga sig omkring i sin trädgård.

I et annat uthus wistes of et Hwalfisf-huswud. Denna Hwalfisf sadet warit 90 fot lång. Längden af detta Hwalfisfens Huswud-ben war mot 3 famnar.

Thermometers jämförelse. Sedan jag tröttnat, at bese alt detta, hwaraf ej 100:de delen är ömtalt, gick jag i Chelsea Physique Garden, så kallad, hwarest jag jämförde Gal. Prof. And. Celsii Thermometer med den Mr. Miller brukade i Orangeriet, och war skillnaden den: Då Celsii stod på grad,

	war Mr. Millers
23. - - -	{ 37. den gradering på höger.
	{ 34. den grader. på vänster.
18. - - -	{ 25. den grader. på höger.
	{ 28½. den grader. på vänster.

Den 27 Maji.

Ängs-bärgningen. Nu slogs och bärgades ängarna öfweralt, som lågo på sidorna strax utanför London. En del af dem woro redan slagne, samt höet inbärgadt. Hela Processen härmed skedde måst på samma sätt som hos of. Gräset slogs med lia, lämnades at ligga i den ordning, som Slätterkarlen lagt det, tills det blifwit någorlunda tårt på öfra sidan. Sedan räffades det ut, dock sällan med räffor, utan merendels med de här öfweralt brukeliga järn-gafflar med et långt träskast, lämnades så at torla. Vidare wändes det en eller flere gånger med järn-gafflarna, räffades så tilhopa i sträng med ordinaira räffor. Derefter fastades det med ofra nämde järn-gafflar tilhopa i stora,

stora, mot 4 alnar höga wälmar. Sedan lades det på stora wagnar, och fördes hem. Här war mycket rart, at se något qwinfolk wid arbetet på ångarna, utan ångsbårgningen förrättades måst af bara karlar. Det är otroligt, hwad ymnighet af gräs nu fanns på dessa ångar, i synnerhet på dem, som lågo på Norra sidan om Staden. Det stod mig måst på alla ställen up til midjan, då jag gick på ången, och war så tätt, at tätare aldrig kan gifwas. *Bromus panicula erecta coarctata*, Linn. Flor. Svec. 87. *Alopecurus culmo erecto*, Flor. Svec. 52. *Poa spiculis quinquefloris* &c. Flor. Svec. 78. som nu i ymnighet börjat sticka sig up, gjorde denna tiden all den härliga gräs-wårten här fanns. Ångarna woro mycket jämna och släta. Ingen tuswa derpå. Gräset aflogs så nära til marken, som lian kunde komma, at näppeligen 3 twårfingers stubbe låmnades qwar. När gräset war nyß slagit, war stubben wid marken måst hwit, hwilket förorsakades deraf, at gräset wårte så ganska tätt. Afwen war hela nedre delen af det nyß aflagna höet aldeles hwit, för samma orsak skul. För den frodiga och tjocka gräs-wårten kunde Slätter-karlen ej komma wid hwart lie-tag längre fram, än et listet qwarter; ty gräset war så tjockt, at han ej orkade taga djupare in i sänder. Förut är ofta nämt, at alla dessa ångar gödas en gång hwart år med den utwaldaste gödsel.

Den 28 Maji.

Zuru ler beredes til tegelslåning. Stray utan för Staden på Norra sidan wid wågen til Hempsted woro stora gropar, der det ler och sand

gräfdes up, hwaraf der strax bredewid slogs Teg-
gel. Jordmon bestod här af en tegelfärgad lera,
utblandad med en fin sand. Denna sandblandade
de leran fastades tilhopa i stora högar på det sätt,
at då et stratum deraf war lagdt til en half alns
tjocklek, eller mindre, breddes deröfwer et stratum
af Stenkolsaska til ungefär en twärhands tjocklek,
eller mindre; så sandblandad lera, sedan åter Sten-
kolsaska, och så vidare. Dernäst leddes watten
från wattu-groparna hit genom rännor, så mycket
nämligen, som behöfdes. Den sandblandade leran,
Stenkolsaskan och watnet blandades då tilhopa
så länge, til deß de blefwo wäl tilhopamängde.
Derefter östes denna så tillagade leran på särdeles
dertil gjorda källror, och fördes til det stället, hwarest
Teglet slogs.

Den 29 Maji.

Om morgonen reste jag i följe med Directeu-
ren Campbell ut til Hertigen af Argyles gård
Wkitton, belägen 10 Engelska mil från London
åt Väster. Hertigen sjelf gjorde mig den nåden,
och anmodade mig, at komma en gång dit ut, in-
nan jag reste från England, hwartil han sjelf ut-
nämde dagen. Denne Hertigens gård ligger på
et stort flakt fält, jordmon war mycket mager, näs-
tan alt omkring bara ljunghed; men Hertigen har
här welat wisa, hwad lust, konst och penningar
förmå uträtta, och at de magraste orter genom
dem kunna göras til et fruktbarande land. Her-
tigen, som ägde sjelf den största insigt så i Botani-
que, som Mathematique, jämte andra delar af Na-
turkunskapeten, hade ock här låtit anlägga en
präktig trädgård. Första början dertil skedde wid

år 1723. då Hertigen först tilhandlade sig denna grund. Här finnes en samling af alla de slags trån, som wåra i åtskilliga orter i werlden, och kunna tola Englands Climat, samt kunna stå ute i öpna luften Sommar och Winter. Hertigen hade sjelf planterat ganska många af dessa trån med egen hand. Af Cedrus från Libanon war här en ganska stor myckenhet, som wiste sig bäst tycka om en torr och mager jord, och synes, at den torde wara stickelig, at planteras på wåra stora heder och moar i Sverige och Finland. Af Norra Americas Granar, Tallar, Cypresser, Thuga, alla desse och flere slag, samt många andra, fans här ymnigt, hwilka trifes ganska wäl. Här woro redan små skogar deraf. Slit och konst har här ej spart, at göra allt angenämt. Hit reser Hertigen från London, så ofta han för sina syftor får tid. Här är ock et wackert orangerie. Annu fants här ej mera, än nödiga hus-rum, fast de woro tämmeligen wackra; dock ej at likna med sådana Slott och Palais, som så stora Herrar pläga hafwa, och äro allmänt i synnerhet i England. Hertigen förekom sjelf de tankar, som i anledning häraf kunde upstå hos mig och mina Rese-Kamrater. I lären, sade han, förundra Eder, hwi I ej finnen här prächtigare och mera lysande hus, än desse; men jag har först welat tilreda denna magra jorden, och göra henne tjenlig, at plantera allehanda trån uti, samt sedan sätta tråna uti den ordning och på de ställen de böra stå, at de måga wåra; ty då jag har penningar, kan jag alltid på et år, och än fårtare tid, upbygga det prächtigaste Slott, när jag

så wil, som en annan mindre förmögen skulle hafwa at bygga på i 10 år; men at göra så mycket, at et trä må rota sig och wära så mycket på et år, som eljest på 10, det kan jag aldrig med penningar uträtta, utan Naturen skal hafwa sin tid; derföre bör den, som wil anlägga et hus med trågård bredewid, göra början med tråns plantering, at winna tiden.

Om aftonen reste wi tillbaka til London igen, tillika med Dr. Mitchell, Mr. Watson, samt åtskillige andre älskare af Naturkunnogheten, som i dag warit ute hos Hertigen.

Den 30 Maji.

Jag har på hela den tiden jag wistades i England, både förr och efter nybnämde datum, gjort margfälliga observationer, så wid ångs-skötsel, som de wårter, hwaraf löbet och gråswårten på deras ångar i synnerhet består: hwilka wårter äro fördelaktigaste på deras ångar i åtskillig slags jordmen; hwilka wårter Hästar, Äsnor, Kor, Går, Swin och andra Kreatur gerna äta, och hwilka de deremot rata, och snart sagt alltid gå förbi, med åtskilliga andra Oeconomico-Botanska Observationer; men som de samna skulle taga för mycket rum i en Dese-beskrifning, så lämnas de til et annat tillfälle, at gifwas ut antingen i Academiska Disputationer, eller under annat namn.

Den 2 Junii.

Wårter nyttige, at så på sidorna om mullwallar, at dermed fåsta mullen. Jag har flera gånger förut nämnt, at på åtskilliga ställen omkring

Frings London brukas höga och nog branta mullwallar i stället för gårdesgård eller annan hägnad omkring deras åkrar, ängar, betesmarker, kryddgårdar. När nu mulden på sidorna blir torr, i synnerhet när den frusit något, är den mycket benägen, at rasa ned och skänka mullwallen. Jag märkte dock, at Naturen sjelf war slitig, at bota detta och komma konsten til hjelp, hwilket skedde af wisa wärter, hwilka tagit sit hemwist på sidorna om wallarna, och der med sina rötter bundit jorden tilhopa, samt med bladens skugga hindrade Sol och frost, at utöfwa wåld på den eljest lösa mulden. Bland dem woro i synnerhet följande: Oxwicksroten (Linn. Flor. Svec. 105.) war af alla gräs den bästa, som ock här måst fans på sidorna af wallar. Den wärte aldrig tätast, frodigast och bladrikast, och gjorde den längsta gräswärt. Längden war gemenligen 5 a 6 qwarter. Sundering (83*) stod på somliga ställen nog ymnig. Renlösta (85.) war äfwen et skönt gräs, til at fästa mullwallar, särdeles der jorden är lös. Jag såg den wära mångenstäds på sidorna i ymnighet, frodig och rik på blader; ja hon stod ofta så tätt, som den tätaste Rågåker, i synnerhet i skuggan wid häckar. Längden deraf war 5 a 6 qwarter. På somliga ställen öfvertäckte Åkerwinda (173.) *Convolvulus minor arvensis* C. B. hela Södra sidan af de höga och mycket branta mullwallar, hwarest den bant jorden tilhopa med sin tätaste wärt, myckna blann och skugga. På andra ställen wärte *Hordeum* (107.) s. Gramen fecalinum & secale sylvestre, Raj. syn. 3. p. 391. helt allena på bägge sidor om mullwallen, der

den

* Numrarna äro tagna utur Arch. Linnæi Flora. Svec.

den stod som den tätaste Någ=åter; men war ej längre, än ungefär en half aln. Det tycktes som detta gräs wille bäst trifwas på Södra sidan om wallen. Mångenstäds öfwerkläddes sidorna af wallen antingen af Oxwickerot (105.) eller Kenlosta (85.), eller *Scandix* (241.) seminibus hispida, som hwardera på sit ställe och för sig sielf gjorde den tätaste wårt, som kan gifwas, och säkert synas wara ganska fördelaktige och nyttige, at så på sidor om mull=wallar, til at dermed fästa den lösa mulden. Det tycktes, som Oxwickeroten wille trifwas bättre på Norra sidan om wallarna. Dese wallar bestodo af den öfweralt omskring London warande tegelsärgade jorden, hwarom öfta förut är talt.

Den 3 Junii.

Efter middagen war jag hos Dr. Cromwell Mortimer, Secretaire wid Kongl. Wetenskaps= Societeten härstädes, hwarest jag då fick göra bekantskap med Mr. Baker, som skrifwit den wackra boken om Polypen, deri han upräknar de många försök, han gjort deruti.

Zuswund=skäl af et barn funnit i Kritzbrott. Bland andra rariteter, som Dr. Mortimer wiste öf, war i synnerhet öfra delen af huswud=skålen på et litet barn, som han berättade blifwit funnit mycket djupt ned i en Kritzgrufwa här i England. En kunde helt tydeligen se, hwad det war. Dr. Mortimer roade sig at säga, at detta war en huswud=skäl efter et litet

et litet barn för Syndafloden, som då wid den allmänna stora sätvalpningen och all tings blånning om hwart annat kommit at föras så djupt ned under Krit-bärget.

Luteola (Linn. Flor. Svec. 439.) växte öfweralt utan för London på mull-wallarna. At den kan taga til gods den torraste jordmon, märkte jag deraf, at den växte i springor öfwerst på murar i starkaste Sol-baddet, der alla andra växter, äfwen *Poa murorum*, af den håstiga hettan aldeles torfat och dödt bårt; men denne stod der grön och i blomma af mer än 3 quarterns längd. Eljest lämnade Boskapen henne alltid våten.

Den 6 Junii.

Lista på födda, döda &c. i åtskilliga städer. I en tryckt beskrifning öfwer London, in Folio, fanns en Lista på födda, döda och wigda i åtskilliga af de största städer i Europa, at deraf göra jämförelse med London, och at wisa Londons storlek. Jag skal i sista Tomen, wil Gud, af denna Resa införa, huru många årligen födas, dö &c. i London. Nu wil jag endast kärteligen nämna om de utrikes städer, såsom det stod infördt i förenämde bok;

Paris.				
År	Födda.	Giftna.	Döda.	Hittes Barn.
1728	18189	4198	16887	2166
1729	18163	4231	19852	2336
1730	18966	4403	17452	2401
1731	18877	4169	20832	2539
1732	18605	3983	17532	2474
1733	17825	4132	17466	2414
1734	19835	4133	15122	2654
1735	18862	3876	16196	2577
1736	18877	3990	18900	2681
Tot.	168199	37015	160239	22242
Med.	18688	4112	17804	2471

Amsterdam.		Vienna.		Berlin.	
År	Döda.	År	Döda.	År.	Döda.
1728	11164	1722	4961	1723	2618
1729	9618	1723	5443	1724	2492
1730	8912	1724	5524	1725	2819
1731	8383	1725	5365	1726	2918
1732	7332	1726	5710	1727	2792
1733	10691	1727	6154	1728	3308
1734	7764	1728	7450	1729	2075
1735	6533	Tot.	40202	Tot.	19022
1736	9206	Med.	5743	Med.	2717
Tot.	79603				
Med.	8844				

Dresden.		Dantzig.		Breslau.	
År	Döda.	År	Döda	År.	Döda
1720	1733	1720	1610	1720	1816
1721	1860	1721	1435	1721	1482
1722	1519	1722	1442	1722	1791
1723	1654	1723	1495	1723	1321
1724	1761	1724	1872	1724	1466
1725	1642	1725	1678	1725	1441
1726	1624	Tot.	9532	Tot.	9317
Tot.	11793	Med.	1588	Med.	1552
Med.	1684				

Köpenhamn.		Alla Preussiska Länder.			
År	Döda	År	Födda.	Gifva.	Döda.
1721	2247	1722	81770	20077	52233
1722	1999	1723	83515	21109	55830
1723	1914	1724	84946	21181	61182
1724	2752	1725	82393	19877	61586
Tot.	8911	1726	83396	20331	64745
Med.	2202	1727	81552	20469	65236
		1728	75970	22044	64936
		Tot.	573542	145088	425748
		Med.	81934	20726	60821

Den 7 Junii.

Åtskilliga goda inrättningar i London. På åtskilliga ställen, hålft wid de större gator, der folket strömmar fram och tillbaka, sitta antingen Karlar eller Kåringar med sko-borstar, sko-smörja och dyligt, beredde, at göra skona rena för den, som anmodar dem derom. Således när
en

en går på gatan, och råkar blifwa smutsig om skon, wänder han sig til någon af dem, som står på gatan, och låter honom göra skon ren. Det är ej nödigt, at derföre taga skon af sig, utan en sätter up foten med skon på en liten stol, som framsättes, då de göras rena. Det betales en half penny för hwar gång. Detta är en stor förmon på denna orten, der qwinfolken äro så mycket mone om sina rena och hwhita gålf, utom det, at en kan gå snygg om fötterna. På många ställen, och måst allestäds på stora gator, stå hyr-wagnar beredde, at mot betalning föra en och hwar, som wil bruka dem. Dese hyr-kuskar få ej taga betalning, efter egen godtycke, om de brukas i staden, utan de hafwa en wis Taxa, huru mycket de skola få från det ena stället til et annat, hwaröfwer de ej få gå utan böter; men der någon tager wagn til en wis ort utan för Staden, kommer det då gemenligen an på öfwerenskommelse. Eljest är i staden med dese hyr-wagnar den lag eller stadga, at om man wil hafwa wagnen flere timar, en half eller hel dag, så betales den efter antalet af timar, på det sätt, at alltid betales för den första timan 2 shillingar; men sedan betales endast en shilling för hwar tima. Öfwenledes kan en måst på alla ställen få Åkare, at föra hwad som hållst är nödigt. Likaså är ock här en ymnighet af Bårare beredde, at båra de ting man wil hafwa från det ena stället til det andra. På åtstilliga ställen, i synnerhet åt Västra sidan om staden, der Hofwet bor, ses en myckenhet af *Port-chaises*, hwilka för betalning stå til hvars och ens tjenst. På alla trappor wid floden, och i gränderna, som löpa ned til den samma,

stå hela skarar af Roddare, hvilka, så snart de blifwa warse någon komma på långt håll, göra de et faseligt buller, så at de med rop och upræcte hån-
der gofwo tilkänna sin beredwillighet, at föra en hwart
en wil fara, på floden. *Penny-posten* är ock här en nyt-
tig inrättning, hwilken består deruti, at om en har
et bref eller något annat ting, som icke går öfwer
et skålpunds wigt, at sända til någon i London,
eller de närmast dertil belägne orter, skickas det til
Penny-posten, som är inrättad på flera ställen i
London, och betalar dertfore en penny, då det snart
och säkert kommer fort. Eljest äro wiså karlar,
som hwar dag, då Posten skal afgå från London
til någon ort, gå omkring med små fläckar, hwari
de ringa. Den, som då har bref at sända på
Posten, kan lämna dem til en sådan karl, då han
för en penny säkert förer dem på Posten, hwilket är
en stor beqwåmlighet i denna stora Staden, der
mången har öfwer en half mil til Posthuset. Om
den förmon, at ja tilräckeligt watten hemma i egit
köl medelst pip-stäckar, som under jorden föra wat-
net dit: om gatorna, som på sidorna äro belagda
med slåta flata stenar med stålpar utanföre, inom
hvilka folket går säkert för alla wagnar och hästar:
om lycktor, som allestäds på de större gator up-
tändas i skymningen, och brinna hela natten,
jämte mångahanda andra nyttiga inrättningar,
har jag antingen talt förut, eller kommer jag at
orda derom längre fram.

Den 9 Junii.

Vaux-Hall. Om astoneu fölgde jag några
mina bekanta til Vaux-Hall, at se samma mycket
utropade lust-gård, der ungdomen i London måst

hwar aften om sommaren roar sig. Denne lustgård ligger litet ofwänför Westminster-Abbey, dock på andra sidan om floden Thames. Den är full med alléer, planterade af Lind och Allin, hwarest folket kan spatsera omkring. På et ställe är en hög särdeles altan, bygd med tak öfwer, och bänkar på altan, der Musicanterne sitta. Wid kl. 6. e. m. börja de at samlas dit, då musiquen begynnes wid kl. 7. eller 8. från ofwännamde altan med en ganska stor myckenhet af allehanda slags instrumenter, bland hwilka åfwen äro orgor. När de musicerat en stund, komma Sångare eller Sångerskor fram, hwilka åfwen låta höra sig från altan. Ibland sjunger allenast en: ibland två, och stundom 3 tillika. Wid det de sjunga, instämnes då och då med instrumenter. När de fortsarit en stund, hålles något up både med sång och musique, då de, som rest dit ut, antingen spatsera omkring i trågården, eller sätta sig ned wid något af de många bord der äro, och låta hemta til sig allehanda mat och dryck, wiener, confiturer, Punch, kött, stek, äpplen, frukter &c. hwilket alt betales tåmmeligen dyrt, så at de, som sälja dem, synas icke förlora något derpå. Ingen Mansperson eller Fruentimmer slipper in i trågården, som ej betalar en Shilling wid ingången. Sedan står det i hvars och ens egen frihet, at köpa något, eller ock icke. En kan imedlertid afhöra musiquen, spatsera omkring, se och blifwa sedd, m. m. utan någon widare kostnad. Så snart det börjar bli litet skymt, tändas up lampor öfweralt, som här i trågården äro til en stor myckenhet, hwilka brinna til en stund efter kl. 10, då musiquen och sången uphörer och alla gäster skynda sig derifrån.

derifrån. Här finnas måst alla de slags Stoder och prydnader, som brukas i trågårdar. Således är sättet, at föda sig och förwårftwa penningar, mångfaldigt. Här förtjena Musicanterne, Sångarna och Sångerskorna sit uppehälle. Här winna de ansenligen, som sälja allehanda slags matvaror. Roddare och Hyrkuskar tycka mycket om denna inrättning; emedan de hafwa stor winst deraf, at en så stor myckenhet folk färdas dit och dådan, dels i wagn, dels med båt. Ugaren, som hårtarrenderar denna lustgård til dem, som anställa alt detta, såges derigenom samla wackra penningar om Sommaren. Jag wil nu ej tala om skälmar, som ofta plundra och råfwa dem, hwilka om nattetid resa derifrån. I medlertid kan nytan på wißt sätt wara god; men så slår det ej felt, at den ock i somt är skadelig; emedan ungdomen ej litet skämmes härigenom, då han får en wana, at hwar aften infinna sig här. Han wånjer sig ifrån arbete, och at deremot förslösa penningar på mångfalt sätt. Unga Fruentimmer torde ock ej altid förföstras här til det bästa.

Den 10 Junii.

Mr. Peter Collinsons Trågård i Peckham.

Efter middagen gick jag ut til Peckham, en wacker by, som ligger 3 Engelska mil från London uti Surrey, der Mr. Peter Collinson har en liten wacker trågård, full med allehanda slag de raraste wårter, hållt Americanska, som kunna tåla Anglands Climat, och stå ute hela Wintern. Ehuru nått och liten denna trågården war, fans dock nåppeligen någon trågård i Angland, hwaruti woro så mångahanda slags trån och örter, i syn-

nerhet af de måst rara; som i denna. Det war här, som Mr. Collinson ibland, så ofta han för sina syblor fick tid, roade sig med, at plantera och i ordning ställa sin lefwande örte-samling.

Häst-knokors nytta. Eil ram eller den yttersta randen omkring örte-sångarna hade Mr. Collinson satt knokor af Häst- eller Ox-ben, nämligen sådana, hwaraf Gåsarne hos oss i Sverige och Finland plåga göra sina så kallade is-läggor, dermed de ränna på isen. Den tvåra ändan satt nid i jorden, och den runda krusiga stod upåt. Alla woro lika långa och helt tätt til hwarandra, hwilket gjorde samma tjenst, at hindra, det ej jorden måtte rasa ned från sångarna, som hade bräder warit satte omkring dem. Denna Häst-knokors nytta uti krydd-gårdar har jag förut sett på åttskilliga ställen strax utan för Moscou i Ryssland.

Zuru Viscum sås. Mr. Collinson berättade sit sätt, at så Viscum (Linn. Flor. Svec. 816.), som bestod deruti: Bären kramas sönder och läggas på de slåta ställen i barken på något trä, då det helt snart tager fäste; men om de läggas i skrämor eller sprickor på barken af et trä, wilja de swårigen fästa sig.

Zuru Tran-bär kunna sås i en Trågård. Mr. Collinson wiste mig bland andra örter äfwen våra allmänna Tranbärs-ris, (Vaccinia. L. Fl. Sv. 315.) palustris Lob. hwilka i gemen äro mycket swåra at fortplanta i en trågård. Hans sätt, deri han sökt följa Naturen efter, war detta: De woro sådde i en kruk full med jord; men i stället, at hålen under botten på andra örte-krukor lämnas öppna,

öfna, at watten må rinna af, och ej stå wid bot-
ten i krukkan och syra, har han stoppat hålen igen,
at watten stod och syrde. Krukkan war satt i skugga,
och måsa lagd öfwanpå jorden, hwari
Vaccinium palustre wårte. Han sade sig på det-
ta sättet öfwen få en höp andra karr- och watten-
ålskande wårter at komma fort.

Trågårdens anläggning. Härwid gjorde Mr.
Collinson den påminnelsen, at en ibland hufwuds-
omständigheterne derwid är, at så laga, det den
alltid har morgon-solen, hwilket ingen kan tro,
huru mycket det gör til saken, då Solen strax om
morgonen får torka up de dunster, som fallit om
natten. Eljest hwad figuren på en trågård an-
går, hölt Mr. Collinson den fyrkantiga för bäst,
och den Cirkel-runda ej så god; ty Hertigen af
Richmond lät anlägga sin trågård i en Cirkel-form,
som tycktes mera böra afwårja wädrets drift; men
förfarenheten har wist annat; ty då wädret tränger
sig dit in, skal det skada mera, än om den wore fyrkan-
tig; emedan det här löper rundt omkring trågårdens,
efter cirkel-formen hindrar det, at slippa ut.

Den 11 Junii.

**Wallar och stängsel omkring köks-krydd-
gårdar af bara Oxhorn.** Jag har tillförene p.
406. beskrifwit et slags stängsel eller hågnad, som
här brukades omkring köks-krydd-gårdar, ångar
2c. och bestod af Oxhorns-qwickar, lagde hwarf-
tals emellan mullen, eller ömsewis Oxhorns-qwickar
och mull; men i dag blef jag warje på Dorra si-
dan om Staden en hågnad eller wall omkring en
köks-krydd-gård, som war upmurad af bara Ox-
horns-qwickar. Högden deraf war 2 alnar, bred-

den likadan. Den war ej här, som på de förra ställen lagd strate-wis af Orborns-qwickar och mull, utan hornen woro upstaplade på hwarandra så tätt, som de någonsin kunde få rum, och mellanrummen woro allenast med mull upfyllte. Storåndan af qwicken med litet af hufwud-skålen; som satt fast derwid, wändes utåt på bägge sidor om wallen; men den smalare eller lill-åndan war wänd inåt. Sidorna på dessa wallar woro helt perpendiculajra. Siverst war så mycket mull lagd, som kunde ligga qwar, hwilken war nu öfwerwäxt med följande örter, som bundo den tilhopa såsom *Convolvulus* (*Linn. Flor. Svec. 173.*) *Hordeum* (107.), *Triticum* (105.), *Senecio* (690.) *Scandix* (241.) och *Cerastium* (379.).

Den 12 Junii.

Qwåkarens Gudstienst. Efter middagen war jag i en af Qwåkarens Kyrkor, at se deras Ceremonier wid Gudstiensten. De hade hwarken Predikstol eller Altare, utan endast bänkar. Mansfolken suto merendels särskilt för sig, och qwifvolken på sin sida äfwen särskilt, och ej så blandade om hwarandra, som här eljest sker. Måst alla af mansfolken hade hatten på hufwudet, den de icke togo af, utan då bönerna lästes. Här woro inga wiså Pråster, utan hwar och en af dem, ware sig man eller qwinna, war en andelig Pråst, som började at tala och predika i Kyrkan, alt som Anden, efter deras tro, gaf dem uppenbarelsen in. 3 dag predikade 2:ne gamle män, af hwilka den, som sist kom at tala, hade en ganska härlig predikan. Han sade nåppeligen något, som han ej tillika bewiste af den heliga Skrift. Allt gick derpå ut, at människan
bör

bör mer och mer afkläda sig synden, och söka komma i förening med Gud. Detta slags folket skulle vara mycket berömmvärdt; emedan de gemenligen finnes saktmodigare, stillare, hjälpsammare, och taga sig mera til vara för alla förargelser och utvärtes syndig lefnad, än en stor del så af Engelska som i presbyterianiska Kyrkan, der de icke skulle hafwa det stora felet, at de förakta Sacramenterna, nämligen de låta aldrig döpa sig och aldrig gå de til Herrans heliga Nattward; emedan de säga sig vara döpte på et andeligt sätt, och jämväl på et andeligt sätt blifwa delaktige af vår Frälsares Lefamen och Blod, utom några andra puncter, deri de fara wille. Jag får längre fram wid min beskrifning öfwer Pensylvanien, som är rätta Öwåfare-stället, widare tala om detta folket, då jag skal framlägga de reglor och Kyrko-städgar, hwarefter de rätta sig, och dem de hålla som en heligdom, hwilka endast de förnämsta af dem hafwa i Manuscript; men unnes aldrig, dem witerligt, at ses af någon annan.

Den 16 Junii.

*Botaniska Trågård*en i *Chelsea*. Uti *Chelsea* ligger den namnfunniga Botaniska Trågård, som uti London kallas *Chelsea Physick-garden*, hwilken hörer under *Apothecare-Collegium* i London, är inrättad för *Apothecare-Gesällers* undervisning i örte-kunskapen, och har, hwad örter angår, en den största samling af alla rara utländska växter, så at han derutinnan såges täfla både med Botaniska trågårderna i *Paris* och *Leiden*. Atminstone tros han öfwergå dem i *Norra Americana*nska växter. Han är anlagd wid *Chelsea*,

en liten Ängelst mil från London; emedan en stor hop örter ej kunna trivas i London för Stenfols röken skul. Floden Thames löper på ena sidan förbi. På andra sidan midt emot ligger Orange-riet, fullt med allehanda sådana utländska växter, som ej tola, at alltid stå ute i öfna luften. Bland andra utländska trån, som der finnas, äro 4 slycken Ceder-trån af Libanon, hwilka stå ute i trågården, och äro rätt nu så stora och höga som våra största Furur, fast de ej blifwit der planterade, förr än år 1683. och stå der uti en ganska mager jord. Grunden til denna trågård har blifwit skänkt at Apothekare-Collegium af Sir Hans Sloane, med de wilkor, at de hwart år skulle skaffa dit 50 nya örter, som ej hade varit der förr. I et rum af Orange-husen, det nämligen, der plantor insättas om Winter-tiden, som ej tola stå ute i fria luften, men behöfwa dock ingen värma, står SIR HANS SLOANE utbuggen i hwit Alabaster med et hoprulladt papper i handen, på en hwit Marmor Pedestal.

På Södra sidan om samma Pedestal mot ingången läses dese ord:

SIR HANS SLOANE Baronet,

Physician to his Majesty,

PRESIDENT

of the Royal - College of Physicians

and Royal - Society.

Who

That the knowledge of Plants
might be preserved and improved

to the Glory of God

and Benefit of mankind

Gave

Gave this Ground
in the year of our Lord 1721.

To the Company of Apothecaries London,
to be a Physic Garden for Ever.

På Östra sidan äro desse ord:

They

Being Sensible how necessary
that Branch of Science is,
to the faithful discharging the Duty
of their Profession.

with gratefull Hearts
and general Consent

Ordered this Statue to be Erected
in the year of our Lord 1733.

That their Successors and Posterity
may never forget

their Common Benefactor.

På Västra sidan stå dessa ord:

Placed here in the year 1737.

Sr. Benjamin Rawling Kn:t Master.

Mr. Joseph Miller

Mr. Joseph Richards } Wardens.

Et rum up i Orangeriet förvaras, som en stor raritet, den samling af örter, som den stora Historicus Naturalis, Joh. Rajus eller Ray sjelf samlat och inlagt, samt med egen hand skrifvit namnen under. Mr. Ray skänkte denna samling en vecka för sin död (som timade den 17 Januarii 1706.) åt sin goda vän och granne Mr. Samuel Dale., Auctor til den bekanta Pharmacologia.

Mr. Dale åter på sin ålderdom skänkte så denna, som sina egna samlingar af örter, hit til Physic-Garden i Chelsea, at ständigt förwaras. Örterna uti Mr. Rays Herbarium woro med trå fastsydda wid papperet i stora Pappersböcker. Hela samlingen bestod ungefär af 8 a 12 sådana Pappersböcker in Folio. På somliga ställen woro örter utklypte; ty Dr. Sherard har haft denna samling til låns af Mr. Dale, och hwarest han funnit någon ört, som antingen war rar, eller han tyckte mycket om, sadet, at han hade klypt eller skurit den ut, så at boken blifwit nog stympad.

Mr. Philip Miller, i hwilkens omwårdnad denna trågård är lemnad, är ofelbart en stor Trågårdsmästare. At så mycket bättre kunna döma här om, wil jag nämna et och annat, som ger ljus i saken, och såsom det af trovärdiga män är mig berättad. Mr. Millers Fader war en Trågårdsmästare, hwilken hela sin lifstid idkat den sysslan, och uti Practiquen deraf gått mycket långt. Han började undervisa sin Son, denna Philip Miller, deruti från de späda åren, och war derwid så mycket lyckeligare, som hans Son hade en ogemmen lust för samma syssla. Som mannen mädde wäl, så sparde han ingen kostnad, at äfwen låta sin Son få en tillräckelig undervisning i åtskilliga språk och andra wetenskaper, hwilka gagna och pryda en man. Miller inhämtade då snart alt, hwad hans Fader hade sig bekant både i Theorie och Praxi af trä- och kryddgårdswäsendet. Han genomfor derjämte alla böcker, som uti dessa wetenskaper woro utkomne här i England. Et flitigt omgånge med andra kända Trågårdsmästare här i Staden

Staden och här omkring på landet gjorde honom ännu mera fullkomlig. Men han stannade ej härvid. Ofta gör en annan jordmon, Climat ic. at hwad som på en ort kan efter allmänna reglor fortplantast, wil ej med samma fördel låta verkställa sig på et annat ställe, utan särdeles handlag fordras ofta på hwart ställe. Hans hug föll då på resor. Han war förmögen, och hade dertfore icke swårt, at verkställa det. Alt resa ut til främmande länder, utan at hafwa förut gjort sig bekant om, hwad märkwärdigt som fans i Gäderneslandet, hölt han hwarken för klokt eller nyttigt. Han genomfor dertfore mästa delen af England, tog i allt; men war i synnerhet mon om, at bese alla trä- och krydd-gårdar, och at göra sig hemma och känd med alla Trågårds-mästare; ty han war af den tanka, at han kunde få låra något nyttigt, som han tillsörene ej wiste, åtminstone af någondera. Han språkade med dem om allehanda, som hörde til deras syftla, och fick sit omak ofta mångfalt betalt med de nyttiga rön han inhämtade. Som Landt-bruket har en så nära förbindelse med Trågårds-wäsendet, så hade han tillika et upmärksamt öga på allt, som förekom i Landthushållningen, egenteligen i åker-skötseln. Deras kommer, at han ännu räknas för en den största Theoreticus i den saken i England. Sedan han sålunda genomfarit England, anträdde han sin utrikes resa, och besökte då Flandern och Holland; emedan han wiste, at der äfwen woro stora Trågårds-mästare, och at wetenskapen om trä- och krydd-gårdars ans der stigit til en stor högd. Om han utom förenämde länder äfwen besökt andra orter, har jag mig icke bekant. Men af föregående kan ses,

at

at ingen Trågårds-mästare gjort sig så mycken vinn-
ning om, at inhämta både Theorie och Practi-
que i sin syftla. Efter hemkomsten använde han
mycken tid, at practicera alt hwad han både förs-
ut haft sig bekant, och hwad han på sina resor in-
hämtat. Härpå utgaf han sedan sit Gardeners
Dictionary, in Folio, deri han utförligen beskri-
wer culturen af allehanda örter, så de, som höra
til köks- krydd- gårdar, som de, hwilka skötas i
Academiska och Medicinska trågårdar, med måns-
gahanda andra nyttiga anmärkningar. Någon
tid derefter utkom ock den andra Tomen, deri han
utförer de wäxters skötsel, som i den förra äro förs-
bigångne; men som detta stora werk war nog dyrt,
så gjorde han litet derefter et utdrag deraf, deri han
uteslöt alt Philosophiskt och andra curieuse sty-
cken, och införde endast det, som i synnerhet hör til
en Trågårds-mästares syftla, så at ingen ting der-
om är utelämnadt. Den större boken är tryckt in
Folio, den senare in Octavo. Hans stora Gar-
deners Dictionary in Folio är förleden Sommars
1752. å nyo uplagd med mycken förbättring och
tildökning, sedan den förut blifwit öfversatt och
tryckt på flera språk.

Hwad allmänna tycket och omdömet om Mil-
lers Gardeners Dictionary widkommer, så har
jag frågat åtskilliga de största och bästa Trågårds-
mästare både i Angland och America, hwad Au-
tor och hwad bok de funnit och trodde wara bäst
i trä- och krydd-gårds-wäsende, ej allenast hwad en
hop rarare wäxter angår, utan i synnerhet dem,
som planteras för köket och fabriquer, både trä-
och örter? De hafwa alla swarat med en mun,
at

at Millers Gardeners Dictionary, antingen i Folio, eller utdraget i Octavo, wore den alrabästa, och at, när en hafwer den, behöfves sedan ingen annan; emedan deri finnes alt, hwad som står i de andra, samt ännu mycket mera, och det både tydligare och bättre utarbetadt, än i någon annan, fast de andra ofta hafwa mångfalt flera ord. Samma swar hafwer jag fått af åtskilliga förnåma, som sielfwa haft et synnerligt nöje, at med egen hand plantera trån och örter. Om någon utaf Lords och de stora Herrar i Angland årnade anlägga en ny trågård, eller förändra en gammal, skulle altid Mr. Miller wisa, huru det borde ske. När de största Herrar åkte ut til sina landtgoods, åkte han ofta med dem ut i samma wagn. Med et ord: de förnämste i landet jätta et synnerligt wårde på denna mannen.

Den 17 Junii.

Brist på Spring. Källor omkring London.

På alla sidor jag wistats omkring London, wet jag mig ännu icke blifwit warse någon källa, som springer up utur jorden, sådana som öfweralt i Sverige finnes, utan måst alt det watten, som de i London och i byarna der omkring bruka, ledes til Staden eller byarna dels genom underjordiska rännor och trummor från någon sjö eller flod längre ifrån, dels hafwa de gräfwit stora gropar och dammar, deri rågnwatten samlas. Således finnes måst i hwar ång en stor grop gräfwen, med sluttande brädder på alla sidor, hwari samlas en ymnighet watten, som tjenar Kreaturen til dryck, då de hållas i dessa hågnader. Daktad denna saknad på källor omkring London, lider dock ingen ort

ort i werlden mindre brist på watten, än denna Staden, der öfverflödig watten genom underjordiska Canaler ledes til hwart och et enskylt hus, antingen från den stora Canalen, eiler ock genom continuerlig pumpning och wattu-konster från Thames-floden.

Den 18 Junii.

Nyttan af Jekorns-swantsar. De här, som de här brukade til Rit-penslar, woro tagne af Jekorns-swantsar. De, som förfärdigade dem, berättade, at de här, som tagas af Engelska Jekorns-swantsar, duga ej stort; utan de bästa tagas af et slags Jekornar, som kommer från Rykland.

Den 19 Junii.

Orwickans nytta af Orhorn. I London slagtas årligen en otrolig myckenhet Orar och Kor. Sielfwa hornen säljas til Kammakare ic. men orwicken brukas antingen til at upmura wallar med omkring ång och köls-krydd-gårdar, som ofta förut är omtalt, eller föres den på lands-wägar, bredes der ut, hwarpå föres mull och sand, hwilket gör wägen fast och beständig.

Den 22 Junii.

En Sten af gamla Carthago. Wid det jag tillika med några andra spatserade öfwer St. Dunstons Kyrkogård i Stepney, besågo wi en sten, som sådes hafwa blifwit förd från det gamla Carthago, i hvars murar den fordom setat. Dett war nu inmurad på Östra sidan om den främre qwisten

qvisten eller Kyrko-förstugan, som är på Norra sidan om Kyrkan. I denne sten lästes följande skrift:

Of Carthage great J was a Stone,
 O Mortalls Read with pittty!
 Time Consumes all, it Spareth none,
 Man, Mountain, Town, nor Citty:
 Therefore, o Mortalls, all bethinke
 You, where unto you must;
 Since now Such Stately Buildings
 Lye Buned in the Duft.

Thomas Hughes. 1663.

Åtskilliga hade skrifwit sina namn på stenen här och der, hvarmed de gjort skriften nog otydelig.

Vitriols-werket och kokningen. Hos Herr Seel, en Swensk, sågo wi hans Vitriols-werk, samt hela koknings-processen, som är kärteligen denna: Materien, hwaraf denna Vitriolen göres, är en blek Swafwel-tes, af åtskillig skapnad. Denna Swafwel-tes tages något mer än 100 Engelska mil härifrån wid Harwich, hwarest den finnes på sjö-botten och der samlas i stor myckenhet, samt föres til åtskilliga Vitriols-werk här i England. En stor del af dessa Swafwel-tes-stycken likna aldeles trå, qwistar &c. så at ock safvrandar i qwistarna kunna skönjas. Dessa trå-bitar hafwa af den Swafwelaktiga ångan blifwit så imprægnerade, at de nu äro aldeles förwandelade til en Swafwel-tes. Se Dr. Wallerii Mineralogie p. 340. Längden af dessa Swafwel-tes-stycken äro 1 a 2 qwarter, tjockleken som en arm, litet mer eller mindre. Ostron-skal finnas
 och

ock deruti; men de äro måst oförvandlade, endast at de utanpå äro rostfulla. Dese Swafvelkesar duga ej strax at koka Vitriol utur, utan de måste förut en lång tid præpareras dertil, som sker på det sätt, at de bredas ut öfver et wift fält, at ligga ute i öppna luften, på det Solen må fritt få werka derpå. Herr Seel berättade, at detta ställe, der det så tilredes, har i första början blifwit inråttadt på det sätt: De hafwa gräfwit så länge i marken, til deß de kommit til en fast lera, som kunde stå emot Vitriol-lutens bårtrinnande; ty en lösare jord-art skulle draga det mästa af Vitriols-luten til sig; men som de ännu ej kunde drifva derpå, så hafwa de belagt botten med Krita til 2 a 3 alnars tjocklek, hwilken blifwit hårdt sammanpackad. Wid alla sidor af denna dam gjordes liksådes bankar eller wallar af sådan Krita til 2 a 3 alnars tjocklek; men at ännu wara mera säker, at Vitriols-lakan ej måtte kunna tränga sig bårt, antingen genom botten eller sidorna på dammen, så öfwerströkos de samma, nämligen botten och sidorna, med et plaster af Gips, kallad Terras, hwilket har den egenskapen, at det sedan hårdnar i watten, liksom til sten. Således war botten och sidorna så färdiga, at man kunde lita derpå, det Vitriols-lakan eller luten icke kunde tränga sig derigenom. Botten på denna dam war ej slät eller et planum, utan war sonr flera rosten eller taf af lador eller hus bredewid hwarandra warit upstaplade; då alltid wid det nedersta, eller wid taf-bandet, at jag så för likheten skul må kalla det, woro lagda rännor af bly, hwarester luten eller lakan sedan kom at rinna til det huset, der pannorna woro, hwari Vitriolen kokades. På denna så tilredde

tilkudda botten lades förenämde Svasfwel-kes öf-
 weralt til en fots högd, då den lämnades, at ligga
 under öppen Himmel, at Sol och rågn med luft
 fingo fritt spela derpå. När Solen länge fått skina
 härpå, witräs denne Svasfwel-kes sönder til en
 mull; och det alt småningom mer och mer, så at
 ytan deraf börjar först witra sönder, och sedan
 det öfriga. Den kommer at ligga här 6, 7, 8,
 10, ja til 12 månader ibland, innan den gått sönder
 til mull. När Solen werkat någon tid derpå,
 blir den helt hwit och som mjölog utanpå, och då
 en sätter tungan på samma mjöl, smakar det al-
 deles som Viëtril. När rågn sedan faller på sam-
 ma sten, sköljes det mjöliga och alt hwad som är
 upplöst til salt, derifrån, samt föres neder til bot-
 ten af denna gräfda platsen, hwarest det rinnet
 igenom de der warande Canaler til huset, der
 Vitriolen kokas, hwarest det samlas uti en stor
 Cistern. Ute på förenämde gräfde dam, der sten
 är lagd, stå nedsatta här och der bottenlösa tun-
 nor, uti hwilka de rännor eller pipor kunna nes-
 derst wid botten synas, hwilka leda watnet til Ci-
 stern. Man ser i dem, huru Vitriols-luten rin-
 ner; ty den rännan, som kommer från denna gräf-
 de dammen, sluter sig på ena sidan af tunnan,
 och midt emot på andra sidan börjas den pipan,
 som widare leder watnet til öfwanämde Cistern.
 Dese tunnor äro hitsatte detsföre, at deruti må kun-
 na ses, om någondera af rännorna eller piporna
 blifwit igenstoppad, samt hwilkendera pipan det
 är, på det den samma må kunna omlagas.
 De äro här mycket mone derom, at något rågn
 måtte falla på denna Svasfwel-kesen, sedan So-
 len i några dagar skint derpå. Til ex. 6 dagars

Solkfen, och den sunde rågn wore här en här-
 ting; ty då skulle Swafwel-kesen snarast witra
 sönder, samt gifwa den måsta Vitriols-lut ifrån
 sig; men som en sådan wäderlek ej altid infaller,
 så har ägaren låtit upfatta på 2 ställen af platsen,
 der Swafwel-kesen är utbredd, sprutor, til hwilka
 watnet ledes genom bly-pipor under jorden. Ut
 så watnet dit, är litet derifrån et pump-werk,
 hwilket drifwes med hästar, så at watnet pumpas
 til dese sprutor genom 3 pumpar. De kunna såle-
 des genom en smal lång pipa af koppar, som skruf-
 was på sprutan, och kan wändas omkring til alla
 kanter, sprida watnet på alla sidor öfwer den
 här utbredda Swafwel-kesen, och således nå-
 gorlunda göra samma tjenst som rågnet, at sköl-
 ja ned det utwittrade Vitriols-mjölet eller saltet.
 Detta Vitriols-werket ligger strax wid Thamse-
 floden, så at en har det nöjet, at se alla skepp, som
 passera up- och utför floden. Från Thames går
 en arm up strax förbi detta Vitriols-werk, detsöre,
 då Thames wid flod eller högt watten stiger up,
 samlas så mycket af flodens watten i grädda Cana-
 ler, som åstundas, hwilket sedan instänges med
 et dam-bord, när i floden Thames är Ebb, eller
 watnet faller ned. Ut det watten, som antingen
 af rågn, eller ock genom sprutor faller ned på den
 sönderwittrade Swafwel-kesen, silar sig igenom
 den samma ned til botten, sedan det förut löst up
 alt Vitriols-saltet, som det råkat, och fört det
 med sig på ofwannämde sätt genom rännor eller pi-
 por til Cistern i huset, der Vitriolen kokas. Från
 denna Cistern pumpas det med hand-kraft up til
 pannan, deruti det kokas til Vitriol. Denna Pan-
 na är af bly, ganska stor, sörkartig, ligger med
 botten

botten på tåta järn-stänger, och eldas under uti 2 ugnar bredewid hwarandra, alt med Stenskol. Om de märka, at wärman blir för stark under pannan, kunna de minska den samma derigenom, at wid inra sidan af ugnen gå 2 a 3 förstens-pipor up, hwari äro spjäll. När spjällen tagas up, får lågen och hettan frihet, at stryka sin wäg, och då aftager wärman under pannan, och följakteligen kokningen; men då spjällen skjutes igen, ökas hettan. Kokningen påstår ungefär 5, 6 a 7 dagar, innan luten blir så tjock, at den är lagom, til at få Vitriol derutur, hwilket kan pröfwas genom en särdeles glas-glob med hals på, den de lägga i någon lut, som de tagit up. Genom denna hydrometer ses, huru tjockt watnet eller luten är i den kokande pannan. Omsider når det är fullkokadt, tappas det derifrån in i 3:ne litet från pannan stående stora aflånga Cisterner af bly, der det lämnas at stå och kallna, då Vitriolen sätter sig på botten och sidorna af dessa Cisterner. Den luten, som ej wil gifwa mera Vitriols-Crystaller, öses derifrån i pannan tillbaka; men den i Crystaller skutna Vitriolen samlas. Wid kokningen bör noga aftas, at pannan merendels altid är full, som sker, at mera lut pumpas utur Cistern dit, alt som det kokas in, emedan pannan i annor händelse skulle smälta up. Mycket och starkt rågn på den utbredda Swafvel-kesen är skadelig; emedan luten, som då silar sig ned, blifwer så swag, at den ej är stort starkare, än bara watten, och följakteligen fordrar mycken eld, långsam kokning och mera arbete, innan Vitriol fås derutur. Agaren sade sig köpa årligen för 100 a 150 Pund Sterling af denna Swafvel-kes. Som Canaler från Thames

gå ända til werket, så kan han med båtar och små fartyg lägga der tätt intil, och aflasta både Swafwel-kes och Sten-kol. Han brukade ej stort mer, än 2 a 3 personer wid hela werket.

Den 24 Junii.

Ängsbruket i *Middle-Sex*. Mr. P. Collinson berättade för mig den födskrofs och näringsmedel, som invånarna i Middlesex, i synnerhet åt den kanten, som Hempstead ligger, och der bakom, hafwa, hwilket består deri, at Farmerne eller Landtmännerna der lägga all den mark och jord de hafwa, endast och allenast til äng, utan at sjelfwe hafwa någon åker, eller föda något Kreatur, undantagandes några få hästar, som de wid ängs-skötseln behöfwa. Ängen är här all deras föda och uppehälle, hwilket tyckes wara underligt, at den kan räcka dertil, häst som Farmerne åt denna orten betala drygare arrende årligen, än andre; men det är ändock så. Som de ligga nära til London, så köpa och hämta de derifrån all sin gödsel, som der samlas på gatorna, föres sedan utan för Staden, och lägges i stora högar. Ängen Farmer, som skickar in något last hö at säljas, låter wagnen gå tom tillbaka från Staden, utan den fylles då med bara förenämde gödsel, som, sedan den legat sin tilbörliga tid wid ängen och brunnit ihop, sprides om Höstetiden ut öfwer gräs-wallen på ängen. Uti Januarii, Februarii, eller Martii-månad tages Kreaturen från ängen, och så ej gå derpå längre, då gräset derefter lämnas frihet at wäxa, hwaruti det fortfar, så at Farmern i början af Maj-månad får första gången gå med lian derpå, och lå det ned. En Farmer

mer eller Landtman å denna Kanten har gemenli-
gen ej mera tjenstefolk, än en enda dräng. Mån-
gen skulle då tänka: huru wil han med så liten hjelp
hinna bärga sina många och widlyftiga stora ån-
gar? Hårtill swaras, at han bärgar alla sina ån-
gar om sommaren med dagswerks-folk. I begyn-
nelsen af Maj-månad komma från Irreländ öf-
wer til England en ganska stor myckenhet af Ir-
länningar, hvilka, lika som våra Dalkarlar i
Sverige, gå och utbjuda sig öfweralt hos Far-
merne, at få arbeta för betalning. Hela den de-
len af England, som ligger näst Norr och Öster
om London, drifwer nästan all sin ångs- och å-
krars-bärgning endast med detta folket, som wid
början af Maji komma dit öfwer, förblifwa der
hela sommaren, lämna sina egna boställen hemma
i Irreländ at skötas af sina hustrur och barn; men
mot hösten, sedan sådes-anden och bärgnings-ti-
den är förbi, resa de hem tillbaka med de pen-
ningar, som de kunnat förwårswa sig. På
samma sätt, som Irrelänningarne åt denna kanten
om sommar-tiden söka sin föda och utkomst, så
sker med dem från Whales eller Wallis, at de uti
Kent och åt den sidan af England förwårswa sig
penningar; ty mot hörbärgnings-tiden komma fol-
ket derifrån i ganska stor myckenhet ned åt landet
til Kent, at arbeta för betalning; dock med den
åtskillnad, at i stället från Irreländ komma hit öf-
wer bara mans-personer, så komma måst bara
qwinfolk, hustrur och pigor, från Whales, alla
wål, renligt och ganska snuggt klädde. Dessa för-
våtta måst all sommar-bärgning i Kent, både med
hö och säd. De taga ock ned, samt pläcka af
Humlan. De laga om Hummel-gårdarna. De

samla den ätfilliga slags härliga frukt, som Kent frambringar. Men jag wil wända mig til Farmerne i Middlesex och deras ångs-skötsel igen. Det äro altså förenämde Iriländare, hwilka de om sommaren nyttja, at slå och barga alt deras hö. Så snart ången således i Maj-månad är slagen och höet inbargadt eller satt i stack, släppas inga Kreatur på ången, utan gräset får då strax frihet, at begynna skjuta och wäxa, hwari det så tilltager, at, om wäderleken är god, få de ofta i i början af Julii låta slå dem andra gången. Efter det nu, at de fått göra tidigt från sig den andra slåttan, så släppes efter den ästwen inga Kreatur på ången at beta, utan gräset lemnas åter frihet at wäxa, på det de ännu i September få låta slå ången den tredje gången; men om wäven är sen, som den war i år, at de ej, förrän i slutet af Maj eller början af Junii, få göra den första slåttan från sig, och följakteligen den andra icke, förr än ned i Julii, så wänta de det året ej på den tredje slåttan, utan så snart ångarna blifwit barga de, och höet antingen fördt in til London, eller satt hemma i stack, släppas Kreatur på dem, at hafwa af gräs-stubben på ången sin föda. Som de sjelfwa hafwa få Kreatur, så hyra de antingen ut desse aflagne ångar åt Slägtare i London, som betala dem wackert om weckan för hwart Kreatur, ware sig Oxe eller Får, som har frihet, at gå der i bet, eller, som de måst göra, upköpa de då på marknaderna en myckenhet af magra oxar eller får, dem de gemenligen kunna få för et lindrigt pris. - Desse släppa de på sina ångar, hwarest de få gå och blifwa feta, til des mot Januarii- och Februarii-månader, den tiden nämligen på året,

som

som de längre från London belägne orter ej kunna förse det samma med fet Slagt=bofskap, och Boskapen eller Slagt=creaturen fölsjakteligen äro dyrast, då dese Farmers med ansenlig winst försälja dem åt Slagtare. En stor hop af Herrskaper och andra i London hålla egna hästar; men som de om vintern icke hafwa dem af nöden, så tinga de dem in hos dese Farmers, och betala 3 a 4 shilling om weckan för hwar häst, hwilket är dem långt lättare, än om de skulle köpa hö, och hålla dem i London inne på stall. Som i London hålles en så otalig myckenhet med Hästar på stall, så är icke underligt, at hö der är mycket dyrt, hålst somliga tider på året, hwaraf dese nära til London belägne Farmers wäl kunna och weta bestjena sig. Och således lærer här af lätteligen kunna begripas, huruvida ångarne allena äro tilräckelige, at skaffa dem och deras hushåld föda, kläder och alt hward de behöfwa, samt gifwa dem magt, at utan skada betala deras stora arrende.

Den 25 Junii.

Källare och rum under gator. Churu stor London är, så äro de dock mone om, at intet ställe af grunden skal lemmas onyttigt och fåsfångt. På många ställen finnas gångar från husfen ned under gatan til de källare och andra rum, som blifwit murade under gatan. På et och annat ställe hade de fastat up halfwa sidan af gatan til ansenligt djup, och höllo der på, antingen at ömmura en gammal källare, eller upmura en aldeles ny. Under åtskillige af Squarerne eller torgen woro liksådes murade källare och andra rum.

Små gårdar wid hwarth hus. Måst wid hwarth hus i Staden war antingen utanföre mot gatan, eller innanföre huset och byggningen, eller ock på bägge ställen, en liten gård. De hade gementligen planterat på dessa gårdar och rundt omkring dem, dels i sjelfwa jorden och grunden, dels i krukor och lådor, åttskilliga af de trån, wårter och blomster, hwilka kunna tola Stenkols-rökken i London. De sökte således at i sjelfwa Stadsbullret hafwa något af det behageliga Landtlefwerets nöjen.

Den 26 Junii.

Linn Sallad tilredes. Engelsmännen tilwedde gementligen sin Sallad sålunda: De taga Lactuca, och kasta bårt de yttre gröfse bladen; emedan de äro bästa. Likaledes skräddes det grofwa ste af sjelfwa caulis eller stjälken bårt. Dessa Lactuc-blader skäras sönder mycket groft: sedan tages litet fint Salt, 2 eller 3 knifsuddar fulla, mer eller mindre, alt som en har myckenhet af Sallad. Detta lägges på en talrik, hwarpå slås åttika, och röres wäl omkring. Sedan hålles bomolja derpå, hwarefter saltet, åttikan och bomoljan blandas wäl tilkammans. Detta slås sedan på de sönderskurna bladen af Lactucan, hwilka äro lagde på et fat, blandas så wäl om hwarth annat, då det är färdigt. Jag såg aldrig, at här brukades Säckar på Salladen. Gröna Gurkor redas på samma sätt til Sallad, sedan de förut blifwit tvårt af i tunna skifwor skurne. Somliga blanda Gurk-skifworna bland Lactuc-bladen, och slå sedan den præparerade oljan, åttikan och saltet derpå; men gementligen beredes hwarth för sig, af or-
 sof,

sak, at alla icke kunna fördraga, at äta af alla slag, utan endast finna smak för någotdera. Endel blanda tilhyspa Gurk: Kistwor, bladen af Lactuc, Mynta, Salvia, Kraß, m. m. skära dem groft sönder, och på förestifne sätt tilreda sig Gallad deraf.

Den 27 Junii.

Alm. Näppeligen är något trä, som så mycket blifwer planteradt i England, som Almstrå, så at det på wißt sätt kan kallas Angelsmän- uernes Favorit-Trå. Jag såg häraf en stor myckenhet så i London, som strax utanför staden. Häraf woro måst alla Squares i London omkring planterade. Alléerne i St. James Park utanför Kongl. Slottet woro endast och allenast af detta, undantagandes at wid watnet woro Pilar: så ock omkring Moorfield: Likaledes der Danska Kyrkan står. Denna och Pilen war snart sagt de endaste, som woro planterade längs wid sidorna af gator. Wid byarna utanför London war detta trä planteradt på ömse sidor om vägen, hwarest det med sina widt utsträckte grenar gjorde en härlig skugga och skön utsigt. Utanför de flästa Herregårdar synes alléer eller lunder häraf. Mr. P. Collinson hade i sin wackra trågård i Peckham så låtit klippa et af dessa trån, at det med sina qwistar gjorde taket öfwer et af hans lust-hus, hwilket stod mot en sida i trågården, och midt emot på andra sidan af trågården war en *Esculus* Linn. eller *Gastanea equina* C. B. klipp på lika sätt, at dess grenar utwidgade sig på en sida, och gjorde et tak och skjul öfwer det såte eller bänk, som war bygd derunder. Atti My-Lord Tilneys trågård, hwarom är talt förut, woro höga och långa alléer, gjorde endast och al-

lenast af Alm. Det hade der fått wäxa til någon högd. Sedan hade de bögt skatarna mot hwarandra, och låtit dem skjuta ut grenar, hwarest de nu gjorde et tåmmeligen tått taf, at då man wid ena ändan stod och såg längs efter denna allée, syntes den likasom den hade varit hwålfid af gröna trån. Wid många Herregårdar woro desse Almar likaledes lämnade, at på inra sidan af alléen skjuta ut grenar, hwarigenom de formerade et tjockt och löf-fullt taf öfwer alléen, så at det om sommar-dagarna war ganska ljufligt, at spatsera längs efter dessa alléer; hwarest alltid fans skugga och svalka. Wid min nedkomst til Gravesend uti Kent, samt i den delen af Essex, som låg midt mot Gravesend, fant jag intet trä; hwaraf war så mycket planteradt wid gator och utanför hus i städer, byar och gårdar, samt et sådant öfwerflöd af alla omkring hågnader och tåpper i häckarna, som af detta. Orsaken, hwi de i synnerhet utwålt detta trä framför andra, sådes wara, at det gifwer den bästa skugga, tol ganska wål Stenkols röken, står länge grönt och behåller sina löf om hösten, då andra blifwa bleka och falla dem, utom des mångfalliga nytta til allehanda Snickare- och Swarfware-arbeten.

Den 28 Junii.

Bröd. Det Bröd, som här i England öfweralt, och snart sagt allena brukades, åtminstone der jag fårdats, war stora limpor, bakade af Swete-mjöl. Unnat bröd äts här nästan aldrig. De måsta Angelsmän hade knapt hört talas om Någ-bröd: så hade sett det, och än mindre war deras antal, som åtit deraf. Mången wiste och

ej, om någon brukade baka bröd af Råg, utan de tänkte, at den endast tjente til föda för Boskap och Kreatur. Detta alt bör förstås om dem, som bodde i London och Provincierna der näst omkring; ty åtskillige berättade mig, at de i den Norra delen af England nog bruka baka bröd af Rågmjöl. Likaledes, at stora trakter finnas åt samma Norra sida, der de flästa måst lefwa af Hafrebröd. Uti London bruka de stundom til frukost at äta med Smör, wid det de dricka Thée, et slags tunna små runda kakor, som äro snöhwita, smaka ganska wäl, och sadet vara gjorda af det finaste Hafremjöl. Men så äro dock Hwete-simpor de förnämsta.

Den 30 Junii.

Efter middagen begofwo wi oss i Herrans namn från London, hwarest wi legat så lång tid och wäntat, at skepp skulle blifwa färdige, at gå bårt. Kl. 3, e. m. fölgde wi den så kallade Gravesends Tilt-boat ned til Gravesend, dit wi kommo kl. half sju om aftenen. En resande har en stor commoditet, at fara med en sådan båt. En enda person betalar endast för nedfarten til Gravesend, eller för upresan från Gravesend til London, 9 pence; men har han något mera at föra, ökas det til en shilling för person eller mera, alt som han har at föra. Så snart watnet wid Londons brygga är i sit högsta, och börjar wända sig, at gå tillbaka nedåt, sätter denne båten ut, sedan de en stund näst förut gifwit tecken med en liten kläcka, at de, som wela följa, skola begifwa sig om bord. En sitter i denna båt helt beqwämt på säten. Et tak eller skjul är bygd öfwer den sam-

ma,

nia, at en ej har något besvär af rågn. År vinden med, så går det desto fortare; är den mot, hjälpa de sig fram med lofvering. Vi foro nu förut ned til Gravesend, at der afbida skeppet, som skulle snart komma efter, och under det samma hade wi tillfälle, at bese landet deromkring,

Den 1 Julii.

Landet omkring Gravesend är et det behageligaste och nöjsammaste, som kan gifwas. Det går här i högder up och ned, alt indelt i små åkrar, ångar, betesmarker, trågårdar &c. genom lefwande häckar. Högderna äro måst af Krita. Hela Södra sidan af Thames består af bara Krita, och är här det ena Kritbrottet bredewid det andra, hwarest Krita och Slinta tages.

Papaver erruticum (se Linn. Flor. Svec. 428.) war här bland Hwetet och Bönorna det argaste ogräs. Jag har aldrig sett det i sådan myckenhet, som här på åkrarna. För deß sköna röda blommor säga åkrarna rätt täcka ut; men til ringa frögd och frömma för ägaren; emedan den både qwäsfde säden, och för deß otaliga myckenhet af frön war nästan ogörlig at utrota.

Den 2 Julii.

Jord-wallar wid brådden af Thames. Efter middagen spåtserade wi längs efter mullwallarna, som woro upkastade wid brådden eller sidorna af floden Thames, at hindra, det ej watnet wid hög flod måtte swämma öfwer de wid ålswen å ömse sidor belågne ångar. Man wet, at å denna orten är ebb och flod (*fluxus & refluxus maris*), så at watnet i Themse-strömmen på 6 timar faller starkt ut

ut och blir lägre, och på de nästa 6 timar stiger det uppföre floden och blir mycket högt, på somliga ställen ofta 6 och flera alnar perpendiculariter högre, än det war 6 timar näst förut. Landet, som ligger på ömse sidor om ålswen, är merendels flakt, slätt och lågländt, så at, om intet hinder wore, skulle watnet, då floden är hög, gå öfwer allt landet rundt omkring til en Ängell mil på hwardera sidan, och ibland mera. De hade derföre wid brädderna af Thames, då watnet är lågt och det är ebb, kastat up höga och starka mull-wallar, hwilka hindra watnets swämmande öfwer det innansför wallarna stående landet, som måst är bara ängs-land och betesmarker. Bredden af dessa wallar eller bankar nederst wid deras basis war 4, 5 a 6 famnar: högden öfwer märken $1\frac{1}{2}$ famn, bredden öfwerst ungefär en famn, ibland bara 2 a en alm, så at de från basis å ömse sidor up til högden togo småningom af. Ut mot ålswen war wid wallens basis nedslagit pål-werke, det de tagit af gamla skepp, helt tätt wid hwart annat, allestäds en rad deraf; men på somliga ställen woro tu rader af sådant pål-werke, den ena litet innansför den andra. Näst innansför pålarna war lagd en myckenhet af Krit-stycken, jämte stora flint-stenar til at binda wallen mot watnets anfall. På somliga ställen woro dese wallar 3 goda famnar högre, än de innan- och bakföre liggende ångar, åkrar och betes-marker, samt $1\frac{1}{2}$ famn högre, än då watnet wid ordinair flod stod högst i ålswen. Ibland war utanför wallen mot ålswen dubbelt, och ibland tredubbelt pål-werke. Sjelfwa wallen war i öfrigt gjord af den mull, hwilken de här upgräfwit. Här och der war

war någon öppning under wallen til ången, genom
 hwilken watnet kunde släppas antingen på eller
 från ången, hwilken smala watten-gång, som på
 ömse sidor war ombygd med bräder, hade en dam-
 lufka, som kunde tagas up och fällas igen. Dese
 dam-lufkor woro med lås fastlåste, at ej elakt folk
 måtte taga dem up, och sätta hela landet wid flo-
 den under watten. Det flata landet, som låg in-
 nanför mull-wallen, war lagdt antingen til ång
 eller betes-mark, eller ock på somliga ställen, der
 det war litet högre, til åker. Här och der war det
 igenomskurit med rännilar och diken, at afleda
 watnet, och göra det sura och låga landet tørt.
 Det war roligt, at gå på denne wallen och se, at
 då watnet stod i floden i sit högsta, war landet
 och ångarna med åkrarna strax innanför wallen
 mycket lägre, än öfwersta wattu-brynet i floden.
 Det war ock wid högt watten et nöje, at se, huru
 stora skepp i floden gingo mycket högre, än sielfwa
 landet, hwilket et stycke ifrån gaf en artig ut-
 sigt. På ångarna innanför wallen växte et här-
 ligt gräs. Ibland sker, at då det mot wan-
 ligheten blifwer för stor flod, bryter watnet sig nå-
 gonstäds genom dese mull-wallar, öfwerswämmar
 hela fälten omkring, dränker Boskap och andra
 Kreatur, som gå på ångarna, skämmer bårt höet,
 och utomdesse gör mycken annan skada. Det äro
 derföre wiså mån tillsatte, som ej allenast årligen
 böra se efter, om dammen eller mull-wallen på
 alla ställen är stark och förswarlig, och der han
 någorstäds tarfwar bättring, ofördröjeligen låta
 omlaga den, utan de hafwa ock deras underbe-
 tienter, hwilka snart sagt dageligen wandra längs
 efter wallen, och gifwa aktning på, om watnet

begynnier skada mull-wallen på något ställe, at skadan i tid må kunna förekommas och botas. Wallarnas sidor woro måst allestäds öfvertäckte med Dwickrot (*Triticum* Linn. Flor. Svec. 105.), hwilken wäxte här ganska frodig, til 5, 6 a 7 qwarterns längd, samt nog tätt. På somliga ställen war hon afslagen, annorstäds lemnad qwar. Der den fans afslagen, hwilket skedde af dem, som ägde ångarna der närwid, hade hon börjat wäxa igen ganska frodigt, samt stod tåt och grön, så at detta gräs synes blifwa en ståtelig ting, at fåsta sidor på mull-wallar med, hwarom jag ock förut nämt. Inga trån äro planterade på dessa wallar, utom få Ligustrer, som satt sig dit på inra sidan. Högst på wallarna wäxte nog af Gramen murinum J. B. men war nu måst bårtårkad. Om ej dese mull-wallar woro, skulle floden Thames altid se ut, som en ganska stor sjö, när watnet wid flod finge flöda öfwer alt. På et och annat ställe har et stycke land wuxit til utanför wallen, hwilket, då det blir stort, ofta tages in inom wallen, medelst det en ny wall sättes derutom, och den gamla innansidre rifwes ned; men det måste ske med deras tilstånd, som hafwa uppsigt öfwer wallarna.

Nyttan af Flint-sten. Hela landet åt denna kanten består måst af bara Krita, bland hwilken finnes en myckenhet af Flint-stenar, både större och smärre. I Kritt-groparna samlas dese Flint-stenar tilhopa från Kritten, lägges i stora högar, och försäljes til utlänningar, som wid afresan från London ofta wid förbigåendet taga en stor del här af. Här i Gravesend woro gatorne stenlagde endast med flinta. På S. O. sidan ungefär en Engelsk mil från Gravesend war en urgammal Kyrka, hwilken

hvilken snart sagt hel och hällen war upmurad af bara Flintå, endast at de brukat Portlands-sten til ramar och hwall omkring dörrar och fönster oc samt täckt murarna somligstads ofwanpå härmed. Likaledes war här och der i muren inmurad någon Portlands-sten. Tegel-bränneri lärer således i gamla tider varit i mindre bruk här i landet; ty uti hela denna Kyrkan, ända ned ifrån grundent til toppen af tornet, sägs ej någon enda tegel-sten. Taket på Kyrkan war af bly. Muren omkring Kyrko-gården war äfwen til en samns högd upmurad af Flintå, och allenast ofwanpå täckt med tegel-sten, hvilken war lagd så, at den liknade et röst eller tak på et hus eller Kyrka, så at vatnet snart kunde afrinna. Et litet stycke S. O. om denna Kyrka war et gammalt Klöster, hwaraf wäggarna nu endast stodo qwar. Det war ock likaledes upmuradt af måst bara flintå, endast at ramarna och hwallfven omkring dörrar och fönster woro af Portlands-sten. Nu wärte stora trån midt i detta Klöster. Så ändrar tiden alt! På samma sätt woro en Kyrka wid Northfeth, en Ängelst mil W. om Gravesend i Kent, Chadwells Kyrka uti Essex, och åtskilliga andra Kyrkor upmurade från grundent ända up til toppen på tornen af bara flintå, endast at hörnen på Kyrkorna och tornen, samt ramarna omkring fönster och dörrar woro af Portlands-sten, och om någon tegel-sten fans i dessa Kyrkor, kunde helt tydeligen ses, at den i senare tider blifwit ditsatt, at bota någon bristfällighet. Då de wid någon af Krit-groparna upfatt någon hö-stack, hvilken här måst bestod af St. Foin, lade de nederst wid marken först et eller par hwarf af tjocka flint-stenar, sedan tort ris derpå, och

och så först h bet eller St. Foin, som härigenom f r-
hindrades, at taga skada af fuktighet från marken.
Wid Krit-groparna woro åtskilliga uthus-wäggar
och rr g rds-murar upbyggde endast af flinta,
hvilken i murar m st alltid war satt så, at sedan
en stor flint-sten blifwit slagen midt i tu, wändes
den hel swarta och jämna eller sönderslagna sidan
utåt; men den runda och hwita sidan, som förr war
rit yta på stenen, sattes in i muren. M ngest ds war
ock flint-sten f rd ut på w gar til deras omlagning.

Den 3 Julii.

 krar. Hela landet omkring Gravesend war
som en k dja af högder, på hwilkas sidor åkrarna
lågo. De woro som medelm ttigt stora t ppor,
merendels omg rdade med en Hagorns-häck,
eller ock stundom med en g rdesg rd af hopwidna
qwistar eller språtar. Jag blef ej warse några di-
ken på åkrarna, och det som mera  r, inga wattus-
f rar. Orsaken l rer wara, at h r äro inga win-
trar, som d mma watnet, åkrarnas slutta bel -
genhet, samt jordmon, hvilken ej synes hålla w t-
sken f r länge qwar. Hwete, Korn, Hafre,  r-
ter och Vicia woro de wäxter, som funnos sådda
på de åkrar, som ej lågo i tr de. Jordmon war en
med fin sand utblandad lera af en mycket blef te-
gel-färg. Några flint-stycken lågo h r och der-
inga andra stenar funnos hwarken på åkrar, eller
på hela denna orten. Jorden war så l s, at hon
i starkaste torra kunde uppl jas, n r en h lf wille,
utan at wänta efter snedmust. När  fern uppl g-
des, s ll jorden s nder t mmeligen sin , som än widare
s nderkrofsades med en stor och tung  f-w lt af 13
qwarterns längd, och 3 a 4 qwarterns diameter, samt
harfwades ännu mera smått, först med en stor och se-
dan med 2:ne mindre harfwor, hwarefter den w lta-

Des å nyo, så at jorden på trådes-åkrarna låg nu så fin och lös, som en fin mull på en säng i en nyß sådd krydds-gård. Jnga åker-renar, utan endast närmast til häcken af en alus bredd. Åkrarna lågvej i teg-skifte, utan alt enstakade. Samma war med ångar och beteshagar, dem en och hwar hade affilda från sin grannes. Swetet war det, som här måst såddes, hwilket allena gjorde 3 a 4 gångor så mycket, som Korn och Hafre tillsammans. Jngen Råg blef jag här warse. Bland såden fanns ganska mycket ogräs, hwaribland Papaver (L. F. S. 428.), Cucubalus (360.) och Ranunculus (468.) woro de mästa. Swetets frodighet, halmens och arens längd, myckenhet korn i hwart ar war inaeinståds här mera, än på wälbrukade åkrar hos oss i Smerige. Det samma kan ock säjas om Kornet.

Irland fanns på många ställen. Årterna woro sådda i rader. Widden emellan hwar rad war ibland 3, ibland $3\frac{1}{2}$, ibland 4 qwarter. På samma sätt woro åfwen Wöner sådda i rader. Detta alt skedde, dels emedan ogräsen då lättare med en hacka kunde rånfas bärt emellan raderna, som både förqwässa och draga södan från Årterna, dels at de då beqwämligen kunde gå och pläcka Årterna, utan at trampa ned de samma; ty det är at märka, at Angelsmännenne bruka ganska mycket, at äta gröna Årter om sommaren, utom det, at de, som bo nära til London, eller hafwa tillfälle, at skicka gröna Årt-skidor dit, så en myckenhet Årter endast derføre, at de genom gröna Årt-skidors försäljning måga förtjena penningar. De hade här med en hacka rånfat bärt ogräsen emellan raderna, och draggit den lösa mullen up mot roten och stjälken på Årt-stånden. Genom det jorden hölts så lueker och lös, wäxte Årterna desto bättre. Jnga rystor, qwistar eller annat war lagdt på marken för Årterna, at krypa och klänga sig på, utan de lågo utsträckte på bara jorden.

den. Här och der woro uphängda döda Kråkor af det slaget, som på Oland kallas Rotor, at derigenom insjaga en skräck hos deras efterlämnade anhörige, hålst emedan detta fogelslaget är i England den största pest för Årt-åkrarna.

St. Foin war det höstslag, hwarmed de här måst föds de sina hästar, hwilka äto det ganska gerna. Det gafs dem antingen, som det war, helt och hållit med de gråslag och wårter, som woro deribland, eller skars det sönder helt smått som fin hackelse, och lades sedan i krubban för Hästarna.

Den 4 Julii.

Tistels utrotande. Här funno wi, at Bönderna woro mera estertänksamme, än i Sverige; ty på denna sistnämnda orten låta de Tistlarna stå och mogna, då wädret får sedan föra omkring deras fruniga frön til alla när och längre bårt liggande åkrar, trägårdar &c. Ja, hwem har icke ibland funnit dem så tanklöse, at då de skära Rågen eller Kornet, skära de bårt såden rundt omkring Tisteln; men lämna honom stå qwar, lifasom de woro rädda, at han annors ej skulle få tillfälle, at nog fröa sig? Här i England hade Landtmannen helt andra tankar och bruk. Wi sågo stora fält af åkrar, ångar eller betesmarker, hwarest *Onopordum* (L. F. S. 553.) och andra Tistel-slag, som wårt derpå, blifwit med lian afbügn, innan de wäl fått spricka ut med blomman, och lämnade at ligga och förwisna på fältet.

Bohwete war sått i en och annan af åker-tåpporna.

Den 5 Julii.

Gödning. På et och annat ställe war gödselen utförd och lagd på trådesåfern i stora laß, 2 a 3 famnar ungefär emellan hwar laß. Gödselen bestod måst af halm-byßje och dyligt, som blifwit bredt under Boskapen i fågården. Den låg ännu outbredd. Åfern

var helt sin förord. På andra ställen hade de redan kört ut gödselen på trådes-åkern, bredt den ut och plögt den ned. Vi märkte sedan, at desse nu gödda land woro ämnade til Rossländ; ty den 21 följande Julii blefwo de besädda med Rosfrö, sedan gödselen förut blifwit utspridd, nedplögd, landet wäl-tad och mulden sin gjord.

Vicia sativa. Åttskilliga ställen omkring Gravesend woro besädda med *Vicia sativa vulgaris*, *femine nigro*, C. B. (se Linn. Hort. Upsal. p. 219.), hwilken stod tät, frodig och mycket härlig. Des långd war gemenligen 4 a 4½ qvarter. På somliga ställen war en del af denna redan aflagen och bårtförd til föda för arbets-hästarna. Den synes wara en wäxt, som lönar mödan, at så och kultivera.

Foeniculum vulgare Germanicum, C. B. wäxte så wäl omkring London, som här omkring Gravesend, och äfwen uti Essex, på högder och Kvit-backar.

Bränsle. Det bränsle, som de här i Gravesend måst brukade, war Stenkol, dem de lätteligen kunde hafwa af Stenkols-skeppen, som dageligen passerade tätthär förbi, då de skulle til London. Farmarne, som bodde här omkring på landet, och äfwen på andra sidan i Essex, betjente sig måst af sådant werke, som de fingo årligen, då de nedhöggso en gammal häck, och anlade en ny, hwarom är förut talt p. 319. Jag såg stora högar af sådana qwistlar och werke ligga wid Farmernas eller Landtmännernas gårdar, oberåknadt hwar de sålt; så lönar det, at hafwa häckar. I Essex såg jag, at fattigt folk äfwen samlat en myckenhet af *Genista spinosa*

vulg. Raj. syn. 475. den de brukade i stället för annan wed.

Register.

- A**lbans (St.) 179
Allmänningar, deras skada 184. 278
Amsterdam, döde årligen deri 446
Ankare 105. 113
Ankor 257
Angria, Sjörsivaren 369
Antiquiteter 10. 124. 129. 179
Arbutus, huru propageras af frön 376
Arendal 60
Argyle, (Hertigen af) 383. 440
Åska, des nytta 70. 249
- B**adstuga 124
Bakugn 55. 129
Barkbröd 109. 110.
Berg 12. 53. 121. 124. 125
uphögha stref deri 21
Bergghlta 65
Berlin, döda årligen deri 446
Beteshage 217
Bielke (S. C.) I. 178
Bi trifvas ej i Norrige 49
hwad som föreges kan wara deras winterföda 284
Blackwell 18
Bleck, des nytta i medicine 148
Blodfet hos Boskapen, bot dertfore 48
Blomkål 145
Blwartspenna, skrifwa dermed, at det ej suddas ut 368
Bchwete 114. 483
Boskap, præservativ för den 13
Boskaps foder 66. 108. 251

Register.

- Bostaps fällor 126. 262
 Bostaps sjukta 48. 70
 Botaniska Trågårdén i Chelsea 455
 Bouteille-halsjar, til hwad nytta 388
 Bradleys skrifter 195
 Brauner 17
 Breslau, döde årligen deri 447
 Brumm 114. 229
 Brännse, se Web.
 Brännfår, bot dersöre 148
 Bröd 4. 66. 73. 109. 110. 303. 475
 Byars belägenhet i England 210
 Båts ankare 105
 Båtars styren 140
 Bäck, hwad skilnad i jordmon den kan förorsaka 279
 Bänkar at sitta på 284
 Bönor 274. 387. 413
 C
 Cancer (Linn. Fl. Sv. 1244.) 82
     (-   -   - 1245.) 64
     (-   -   - 1252.) 64
 R. CARL XII. 92
 Carthago, en steu deraf 462
 Catesby 366. 420
 Ceremonier wid början af Maji 383
 Chelsea 402
     Botaniska Trågårdén derstädes 455
 Cheshunt 179
 Chiltorn land 254
 R. CHRISTIAN IV. 115
     -   -   -   -   -   - V. 57
 Christiansand 107. 115
 Climatet i England 151
 Coffée 31
 Colbiörnensvig 62
 Collinson 366. 451. 468
 Concha, *mytilus* 26. 133. 143
 Conchæ aliæ 27. 78
     Se Musflor.
 Contraband warer i Norrige 49
 Cumberland, hushållningen der 302

Register.

- Daggmask 257
Damb, huru det förekommes på vägar 397. 408
Danzig, både årligen deri 447
Delphiner 32
Dikesbroar 373
Dikesjord til gödning 249. 272
Djupets mätande 46
Dressbänkar 390
Dresden, både årligen deri 447
Dricka, huru det hålles swalt, och dess surnande före-
kommes 296
Dyngstack 126
Dyrhet tiltagit 49
Döde årligen i åtskilliga städer 446
- Echinus 83
Edvard 368
Elfsborg 34. 35
Ellicot 366
Ellis. 17. 178. 186. 194. 201. 221. 232. 245. 254. 275
280. 295. 300. 301. 302. 336. 338
Enbärsmos 18
Enstakad hemman, dess förmån 278
Essex, anmärkning wid dess hushållning 364
- Fiskens förminskning 48. 63. 84
Fisk-metning 18
Fiskar, huru de förvaras i en Natural-samling 421
Fiskmåst 110. 258. 355
Flinta 24. 183. 200. 244. 268. 274. 276. 296. 335. 11.
342. 347. 479. 11.
Flintsand 256
Flundra 65. 94. 101
Flunder-nät 132
Flygsand 8. 23
Fogelns förminskning 48
Foglar, huru de förvaras i en Natural-samling 421
Folkets fördelste 85
Freestone 254. 286. 11.
Friesland, nu förloradt 409

- Fruktstråns plantering wid murar 333
 Frön af växter ligga länge ostädde i jorden 398
 Fulham 396
 Får 58. 125. 151. 165. 185. 200. 231. 261. 267. 285. 298.
 302. 303. 347. 413
 Fåra: faller 262. 292
 Fårens foder 109. 231. 232. 267
 tjenligaste mark och bete för Får 274. 302
 Fåhus 131
 Färg, röd 23
 Färgande 74
 Födda årligen i åtskilliga städer 446
 Fönster 8. 39. 86
 Fötter, swullna, bot dertfore 50

 Gamla Elfsborg 34
 Gator, kallare och rum under dem 471
 Gaul (en fogel) 111
 Getter 51. 175. 208
 Gödning 66. 71. 72. 74. 130. 176. 246. 249. 251. 264.
 298. 343. 425. 483
 Se ock Ulla, Dikesjord, Halm, Hästhynga, Klä-
 desklutar, Sköhynga, Krita, Sot.
 Glasbruk 58
 Granater 65
 Grind 219. 360
 Gräsarter med beständig rot (Gramina perennia) rara
 uti America 424
 Gråsmalk 38
 Gråsväxtens aftagande på ångar 38
 Gråmstad 103
 Gullgruswan i Norrige 58
 Gurkor 143. 472
 Gålf 169. 268
 Gårdesgård 9. 29. 130. 181. 410. 481
 af Oxhorn 406. 453
 Göt 331

 Hafre 65. 66. 72. 73. 296. 303
 Hafredjupets mätning 46

Register.

- Hafsstrømmen 96. 106. 108
Hafsvætnets lysande 102
Haj 33
Halm til brænse 273
til gødsel 251. 264. 268. 282. 343
Halmhattar 334
Halmtak 202. 280. 300
Hampa 67
Handstæror 65
Hars, harsning 4. 15. 193. 273. 329. 341
Hattar af tagel 378
Hetgedagars firande i England 322
Hempstead 180
Hjort 223
Hufvudfål 57
Hufvudfål af barn funnen i fritgropar 444
Humla 206
Hummer 26. 47. 48. 53. 66. 81. 84. 85. 94
Hummertina 82. 105
Hurlock 260. 275. 287. seqq. 236
Hus 53. 86. 102. 103. 116. 121. 128. 136. 166. 181. 200
303. 347
Hushållningen i Cumberland, se Cumberland,
Hushållningen i Essex, se Essex.
Hvalfiskben 63
Hvete 174. 278. 303. 412
Hvitfål 57
Hvitling 94. 107
Hvitrot, at utøda 15
Hyrnagn 448
Håll och stung, bot berføre 76
Hækar, eller gårdesgårdar af lefwanbe från 141. 146
153. 159. seqq. 180. 246. 247. 276. 309--322. 410. 481
Hålsobrunn 426
Hæstar 302
huru de spånnas føre, føras 167
deras foder 109. 247. 252
Hæstgødning 72. 109
Hæstho 349
Hæstknokors nytta 452

Register.

- Hö 155. 304
af hvad væxter 155. 227. 303. 380. 417. 439
huru det göres grönt och wälluktande 325
des hopbrunning at förekomma 224
- Hö-lada 128. 224
Hö-stack 211
- Jkorn 462
Jgelfett 219
Ingeris vilt 100
Inscriptioner 35. 389. 415. 456. 463
Jordmon, hvad skilnad kan förorsakas af en bäck 270
des ändringar 276. 277
hvad skilnad den förorsakar hos växter 413
- Jordnyllar i stället för gårdesgårdar 147. 379. 410
växter tjenliga, at fästa deras sidor 442
454. 479
wid brädden af floden Thames 476
- Islands waror 49
Ivinghoe 267
Järn=broddar, at flifwa i träen med 233
Järn=spik, funnen uti et trä 235
Järn=ugnar 40. 89
Jätt=grutor 135
- Kalk 50
af Muschelkal 17
af Krita 257. 301
- Kampsten 74
Kaniner 148. 185. 233. 350
Kapp=såd 73
Kisbällar 291. 308
Köks=kyrdd=gårdar 145. 386. 393. 394
Kläde, hvordan det fäs i Norrige 59
Klädesklutar til gödsel 263. 305
Knutars skurning 222
Knutar på hus 136
Kna swullnade, bet dersöre 63
Kongsbergs Ellsivergriffwa 58

Register.

- Nor 66. 74. 151. 208. 251. 364
Nygårdning 186. 219
Norn 65. 66. 68. 69. 74. 114. 126. 174. 261. 273. 285
303. 412
Norp 96. 133
Norssten 7. 55
Nrabba 64. 133
    Små Nrabbor 64
Nrita, Nritberg 139. 185. 229. 237. 239. 242. 247. 253
257. 258. 259. 275. 286. ic. 296. 301. 328. 335. ic. 414
476. 477. 479. 381
    en art hårdare Nrita, se Hurlock.
Nruskål 24. 57
Nyddgårdssæden, at få ymmogt deraf 375
Nråta 110
Nrupunge 95
Nyrkor, hwaraf de blifwit bygde 129. 293. 372. 479. 480
Nyrkofat af halm eller Ljung 300
Nyrkoforns skarnad 348
Nållare, deri swalt dricka hålles 296
    under gator 471
Nållor 282. 461
    fållsynta 281. 461
Nærrehjul, at bruka på moçar 3
Nöpenhamn, döda årligen deri 447

Qada 134
    Lampor 36. 54
Lands springs 277
Lapparnas diæt 196
Lax 63. 126
Lin 67
Littornar, bot dertföre 142. 369
Linnæus, Carl 1
Linne, hwadan det sås i Norrige
Lista på föda, döda ic. 445
Little Gaddesden 180
Ljus 36
Løge 134
London, eldswåda deri 186

Regifter.

- London, åtskilliga goda inrättningar deri 447
    desß rariteter eller gamla Monumenter 367
Lof til brånse 301
- M**aara orter 184
    Maji, Ceremonier wid desß början 383
Makrill 86. 92
Maniet 107. 108
Marwein 136
Matwarors price 427
Mechaniska påfund wid åkerbruk 188. 189. 232. 250
Medusa 107
Middlesex, ångebruket der 468
Miller, Phil. 398. 399. 401. 458. &c.
Miskost 58
Miß smör 58
Mitchell 384
Mjelt 364
Mjölkipigor, deras plågseder 383
Monumentet i London 374
Morasers uptagning til åker 123
Morild 102
Mortimer 366
Morötter 67. 307
Muff 112
Mullwad 216
    desß högar 331
Musique uti St. Pauls Kirka 382
Musikskal 17. 27. 78. 79. 416
    backar fulla deraf 27
Måslupen mark 110. 184. 186. 217. 242. 248. 390
Måsans utrotelse 70. 341
Måltus 253
- N**ewton, Sir Isaac, desß graf 414
    Norriges indelning 120
Norriska waror, som derifrån utskippas 51
Norriska folket 98. 135. 137
Nåpor 67

Register.

Qndbet, bot dertöre 27

Oniscus 94

Orangerier 398

Orenlighet på gator, huru den nyttjas 176

Ormar, handterade med blåtta händer 404

Ormbet, bot dertöre 196. 405

Ost 51. 303

Ostron 50. 86. 94

Ostronskal 78. 79

Oxar, willa 385

Oxhorn, deras nytta 406. 453. 462

gårdesgårbar eller hägnad deraf 406. 453

Palsternackor 67

Paris, födda, gifta, döda årligen deri 446

St. Pauls Korftorn 378

Peder Clauffon 136

St. Pehrs fogel 33

Penny-Posten i London 449

Peruque 88. 422

Petrificationer 275. 292

Pihral 100

Pilar 100

Plog 4. 16. 239. 250

Drillplog 188. 232

dnbbla Hertfordshire Plogen 189. 250

Portlands-Sten (Portlands stone) 371

Poteter 172. 357

Præservativ för boskap 13

Preussiska länderna, födda, gifta, döda årligen deri

447

Procellaria 33

Prognostic. tempestat. 32. 33. 40. 94. 308

Prästbarn, hjälp för dem 382

Punch 51. 420

Påfoglar 169

Quakare 454

Qvarn, Watten= 297

Wäder= 297

Qvarn=

Register.

Qvarnsten 65

Qvarst 31

Qvintolē 83. 138. 323. 334

R analagn house 400

Rariteten af fæller, dar, bækter 281. 461

Rariteter i London 367

Ray, (Rajus, Joh.) 376. 432. 457

Reuterholm 2

Rosfrøe 67. 218. 231. 237

Rosolja 54

Rosor (en art fråsor) 174. 483

Rotfåel 57

Råcker 101

Rådjur 148

Råg 69. 73. 231. 303. 426

Råbiser 146

Råtor 64

Rånnor under taf på hus 21. 64

Råb fårg 23

Råbsot, præservativ berføre 373

Råkruga 122

Råtter, brukeliga til mat 16

Råtter af træ, huru de upgråfvas 239

Råtter af fælskræddgårdsvåxter, huru de færvares
om Vintern 307

S allad 218. 472

Salt 19. 41

Salt færeges duga til Vintersæda fæe Vi 284

Silsweryrusiva i Morriac 58

Sill 54. 58. 86. 93. 94. 97

Sjæbållar 83

Sjæfogelus færminskning 48

Sjæløk 94

Sjæåpplen 83

Sfants 11

Sfarfven (en fægel) 110

Sfata 112

Sfidor 65

Register.

- Störbjugg 76. 196
Stög 3. 49. 57. 67
    deß förminskning 3. 49. 57. 67. 98. 99
    deß aftsamma wård 230. 239. 242. 243. 246. 268.
    319. 341
Stor 99. 244. 447
Stättfårra 255
Stoga 134
Sloane (Sir Hans) 403. 408. 456
    deß Natural-Samling 376. 427
    deß Brus graf 388
Slåda, obekant i England 158
Sniqlar 221
Snus, deß nytta, at förwara foglar ic. 421
Snäckor 286. se ock Cochlea.
Snäckeskål 78. 79
Snöfäckor 99
Sot 248
Spalding 142
Spanmål 52
Spanmåls-bodar 123
Sparis 145. 387
Sris 7. 167. 235
Sryäll 7. 88. 144. 236
Svåråck 88
Stekwåndare 365
Sten af gamla Carthago 462
Stenar med heterogenea uti sig 291. 292
Stengrufwa 286
Stengårdesgårdar 29. 130
Stenkål 163. 365. 399. 440. 484
Storm, ganska stark 42
Stormwåders = fogeln 33
Strata terræ 8. 253. 346. 416
Strubbar af trån, huru de upgråswas 239
Stuga 86. 102. 122
Stålqwarn 254
Stöflor 423
Surbunn 426
Svalor 350

Register.

- Swartmylla 204
 Ewin 221. 248. 303. 349. 405
 Switzers skrifter 195
 Smullna fötter, bot dertföre 50
 Smullnade knän, bot dertföre 63
 Sägspån 22
 Sägställen 220
 Såd 52
 Sådeslabor 363
 Sådesstackar 229. 255. 265. 282. 342
 Sång 87. 106
 Säten, at sitta på 284
- S**ackfälses-fäst i Norrige 92
 Sägels-hattar 378
 Sak 53. 121. 134. 166. 181. 182. 202
 af Rör (Arundo) 22
 Sakrännor 21. 64
 Salghus 75
 Tapeter af glasstråd 392
 Sotkräfta 82
 Tattare 347
 Tatternels stengruswa 286. 16.
 Segel 245. 480
 Segelbruk 56. 249. 301. 439
 Segelsten 222
 Segskifte, des skada 278
 Secken til tilkommande wäderlek 32. 33. 40. 94. 308
 Themse-fleden 139. 140
 jordwallar wid den samma 141. 476
 Thermometrisk observationer 138. 143. 438
 Tjenstefäst 207
 Tilneys (My Lord) hus 391
 Tistels utrotande 483
 Tobak 196
 Tobakspung 56
 Torf 4. 5. 399
 Torst 65. 85. 94. 97. 107
 Traan 37. 54
 Drappor, at stiga på hästar sedan 297

Register.

Trågårdar 146. 386. 391. 451
Trågårds anläggning 453
Trågårds-murar, at hindra tjuftwar klifwa beröfwer 381
Trågårds skötsel 15. 19
Tråns ålber 243. 244. 306. 307. 327. 328. 329. 332
Tråns plantering 156
Trån i Engelska skogslundar 215
Trån, at behändigt klifwa up i dem 233
Trå, spik sunnen midt uti et 235
Trå-rötter och stubbar, huru de upgräfwas 239
Trån, tjenlige til alleer och lusthus, it. til at plantera
wid gator och torg 473
Tröskande 363
Tufwor 2. 356
Tull 13

Vale land 254
Vaux-Hall 449

Wagn 7. 129
Wagnar i Orangerier 398
Vitriols-tilredningen 463
Wtfall 14
Wthus 7. 8. 133. 178. 268. 481
Wtsåde, huru mycket sås derefter 126. 325

Wagn, trehjulat 280
Hyrwagn 448
Wallar wid sidor af floder 141. 476
Waltham-Abbey 178
Waltham-Cross 179
Warner (Richard) 156. 160. 164. 173. 353. 354. 355
367. 368. 376. 378
Watnets aftagande 12. 77. 113
Watten, rinnande genom källare, håller driekat swalt
296.
- - hurudant bruktes til fokning 342. Se Källor.
Wattu-fled 83
Wattu-konst, at draga up watten med 229
Wax af et slags trä 384
Wed 484

Register.

- Wed**, hmad som brukas i deß ställe. *Se Stentål, Torf, Genista spinosa, Ormbunkar, Sågspån, Halm, Ljung, Löss.*
Wetenskaps Societeten i London 366
Wien, både årligen deri 446
Win af Stårkebår 20
Woodford 358
Wår, mycket kall 352. 426
Wåderlekens förändring från forna tiders 133
Wågar, huru de omlagas 393. 481
     at förekomma dambande på dem 397. 408
Wåggår 9
Wånglös 98 421
Wålt 4. 15. 173. 267. 481
Wårktug wid åkerbruk 188. 189
Wårters frö ligga länge ofskadde i jorden 398
     frodighet 413
     hwad skilnad af jordmon 413. 419
     tjenliga på ångar, se Hø.
Åkrar 3 11. 29. 74. 114. 121. 125. 129. 183. 205. 217. 259
     269. 270. 273. 279. 285. 296. 297. 344. 349. 356. 481
Åkerbruk 13. 57. 65. 66. 68. 73. 127. 128. 237. 356
Åkrar utan stångsel 263
Åkerren 217. 286
Åkrars gödning 66. 71. 72
Åkrars båttring utan gödsel 13
Åll 28. 49
Ålljärn 27
Ållkupa 39
Åsnor 352
Ångs förwarande 14
     Ång 38. 80. 217. 380. 407. 417. 438
Ångs skötsel 70. 71. 80. 205. 249. 468
     Se åsven St. Foin, Clover, Trefoil, Vicia, Lucern, Riegrafs.
Ångars gödning 70. 71. 80. 325. 341. 425
Ångs tufwor 2. 356
Ånglands Climat 151
Ångelsmännernas måltider, mat &c. 170

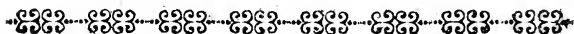

Register.

- Engelska Dwinfolken 323. 334
 Engelska Landtmännens plägsed 330
 Engelsk Bondes förmon wid Landtbruket fram för en
 Swensk 158
 Urter 58. 174. 210. 218. 246. 252. 412. 482
 huru de göras smakliga 142
 Uttebackar 10. 124. 129
 Ögon, sära, bot dertföre 196
 Orter eller wårter, tjenliga
 til bröd 109. 110
   mat 16. 24. 218
   - - grönål 218. 257. 354
   - - sallad 417. 472
   - - mos 18. 19. 25
   - - Snyltsaker 20. 25. 26
   - - dricka 76
   - - Win 20
   - - at lägga i brännwin 50
   - - i stället för Humla 173
   - - foder för Hästar 109
   - - foder för Kor 66. 108
   - - foder för Får 109. 178. 267. 347. 413
   - - foder för Getter 125
   - - foder för Hjortar 223
   - - foder för Swin 248. 349. 405
 Orter eller Wårter, som Boskap äta eller gå förbi 75. 445
 tjenliga på ångar 227. 420. 439
   Se Hö, Ångar.
 nyttiga i medicine 25. 50. 76
 mot Boskaps sjukdomar 70
 tjenliga at fästa sand 24
   - - strö på gälf 12
   til taf 22. 38. 141. 300
   färg, brun 132
   - - gul 74. 445
   - - röd 23
 til häckar 21. 30. 146. 190. 153. 159. 160. 164
   177. 220. 276. 309. seq. 410. 411
 til skjul i trädgårdar 393
 husgerådsaker 30. 39. 82. 84. 105. 164. 173. 349
J 2
Orter

Register.

- Orter eller Växter, tjenliga, der hårdt trä fordras 47
- - til bränse 30. 148. 165. 177. 184. 199. 208. 230
243. 246. 249. 258. 268. 341. 365. 484
- - Lampor, Ljus 37. 384
- - som gifwer war 384
- - gödning på åker 38. 209. 264
- - i stället för Lin 418
- - förorsaka torf 5. 6
- - tidigt blemstrande 152. 198
- - husbyggnad 89. 97. 133. 178
- - at myßja hus med 97. 128
- - widjor 199. 209
- - at barka läder med 248
- - Prognost. tempest. 308
- - som trissas i utmager jord 24. 259. 401
- - tjenliga, at fästa mulen på sidor af mull-
wallar 442. 454. 479
- - ogräs bland säd 15. 413. 476. 482. 483
Se ock Trån.

Register

På de Växter, som antingen för deras nytta
eller annan egenfkap äro nämnde i detta verk.

- A**bies, Gran 6. 8. 9. 19. 105. 125
Achillea, millefol. vulg. 155
Asfwenbof, se Carpinus.
Agrifolium 147. 148. 154. 160. 164. 216. 220. 255. 329
Agrostis 155
Aira 155
Al, se Alnus.
Ulm, se Ulmus.
Alnus 132
Alopecurus 380. 418. 420. 439
Alfline 153. 349
Andromeda 5
Anthoxanthum 155
Aparine 414

Arbutus

Register.

- Arbutus 376
Arctium 414
Arundo, Rör, 22. 141. 146. 393
Äst, se Fraxinus.
Äpp, se Populus.
Avena 155
Baagesöta 75
Bellis 153. 308
Betula vulg. Björk 74. 105. 109. 113. 133
Björk, se Betula.
Bromus 381. 417. 420. 439. 443
Buxbom, se Buxus.
Buxus 161. 259
Bök, se Fagus.
Caprifolium 146
Carduus, Tistel 155. 483
Carpinus, Äfwenbof 149. 154. 162. 184. 395
Cedrus af Libanon 402. 410. 441. 456
Clover, se Trifolium.
Convolvulus 441
Corylus, Håffel 153. 162. 203
Crambé marit. 354
Cratægus, Hagtorn 21. 47. 146. 149. 153. 154. 162. 223
267. 309. seq. 352. 394. 411
Crocus 152
Eft ganska stor 353. Se vidare Quercus.
Empetrum, Kråkbärs ris 24
En, se Juniperus.
Erica, Ljung 5. 30. 31. 130. 184. 300. 303. 397
Eriophorum 4. 5. 7
Erysimum, Winterkrasse 417
Esculus 473
Fagus, Bök 149. 209. 215. 222. 223. 239. 242. 243. 247
248. 268. 276. 306. 332
Filipendula vulg. 16
Fläder, se Sambucus.
Fœniculum 484
Fraxinus, Äst 125. 154. 223. 239. 290. 327
Fumaria 398
Guru, se Pinus.

Register.

- G** Galanthus 153
Genista spinosa 149. 160. 163. 177. 199. 209. 216. 249. 255. 258
267. 301. 397. 484
Gentiana 75. 76
Graan, se Abies.
H agtorn, se Crataegus.
Hedera 146. 150. 154. 216. 267. 307. 347
Hedysarum, St. Fein 215. 245. 483
Helleborus 76
Hordeum 443
Hypnum, Båggmåße 98. 128
Hågg, se Padus.
I lex, se Agrifolium.
Juncus 37. 84. 349
Juniperus, En 8. 9. 12. 18. 29
K råråbårsris, se Empetrum.
L ady finger gras 227
Lamium 153
Larix 401
Lichen, Neumåße 5
Lichen, Bottelet 23
Lind, se Tilia.
Ljung, se Erica.
Lolium 155. 345. 420
Lonicera, Caprifolium Germ. 21
Lucerne 215
Luteola 445
Lycoperdon, Crepitus Lupi 50
M lva 414
Mays 405
Medicago 215. 419
Myrica, Buxträ 384
O nopordum 483
Ormbunke, se Pteris.
P adus, Hågg 50
Padus, Lauro-Cerasus 160
Papaver errat. 476
Phillyrea 161
Pinus, Suren, Tall 6. 103. 105. 109. 125
Poa 155. 439
Populus, Asp 3. 6. 89. 109
Primula 153
Prunus spinosa, Slån, Stårkebårsbuske 20. 29. 30. 162. 267.
309. 341. 395
Pteris, Ormbunke 163. 199. 208. 213. 249. 254. 264. 267. 301. 320
Pyrus, Appietrad 162

Register.

- Q**uercus, *Ek* 6. 66. 67. 98. 99. 125. 133. 133. 149. 154. 244. 248
     292. 328
 Quercus, *Ilex* 161
Ranunculus 153
 Rhabarbarum 398
 Ribes spinos. *Krusbärbuskar* 162
 Rosa, *Rösa* 29. 150. 153. 154. 162. 352
 Rubus, *Björnbärbuske* 26. 150. 153. 154. 199. 216
 Rumex 76
 Ruscus 150
Rör, *se* Arundo.
Salix, *Wide* 82. 203
     Sambucus, *Fläder* 19. 163. 410
 St. Foin, *se* Hedysarum.
 Scandix 444
 Senecio 153. 414
 Silkgrens- 418
 Sinapis 413
Slån, *se* Prunus spinosa.
 Spartium, *Genista scaparia* 30. 150. 173
 Sphagnum 5. 7. 97. 128
Stång-urt, *se* Gentiana.
Stärkebärbuske, *se* Prunus.
Syra, *se* Rumex.
 Syringa 146
Taxus 146. 160. 395
     Tilia, *Lind* 162. 450
Tistel, *se* Carduus.
Traambär, 5. 452
Trefoil 345
 Trifolium alb. *Hvit Väpling* 155
 Trifolium purp. lat. *Clover* 205. 215. 247. 345
 Triticum, *Hvitrot* 15. 68. 413. 442. 479
 Tulipan-trä 179
 Tussilago 331
Tusendskön, *se* Bellis.
Vaccinium, *Lingon* 25
     Vaccinium, *Traambär* 5. 452
 Veronica, *Arenpris* 70
 Viburnum, *Lauro-Tinus* 161
 Vicia, 247. 413. 481. 484
Wide, *se* Salix.
Winterkrasse, 417
 Vitcum 452
 Ulex, *se* Genista spinosa.
 Ulmus, *Alm* 110. 125. 146. 161. 394. 450. 473
 Urtica 257. 349. 414
 Yucca 418
 Zosteria, *Tång* 38. 108
Arenpris, *se* Veronica.

Rättelser.

P. 1. l. 5. Dagen förut, bör ordet Dagen utstrykas. p. 5. l. 2. annorlådets, l. annan. p. 9. l. 5. de bästa fullerstenar, l. fullersstenar staplade på hwarandra enkelt, och ej flera i bredd. p. 12. l. 28. tog, l. togo. p. 13. l. r2. låt, l. utan låt. p. 14. l. 17. 6 gånger, l. 4 gånger. p. 21. l. 16. Caprifolium, Herman. l. Caprifolium German. p. 22. l. 29. om, l. om. p. 23. l. 28. fås til, l. fås nog til. p. 31. l. 26. som störte, som bör utstrykas. p. 33. l. 4. hopp, l. hopp. p. 43. l. 15. stöcks gluggarna, l. stycks eller lastgluggarna. p. 44. l. 18. tilstår nu, l. tilstod sedan. p. 65. l. 26. sandken, l. sandsten. p. 67. l. 19. många alsintet, l. många så alsintet. p. 68. l. 24. utstryk orden: de föro omtalta. p. 91. l. 26. stenpanna, l. stekpanna. p. 92. l. 18. en, l. den. p. 122. l. 4. 68. l. 86. äro beskrefne. p. 140. l. 11. 14. och 31. Gravesand, l. Gravesend. p. 149. l. 1. 249. l. 149. p. 151. l. 21. hållos, l. hålts, eller hållos. p. 154. l. 8. åstven Hökar, l. Åstvens hökar. p. 162. l. 5. TILIO, läs TILIA. p. 166. l. 5. ångrar, l. ångar. p. 177. l. 16. Turce, l. Furce. p. 200. l. 23. Sät, l. Sör. p. 227. l. 26 the highest, l. in the highest. p. 228. l. 4. Kambeying, l. Kambexing. l. 10. Jacca, l. Jacca. p. 242. l. 8. 364. l. 237. p. 248. l. 30. och 31. gard, l. yard. p. 252. ult. hon, l. han. p. 269. l. 13. 258. l. p. 259. p. 281. l. 27. efter ordet dålder står et (,) men bör vara en punkt (.) eller (:). p. 289. l. 2. delt den til sig, l. den delt sig. p. 299. l. 13. 259. l. 262. p. 311. l. penult. 260. l. 262. p. 331. l. 26. och 27. strykas aldeles ut; se p. 198. p. 345. l. 29. Trefvil, l. Trefoil. p. 388. l. 18. 383. l. 382. l. 25. 276. l. 376. p. 408. l. 22. ordet hos strykes ut. p. 144. l. 7. husivudstoka, l. hundsstoka. p. 416. l. 28. gard, l. yard. p. 420. l. 24. något, l. war något. p. 432. l. 8. Gof od, l. of God. p. 437. l. 32. versicolor, l. versicolor. p. 441. l. 14. Thuga, l. Thuya. p. 463. l. 12. Buned, l. Buried. p. 472. l. 16. såddes, l. sfrådes. p. 476. l. 17. erraticum, l. erraticum.

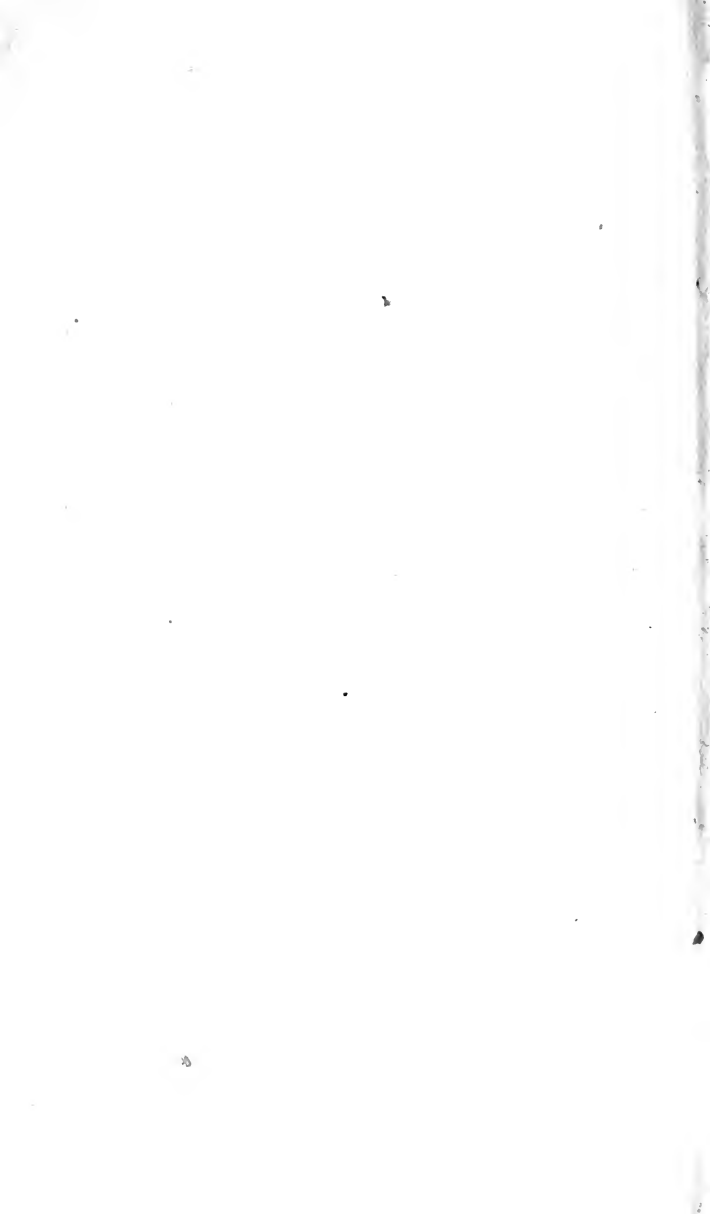

2. acc

Deacidified using the Bookkeeper process.
Neutralizing agent: Magnesium Oxide
Treatment Date: Jan. 2003

PreservationTechnologies

A WORLD LEADER IN PAPER PRESERVATION
111 Thomson Park Drive
Cranberry Township, PA 16066
(724) 779-2111

